

En socionomutbildning i tiden

*Betänkande av
Utredningen om en översyn av socionomexamen*

Stockholm 2025

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2025:27

SOU och Ds finns på regeringen.se under Rättsliga dokument.

Svara på remiss – hur och varför
Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på regeringen.se/remisser.

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2025

ISBN 978-91-525-1177-0 (tryck)

ISBN 978-91-525-1178-7 (pdf)

ISSN 0375-250X

Till statsrådet Johan Pehrson, Utbildningsdepartementet

Regeringen beslutade den 17 augusti 2023 att uppdra åt en särskild utredare att genomföra en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet. Samma dag 2023 förordnades universitetslektorn Michael Tärnfalk som särskild utredare. Verksamhetsstrateg Agnes Ers anställdes som huvudsekreterare i utredningen den 1 september 2023 till och med 31 mars 2024. Projektledare Lii Drobus anställdes som sekreterare från den 1 september 2023 till den 3 oktober 2024. Utredningen tog namnet Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04).

Den 21 mars 2024 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv till utredningen. Uppdraget utvidgades till att överväga om målen i examensbeskrivningen behöver anpassas efter dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov. Utvärderingsansvariga Eva Åström anställdes som huvudsekreterare från och med den 1 augusti 2024. Hösten 2024 bytte utredningen namn till Utredningen om en översyn av socionomexamen. Den 24 oktober 2024 beslutade regeringen att uppdraget ska redovisas den 28 februari 2025.

Som experter i utredningen förordnades den 18 september 2023 departementssekreteraren Lisa Ahlgren (Socialdepartementet), polismästare Carin Götblad (Polismyndigheten), socialpolitiska chefen Fredrik Hjulström (Akademikerförbundet SSR), kanslirådet Frédérique Lémetry (Utbildningsdepartementet), handläggaren Mikael Mattsson Flink (Sveriges Kommuner och Regioner), kanslirådet Anders Persson (Justitiedepartementet), studentrepresentanten Anton Silverbern (Sveriges förenade studentkårer), undervisningsrådet Ebba Silfverstolpe Agardh (Skolverket), enhetschefen Annika Öquist, (Socialstyrelsen, t.o.m. 2024-05-05). Från och med

den 6 maj 2024 förordnades ordföranden Caroline Bergh (Sveriges Skolkuratorers Förening), vice ordföranden Alexandru Panican (Förbundet Sveriges Socionomutbildningar), utredaren Hanna Sejlitz (Funktionsrätt Sverige), utredaren Annelie Sjöberg (Socialstyrelsen). Mikael Mattsson Flink entledigades och handläggaren Helena Wiklund (Sveriges Kommuner och Regioner) förordnades den 27 augusti 2024.

Utredningen överlämnar härmed betänkandet *En socionomutbildning i tiden* (SOU 2025:27).

Stockholm i februari 2025

Michael Tärnfalk

Eva Åström

Innehåll

Sammanfattning	11
1 Författningsförslag	23
1.1 Förslag till ändring i Högskoleförordning (1993:100), bilaga 2 Examensordning.....	23
2 Inledning	27
2.1 Om utredningen och utredningens arbete	27
2.1.1 Utredningens uppdrag	27
2.1.2 (Se bilaga 2. Kommittédirektiv 2024:32). Tilläggsdirektiv till Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet [U 2023:04] Underlag och datainsamling	28
2.1.3 Samtal och samråd	29
2.2 Definitioner och avgränsningar.....	31
2.2.1 Definitioner	31
2.2.2 Avgränsningar.....	32
3 Socionomers utbildning	35
3.1 Historisk tillbakablick på socionomers utbildning.....	36
3.1.1 Socialinstitutens socionomutbildningar 1921–1963	36
3.1.2 Socialhögskolornas socionomutbildningar 1964–1977	37
3.1.3 Högskolans socionomutbildningar från 1977 fram till idag	38

3.1.4	Högskoleverkets och Universitetskanslers- ämbetets utvärderingar av socionom- utbildningen och ämnet socialt arbete under 2000-talet	44
3.2	Socionomexamen enligt högskoleförordningens examensordning.....	52
3.2.1	Examensordning och examensbeskrivning – reglering av olika akademiska examina.....	52
3.2.2	Socionomexamen i examensordning och examensbeskrivning	53
3.3	Socionomprogrammet vid 19 lärosäten läsåret 2024/25	55
3.3.1	Socionomprogrammets spridning, upplägg och innehåll – översikt	55
3.3.2	Socialt arbete – socionomprogrammets huvudområde.....	56
3.3.3	Utbildning i juridik	59
3.3.4	Verksamhetsförlagd utbildning och fältstudier	61
3.3.5	Generalistkunskaper, profilering och studenternas valfrihet.....	63
3.3.6	Progression.....	66
3.3.7	Socionomprogrammet i siffror.....	68
3.4	Påbyggnadsprogram och annan utbildning med anknytning till socialt arbete läsåret 2024/25	73
3.4.1	Masterprogram i socialt arbete	73
3.4.2	Andra påbyggnadsprogram samt uppdragsutbildningar	76
3.4.3	Specialiseringar inom området ungdomsbrottslighet.....	79
4	Socionomers arbete – och utmaningar i socionomersarbete	81
4.1	Vidsträckt arbetsmarknad och mångskiftande arbetsuppgifter.....	81
4.1.1	Samhällssektorer, arbetsgivare och verksamhetsområden	82
4.1.2	Yrken, yrkesorientering, arbetsuppgifter och arbetssätt.....	83

4.1.3	En samverkande profession	85
4.1.4	Socionomers arbetsmarknad i siffror	88
4.1.5	Socionomers arbetsvillkor.....	92
4.2	Juridiskt ramverk – grundläggande i socionomers arbete	98
4.2.1	Juridiken som socionomens arbetsfält och redskap	99
4.2.2	Socialrätt.....	100
4.2.3	Hälso- och sjukvårdslagstiftning.....	108
4.2.4	Civilrätt	109
4.2.5	Förvaltningsrätt, yttrandefrihet och informationsfrihet	111
4.2.6	Övrig lagstiftning i socionomers arbete.....	113
4.2.7	Internationella konventioner	114
4.3	Samhällsutmaningar i det sociala arbetet.....	119
4.3.1	Tidlösa samhällsutmaningar inom socialt arbete	120
4.3.2	Kort översikt: Segregation, barn i utsatthet, ekonomisk utsatthet och migration i dagens samhälle.....	122
4.3.3	Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer	131
4.3.4	Hedersrelaterat våld och förtryck	137
4.3.5	Allt fler äldre med komplexa behov	145
4.3.6	Människor med funktionsnedsättning med behov av stöd hela livet	151
5	Ungdomsbrottslighet, sociala insatser och straffrättsliga reaktioner	157
5.1	Ungdomsbrottslighet och normbrytande beteende	159
5.1.1	Att undersöka och beskriva ungdomskriminalitet	159
5.1.2	Brottslighet, normbrytande beteende och social utsatthet och boendemiljö.....	161
5.1.3	Allmänt om ungas brottslighet och kön	164
5.1.4	Variationer i barns och ungas lagförda brottslighet.....	165
5.1.5	Ungas brottslighet och invandrarbakgrund.....	168

5.1.6	Rekrytering och socialisering av barn och unga in i grov kriminalitet.....	170
5.1.7	Skolan som brottsplats	173
5.1.8	Sammanfattande kommentar.....	174
5.2	Olika förklaringar för att förstå och förklara orsaker till ungas brottslighet	174
5.2.1	Risk- och skyddsfaktorer som förklaringsmodell..	175
5.2.2	Situationell handlingsteori (Situational Action Theory, SAT).....	178
5.2.3	Hur skillnaderna kan förstås när det gäller pojkar och flickors brott	180
5.3	Forskningsbaserade principer och program för att förebygga, motverka och bryta ungas kriminalitet.....	182
5.3.1	Förebyggande insatser på olika nivåer	182
5.3.2	Indikerade insatser för att motverka normbrytande och kriminellt beteende hos barn och unga	191
5.3.3	Treatment Foster Care Oregon, TFCO	192
5.3.4	Strukturerad familjebehandling.....	194
5.3.5	Exempel på potentiellt skadliga insatser	194
5.4	Socialtjänstens roll och uppgifter i påföljdssystemet	196
5.4.1	En komplex uppgift redan från början – behandlingstanken	197
5.4.2	Straffvärdets betydelse vid påföljder för unga lagöverträdare	199
5.4.3	Särbehandling av barn i straffrätten	200
5.4.4	Två parallella processer	204
5.4.5	Likhet inför lagen och inbyggda strukturella utmaningar.....	208
5.4.6	Socialtjänstens roll vid risken för häktning av unga	209
5.4.7	Skilda synsätt på relationen mellan brott och reaktion.....	212
5.4.8	Socialtjänstens medverkan vid, strafföreläggande, straffvarning och särskilda ungdomspåföljder	214
5.5	Sammanfattande slutsatser.....	224

6	Utredningens förslag och överväganden samt konsekvenser av utredningens förslag.....	231
6.1	Aktuella samhällsutmaningar	234
6.1.1	Utredningens förslag.....	234
6.1.2	Utredningens överväganden	234
6.2	Arbetsätt och samverkan	245
6.2.1	Utredningens förslag.....	245
6.2.2	Utredningens överväganden	245
6.3	Utbildning i juridik.....	250
6.3.1	Utredningens förslag.....	250
6.3.2	Utredningens överväganden	250
6.4	Verksamhetsförlagd utbildning.....	254
6.4.1	Utredningens förslag.....	254
6.4.2	Utredningens överväganden	254
6.5	Konsekvenser av utredningens förslag	262
6.5.1	En reformering av socionomprogrammet.....	262
6.5.2	Konsekvenser för de människor som socionomer kommer i kontakt med i sin yrkesutövning	263
6.5.3	Konsekvenser för universitet och högskolor.....	263
6.5.4	Konsekvenser för socionomernas arbetsgivare....	265
6.5.5	Konsekvenser för regeringen och berörda myndigheter	266
6.5.6	Konsekvenser för studenterna.....	267
6.5.7	Konsekvenser av alternativt urval vid antagning till socionomprogrammet	268
7	Frågor och förslag utanför utredningens direktiv.....	269
7.1	Förslag till regeringen: Utredning om förlängd socionom- utbildning med examen på avancerad nivå	271
7.1.1	Förlängd utbildning: Mer undervisningstid och en kombination av generiska och speciali- serande kunskaper	273
7.1.2	Förlängd utbildning: Kompetenslyft inom det sociala arbetet.....	276

7.1.3	Förlängd utbildning: Stärkt kompetensförsörjning inom högskolan	278
7.1.4	Alternativet: Ny yrkesutbildning på avancerad nivå.....	280
7.1.5	Grundläggande frågor: Yrkesverksamma socionomers kompetensförsörjning	282
7.2	Förslag på uppdrag till UKÄ: Kravnivåerna inom socionomprogrammen	284
7.2.1	Kravnivåer inom socionomprogrammen	284
7.2.2	UKÄ:s utvärdering 2025–2026.....	287

Referenser 289

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2023:121	311
Bilaga 2	Kommittédirektiv 2024:32.....	319
Bilaga 3	Kommittédirektiv 2024:100.....	323
Bilaga 4	Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar.....	325

Sammanfattning

Regeringen beslutade den 17 augusti 2023 att uppdra åt en särskild utredare att genomföra en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (dir. 2023:121). Den 21 mars 2024 beslutade regeringen om tilläggsdirektiv till utredningen. Uppdraget utvidgades då till att överväga om målen i examensbeskrivningen behöver anpassas efter dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov (dir. 2024:32). Den 24 oktober 2024 beslutade regeringen att uppdraget ska redovisas den 28 februari 2025 (dir. 2024:100).

Utredningen tog inledningsvis namnet Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04). Under hösten 2024 ändrades namnet till Utredningen om en översyn av socionomexamen. Utredningens arbete, analys och förslag presenteras i SOU 2025:27 *En socionomutbildning i tiden*. Betänkandet innehåller sju kapitel:

Kapitel 1. Författningsförslag

I *kapitel 1. Författningsförslag* sammanfattas utredningens förslag på förändringar i Högskoleförordning (1993:100), bilaga 2 Examensordning. Förslagen innebär att det totala antalet examensmål för socionomexamen ökar från 14 till 15 jämfört med nuvarande examensordning.

Förändringsförslagen kan läsas och förstås vart och ett för sig, men ska i första hand ses som delar i en större och integrerad lösning. Sammantagna innebär utredningens förslag en bred reformering av socionomprogrammet. I denna ingår att programmets karaktär av generalistutbildning bibehålls, men med tydligare ramar för bärande delar i programmet. Detta stärker förutsättningarna för progression i utvecklingen av studenternas ämnesmässiga, profes-

sionella och vetenskapliga kunskaper. De tydligare ramarna ökar även likvärdigheten mellan socionomprogrammen vid olika lärosäten, och därmed även likvärdigheten i socionomernas kunskaper. Förslagen syftar även till att ge ökad tyngd åt färdighetsträningen inom programmet.

Kapitel 2. Inledning

I *kapitel 2. Inledning* beskrivs utredningens uppdrag och arbetsätt.

Inledningsvis koncentrerades arbetet till direktivets uppdrag att se över examensmålen för socionomexamen i syfte att säkerställa att studenterna får den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott, samt att kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet. De samråd och den övriga datainsamling som ägde rum hade denna inriktning.

Från och med tilläggsdirektivet i mars 2024 vidgades arbetet till att även ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen utifrån dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov och, om så är fallet, föreslå nya eller ändrade examensmål, och kartlägga vilka möjligheter som finns inom högskolan att specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande även inom andra områden än ungdomsbrottslighet.

Kapitlet innehåller även definitioner av ett antal centrala begrepp samt avgränsningar för utredningens arbete.

Kapitel 3. Socionomers utbildning

Kapitel 3. Socionomers utbildning består av fyra delar. I avsnitt 3.1 ges en historisk tillbakablick på socionomers utbildning, från de första socialinstituten på 1920-talet, via socialhögskolorna på 1960- och 1970-talen, fram till i dagens utbildningar vid universitet och högskolor. Den historiska beskrivningen visar på en kraftig expansion av socionomutbildningen, hur utbildningens karaktär av generalistutbildning har vuxit fram samt hur universitetens och högsko-

lornas utrymme för lokal anpassning har ökat över tid. Här redovisas även resultaten från Högskoleverkets och Universitetskanslersämbetets utvärderingar av socionomutbildningen och ämnet socialt arbete under 2000-talet.

Avsnitt 3.2 visar hur socionomexamen presenteras enligt examensordningen, dvs. i bilaga 2 i Högskoleförordningen (1977:263): Socionomexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 210 högskolepoäng, motsvarande sju terminers heltidsstudier. De 14 hittillsvarande målen för socionomexamen, presenteras under rubrikerna *Kunskap och förståelse*, *Färdighet och förmåga*, respektive *Värderingsförmåga och förhållningssätt*.

Avsnitt 3.3 och 3.4 bygger på betänkandets bilaga 4 *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*. I avsnitt 3.3 beskrivs och analyseras hur socionomprogrammet utformas läsåret 2024/25 vid de 19 lärosäten som har rätt att utfärda socionomexamen. Här framgår att vid sidan av examensordningens krav innehåller de lokala socionomprogrammen åtminstone tre gemensamma och bärande delar:

- socialt arbete: programmens huvudområde
- utbildning i juridik: 1–3 kurser, 13,5–30 högskolepoäng (hp) per lärosäte
- verksamhetsförlagd utbildning (VFU): 22–30 hp vid 18 lärosäten, 45 hp vid 1 lärosäte.

Inom socionomprogrammet fanns 9 680 helårsstudenter läsåret 2023/24. Söktrycket är starkt och volymökningen har under senare år varit större inom socionomprogrammet än inom många andra yrkesprogram. Andelen kvinnor bland socionomstudenterna har legat stadigt på cirka 85 procent under de senaste 20 åren, medan åldersfördelningen har förändrats desto mer. Läsåret 2003/04 var 35 procent av studenterna yngre än 25 år, jämfört med 55 procent läsåret 2023/24.

Under de senaste 60 åren har socionomutbildningens karaktär som bred generalistutbildning successivt förstärkts. Programmen karaktäriseras i dag av begrepp som bredd, helhetssyn, komplexitet och integrering. Få av programmen har en uttalad profil. På ett generellt plan uppvisar socionomprogrammen gemensamma drag vid olika lärosäten och anknytningen till examensordningens mål

för socionomexamen är i allmänhet tydlig. På kursnivå är skillnaderna mellan programmen uppenbara, med kursutbud som präglas av de lokala forskningsmiljöerna.

Avsnitt 3.4 innehåller en kartläggning av de tio masterprogram och övriga påbyggnadsprogram, samt annan utbildning med anknytning till socialt arbete, som erbjuds läsåret 2024/25. Avsnittet svarar mot utredningens uppdrag att kartlägga möjligheterna till specialisering i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet, samt inom andra områden.

Masterexamen i socialt arbete inrättades 2007 och motsvarar 120 hp, två års heltidsstudier. Läsåret 2023/24 fanns 306 registrerade studenter. Sedan starten 2007 har totalt 4 870 studenter varit registrerade inom masterprogrammen och 976 personer har lämnat programmen med examen.

Andra påbyggnadsprogram inom eller i anslutning till socialt arbete är hälso- och sjukvårdskuratorsprogram, psykoterapeutprogram samt lokala program som till exempel kompletterande socio- nomutbildning för personer med utländsk examen i socialt arbete och socialpedagogiskt arbete inom funktionshinderspolitiken.

Tio av lärosätena även erbjuder även uppdragsutbildningar i socialt arbete under läsåret 2024/25, sammanlagt 17 kurser och ett program.

Kapitel 4. Socionomers arbete – och utmaningar i socionomers arbete

Kapitel 4. Socionomers arbete – och utmaningar i socionomers arbete består tre delar: Avsnitt 4.1 ägnas åt socionomernas arbetsmarknad, arbetsuppgifter och arbetsvillkor. I avsnitt 4.2 ges en bild av det juridiska ramverk som utgör grunden för mycket av det arbete som socionomer utför. Avsnitt 4.3 visar på ett antal centrala samhällsutmaningar som socionomer möter i sitt arbete.

I avsnitt 4.1 beskrivs socionomernas omfattande och breda arbetsmarknad. *Socionom* är en examenstitel som betecknar en person som genomgått socio- nomutbildning. Det är alltså inte ett yrke. Socionomers vanligaste yrkestitlar är socialsekreterare och kurator (skolkurator respektive hälso- och sjukvårdskurator).

Antalet socionomer har fördubblats på arbetsmarknaden sedan början på 1990-talet, från drygt 20 000 år 1990 till cirka 44 000 år

2022. Samtidigt har andelen socionomer som är offentliganställda legat stadigt på omkring 85 procent sedan 1990-talet. 2019 var 69 procent av socionomerna anställda inom kommunal verksamhet och de flesta socionomer arbetar åtminstone under perioder av sitt yrkesliv inom den kommunala socialtjänsten. De allra flesta, 85 procent eller fler, är kvinnor.

Socionomer är en samverkande profession. Samverkan med andra personer och organisationer kan vara problematisk men är ofta en avgörande förutsättning i socionomers arbete, som anställda inom till exempel socialtjänsten, skolan, hälso- och sjukvården eller kriminalvården.

Det kan också vara en utsatt profession. När socionomers arbetsvillkor uppmärksammas handlar det ofta om den kommunala socialtjänsten och under senare år har det kommit flera mer eller mindre alarmerande rapporter inom detta område. Hög arbetsbelastning, obalans mellan krav och resurser och våldsutsatthet i arbetet är problem som lyfts fram. Den så kallade LVU-kampanjen har väckt särskild uppmärksamhet. Nyexaminerade socionomer framstår som särskilt utsatta.

I socionomers arbete utgör juridiken en grund och ger orientering för myndighetsutövning, utredningsarbete och beslutsfattande. I avsnitt 4.2 behandlas ett 20-tal lagar och internationella konventioner som återkommer i socionomernas arbete inom framför allt kommunernas socialtjänst, men även inom till exempel skolan och hälso- och sjukvården. Av dessa är socialtjänstlagen (SoL) den mest centrala lag som reglerar socialtjänsten.

Socionomers arbete har alltid handlat om att möta samhällsutmaningar, att hantera sociala problem. Vilka de primära utmaningarna är varierar över tid. I avsnitt 4.3.2 redogörs kortfattat för ett antal av de samhällsutmaningar som står i förgrunden i dagens samhälle: segregation och utanförskap, barn som lever i utsatthet, ekonomisk utsatthet och social utsatthet knuten till migration.

Utredningen föreslår förändringar i examensordningen som specifikt anknyter till vissa andra aktuella samhällsutmaningar: mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, äldres livsvillkor samt livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning. Som underlag för dessa förslag görs en fördjupad analys i avsnitten 4.3.3–4.3.6.

Kapitel 5. Ungdomsbrottslighet, sociala insatser och straffrättsliga reaktioner

I kapitel 5 ges argument för att examensmålen i socionomutbildningen ska ändras och på så sätt stärka grunden för förebyggande och återfallshindrande socialt arbete med barn och unga som riskerar att utveckla eller fortsätta med normbrytande och/eller kriminellt beteende. Avsnitt 5.1 innehåller en beskrivning av ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker. I avsnitt 5.2 presenteras olika förklaringsmodeller och teoretiska perspektiv för att tolka och förstå de bakomliggande skälen till att unga begår brott. I avsnitt 5.3 ges exempel på evidensbaserade metoder, dels med bäring på att förebygga att barn och unga alls börjar begå brott, dels metoder för att motverka och hjälpa unga personer som börjat begå brott kan sluta med det. Kapitlet avslutas med avsnitt 5.4 som innehåller en beskrivning av socialtjänstens roll i påföljdssystemet samt ett barnrättsligt perspektiv på barn som begår brott och samhälleliga reaktioner.

Syftet med kapitlet är inte att vara uttömmande av det som presenteras. Vi försöker ge en relevant och aktuell bild av ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker, hur barn och unga kan påverkas genom att socionomer får bättre och mer kunskap både i vilka metoder som fungerar och hur de kan argumentera för sociala insatser i en straffrättslig kontext.

En aspekt av den aktuella samhällsutvecklingen är flödet av barn och unga in i grovt kriminella miljöer. Antalet barn och unga är än så länge relativt lågt men den ökande utvecklingen med att barn socialiseras in i en våldsam brottslighet och cyniskt utnyttjas som lejda barntorpeder är mycket oroväckande och djupt allvarlig. Socionomer har en nyckelroll i att motverka utveckling, vilket kräver både breda och djupa kunskaper om och insikter i ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker. Utan att förstå vad som driver barn och unga in i en brottslighet bortom de vanliga ungdomsmissstagen, är förebyggande och motverkande av brott en omöjlig uppgift.

För att förebygga, motverka eller bryta en brottslig utveckling hos barn och unga krävs vidare kunskaper i och om metoder som är effektiva i det avseendet. Även behandlingskunskap är viktig då socionomer utreder problem, föreslår och/eller arbetar med olika typer av behandling för barn och unga. Den nya socialtjänstlagen

med ökade möjligheter att ge en insats utan utredning accentuerar behovet av sådan kunskap.

Dessutom är insikter i och kunskaper om vilka insatser och metoder som kan vara ineffektiva, kontraproduktiva eller skadliga också helt centralt för ett framgångsrikt socialt arbete. Samhället ska inte utsätta barn och unga för insatser som är verkningslösa eller skadliga.

Skolkuratorer behöver adekvat utbildning för att kunna samtala med barn och unga och deras föräldrar i skolan om till exempel risken för att barn dras in i kriminella miljöer och hur de kan motverka det i familjen, liksom i rollen som samverkanspart med andra myndigheter.

Socionomens roll i rättssystemet kräver också djupare kunskap då de har en central roll i rättssystemet i samband med polisförhör, häktning och när unga döms i domstol. Här finns samtidigt en inbyggd konflikt ur ett bredare samhällsperspektiv mellan rättvisa och proportionerliga straff utifrån brottslighetens straffvärde och effektiva sociala vårdinsatser utifrån barns och ungas behov. De metoder som får starkast vetenskapligt stöd och som verkar vara effektiva i brottsförebyggande eller behandlande mening, kan ur ett straffrättsligt perspektiv framstå som otillräckliga.

Utredningens uppfattning är att socionomer genom en förstärkt kunskap ska kunna argumentera för insatser för barn som begår brott på ett mer trovärdigt sätt i straffrättsliga sammanhang. I det ligger att kunna erbjuda relevanta alternativ till onödigt ingripande påföljder för barn och unga om det är möjligt. Vägen till det går genom förbättrade kunskaper i att arbeta mer effektivt för unga lagöverträdare och, när så är möjligt och relevant, argumentera för det sociala perspektivet och i förlängningen utgöra ett för åklagare och domstolar mer trovärdigt alternativ till andra ungdomspåföljder.

Socionomers legitimitet att arbeta med utsatta barn och unga, en växande del med grovt kriminellt beteende, förutsätter att de är relevant rustade för den mycket komplexa uppgiften. Det kräver ibland vissa specialiserade kunskaper på avancerad utbildningsnivå. Majoriteten av lärosätena erbjuder inte det. Således finns ett behov av att lärosätena skapar integrerade kurser på avancerad nivå som innehåller ämnesintegrerade studier med inriktning mot socialt arbete med barn och unga i kriminella miljöer. Endast en mindre andel, drygt 2,5 procent, av examinerade socionomer fortsätter dock

att studera på avancerad nivå vilket är mycket lågt jämfört med till exempel sjuksköterskor där andelen som vidareutbildar sig på avancerad nivå är en bit över 50 procent. Argument som framkommit i utredningen från fältet är att det inte lönar sig: man får ingen belöning eller nedsättning i arbetstid, inga karriärvägar eller bättre löneutveckling som svarar mot ansträngningen.

Av de skälen ser vi det som tveksamt att lärosätena, utan att detta klarlagts, ytterligare åläggs att skapa sådana kurser i större omfattning. Vi adresserar frågan ytterligare i kapitel 7.

Kapitel 6. Utredningens förslag och överväganden samt konsekvenser av utredningens förslag

I kapitel 6. Utredningens förslag och överväganden samt konsekvenser av utredningens förslag grupperas utredningens förslag på förändringar i examensordningen samt övriga förslag under fyra rubriker, tillsammans med utredningens överväganden (Utredningens förändringsförslag är kursiverade):

Aktuella samhällsutmaningar

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- *visa kunskap om aktuella samhällsutmaningar inom området*
- *visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen*
- *visa kunskap om barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar barns, ungas, kvinnors, mäns, och äldres livsbetingelser, samt kunskap om hur funktionsnedsättningar påverkar människors livsbetingelser*
- *visa kunskap om och förståelse för hur social utsatthet, normbrytande beteende och ungdomskriminalitet kan förebyggas och hur återfall i brott kan motverkas*

- visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, *samt om hedersrelaterat våld och förtryck.*

Arbetsätt och samverkan

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- visa förmåga att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de människor som berörs, *samt med närstående*
- *visa förmåga till lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper*
- *visa förmåga att leda, planera och samordna arbete inom området*
- *visa förmåga att kritiskt granska, bedöma och använda relevant information samt att diskutera nya fakta, företeelser och frågeställningar med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten.*

Utbildning i juridik

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- visa förmåga att *utifrån relevant kunskap tillämpa författningar inom ramen för socialt arbete*
- *inom ramen för kursfordringarna, ha fullgjort utbildning i juridik om minst 30 högskolepoäng.*

Verksamhetsförlagd utbildning

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- *inom ramen för kursfordringarna, ha fullgjort handledd verksamhetsförlagd utbildning om minst 30 högskolepoäng.*

Förslag till regeringen, vid sidan av examensordningen:

- *Även socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning ska kunna avräknas mot utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning.*

Förslag till Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC):

- *Utveckla och ansvara för en nationell struktur för samverkan för att tillse att utbildningsplatser för verksamhetsförlagd utbildning kan tillgodoses.*

Förslag till universitet och högskolor:

- *Besluta om alternativt urval baserat på arbetslivserfarenhet för tillträde till socionomprogrammet.*

Kapitel 7. Frågor och förslag utanför utredningens direktiv

I *Kapitel 7 Frågor och förslag utanför utredningens direktiv* föreslår vi att regeringen tillsätter ytterligare en utredning om socionomutbildningen, som arbetar vidare utifrån de förslag och överväganden som presenteras i detta betänkande. Den nya utredningen bör få i uppdrag att utreda frågan om hur en förlängd socionomutbildning som avslutas med en examen på avancerad nivå kan svara mot de kompetensbehov som framför allt yrkesverksamma socionomer har, och även mot de kompetensbehov som finns inom högskolan.

Utredningen konstaterar även att det egentligen spelar liten roll hur kvalificerad och relevant kunskap socionomprogrammen än erbjuder om inte studenterna får med sig den kunskapen när de lämnar utbildningen. I det sammanhanget är utbildningens kravnivåer avgörande, dvs. de faktiska krav som ställs på studenterna och deras studieresultat genom en adekvat studietakt, ett kvalificerat innehåll i undervisningen samt adekvata examinationsformer/adekvat bedömning av studenternas kunskaper.

UKÄ genomför under 2025–2026 en utvärdering av utbildningar som leder till socionomexamen. Utredningens föreslår att UKÄ särskilt uppmärksammar kravnivåerna, samt lärosätenas förutsättningar att upprätthålla fullgoda kravnivåer inom utbildningen, inom ramen för denna utvärdering.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till ändring i Högskoleförordning (1993:100), bilaga 2 Examensordning

Socionomexamen

Omfattning

Socionomexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 210 högskolepoäng.

Mål

För socionomexamen ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för självständigt socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Kunskap och förståelse

Nuvarande lydelse

För socionomexamen ska studenten visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete,

Föreslagen lydelse

visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, *samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen,*

visa kunskap *om och förståelse* för samspelet mellan individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer,

visa kunskap om ledning av socialt arbete,

visa kunskap *om och förståelse* för barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar *kvinnors och mäns livsbetingelser, och*

visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

visa kunskap för samspelet mellan individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer,

visa kunskap om aktuella samhällsutmaningar inom området,

visa kunskap om barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar *barns, ungas, kvinnors, mäns och äldres livsbetingelser, samt kunskap om hur funktionsnedsättningar påverkar människors livsbetingelser,*

visa kunskap om och förståelse för hur social utsatthet, normbrytande beteende och ungdomskriminalitet kan förebyggas och hur återfall i brott kan motverkas,

visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, *samt om hedersrelaterat våld och förtryck.*

Färdighet och förmåga

Nuvarande lydelse

För socionomexamen ska studenten

visa sådan färdighet *och förmåga* som krävs för att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i sam-

Föreslagen lydelse

visa sådan färdighet som krävs för att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de

arbete med de människor som berörs,

visa förmåga att tillämpa relevanta författningar i synnerhet inom det sociala området,

visa förmåga att förstå, utreda och analysera sociala processer och problem, och

visa förmåga att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser på individ-, grupp- och samhällsnivå.

människor som berörs, *samt med närstående,*

visa förmåga att utifrån relevant kunskap tillämpa författningar inom ramen för socialt arbete

visa förmåga till lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper,

visa förmåga att leda, planera och samordna arbete inom området,

visa förmåga att kritiskt granska, bedöma och använda relevant information samt att diskutera nya fakta, företeelser och frågeställningar med olika målgrupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten

Värderingsförmåga och förhållningssätt

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

För socionomexamen ska studenten
 visa självkänedom och empatisk förmåga,
 visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
 visa förmåga till ett professionellt bemötande och förhållningssätt,

*visa insikt om betydelsen av lag-
arbete och samverkan med andra
yrkesgrupper, och*

visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och
att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Övrigt

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

*För socionomexamen ska stu-
denten*

*inom ramen för kursfordring-
arna, ha fullgjort utbildning i juri-
dik om minst 30 högskolepoäng,*

*inom ramen för kursfordring-
arna, ha fullgjort handledd verk-
sambetsförlagd utbildning om minst
30 högskolepoäng.*

För socionomexamen ska också de preciserade krav gälla som varje
högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examens-
beskrivning.

2 Inledning

För vem är socionomprogrammet egentligen till? Det är en fråga som har funnits med oss i hela den här utredningen. Utredningens svar är att programmet i första hand är till för socionomstudenterna, de blivande socionomerna, som grund för det samhällsviktiga och krävande arbete som dessa kommer att utföra, och för de människor som lever i utsatthet och för vilka det är avgörande – ibland livsavgörande – att kunna lita på och luta sig mot socionomernas kompetens och samhällets stöd.

Det har varit vår utgångspunkt i arbetet. Sedan har även andra perspektiv och intressen vägts in.

2.1 Om utredningen och utredningens arbete

2.1.1 Utredningens uppdrag

Regeringen beslutade den 17 augusti 2023 om kommittédirektiv *Översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet* (dir. 2023:121).

Uppdraget innebär att se över examensmålen för socionomexamen i syfte att säkerställa att studenterna får den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott.

I uppdraget ingår även att kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet.

Sammanfattningsvis ska utredningen:

- föreslå nya eller ändrade examensmål för socionomexamen för att studenterna, inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng, ska få den kunskap och förmåga

somkrävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott,

- kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet och bedöma om det finns behov av ytterligare specialiseringar, och i så fall föreslå vilka, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Utredningen ska föra dialog med och inhämta upplysningar från berörda aktörer. (Se bilaga 1. Kommittédirektiv 2023:121. Översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet).

Den 21 mars 2024 beslutade regeringen om *Tilläggsdirektiv till Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04)* (dir. 2024:32). Tilläggsdirektiven innebär att utredningens uppdrag utvidgas. Från och med nu innefattar uppdraget även att:

- ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen utifrån dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov och, om så är fallet, föreslå nya eller ändrade examensmål, och
- kartlägga vilka möjligheter som finns inom högskolan att specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande, även inom andra områden än ungdomsbrottslighet.

2.1.2 (Se bilaga 2. Kommittédirektiv 2024:32). Tilläggsdirektiv till Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04) Underlag och datainsamling

Utredningen har samlat in och sammanställt följande uppgifter avseende läsåret 2024/25, från de 19 lärosäten som erbjuder socionomprogram:

- *Socionomprogram*: utbildningsplaner och kursplaner,

- *Masterprogram i socialt arbete/motsvarande*: utbildningsplaner och kursplaner,
- *Andra påbyggnadsprogram*: Hälso- och sjukvårdskuratorsprogrammet (utbildningsplaner), Psykoterapeutprogrammet (utbildningsplaner), samt lokala program i socialt arbete/motsvarande (utbildningsplaner),
- *Uppdragsutbildningar och fristående kurser* i socialt arbete/motsvarande.

Uppgifterna presenteras uppdelade per lärosäte i betänkan­dets bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosät­esbeskrivningar.*

Merparten av de statistiska uppgifterna om socionomprogrammen är hämtade från UKÄ:s tjänst *Högskolan i siffror*. Utredningen har även beställt kompletterande uppgifter om masterprogrammen i socialt arbete från SCB, samt vissa uppgifter om socionomernas arbetsmarknad.

Övrigt skriftligt underlag utgörs av forskningsrapporter, rapporter och andra underlag från myndigheter och andra organisationer, samt annat offentligt tryck. Underlagen presenteras i betänkan­dets referenslista.

2.1.3 Samtal och samråd

Som en viktig del i datainsamlingen har utredningen mött och sam­rått med företrädare för lärosäten, myndigheter och andra organisa­tioner, universitetslärare, socionomstudenter och forskare. Vissa samtal har genomförts i enlighet med utredningens direktiv kopp­lade till ungdomskriminaliteten (i första hand under 2023), andra har genomförts som en del i utredningens utvidgade uppdrag enligt tilläggsdirektiven (dir. 2024:32).

Lärosätessdialoger, samtal med lärare i juridik och socionomstudenter

Fyra så kallade lärosätessdialoger med företrädare för de lärosäten som erbjuder socionomprogram genomfördes i november 2023. Samtliga 19 lärosäten deltog.

I februari 2024 genomfördes lärosätessdialoger med juridiklärare och kursansvariga för juridiken. I dessa deltog 18 lärosäten.

Efter att utredningens uppdrag utvidgats i enlighet med tilläggsdirektiven (dir. 2024:32) genomfördes ytterligare fyra lärosätessdialoger i september 2024. I dessa deltog 18 av 19 lärosäten.

I november 2023 genomfördes fyra möten med sammanlagt 34 studenter inom socionomprogrammet.

Övriga samtal och samråd

Under hösten 2023 genomfördes möten med följande myndigheter och andra organisationer inom ramen för utredningens uppdrag att genomföra en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet: Statens Institutionsstyrelse, Skolverket, Socialstyrelsen, Universitetskanslersämbetet (UKÄ), Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU), Brottsförebyggande rådet (Brå), Barnombudsmannen, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF), Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), Delegationen för brottsförebyggande arbete inom socialtjänstens område, Polisens nationella operativa enhet (NOA), Åklagarmyndigheten, Akademikerförbundet SSR, Föreningen Sveriges socialchefer (FSS), Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC) och socialtjänsterna i Botkyrka, Göteborg (Nordost) och Järva.

I augusti 2024 genomförde utredningen ett seminarium på temat hedersrelaterat våld och förtryck. Medverkade gjorde forskare inom området och företrädare för berörda organisationer.

Utredningen intervjuade under hösten 2024 företrädare för organisationer inom civilsamhället som samlar eller företräder människor som socionomer möter i sin yrkesutövning: Barnrättsbyrån, Funktionsrätt Sverige, Riksförbundet Attention, Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige (Roks), SPF Seniorerna, Stockholms Stadsmission samt Riksorganisationen GAPF.

Referensgrupp

Utredningen har på eget initiativ tillkallat en rådgivande referensgrupp. I gruppen har följande personer ingått: forskare och lektor Peter Andersson (Stockholms universitet), professor Margareta Hydén (Stockholms universitet), tidigare särskild utredare och socialdirektör Göran Johansson, professor Amir Rostami (Gävle högskola), professor Pia Tham (Uppsala universitet), professor Marie Torstensson Levander (Malmö universitet), tidigare generaldirektör för Socialstyrelsen Kerstin Wigzell samt tidigare utredare och socialtjänstchef Berit Josefsson.

2.2 Definitioner och avgränsningar

2.2.1 Definitioner

Innebörden i de flesta begrepp och företeelser som tas upp i betänkandet antingen framgår eller definieras direkt i texten där de förekommer. Vissa centrala begrepp väljer vi dock att definiera redan här i inledningen:

Socionomexamen, socionomprogram, socionomutbildning

Socionomexamen är en akademisk yrkesexamen. De krav som ska uppfyllas för socionomexamen regleras i examensordningen, som utgör bilaga 2 till Högskoleförordningen (se avsnitt 3.2 *Socionomexamen enligt högskoleförordningens examensordning*).

Med *socionomprogram* avses i betänkandet sådana yrkesprogram som leder fram till och avslutas med socionomexamen.

Socionomutbildning används i betänkandet i en mer generell mening. Begreppet betecknar all utbildning som socionomer har och har haft genom tiderna, inklusive nuvarande socionomprogram samt motsvarande tidigare utbildningar vid socialinstitut och socialhögskolor som fanns innan socionomexamen inrättades.

Socionom

Med *socionom* avses en person som har examen från en socionomutbildning. Det är alltså en examenstitel, inte en befattnings- eller yrkestitel.

Begreppet började användas på 1950-talet (Bengtsson 2020). Men utredningen använder begreppet även för personer som genomgått utbildningar vid landets socialinstitut, före 1950-talet.

Socialtjänst

I lagrådsremissen (2024) om en ny socialtjänstlag definieras begreppet *socialtjänst*:

Med socialtjänst ska avses verksamhet som bedrivs med stöd av

1. socialtjänstlagen,
2. lagen om vård av missbrukare i vissa fall,
3. lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
4. lagen om placering av barn i skyddat boende.

Även verksamhet som enligt lag eller förordning ska bedrivas av socialnämnd eller av Statens institutionsstyrelse ska anses som socialtjänst, med undantag för utbildning på grundskole- eller gymnasienivå som anordnas vid särskilda ungdomshem. (a. a., s. 185)

Detta är även den definition som utredningen utgår från. Varje kommun ansvarar enligt socialtjänstlagen för socialtjänsten inom sitt område.

2.2.2 Avgränsningar

Kartläggningar inom ämnet socialt arbete eller motsvarande

Enligt direktiven och tilläggsdirektiven (dir. 2024:32) ska utredningen kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet och andra områden. Underlagen för denna kartläggning presenteras i betänkandets bilaga 4, och sammanfattas

i avsnitt 3.4 *Påbyggnadsprogram och annan utbildning med anknytning till socialt arbete läsåret 2024/25*.

Det betyder att utredningens kartläggning inte innefattar möjligheter till specialisering i ungdomsbrottslighet eller andra områden inom andra ämnen, som till exempel kriminologi, rättsvetenskap, sociologi eller psykologi.

Civilsamhällets perspektiv och erfarenheter

I lagrådsremissen (2024) om en ny socialtjänstlag framhålls att det kan vara värdefullt för socialtjänsten att samverka även med idéburna organisationer som representerar de klientgrupper som socialtjänsten möter.

Det är en uppfattning som utredningen delar. Vi menar att det överhuvudtaget är värdefullt att uppmärksamma den betydelse som civilsamhällets organisationer – patient- och brukarorganisationer, föreningar och intresseorganisationer – har i det sociala arbetet. Många civilsamhällesorganisationer samlar samma personer som socionomerna möter i sina yrken, men civilsamhällets organisationer har andra roller och andra perspektiv. *Famna*, en paraplyorganisation som verkar för den idéburna välfärdssektorns intressen, har cirka 80 medlemsorganisationer, till exempel Riksförbundet Sveriges Stadsmissioner (samt lokala stadsmissioner), Unizon, SOS Barnbyar, Svenska Röda korset, BRIS, Ersta Diakoni, Mo Gård, Rädda Barnen och RFSU.¹

Att hantera social utsatthet och sociala problem kan och bör inte enbart vara en fråga för de offentliga institutionerna – kommuner, regioner, statliga myndigheter eller organisationer inom offentlig förvaltning. Utan det civila samhället saknas en viktig pusselbit, kanske den pusselbit som i slutänden avgör hur väl det sociala arbetet faller ut.

Utredningen har samtalat med sju civilsamhällesorganisationer för att få perspektiv på socionomernas yrkesverklighet. Resultaten presenteras i betänkandets kapitel 4. Med facit i hand inser vi att det hade varit värdefullt med inspel från fler organisationer.

¹ <https://www.famna.org/>.

Digitalisering och socialt arbete

Frågan om digitalisering är aktuell i flera avseenden i socionomers arbete, bland annat när det gäller digitala lösningar för kommunikation, information och ökad tillgänglighet, digitalt informationsutbyte i extern samverkan (till exempel i brottsförebyggande arbete), och digitalt/tekniskt baserade arbetsmetoder (till exempel beslutsstöd).

Det har dock inte ingått i utredningens uppdrag att uppmärksamma digitaliseringen.

Internationella och nordiska jämförelser

Det har inte funnits utrymme att göra jämförelser mellan svensk, nordisk och internationell socionomutbildning på ett relevant, grundligt och rättvisande sätt. Detta är en brist som vi är medvetna om, en sådan utblick hade sannolikt gett ytterligare värdefulla insikter och perspektiv.

Risken med att försöka förbättra

En risk när man utreder förbättringspotentialen inom en utbildning, med utgångspunkt i de samhällsproblem som utbildningen avser att möta, är att man förbiser det som redan är välfungerande och värdefullt. Det är inte de positiva sidorna av socionomprogrammet och socionomernas yrkesverksamhet som vi i första hand har blivit upplysta om, och det är inte heller detta som vi i första hand har frågat efter. Vi har fokuserat på svagheterna, som kan behöva stärkas.

Den bild som presenteras i betänkandet är med andra ord probleminriktad. Vi inser att det även finns andra bilder, som visar på det goda och kvalificerade arbete som också äger rum inom ramen för socionomprogrammen, och som utförs av tusentals socionomer i deras vardag inom socialtjänsten, i skolan, inom hälso- och sjukvården och på andra arbetsplatser. Det har inte varit vår avsikt att förminska detta arbete.

3 Socionomers utbildning

Inledning: Socionomers utbildning

För att utredningen ska kunna ta ställning till hur målen i examensbeskrivningen för socionomexamen är anpassade till dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov behöver vi först ta ett steg tillbaka:

Vad är det egentligen som vi pratar om när vi pratar om socionomexamen? Eller om socionomprogrammet? Eller överhuvudtaget om den utbildning som socionomer har tillgång till, inklusive till exempel masterprogram och andra påbyggnadsutbildningar? Det är frågor som tas upp i betänkandets kapitel 3.

Kapitlet består av fyra delar. I avsnitt 3.1 ges en historisk tillbakablick på socionomers utbildning, från de första socialinstituten fram till i dag. Avsnitt 3.2 handlar om högskoleförordningens examensordning och visar hur socionomexamen presenteras där. I avsnitt 3.3 går vi till dagsläget, läsåret 2024/25, och beskriver och analyserar socionomprogrammet som det är utformat just nu.

Kapitel 3 svarar dessutom på två specifika frågor i utredningens direktiv och tilläggsdirektiv. Enligt direktiven ska utredningen kartlägga möjligheterna till specialisering i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet, och enligt tilläggsdirektiven ska utredningen även kartlägga möjligheterna till specialisering inom andra områden (dir. 2024:32). Resultaten av dessa kartläggningar sammanfattas i avsnitt 3.4 och underlagen presenteras i sin helhet i utredningens bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosättesbeskrivningar.*

3.1 Historisk tillbakablick på socionomers utbildning

3.1.1 Socialinstitutens socionomutbildningar 1921–1963

Dagens socionomutbildningar har en mer än 100 år lång historia. År 1921 bildades Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning i Stockholm, kallat *socialinstitutet*, på initiativ av bland andra Centralförbundet för socialt arbete. Det här kan beskrivas som starten för svensk socionomutbildning.

Under efterkrigstiden tillkom ytterligare socialinstitut i Göteborg (1944) och Lund (1947). Varje institut var en fristående stiftelse, som leddes av varsin styrelse. Från och med 1948 erbjöds även en social linje vid stiftelsen Stora Sköndal.¹

Socialinstitutet hade till uppgift att *meddela vetenskaplig undervisning och praktisk utbildning för social och kommunal tjänst, att sprida kunskap i socialpolitiska och kommunala ämnen samt att främja samhällsvetenskapernas utveckling* (SOU 1962:43, s. 45). Ett annat syfte var att skapa vägar till den högre utbildningen för studerande som saknade formell studentexamen (Högskoleverket 2000).

Vid institutet erbjöds dels en teoretisk linje, dels två praktiskt inriktade linjer – sociala linjen och socialkommunala linjen (kallad förvaltningslinjen i Stockholm). Utbildningarnas innehåll och upplägg bestämdes i centralt beslutade studieordningar. Läsåret 1961/62 ingick följande ämnen i de båda praktiska linjerna vid samtliga institut: stats- och kommunkunskap, nationalekonomi, socialpolitik, socialrätt, psykologi, sociologi, hygien med socialmedicin, social metodik och administration, kommunal förvaltning (kommunal rättskunskap), samhällsplanering, kommunal ekonomi och redovisning, beskattningsrätt, elementär statistik och praktisk kommunal förvaltning.

Även ett års förpraktik och 8–10 månaders praktik under studietiden var obligatorisk. Utbildningarna var 2,5 år långa, men eftersom praktiken i huvudsak genomfördes under somrarna och under

¹ Stiftelsen Stora Sköndal startade en utbildning av diakoner och socialarbetare 1905. År 1948, alltså ungefär samtidigt som de båda socialinstitutet i Göteborg och Lund inrättades, startade en social linje även vid Stora Sköndal. Vid högskolereformen 1977 fick den här linjen högskolestatus och 1993 fick Stora Sköndal rätt att utdela socionomexamen. När Ersta Sköndal högskola bildades 1998, genom sammanslagning och integrering av högskoleutbildningar, forskningsverksamheter och vidareutbildningsprogram vid Ersta diakoni och Stiftelsen Stora Sköndal, tog högskolan över utbildningsverksamheten från Stora Sköndal (Högskoleverket 2000).

undervisningsfri termin omfattade utbildningstiden i själva verket 3,5 år (SOU 1962:43).

3.1.2 Socialhögskolornas socionomutbildningar 1964–1977

På 1960-talet tog uppbyggnaden av den svenska moderna välfärdsstaten fart. Många samhällsreformer genomfördes och den offentliga sektorn expanderade kraftigt. Efterfrågan på socionomers kompetens ökade inom bland annat skolan, hälso- och sjukvården och arbetsmarknadspolitiken. Samtidigt växte kritiken mot socialvården, inriktningen på socialvårdens arbete förändrades och mer arbetsintensiva arbetssätt infördes. De här förändringarna innebar att socionomernas arbetsmarknad växte kraftigt och att det uppstod en brist på socionomer (Edebalk 2021).

Socionomutbildningskommittén tillsattes 1960 och fick tre huvuduppdrag: att lägga fram förslag om hur utbildningskapaciteten skulle kunna ökas (bland annat genom inrättande av ett socialinstitut i Umeå, som startade sin verksamhet 1962); att utreda frågan om den framtida socionomutbildningens uppgifter och innehåll; att utreda frågan om socialinstitutens organisatoriska ställning (bland annat gällande huvudmannaskapet).

De förslag som kommittén presenterade låg till grund för en omfattande reformering av socionomutbildningen. Bland annat var man starkt kritisk till linjeindelningen inom socialinstitutet och föreslog att denna skulle avskaffas och ersättas av en sammanhållen grundutbildning (Edebalk 2021).

År 1964 omvandlades socialinstitutet till socialhögskolor, som var fristående från universitetet och hade statlig huvudman. Utbildningarna fick högskolestatus, samtliga ämnen byggdes upp efter universitetsmönster och socionomexamen placerades i nivå med en samhällsvetenskaplig grundexamen.

Utbildningarnas upplägg och innehåll förändrades i enlighet med centrala beslut. Utbildningarna förlängdes till 3,5 år, varav två praktikterminer, och den tidigare förpraktiken togs bort. Vid socialhögskolorna skulle det finnas tre linjer: teoretisk linje, social linje och förvaltningslinje, alltså ungefär motsvarande de linjer som fanns vid socialinstitutet.

Socialhögskolornas linjer fick dock en tydligare generalistkaraktär. De inleddes med en två terminer lång gemensam grundkurs som innefattade studier i rättskunskap, statskunskap, statistik, sociologi, samhällsekonomi med socialpolitik, socialrätt, psykologi och praktisk förvaltningskunskap. Termin 3 var den första praktikterminen. Därefter följde två terminers så kallade betygsstudier i ämnen som rättskunskap, statskunskap, samhällsekonomi med socialpolitik, sociologi, psykologi, kommunal ekonomi samt socialmetodik. Termin 6 var den andra praktikterminen. Utbildningarna avslutades därefter med en fördjupningskurs i något av betygsämnena under termin 7 (Edebalk 2021).

En samarbetsnämnd inrättades för att samordna socialhögskolornas verksamheter. Denna gjordes om till myndighet 1971 – Nämnden för socionomutbildning.

Efter 1964 års reformering inrättades ytterligare två socialhögskolor, i Örebro (1967) och Östersund (1971).

3.1.3 Högskolans socionomutbildningar från 1977 fram till idag

Högskolereformen 1977

1968 tillsatte regeringen en utredning av den högre utbildningens dimensionering, organisation och lokalisering, kallad U 68. Utredningens betänkande kom 1973 och låg till grund för en reformering av högskoleutbildningen, och för riksdagens principbeslut vid riksmötet 1975 om en högskolereform (prop. 1975:9). En central idé var att all eftergymnasial utbildning skulle bedrivas i form av högskoleutbildning och ett uttalat syfte med den reform som skulle följa 1977 var att öppna högskolan för fler och att bredda rekryteringen till nya grupper.

1977 års högskolereform innebar en genomgripande förändring av den svenska högre utbildningen, och av socionomutbildningen. Tolv nya, regionala högskolor inrättades, samtidigt som utbildningen vid en rad självständiga fackhögskolor (bland annat vid socialhögskolorna, lärarhögskolorna, sjuksköterskeskolorna, och flera av de konstnärliga högskolorna) samlades i en ny och enhetlig högskole-

organisation, tillsammans med universitetens och högskolornas utbildningar (Bergh et al. 2024).²

De sex befintliga socialhögskolorna upphörde att existera som fristående lärosäten. Utbildningsverksamheten antingen hölls ihop och gjordes om till institutioner inom högskolorna (i Stockholm, Göteborg och Lund) eller delades upp mellan flera institutioner. Det senare innebär att den sociala linjen skildes organisatoriskt från förvaltningslinjen och den teoretiska linjen (Svärd, 2021).

I enlighet med Högskoleförordningen (1977:263) skulle grundläggande högskoleutbildning från och med nu erbjudas i form av allmänna linjer med fasta studiegångar, lokala och individuella utbildningslinjer, påbyggnadslinjer, respektive fristående kurser.

De allmänna utbildningslinjerna skulle förbereda för verksamhet inom en av fem yrkesutbildningssektorer. Sociala linjen placerades in i sektorn *utbildning för administrativa, ekonomiska och sociala yrken*, och längden på utbildningen bestämdes till 3,5 år (140 poäng). Även en ettårig påbyggnadsutbildning i socialt arbete (40 poäng) och en fortbildningslinje i socialt behandlingsarbete (30 poäng) inrättades.

En central studieplan formulerades för varje allmän utbildningslinje i förordningen, inklusive den sociala linjen, där linjens studiegång beskrevs och som även innehöll uppgifter om bland annat normalstudietid. Planerna fastställdes av den nyinrättade myndigheten Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). För varje linje skulle det även finnas en lokal utbildningsplan vid varje högskola, där de kurser och andra utbildningsmoment som ingick i linjen specificerades. Vilka kurser som skulle ingå beslutades av linjenämnderna vid respektive högskola (Högskoleförordningen 1977:263).

Högskolelagen (1977:218) fastslog att utbildningen inom högskolan skulle omfatta grundläggande högskoleutbildning och forskarutbildning. Lagen betonade utbildningens forskningsanknytning, alltså att utbildningen skulle bygga på vetenskap, respektive att forskningen skulle syfta till att utveckla och stärka utbildningens vetenskapliga grund.

Högskolereformen 1977 sammanföll i tid med den kritik och omprövning av socialvårdens mål och arbetssätt tilltagit under hela 1960-talet och fortsatt in på 70-talet, och som bland annat ledde till

² Vid alla dessa orter bedrevs redan högre utbildning i form av förskole- eller lärarutbildning (elva av orterna) eller socialhögskola (Östersund).

att Socialutredningen tillsattes 1967 och fick i uppgift att reformera socialvården i Sverige.

Socialutredningen fick i sin tur omedelbar kritik för att den inte adresserade den brist på forskningskunskap om den sociala sektorn som företrädare för både högskolan och socialvården identifierat. 1969 sammankallade regeringen därför en Samarbetskommitté för social forskning, vid sidan av Socialutredningen. Inom samarbetskommittén arbetade man med att planera och stärka förutsättningarna för forskning inom socialsektorn (Högskoleverket 2003a).

Parallellt arbetade även socialhögskolornas gemensamma organ, nämnden för socionomutbildning, med frågor om en framtida organisation av utbildning och forskning. Vid mitten av 1970-talet skapade man en arbetsgrupp för den sociala linjens utbildning om skulle se över utbildningens kärnämne samt föreslå organisatoriska lösningar för forskning och forskarutbildning (Socialstyrelsen 2013).

De förändrade sätten att se på socialvårdens roll och arbetssätt och kraven på förstärkt forskning om den sociala sektorn fick genomslag i den reformering av socionomutbildningarna som följde med högskolereformen. En påtaglig förändring var att det nya ämnet *socialt arbete* inrättades som akademisk disciplin och gjordes till huvudämne inom socionomutbildningarna.

Ämnet fick en tvärvetenskaplig karaktär och byggdes framför allt upp av kärnämnen som fram till nu ingått i socionomutbildningarna: psykologi, sociologi, social metodik, socialpolitik och socialrätt. Syftet med det nya ämnet var både att åstadkomma en bättre och mer adekvat arbetslivsanknytning av socionomutbildningen, och att utveckla det praktiska, sociala arbetet med stöd av vetenskaplig kunskap (Socialstyrelsen 2013). En annan intention var att stärka studenternas förmåga till självständig problemlösning och kritisk analys.

Socialt arbete kom också att utgöra grunden för forskarutbildning och forskning inom det sociala området. De tre första professurerna inrättades i Stockholm (1978), Göteborg (1979), och Umeå (1981).

Det nya ämnet innebar att socionomutbildningens karaktär som generalistutbildning förstärktes, jämfört med socialhögskolornas tidigare utbildningar. Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) formulerade flera centrala utbildningsplaner för socionomutbildningen. Den sista, som gällde från och med 1990 och som kom att forma socionomutbildningarna under 1990-talet, stipulerade att

minst 60 poäng av utbildningen, alltså tre av sju terminer, skulle vikas åt studier i ämnet socialt arbete (Svensson 1991, SOU 1995:58, Högskoleverket 2000).³

I praktiken innebar det nya ämnet också att utbildningarna blev mer olika sinsemellan. Innehållet i socialhögskolornas utbildningar hade utformats efter centrala beslut och detaljerade regelverk, och styrningen var påtaglig även efter 1977, i och med UHÅ:s utbildningsplaner. Men när varje lärosäte nu självständigt kunde besluta om innehållet i utbildningens huvudämne ökade både det lokala handlingsutrymmet och variationen mellan utbildningarna (Edebalk 2021).

Etableringen av socialt arbete som akademisk disciplin medförde betydande egenmakt över ämnet för dem som ledde institutionerna vid de olika lärosätena. (Socialstyrelsen 2013, s. 13)

Frihetsreformen 1993

Den högskolepolitik och högskoleorganisation som etablerades 1977 bestod i väsentliga delar fram till 1993, även om ett antal beslut och visst ansvar kom att decentraliseras över tid.

1993 genomfördes den så kallade *fribetsreformen* inom högskolan. Denna innebar att den centralt reglerade linjeorganisationen avskaffades. I fortsättningen skulle all grundläggande högskoleutbildning genomföras i form av kurser, och kurser som ledde fram till en examen skulle samlas i utbildningsprogram.

En ny examensordning infördes. I denna formulerade regeringen grundläggande bestämmelser om examina, bland annat vilka som fick utfärdas och vilka krav som skulle uppfyllas för att få en viss examen (examensbeskrivningar). Vidare preciserades vilka universitet och högskolor som fick rätt att utfärda en viss examen. Fyra generella examina infördes: högskoleexamen, kandidatexamen, magisterexamen och konstnärlig högskoleexamen. utöver dessa infördes även ett antal yrkesexamina.

³ 1990 års utbildningsplan stipulerade också att socionomutbildningen skulle utgå från en helhetssyn på sociala behov och möjligheter, och ge de teoretiska och praktiska kunskaper samt den praktiska förmåga som krävs för socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå. Utbildningen skulle särskilt ge kunskap om under vilka förhållanden sociala problem uppstår samt om möjligheterna till åtgärder kring dessa. Studenterna skulle också få kompetens i att medverka i utvärdering och utveckling av det sociala verksamhetsområdet, och utbildningen skulle förbereda för forskarutbildning i socialt arbete (SOU 1995:58, s. 65).

Frihetsreformen innebar också att högskolorna fick större utrymme att själva besluta över studieorganisation, utbildningsutbud, antagning, resursanvändning och dimensionering av utbildningarna. Systemet med regelstyrning av grundutbildningen ersattes av målstyrning. Med utgångspunkt i ett lokalt utbildningsuppdrag som regeringen bestämde kunde varje lärosäte avgöra vilka utbildningar de ville erbjuda, ansöka om examenstillstånd, forma utbildningens innehåll i enlighet med högskoleförordningens mål, samt bestämma hur många studenter man skulle utbilda (Edebalk 2021 Svensson 2021, Swärd 2021).

För socionomutbildningen innebar frihetsreformen 1993 att den sociala linjen ersattes av ett *socionomprogram*. Den tidigare centrala utbildningsplan som UHÄ beslutat om avskaffades. De centrala kraven på utbildningen formulerades i stället i examensordningen, i form av fem övergripande mål, vid sidan av högskolelagens allmänna mål. Utöver dessa lämnades till varje lärosäte att fastställa egna mål och utbildningsplaner (Högskoleverket 2000). Samtidigt inrättades en magisterexamen i ämnet socialt arbete.

Den lokala självbestämmanderätten innebar att utrymmet för lokal anpassning och profilering ökade ytterligare och att utbildningarna kunde bli ännu mer särpräglade (Edebalk 2021, SOU 1995:58).

Socialtjänstkommitténs betänkande 1995

Socionomutbildningen har sedan starten i början på 1900-talet haft en nära koppling till den kommunala socialvården/socialtjänsten och så var det även under 1990-talet. Socialtjänstkommittén tillsattes 1991 och fick i uppdrag att göra en allmän översyn av den dåvarande socialtjänstlagen. I ett delbetänkande, SOU 1995:58 *Kompetens och kunskapsutveckling*, analyserade kommittén socialtjänstens kompetensbehov och den samtida socionomutbildningen och uppmärksammar särskilt socialsekreterarnas komplexa och sammansatta yrkesroll.

Socialtjänstkommittén bedömde att socionomutbildningens grundprofil av generalistutbildning, med både yrkesförberedande och forskningsförberedande inslag, skulle bibehållas. Några kunskapsområden i utbildningen behövde förstärkas, ansåg kommittén. Bland annat behövde de blivande socionomerna ges mer kunskaper om samhället och välfärdspolitiken (*den samlade välfärdens organi-*

sation och finansiering, s. 63), om handläggning och dokumentation (inklusive juridiska kunskaper). De behövde även få stöd i att utveckla ett professionellt förhållningssätt.

Kommittén menade vidare att yrkeserfarenhet borde vara en merit vid tillträde till utbildningen. Möjligheten att införa AT-tjänstgöring i stället för, eller som ett komplement, till den nuvarande handledda studiepraktiken diskuterades.

Enligt kommittén fanns det skäl som talade för att socionomutbildningen borde omklassificeras i det centrala resursfördelnings-systemet, dels eftersom man såg stora likheter mellan socionomutbildningen och andra utbildningar inom vårdblocket, dels för att på så sätt utjämna skillnader i resurstilldelning mellan vårdutbildningarna och socionomutbildningen (SOU 1995:58, Svensson 2021, Högskoleverket 2000).

Bologna-reformen 2007

Bologna-reformen 2007 innebar bland annat att högre utbildning anpassades för att uppfylla europeiska mål, som till exempel innebär att examensstrukturen skulle vara tydlig och internationellt jämförbar. Med detta följde ett nytt betygssystem och ett nytt system för att ange omfattning av högskoleutbildning. Ett läsår kom att motsvaras av 60 högskolepoäng, jämfört med 40 poäng tidigare. Den högre utbildningen delades in i tre nivåer: Grundläggande högskoleutbildning omfattade grundnivå och avancerad nivå, och forskarutbildningen var på forskarnivå. Tre typer av examina fastställdes: generell examen, konstnärlig examen och yrkesexamen (t.ex. socionom). Mål för olika examina förtydligades och fick rubriker inom tre områden: kunskaper och insikter; färdighet och förmåga; värderingar och förhållningssätt (prop. 1992/93:1, Ds 2004:02). En masterexamen på avancerad nivå infördes. Examensmålen blev tydligare, framför allt för yrkesexamina (Svensson 2021, Ds 2004:2).

I samband med reformarbetet upphörde social omsorgsexamen. Den examensordning som trädde i kraft 2007 innehöll en ny socio-nomexamen, i vilken delar av social omsorgsexamen ingick och nya mål och krav på en breddning av utbildningen slogs fast. Utbildningens längd var även fortsättningsvis 3,5 års heltidsstudier, mot-

svarande 210 högskolepoäng, och socionomexamen placerades på grundnivå.

Autonomireformen 2011

2011 års så kallade *autonomireform* syftade till att öka självbestämmandet för statliga universitet och högskolor. Det innebar bland annat att lärosätena blev fria att bestämma över sin interna organisation (utöver styrelse och rektor), lärarkategorier (utöver professor och lektor), anställningsförfaranden och befordringsgångar. Reformen innebar samtidigt att universitetsledningarnas ansvar förstärktes. Universitet och högskolor fick även ett större ansvar att själva dimensionera utbildningarna (Svensson 2021, prop. 2009/10:149).

3.1.4 Högskoleverkets och Universitetskanslersämbetets utvärderingar av socionomutbildningen och ämnet socialt arbete under 2000-talet

I sin rapport *Myndighetsreformen då UHR och UKÄ inrättades – intentioner och målfuppfyllelse* beskriver Riksrevisionen hur myndighetsstrukturen förändrades inom högskoleområdet mellan 1992 och 2013. Under perioden skapades bland annat att två myndigheter för att granska, utvärdera och utöva tillsyn inom högskoleområdet – Högskoleverket inrättades 1995 och ersattes 2013 av Universitetskanslersämbetet:

Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) upphörde 1992 och dess uppgifter fördelades då på sex nya myndigheter, bland annat Sekretariatet för utvärdering av universitetet och högskolor (som ett år senare bytte namn till Kanslersämbetet), Rådet för grundläggande högskoleutbildning och Verket för högskoleservice.⁴

Nästa myndighetsreform ägde rum tre år senare, 1995, och innebar att Högskoleverket (HSV) inrättades och tog över de uppgifter som hade legat på Kanslersämbetet och Rådet för grundläggande högskoleutbildning, samt de myndighetsuppgifter som Verket för högskoleservice ansvarat för.

⁴ Övriga tre myndigheter som inrättades 1992 var Rådet för forskning om universitet och högskolor, Högskolans avskiljandenämnd och Överklagandenämnden för högskolan (Riksrevisionen 2018).

Högskoleverkets huvudsakliga ansvarsområden var: kvalitets-säkring av högskoleutbildningar; juridisk tillsyn över högskolor, universitet och enskilda utbildningsanordnare; uppföljning och omvärldsbevakning, inklusive statistikansvar för högskolesektorn; bedömning av utländska högskoleutbildningar; studieinformation.

Universitets- och högskolerådet (UHR) och Universitetskanslers-ämbetet (UKÄ) inrättades nästan två decennier senare, 2013, och de båda myndigheterna övertog då uppgifter från i huvudsak Högskoleverket, Verket för högskoleservice och Internationella programkontoret för utbildningsområdet. Båda myndigheterna är fortfarande verksamma.

UKÄ har ansvar för studenträtt och tillsyn, statistik och uppföljning samt genomför granskningar av utbildningarnas kvalitet, av lärosätenas forskning och av samverkan.

Högskoleverkets och UKÄ:s utvärderingar under 2000-talet har genomförts med stöd av externa bedömargrupper, som bestått av sakkunniga inom varje ämnes- och yrkesområde som granskats. Bedömargrupperna har utsetts efter bland annat förslag från lärosäten och studentorganisationer. I utvärderingsrapporterna skiljer man mellan myndighetens beslut och slutsatser och de delar som innehåller bedömargruppernas rapporter och yttranden.

Utvärdering av socionomutbildningar (Högskoleverket, 2000:6)

År 2000 presenterade Högskoleverket en utvärdering av de sju socionomprogram som då fanns.⁵ Utvärderingens resultat redovisas i rapporten *Utvärdering av socionomutbildningar*.

Högskoleverket inleder rapporten med att konstatera att samtliga socionomutbildningar sammantaget uppfyller de krav som kan ställas på högre utbildning utifrån högskolelag och examensordning. Därefter följer kritik i flera avseenden, både generell kritik och kritik mot enskilda program.

Högskoleverket lyfter fram det blandade innehållet i ämnet socialt arbete. Man talar om ett ”hopplock” av ämnen där man varvar psykologi, sociologi och andra ämnen utan integrering till de särskilda behov som socionomstudenter är betjänta av (s. 8), och efterlyser ämnes-

⁵ Socionomutbildningar erbjöds vid Ersta Sköndal högskola, Göteborgs universitet, Lunds universitet, Mithögskolan, Stockholms universitet, Umeå universitet samt Örebro universitet.

integration. Kritiken utvecklas i bedömargruppens rapport, där bedömarna menar att det inte finns en genomtänkt inriktning för ämnet socialt arbete på grundutbildningsnivå, och inte heller en sammanhängande pedagogisk modell för hur studenterna ska kunna tillägna sig de professionsspecifika kunskaperna och färdigheterna.

Som en konsekvens, menar bedömargruppen, upplever studenterna sin utbildning som fragmentiserad.

Ett annat generellt problem är svårigheterna att rekrytera disputerade lärare. Högskoleverket menar att bristen på disputerade lärare riskerar att utarma den vetenskapliga grund som utbildningen ska vila på. Kontentan blir att alltför många av de lärare som undervisar inom programmet är odisputerade och Högskoleverket efterlyser riktade utbildningsinsatser för att fler lärare ska disputerar, eller i alla fall kunna skaffa sig en magister- eller licentiatexamen.

Stark kritik riktas också mot de låga kravnivåerna och otydliga kraven inom undervisningen.

Resursbristen inom programmet lyfts fram, även om bristen inte beläggs i siffror. En påtaglig konsekvens av resursbristen, enligt rapporten, är att antalet undervisningstimmar är få – möjligen alltför få för att det vid alla lärosäten ska vara möjligt att leva upp till Högskoleförordningens krav på en professionsutbildning (Svensson 2021).

När det gäller utbildningens relation till arbetsmarknaden påminner Högskoleverket om att socionomutbildningen inte bara är inriktad mot socialtjänstens behov, alltså mot ett yrke som socialsekreterare, utan att socionomers arbetsmarknad är betydligt bredare än så. Man betonar vikten av att *utbildningen speglar och förbereder studenterna på vad som väntar ute i verkligheten* (Högskoleverket 2000, s. 9). Lärarna behöver ha god verklighets- och verksamhetsanknytning, något som Högskoleverket bedömer att många saknar.⁶

Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet (Högskoleverket, 2003:16)

Nästa utvärdering från Högskoleverket kom 2003 och avsåg grundutbildning, forskarutbildning och forskning i ämnet socialt arbete, och var samtidigt en uppföljning av 2000 års utvärdering av socionom-

⁶ Ungefär samtidigt med Högskoleverkets utvärdering riktade även Socialstyrelsen kritik mot socionomutbildningen, bland annat eftersom man menade att utbildningen och forskningen i ämnet socialt arbete var alltför lite inriktad mot att undersöka resultaten av sociala insatser (Svensson 2021, Socialstyrelsen 2013).

programmet. Den utfördes i samverkan mellan Högskoleverket och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, FAS. Utvärderingen omfattade socionomprogram vid 13 lärosäten och presenteras i rapporten *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*.⁷

Högskoleverket inleder med att beskriva utvecklingen bland socionomprogrammen som positiv. Man menar att det har gjorts *uppenbara förbättringar* med avseende på kravnivåerna inom utbildningarna, det pedagogiska ledarskapet och integrationen mellan teori och praktik, jämfört med år 2000 och den utvärdering som redovisades då (Högskoleverket 2003a, s. 15).

Som positivt framhåller man också att socionomprogrammen uppfyller högskolans mål om vidgad rekrytering och att de flesta programmen är kraftigt översökta och antagningskraven höga. Utifrån detta bedömer Högskoleverket att förutsättningarna för att upprätthålla en hög kvalitet i socionomprogrammen är goda.

Kritiken mot utbildningarnas låga kravnivåer kvarstår dock i 2003 års utvärdering, även om utvärderingens bedömargrupp ser förbättringar jämfört med tidigare. I analogi med utvärderingen från 2000 beskriver man att studenterna menar att undervisningen ställer alltför låga krav på dem, medan lärosätena bedömer kraven som tillräckliga. Högskoleverket lyfter fram ett antal faktorer som särskilt viktiga i det fortsatta utvecklingsarbetet: examinationsformerna, betygssättningen, undervisningstätheten, anknytningen mellan teori och praktik och kursutvärderingarnas utformning.

Utvärderingen beskriver en kraftig expansion av socionomutbildningarna och en stor variation – en blandning av generalistutbildningar och utbildningar med olika specialiseringar. Vid drygt hälften av lärosätena finns socionomprogram med inriktningar, ibland som komplement till de mer allmänna programmen, och graden av integration mellan inriktningarna varierar. Både expansion och variation förklaras i första hand av att allt fler socionomutbildningar har integrerats med social omsorgsutbildningarna, och att detta har vidgat det arbetsfält som socionomprogrammen ska svara mot.

Högskoleverket anser att det är viktigt att ge akt på den snabba ökningen av antalet utbildningsplatser, *framför allt med hänsyn till tillgången på lärarkompetens och adekvata praktikplaceringar* (Hög-

⁷ Utvärderingen omfattade socionomprogrammen vid universiteten i Lund, Göteborg, Stockholm, Umeå, Växjö och Örebro samt vid Malmö högskola, Mitthögskolan, Högskolan i Jönköping, Högskolan Kristianstad, Högskolan i Trollhättan/Uddevalla, Högskolan i Kalmar, och Ersta Sköndal högskola.

skoleverket 2003a, s. 18). Utbildningsvolymen i grundutbildningen och fortsatt planerade expansionen av nybörjarplatser gör att det kan bli svårt att finna tillräckligt många disputerade lärare i ämnet.⁸ Även risken att ökad undervisningsvolym går ut över lärarnas tid för egen forskning och kompetensutveckling behöver uppmärksammas.

Bedömargruppen resonerar kring hur ämnet socialt arbete utvecklats och konsoliderats sedan det kom till 1977. Man konstaterar att *frågetecknen kring vilken kunskapsbas som konstituerar ämnet består fortfarande drygt 20 år efter att de första professurerna inrättades*, men poängterar också att det tar mycket lång tid för nya ämnen att finna sina former inom universiteten, att detta också gäller socialt arbete och att det är något som måste accepteras (Högskoleverket 2003a, s. 83). Samtidigt beskrivs det som avgörande att det finns en integration mellan ämnets olika kunskapskomponenter ("delämnena") och att det finns övergripande perspektiv som förenar delämnena. Utan en fungerande konsolidering av ämnet blir socionomutbildningens identitet – särskilt dess karaktär som professionsutbildning – otydlig, menar bedömargruppen.

Enligt bedömargruppen behövs det en fördjupad diskussion om balansen mellan generella och för alla utbildningar gemensamma kunskapsfält, och behovet av specialisering och profilering. Man lyfter fram att magisterprogrammen kan nyttjas för att ge fördjupade metodkunskaper, och att det därför finns starka skäl att uppmärksamma den låga andelen utexaminerade med magisterexamen i socialt arbete.⁹

⁸ Av utvärderingsrapporten framgår att under läsåret 2002 utfördes 60 procent av undervisningen inom socionomprogrammen av adjunkter, alltså av icke disputerade lärare.

⁹ När utvärderingen genomfördes 2003 fanns endast magisterexamen i socialt arbete. Masterexamen på avancerad nivå infördes 2007, som en del av Bolognaprocessen.

Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor (Högskoleverket, 2009:36)

Högskoleverkets sista utvärdering av socionomutbildningen kom 2009 och omfattade de 16 socionomutbildningar som då fanns. Utvärderingens resultat presenteras i rapporten *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*:¹⁰

Vid sju av lärosätena, nästan hälften, ifrågasätts examensrätten, framför allt på grund av brister i programmets bredd, progression och fördjupning, samt brister i lärarkompetens och lärarkapacitet.¹¹ Det handlar om att programmen inte är tillräckligt mycket av generalistutbildningar, inte tillräckligt sammanhållna, och om bristande kvalitet. Andelen disputerade lärare, forskningsanknytning, ämnesinnehåll, progression och fördjupning bedöms vara tillräcklig i vissa delar (inriktningar) av programmen, men otillräcklig i andra.

TVå år innan utvärderingen, dvs. 2007, hade social omsorgsexamen tagits bort och delar av programmet förts in i en ny och breddad examensordning för socionomprogrammet. Vid flera av de ifrågasatta lärosätena består kritiken i att man inte lyckats integrera innehållet i de båda utbildningarna – antingen ligger tyngdpunkten alltför starkt inom det tidigare omsorgsprogrammet, eller tvärtom, och helheten saknas. Breddningen har ibland också gjort det svårare för lärosätena att finna platser för den verksamhetsförlagda utbildningen.

Överhuvudtaget har variationen bland utbildningarna ökat kraftigt. I rapporten konstaterar Högskoleverket att *sexton lärosäten i nuläget har rätt att utfärda socionomexamen, men en student som söker till utbildningen har 37 olika ansökningsalternativ att välja bland* (Högskoleverket 2009, s. 10). I sina slutsatser resonerar man kring frågor som rör den nya examensordningen från 2007, och kring lärosätenas avvägningar mellan att erbjuda generalistutbildningar eller utbildningar som bygger på specialiserade inriktningar. Högskoleverkets budskap är tydligt:

¹⁰ Utvärderingen 2009 omfattade socionomprogram vid Ersta Sköndal högskola, Göteborgs universitet, Högskolan i Gävle, Högskolan i Jönköping, Högskolan i Kalmar, Högskolan Kristianstad, Karlstads universitet, Linköpings universitet, Lunds universitet, Malmö högskola, Mittuniversitetet, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet, Växjö universitet och Örebro universitet.

¹¹ Sex av de granskade programmen blev godkända. Vid tre högskolor var socionomprogrammen så nyligen inrättade att Högskoleverket inte kunde bedöma examensrätten, då man ännu inte hunnit utbilda hela studentkullar.

Vi anser att en större tydlighet skulle uppnås med en generalistutbildning som leder till socionomexamen på grundnivå och att eventuella specialiseringar görs genom utbildningar på avancerad nivå. (Högskoleverket 2009, s. 21)

Utvärderingens bedömargrupp kommer till i princip samma slutsats. Gruppen argumenterar för en sammanhållen generalistutbildning och menar att specialiseringar eller inriktningar bör ligga sent i utbildningen eller inom ramen för en examen på avancerad nivå.

Ett par lärosäten hade infört en kombinerad socionom- och magisterexamen genom att tillföra en åttonde, valbar termin på avancerad nivå. Eftersom det kunde ge intrycket att man förlängt utbildningen, i strid med examensordningen, kritiseras lärosätena för detta.

Frågan om kravnivåer inom programmen, som gavs stort utrymme vid Högskoleverkets två tidigare utvärderingar, får inte ens en halv sidas utrymme i 2009 års rapport. Kravnivåerna beskrivs kortfattat som varierade. Vissa gruppbaseade examinationsformer och avsaknaden av engelsk kurslitteratur kritiseras. Möjligen, menar bedömargruppen, har den nya examensordningen inneburit att kraven på programmen skärpts?

Bedömargruppen beskriver ökningen av andelen disputerade lärare inom programmet som *avsevärd*, jämfört med vid tidigare utvärderingar.

Kvalitetsutvärdering 2013–2014 av socionomexamen och generella examina i socialt arbete (UKÄ, 2014)

År 2014 genomförde UKÄ en kvalitetsutvärdering av socionomexamen och generella examina i socialt arbete. Den hade ett annat fokus än Högskoleverkets tidigare utvärderingar. I Högskoleverkets utvärderingar stod förutsättningarna för utbildningarna i centrum, men i UKÄ:s undersökning var det resultatet – frågan om studenterna uppnådde examensmålen – som skulle bedömas (Svensson, 2021).

Totalt granskades 46 examina: socionomexamen vid 14 lärosäten, masterexamen i socialt arbete vid 5 lärosäten, magisterexamen i socialt arbete vid 9 lärosäten, kandidatexamen i socialt arbete vid 15 lärosäten, samt en master- och en magisterexamen i Social Work and Human Rights och en magisterexamen i handikappvetenskap.

Examensrätten för socionomprogram ifrågasätts vid två lärosäten. I ena fallet för att utbildningen inte lever upp till examensordningens mål att studenten ska *visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete*, och vid det andra lärosätet för att utbildningen inte lever upp till två av examensordningens mål: *förmåga att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser på individ-, grupp- och samhällsnivå*, respektive *visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna* (UKÄ 2014, Beslut s. 12 och s. 22).

Även två masterexamina, två magisterexamina och fem kandidatexamina i socialt arbete ifrågasätts.

Utvärderingens bedömargrupp har invändningar mot utvärderingsmetoden, som man i sitt yttrande kallar ett *oskarpt instrument* (UKÄ 2014, Bedömargruppens yttrande, s. 5). Man framhåller att studenternas examensarbeten, som har utgjort ett centralt underlag för bedömningen, bara delvis fångar en yrkesexamen som socionomexamen. Lärosätenas självvärderingar hade varit ett annat underlag och dessa har enligt bedömargruppen varit olika utformade och svåra att göra bedömningar utifrån. Man problematiserar även ansatsen som sådan – att bedöma hur enskilda mål i examensordningen uppfylls, och antagandet att dessa bedömningar ska ge en tillförlitlig bild av en hel utbildning eller examen (UKÄ 2014, Bedömargruppens yttrande, s. 3–4).

Med dessa förbehåll formulerar bedömargruppen ett antal kortfattade iakttagelser:

Man har sett fler brister i magisterutbildningarna än i övriga utbildningar, vilket förklaras med att magisterexamen sällan har en uttalad och tydlig ställning vid lärosätena. Kandidatexamen beskrivs som relativt undanskymd, av underordnad betydelse i relation till socionomutbildningen.

Man har även sett flera exempel på hur olika parallella utbildningar, särskilt när det gäller masterutbildningarna, leder fram till samma examen vid ett och samma lärosäte.

Utvärderingen visar på en stor bredd i hur ämnet socialt arbete uppfattas vid landets lärosäten. Bedömargruppen frågar sig hur brett ett ämne kan vara och fortfarande betraktas som ett ämne?

3.2 Socionomexamen enligt högskoleförordningens examensordning

3.2.1 Examensordning och examensbeskrivning – reglering av olika akademiska examina

Högskolelagen reglerar den svenska högskolan. Den beslutas av riksdagen och innehåller grundläggande bestämmelser för statliga högskolor och universitet i Sverige (Högskolelag [1992:1434]). *Högskoleförordningen* beslutas av regeringen och är ett komplement till högskolelagen (Högskoleförordning [1977:263]). I *examensordningen*, som ingår som bilaga 2 i högskoleförordningen, anges:

1. vilka examina som får avläggas på grundnivå, avancerad nivå och forskarnivå, och
2. vilka krav som ska uppfyllas för respektive examen (*examensbeskrivning*).

De krav som examensordningen ställer på respektive examen specificeras under tre rubriker:

- kunskap och förståelse
- färdighet och förmåga
- värderingsförmåga och förhållningssätt.

I examensordningen beskrivs även de krav som gäller för det självständigt arbete (examensarbete) som ingår i respektive examen.

Inom ramen för examensbeskrivningens krav kan varje högskola bestämma preciserade krav för olika examina.

3.2.2 Socionomexamen i examensordning och examensbeskrivning

Socionomexamen avläggs på grundnivå. I examensbeskrivningen specificeras dess omfattning och mål:

Omfattning

Socionomexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 210 högskolepoäng (motsvarande sju terminers heltidsstudier).

Mål

För socionomexamen ska studenten visa sådan kunskap och förmåga som krävs för självständigt socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Kunskap och förståelse

För socionomexamen ska studenten:

- visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete,
- visa kunskap om och förståelse för samspelet mellan individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer,
- visa kunskap om ledning av socialt arbete,
- visa kunskap om och förståelse för barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser, och
- visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Färdighet och förmåga

För socionomexamen ska studenten:

- visa sådan färdighet och förmåga som krävs för att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de människor som berörs.
- visa förmåga att tillämpa relevanta författningar i synnerhet inom det sociala området,
- visa förmåga att förstå, utreda och analysera sociala processer och problem, och
- visa förmåga att identifiera, strukturera, utreda och utvärdera insatser på individ-, grupp- och samhällsnivå.

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För socionomexamen ska studenten:

- visa självkänedom och empatisk förmåga,
- visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärdsbedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna,
- visa förmåga till ett professionellt bemötande och förhållningssätt,
- visa insikt om betydelsen av lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlöpande utveckla sin kompetens.

Självständigt arbete (examensarbete)

För socionomexamen ska studenten, inom ramen för kursfordringarna, ha fullgjort ett självständigt arbete (examensarbete) om minst 15 högskolepoäng.

Övrigt

För socionomexamen ska också de preciserade krav gälla som varje högskola själv bestämmer inom ramen för kraven i denna examensbeskrivning.

Kandidatexamen inom ramen för socionomprogrammet

Kandidatexamen uppnås enligt examensordningen efter att studenten fullgjort kursfordringar om 180 högskolepoäng med viss inriktning som varje högskola själv bestämmer, varav minst 90 högskolepoäng med successiv fördjupning inom det huvudsakliga området (huvudområdet) för utbildningen.

Lärosäten med rätt att utfärda socionomexamen kan besluta att studenter inom socionomprogrammet kan få en kandidatexamen inom ramen för programmet. Det kan de erhålla efter sex av sju terminers studier som innefattar motsvarande minst tre terminers heltidsstudier inom huvudämnet socialt arbete.

3.3 Socionomprogrammet vid 19 lärosäten läsåret 2024/25

Utgångspunkten för den följande beskrivningen är de lärosätesbeskrivningar som presenteras i betänkandets bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar* samt de ytterligare uppgifter som samlats in från lärosätena som underlag för bilaga 4. Även de lärosätesdialoger och samtal med lärare i juridik som utredningen genomfört under 2024 refereras.

3.3.1 Socionomprogrammets spridning, upplägg och innehåll – översikt

Lsåret 2024/25 erbjuds socionomprogrammet vid 19 lärosäten.

Flera erbjuder programmet på flera orter: Mälardalens universitet (Eskilstuna och Karlshamn), Linnéuniversitet (Kalmar och Växjö), Lunds universitet (Lund och Helsingborg) och Högskolan Väst (Trollhättan och Västervik) erbjuder undervisning vid två

campus vardera.¹² Högskolan i Gävle har undervisning på sex orter, så kallad studieortsbaserad distans i Norrtälje, Söderhamn, Gävle, Hudiksvall, Visby och Bollnäs. Vid Umeå universitet kan hela programmet även läsas på distans.

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning – en yrkesexamen på vetenskaplig grund. Programmet omfattar 3,5 års heltidsstudier, alltså sju terminer (210 högskolepoäng). Lärosätena har valt att placera de första sex terminerna på grundnivå och den sjunde på avancerad nivå. I examensordningen stipuleras också att ett självständigt arbete omfattande minst 15 hp ska ingå. Detta genomförs på samtliga lärosäten under termin 6.

Vid sidan av examensordningens krav innehåller de 19 socionomprogrammen åtminstone tre gemensamma delar:

- Socialt arbete utgör programmets huvudområde vid samtliga lärosäten.
- Utbildning i juridik ingår också överallt.
- Verksamhetsförlagd utbildning (VFU) ingår i samtliga program tillsammans med olika typer av fältstudier.

Lärosätena erbjuder möjligheter att förlägga delar av studierna utomlands, ofta i form av fältförlagd praktik eller i samband med det självständiga arbetet.

3.3.2 Socialt arbete – socionomprogrammets huvudområde

Socialt arbete inrättades som akademisk disciplin 1977 och gjordes samma år till huvudområde i socionomutbildningen. Så är det fortfarande. Läsåret 2024/25 är socialt arbete huvudområde inom samtliga 19 socionomprogram.¹³

Det är ett kunskapsområde som spänner över ett brett fält. Inom programmen undervisar man om socialt arbete i tre olika bemärkelser: socialt arbete som ämne, som profession samt som vetenskap. Samtidigt är det ett område som omfattar studier på samhälls-,

¹² Uppsala universitet har tidigare även erbjudit socionomprogrammet i Visby, vid Campus Gotland, men den utbildningen upphör när nuvarande studenter tar examen i december 2025.

¹³ Andra ämnen som i varierande omfattning ingår är till exempel sociologi, psykologi, social omsorg, socialpsykologi, vårdvetenskap, samhällsekonomi, socialpolitik, hälsovetenskap och statsvetenskap.

grupp- och individnivå. *Sociala problem* och *social utsatthet* (hos individer och grupper) är två nyckelord, och *livslopps-perspektiv* ett annat:

Utgångspunkten är att individens utveckling och beteende formas över tid genom att biologiska och psykologiska faktorer hela tiden samspelar med olika sociostrukturella faktorer: ekonomiska, politiska, kulturella. (Utbildningsplan)

Betraktat som *ämne* är socialt arbete mycket brett. Kursutbudet inom de 19 socionomprogrammen har dock flera gemensamma grunddrag:

I de kurser som behandlar socialt arbete på individ- och gruppnivå finns en övergripande samstämmighet mellan lärosätena kring vilka utsatta grupper – målgrupper, brukargrupper, klientgrupper – och vilken social problematik som hör till det sociala arbetets verksamhetsfält, och som därmed innefattas i socionomprogrammen. De vanliga grupperna är barn, ungdomar och familjer, äldre och människor med funktionsnedsättningar. Sociala problem och sociala fenomen som adresseras på de flesta håll är fattigdom/ekonomisk otrygghet, utanförskap, boende, missbruk och psykisk ohälsa. Även frågor om migration, asylrätt, etnicitet och ”interkulturellt socialt arbete” synliggörs i kursutbudet på de flesta håll.

Socialt arbete utgör en central del i det svenska välfärdssamhället. Bland de samhällsinriktade kurserna inom ämnet, som handlar om de villkor som bidrar till social utsatthet och om hur dessa villkor kan påverkas, ingår överallt kurser som belyser den offentliga sektorn, välfärdsstaten, välfärdens organisering och välfärdsstatens utmaningar (socialpolitik). Även teorier om social stratifiering och social exkludering behandlas i samtliga program. Frågan om (socialt) hållbar utveckling är vanlig.

De *professionsinriktade* delarna av socialt arbete genomsyrar programmen. De här kurserna har åtminstone tre olika fokus: De behandlar socionomers yrkesfält och yrkesroller, socionomers yrkesidentitet och professionella förhållningssätt inklusive yrkesetik, respektive visar på faktiska arbetssätt och metoder i socialt arbete. De här delarna innebär både teoretiska studier och praktisk färdighetsträning.¹⁴

Kurser med fokus på vetenskapsteori, vetenskapliga förhållningssätt och forskningsmetoder – socialt arbete som *vetenskap* – placeras

¹⁴ I professionsträningen ingår ämnet/temat PPU, personlig och professionell utveckling, som för det mesta genomförs kontinuerligt under utbildningens gång. Den här delen av utbildningen syftar till självkänedom och personlig mognad, och om att studenterna ska utveckla etisk medvetenhet och ett empatiskt förhållningssätt och bemötande.

oftast dels relativt tidigt i programmet som en del av introduktionen till ämnet, dels i anslutning till det självständiga arbetet under termin 6. Vetenskapliga metoder och förhållningssätt tränas även i tillämpliga moment inom andra kurser i socialt arbete.

På ett generellt plan uppvisar alltså huvudområdet socialt arbete gemensamma drag vid de olika institutionerna. Språkbruk och övergripande upplägg och innehåll i utbildningen är också lika och anknytningen till examensordningens krav för socionomexamen är tydlig. På kursnivå blir skillnaderna mellan programmen mer uppenbara, när det breda huvudområdet ska omsättas i konkret kursinnehåll. I praktiken är det ett både mångfacetterat och heterogent kursutbud som erbjuds landets socionomstuderande.

I de lärosätesdialoger som utredningen genomförde under hösten 2024 förklaras skillnaderna i första hand med att de anställdas kompetens och forskningsintressen skiljer sig åt mellan olika lärosäten. Undervisningen ska vila på vetenskaplig grund och då blir frågan om institutionernas forskningsmiljöer central. Vilka forskningsmiljöer i socialt arbete finns på olika håll, vad forskar man om? Inom vilka områden finns lärarkompetensen?

Vi har ju den personal vi har. (Lärosätesdialog)

Olika forskningsinriktningar innebär olika perspektiv och fokus i socionomprogrammets kursutbud och för en arbetsgivare kan det vara svårt att veta vilka kunskaper som den socionom som de anställer har. I den undersökning av socionomprogrammet som SKR publicerade 2024 var det flera socialchefer som menade att likvärdigheten mellan lärosätena behöver stärkas, att programinnehåll, fokus och kvalitet skiljer sig alltför mycket åt.

Även Salonen och Panican (2021) lyfter frågan om lärargruppernas olika kompetens vid olika lärosäten:

Om den vetenskapliga skolningen, ämnesanknytningen och expertisen bland medarbetarna, skiljer sig så pass mycket på socionomprogrammen i landet då finns den en uppenbar risk att de färdigutbildade socionomerna förvärvar och utvecklar skilda kompetensprofiler av varierande relevans och kvalitet. Stora skillnader kan bidra till att socionomutbildningen utvecklas till ett stratifierat utbildningsfält med en hierarki mellan lärosäten med negativa konsekvenser för disciplinen, den färdigutbildades arbetsmarknadsetablering och för brukaren. (a.a., s. 48)

Vid lärosätessdialogerna var det samtidigt flera som framhöll att skillnaderna i kunskaper mellan olika studenter är större än skillnaderna i kunskapsinnehåll mellan olika program. Studenterna tar till sig utbildningen på olika sätt, menade man.

3.3.3 Utbildning i juridik

Juridik har ingått i socionomers utbildningar sedan socialinstitutens tid, och ingick även i socialhögskolornas utbildningar. I och med högskolereformen 1977 försvann kraven på särskilda kurser i juridik från de centrala utbildningsplanerna. Enligt dagens examensordning ska studenten *visa förmåga att tillämpa relevanta författningar i synnerhet inom det sociala området* (SFS 1993:100).

Under läsåret 2024/25 ingår obligatoriska kurser i juridik i samtliga socionomprogram, 1–3 kurser per program. Omfattningen varierar. Nio institutioner erbjuder kurser motsvarande 28–30 hp, fem erbjuder kurser motsvarande 22,5 hp, medan resterande fem ger kurser motsvarande 13,5–15 hp.¹⁵

Innehållet i kurserna präglas av de rättsområden som tas upp i socialtjänstlagen. Socialrätten har en särställning, (regleringen av samhällets sociala trygghet, inklusive socialtjänst och statlig socialförsäkring), och tonvikten läggs ofta på de delar som handlar om barn och unga. Även förvaltningsrätt i bredare mening ingår överallt, alltså frågor om den offentliga förvaltningens arbete, organisation och förhållande till enskilda. Andra vanliga områden är civilrätt (reglerar förhållanden mellan privatpersoner) och straffrätt (om brott och konsekvensen av att begå brott).

Juridiken ingår dessutom ofta som strimor eller på annat sätt integrerad i andra kurser. Utredningen genomförde dialogmöten med juridiklärare i februari 2024. Där beskrev lärarna hur juridiken återkommer i olika kurser under hela utbildningens gång. Det gäller till exempel kurser i barnrätt, utredningskurser, kurser om våld i nära relationer eller om missbruk och social rättvisa. Det är inte ovanligt att studenter skriver uppsatser där juridiken kommer in som en del i arbetet.

¹⁵ Variationen i antal kurspoäng kan ha att göra med hur juridikkurserna avgränsas på olika håll. Flera av lärosätena skiljer till exempel mellan kurser i juridik och kurser i utredningsmetodik – som också innehåller inslag av tillämpad juridik (Svensson 2024).

Lärargruppernas sammansättning har förändrats över tid och utvecklingen kan sägas gå i positiv riktning. År 2024 har ca 40 procent av socionomprogrammets lärare i juridik en juristexamen och 45 procent har utbildning inom socialt arbete. Övriga har blandad samhällsvetenskaplig bakgrund. Åtta år tidigare, 2016, hade en stor majoritet av lärarna juristexamen och en mindre andel var socio- nomer. Tidigare var det också vanligare att socionomprogrammen köpte in sina kurser i juridik från andra institutioner. Andelen docenter och professorer som deltar i undervisningen i juridik är fortfarande jämförelsevis liten (Svensson 2024).

Vid de flesta lärosätena samarbetar juridikämnet med ämnet socialt arbete, men i olika grad och på olika sätt. Lärarna som undervisar på juridikkurserna kommer oftast från båda ämnena och samarbetar i upplägg och planering. Vid ett par lärosäten genomför ämnet socialt arbete alla kurser i juridik på egen hand, utan inblandning från juridikämnet/en juridikinstitution, och vid ett annat lärosäte ”köper man in” programmets båda juridikkurser från juridik- ämnet. Vid ytterligare några institutioner hålls vissa av juridikkurserna helt och hållet av jurister, medan andra kurser genomförs i samarbete mellan juridik och socialt arbete (Dialogmöten, lärare i juridik).

Vid dialogmötena betonade flera lärare att det i undervisningen är viktigt att även integrera juridik och socialt arbete som kunskaps- områden och forskningsområden. Det räcker inte med att bara samarbeta i själva genomförandet av kurserna. Teorier om socialt arbete kan ge kritiska perspektiv på juridiken och vice versa, och studenterna behöver reflektera och tränas att problematisera de konsekvenser som lagstiftningen får när den tillämpas i socialt arbete. Lärarna konstaterar samtidigt att det här inte alltid sker, i alla fall inte i tillräcklig utsträckning. Det finns inte alltid utrymme att integrera forskning i socialt arbete med de juridiska delarna.

Juridiken hör till de professionsförberedande delarna av programmen, den bidrar till studenternas färdighetskunskaper. Undervisningen innehåller ”ren” juridik, alltså kunskaper om innebörden i lagar, förordningar och konventioner, men tonvikten ligger i allmänhet på rättstillämpning – att tillämpa lagstiftningen i socialt arbete. Det handlar att öva och förstå hur lagar ska tillämpas. Under dialog- samtalen efterlyste lärarna mer utrymme för tillämpningsövningar som en del av undervisningen i juridik.

De juridiska kursernas innehåll och inplacering i programmen, under terminerna 2–4, har åtminstone delvis att göra med den verksamhetsförlagda utbildning som följer någon eller några terminer senare. Juridikkunskaper är en förutsättning för att studenterna ska kunna delta aktivt i arbetet på praktikplatsen och, enligt lärosätena, är ofta ett mer eller mindre uttalat krav från arbetsgivarna.

Juridikinslagen kommer lite i skymundan i programmen. I de lokala utbildningsplaner som gäller i dag, där socionomprogrammets mål, huvudsakliga innehåll och omfattning anges, är juridiken relativt osynlig. I de granskningar som Högskoleverket och UKÄ gjort av socionomprogrammen under 2000-talet har juridiken knappast uppmärksammats alls.

3.3.4 Verksamhetsförlagd utbildning och fältstudier

Handledd verksamhetsförlagd utbildning (VFU) alltid har ingått i socionomers utbildning. Tidigare reglerades detta i centrala studieplaner som styrde utbildningarna vid socialinstituten, socialhögskolorna och högskoleinstitutionerna. Det var ett krav att VFU skulle ingå och även omfattningen angavs. I den examensordning som gäller i dag ställs inga sådana krav, men alla socionomutbildningar innehåller fortfarande verksamhetsförlagd utbildning, och i ungefär samma omfattning som tidigare.

Under läsåret 2024/25 erbjuder 16 av 19 lärosäten en sammanhållen VFU-kurs under termin 5. Övriga lärosäten delar upp VFU:n i två eller tre kurser. Kurserna omfattar 28–30 hp vid 14 institutioner och 22–22,5 hp vid 4 institutioner. Ett universitet – Mittuniversitetet – sticker ut, med sammanlagt 45 hp verksamhetsförlagd utbildning.

Tanken med den verksamhetsförlagda utbildningen är att de teoretiska delarna av programmet ska knytas samman med praktisk yrkesutövning, i direkt kontakt med yrkeslivet. Med stöd av handledning är avsikten att studenten ska studera, utföra, beskriva och analysera det arbete som utförs inom ramen för sociala verksamheter.

VFU:n är inte studenternas enda tillfälle till verksamhetsförankring. I alla program ingår dessutom mer avgränsade fältstudier – fältkontakter, fältuppgifter, fältprojekt, fältseminarier, gästföreläsningar

från arbetsgivare och brukare, och studiebesök – som innebär kontakter med arbetsfältet.

Tillsammans med fältstudierna utgör VFU:n ett centralt moment i studenternas professionsutveckling. De här delarna av programmet råder emellertid inte lärosätena över själva. För att kunna genomföra VFU:n är man beroende det omgivande yrkeslivet, till exempel socialtjänst, arbetsförmedling, försäkringskassa, skola och civilsamhällesorganisationer som har socionomer anställda. Vid de lärosätessdialoger som utredningen genomförde under hösten 2024 beskrevs det här samarbetet som mer eller mindre omfattande och välfungerande. Vissa lärosäten har väl upparbetade samarbetsorganisationer med yrkesfältet, olika former av partnerskapssamverkan eller arbetsintegrerat lärande. På andra håll är kontakterna med yrkeslivet som betydligt mindre utvecklade.

En knäckfråga i samarbetet är att arbetsgivarna behöver ställa praktikplatser till förfogande. Under lärosätessdialogerna talade flera institutioner om svårigheterna att finna VFU-platser, att många arbetsgivare är ”njugga” när det gäller att ta emot socionomprogrammets studenter. Vid flera program behöver studenterna vara beredda att göra sin praktik utanför den kommun eller region där de studerar.

En konsekvens av platsbristen är att kvaliteten VFU-kurserna skiftar. När det finns få praktikplatser kan institutionerna behöva acceptera praktik som ligger långt från socionomutbildningens lärandemål, eller som innebär att studenterna exponeras för ”dålig” social praktik och bristfällig handledning. Ofta vilar ett stort ansvar på enskilda handledare.

Det vi fyller studenterna med för kunskaper är en sak, och det som de förväntas göra i verksamheterna är ofta nåt helt annat. Det kan till och med vara diametralt motsatt mot det som vi lär dom. (Lärosätessdialog)

Samtidigt får VFU:n stort genomslag hos studenterna, menade man, oavsett om den är av god kvalitet eller inte. Den kan innebära ett lyft i studenternas professionsutveckling, men behöver inte göra det.

Beroendet av arbetsgivarna påverkar VFU-periodernas längd och inplacering i programmet. En längre praktikperiod mot slutet av utbildningen är i allmänhet mer efterfrågad än flera kortare. Under den längre praktiken kan studenterna utföra mer självständigt arbete, fungera som arbetskraft. Enligt lärosätena är det dessutom inte ovanligt att arbetsgivare anställer studenter efter deras VFU,

innan de är klara med studierna och har fått sin socionomexamen. Detta bekräftas f.ö. i undersökningar från socionomernas fackförbund.¹⁶

Sveriges Kommuner och Regioner (SKR) presenterade 2024 en undersökning av hur chefer inom socialtjänsten uppfattar dagens socionomprogram. Här lyfter man bland annat frågan om den verksamhetsförlagda utbildningen:

VFU ansågs av fokusgrupperna vara det viktigaste området att stärka framåt, för att öka socionomernas praktiska färdigheter och insyn i yrket. (a. a., 2024, s. 45)

I rapporten riktar SKR flera förslag till kommunerna: om att ta emot studenter på VFU, att erbjuda god kvalitet på VFU, att använda erfarna socialarbetare från kommunerna som mentorer under utbildningen/efter utbildningen, samt att delta i lärosätenas programråd för att kunna påverka kursernas utformning.

3.3.5 Generalistkunskaper, profilering och studenternas valfrihet

Under de senaste 60 åren har socionomutbildningens karaktär som bred generalistutbildning successivt förstärkts: år 1964 i samband med att socialhögskolorna inrättades och den gemensamma ettåriga grundkurs som då infördes, 1977 i och med inrättandet av ämnet socialt arbete, och 2007 då innehållet i social omsorgsexamen och socionomexamen fördes samman i ny och breddad gemensam examen. Frågan har även uppmärksammats i statliga utvärderingar. Balansen mellan generella kunskapsfält och behovet av fördjupning och specialisering diskuteras i Högskoleverkets utvärdering 2003, och i 2009 års rapport ifrågasätter Högskoleverket examensrätten vid 7 av 16 lärosäten bland annat på grund av att programmen inte

¹⁶ Fackförbunden har undersökt situationen inom socialtjänsten. I *Socialchefsvärderingen* (Vision 2023) uppger nästan en femtedel (18 procent) av de socialchefer som ingår i undersökningen att socialtjänsten i deras kommun ofta måste rekrytera medarbetare som saknar tillräcklig kompetens. Svårast att rekrytera är socialsekreterare och biståndshandläggare, dvs. yrken där många socionomer återfinns. I Akademikerförbundet SSR:s undersökning *Kartläggning Socialsekreterare 2022* tillsammans med NOVUS, uppger 34 procent av socialsekreterarna, framför allt i landets mindre kommuner med högst 25 000 invånare, att det i deras arbetsgrupp finns socialsekreterare som inte har socionomexamen. Andelen har minskat från 45 procent 2016.

är tillräckligt mycket av generalistutbildningar. Programmen bedöms inte vara tillräckligt sammanhållna, helheten saknas.

Femton år efter Högscoleverkets sista utvärdering, läsåret 2024/25, är det en annan ordning. Nu är alla lärosäten överens om principen att socionomprogrammen ska vara generalistutbildningar. I programmens utbildningsplaner beskriver man också programmen på det sättet, karaktäriserade av begrepp som *bredd*, *helhetsyn*, *komplexitet* och *integrering*.

Argumenten för en generalistutbildning var många vid utredningens lärosätesdialoger i september 2024. Här framhöll lärosätena att de problem som socionomer ställs inför är komplexa och att många av dem samspekar, det finns en större orsaksstruktur bakom. Alltför snäva perspektiv gör att man riskerar att missa den större bilden och därmed också den grundläggande förståelsen av det sociala arbetets problematik.

Det finns stabila samhällsutmaningar och det finns temporära samhällsutmaningar. (Lärosätesdialog)

Med generell inriktning på programmen går det att möta förändringar i samhället, resonerade man, genom att kontinuerligt kunna anpassa innehållet i utbildningen efter aktuella utmaningar. Och med generella kunskaper, grundläggande kunskap och förståelse om samhället och det sociala arbetets villkor ges yrkesverksamma socionomer förutsättningar att möta samhällsförändringar under ett långt arbetsliv.

Men redan här och nu, menade lärosätena, bidrar generalistkunskaperna till studenternas ges goda förutsättningar på arbetsmarknaden. Som generalister kan de arbeta inom många samhällssektorer, hos olika arbetsgivare och med olika arbetsuppgifter.

Dock finns det gränser även för generella kunskaper. Någonstans behöver varje lärosäte göra ett (ur)val:

Vi vill behålla socionomprogrammets karaktär av generalistutbildning, med breda och generiska kunskaper, men frågan är vilka dessa breda och generiska kunskaper ska vara? (Lärosätesdialog)

Lokala profiler och mål

Viss lokal profilering förekommer. Två av 19 lärosäten har valt att profilera hela programmen: *Socionomprogrammet med socialpedagogisk profil* vid Högskolan Väst och *Socionomprogrammet med stor-*

stadsprofil vid Södertörns högskola. Men även här beskriver man samtidigt programmen som generalistutbildningar, inom ramen för profilerna.

Varje lärosäte har dessutom möjlighet att utfärda lokala mål för programmen som komplement till examensordningens mål. Drygt hälften gör också det. De lokala målen är varierade och i allmänhet öppet formulerade. De betonar till exempel att studenterna ska visa kunskaper om globalisering och ökad pluralism i samhället och kunna göra internationella och interkulturella jämförelser, eller att de ska ha kunskap om diskriminering, mänskliga rättigheter, inkludering och social rättvisa. Professionsinriktade kunskaper och förmågor som lyfts fram är bland annat att studenterna ska kunna arbeta mobiliserande och delaktighetsfrämjande, kunna integrera teoretisk och praktisk kunskap, visa god förmåga att kommunicera, kunna bidra till kvalitetsutveckling inom fältet och visa etisk medvetenhet. Kunskap och förmåga att arbeta för socialt hållbar utveckling återkommer på flera håll, tillsammans med genus- och jämställdhetsperspektiv.

Som beskrivs i avsnitt 3.3.2 *Socialt arbete – socionomprogrammets huvudområde*, präglas dessutom programmets innehåll av de lokala forskningsmiljöerna och de lärare som finns vid respektive institution. Vid sidan av de lokala målen finns alltså även mer eller mindre uttalade lokala perspektiv och inriktningar i programmen.

Studenternas möjligheter att profilera sin utbildning

Studenterna har möjligheter att själva profilera sin utbildning genom VFU-placeringen på olika arbetsplatser, fördjupningen inom ramen för det självständiga arbetet och i och med de valbara kurser som ingår i utbildningen.

På grundnivå, termin 1–6, finns ganska få valbara kurser. Vid 16 av 19 lärosäten finns inga valbara kurser alls, vid övriga 3 erbjuds valbara kurser motsvarande 15, 30 respektive 60 högskolepoäng.

Under den sjunde och avslutande terminen är situationen omvänd. Här erbjuder 16 lärosäten valbara kurser, för det mesta motsvarande 15 hp – alltså halva terminen. Endast vid tre lärosäten är samtliga kurser på termin 7 obligatoriska och vid fyra är alla kurser valbara.

3.3.6 Progression

Ytterligare ett sätt att beskriva socionomprogrammets upplägg är i termer av *progression*. Progressionen kan ses på två sätt: dels inom ramen för utbildningen på grundnivå (termin 1–6), dels i steget från grundnivå till avancerad nivå (termin 7).

Med *progression* avses här att det i programmen ställs successivt ökade krav som bygger på tidigare lärande, alltså frågan om hur programmets olika moment eller kurser bygger på varandra.

Progression under termin 1–6

På många håll ingår poängkrav eller krav på specifika kurser för tillträde till fortsatta studier inom programmet, något som i sig indikerar en tänkt progression.

I utbildningsplanernas beskrivningar av de sex första terminerna beskrivs progressionen som en rörelse från bredd i riktning mot integrering av kunskaper, ökad komplexitet och fördjupning. Ingenstans talar man om progression som en process i riktning mot specialisering.

I en annan mening handlar progressionen om att studenternas lärande ska gå från en tyngdpunkt i ”ren” kunskapsinhämtning och grundläggande förståelse, i riktning mot självständig kunskapsinhämtning och analys, kritisk reflektion och värderingsförmåga. Detta utgör i sin tur grunden för att studenterna mot slutet av utbildningen ska utveckla ett professionellt förhållningssätt, respektive ett vetenskapligt förhållningssätt, och kunna tillämpa sina kunskaper. Den verksamhetsförlagda färdighetsträning som oftast äger rum under termin 5, och det självständiga arbete som studenterna genomför under termin 6, utgör slutpunkterna för denna progressionstanke.

Vid ungefär en tredjedel av lärosätena markeras programmets progression antingen i sammanhållna terminskurser som bygger på varandra, eller i en uppdelning av utbildningen i block som omfattar flera terminer, ibland även termin 7:

- basblock/fortsättningsblock/påbyggnadsblock,
- basblock/fortsättningsblock/fördjupningsblock, respektive

- basblock/tillämpande block/analytiskt block. Vid ett lärosäte illustreras progressionen i en fyrgradig nivåindelning där den sista nivån, nivå D, omfattar termin 7.

Termin 7 som del i programmens progression

Termin 7 består för det mesta av en kombination av obligatoriska och valbara kurser. Endast vid tre lärosäten är samtliga kurser obligatoriska och vid fyra lärosäten är alla kurser valbara.

I utbildningsplanerna beskrivs den sjunde terminen som en fördjupningstermin i socialt arbete. De tre perspektiven på socialt arbete som undervisningen på grundnivå i allmänhet utgår från, dvs. socialt arbete som ämne, som verksamhetsfält respektive som forskningsområde, för med sig att termin 7 åtminstone i teorin kan utgöra en del av programmets progression i tre olika avseenden: Genom ämnesfördjupning, genom fördjupad yrkesanknytning eller som en brygga till fortsatta studier på avancerad nivå och eventuella forskarstudier.

Generellt är det yrkesanknytningen som prioriteras. I princip samtliga obligatoriska kurser, vid de 15 lärosäten som har obligatoriska kurser under termin 7, innebär på något sätt en fördjupning i socionomers arbete och yrkesutövning. Det handlar både om generella och teoretiska kurser, om till exempel socialt arbete på samhällsnivå, professionellt socialt arbete, socionomers yrkesroll i ett föränderligt samhälle och välfärdens organisering, och om mer tydligt avgränsade kurser i till exempel evidensbaserat arbete och utvärdering, samverkan, ledarskap, verksamhetsutveckling eller professionsetik.

De valbara kurserna på termin 7 innehåller antingen ämnesfördjupning med inriktning mot social problematik, eller är yrkesinriktade. Under läsåret 2024/25 erbjöd endast två lärosäten valbara kurser med en uttalad inriktning mot forskning eller vetenskapligt arbete: *Forskningsdesign och forskningsmetod inom socialt arbete*, respektive *Socialt arbete som vetenskaplig disciplin och forskningsfält*.

3.3.7 Socionomprogrammet i siffror

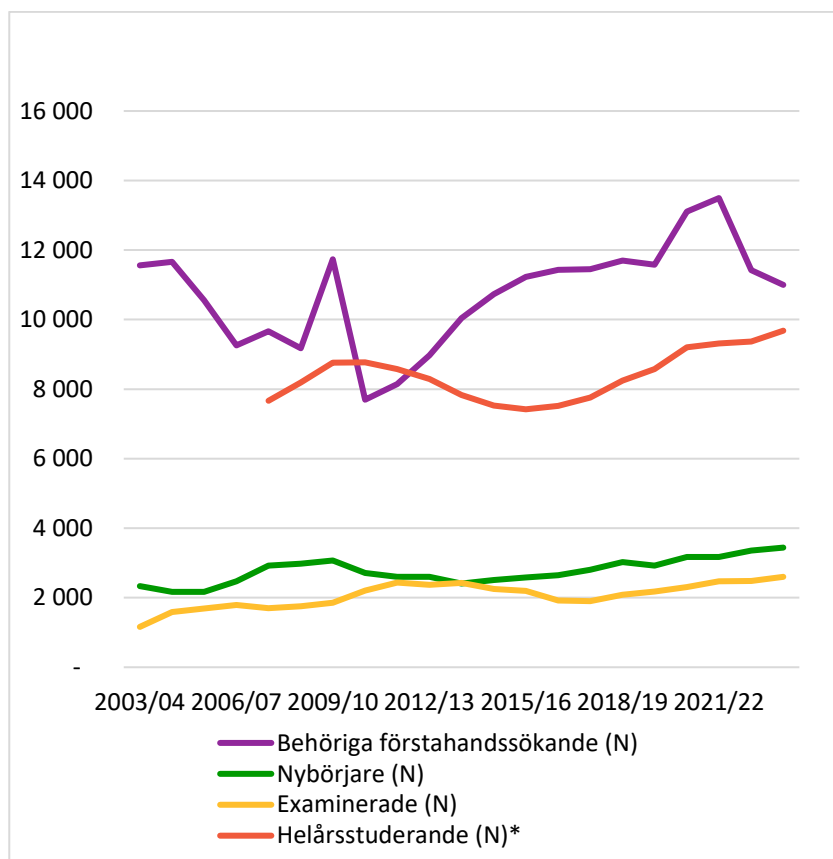
Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ansvarar för den officiella statistiken om universitet och högskolor och publicerar varje år en rapport som ger en aktuell bild av läget. Den senaste rapporten heter *Universitet och högskolor. Årsrapport 2024* (Rapport 2024:2). Via UKÄ:s exporttjänst *Högskolan i siffror* är det även möjligt att själv söka och ladda ner högskolestatistik.¹⁷

Uppgifterna i det följande avsnittet utgår från UKÄ:s underlag, varav den senast tillgängliga statistiken avser läsåret 2023/24.

I statistiken framstår socionomprogrammet sammantaget som ett populärt program, med ett stabilt antal sökande och med allt fler studenter över tid, samtidigt som allt fler tar examen. Jämfört med ett genomsnitt av övriga yrkesprogram är söktrycket starkt och volymökningen under senare år större inom socionomprogrammet.

¹⁷ <https://www.uka.se/vara-resultat/statistik/hogskolan-i-siffror>.

Figur 3.1 Behöriga förstahandssökande, nybörjare, helårsstudenter och examinerade inom socionomprogrammet. Läsåren 2003/04–2023/24. Antal (N)

Sökande

Enligt UKÄ har det totala antalet behöriga sökande till yrkesprogrammen minskat något under de senaste åren, och mest gäller det ansökningar till barnmorskeprogrammen och lärarprogrammen.

Utvecklingen är densamma inom socionomprogrammet. Läsåret 2023/24 hade socionomprogrammet 11 000 sökande, jämfört med 13 500 två år tidigare, alltså läsåret 2021/22. Men det är ingen stadig nedgång. De senaste 20 åren har antalet sökande till socionomprogrammet per läsår varierat mellan cirka 7 500 och drygt 13 500.

Söktrycket till programmen uttrycks av UKÄ som antalet behöriga förstagångssökande per utbildningsplats. Höstterminen 2023 låg söktrycket till socionomprogrammet på strax under 3 sökande per plats. Det var relativt högt jämfört med de övriga 15 yrkesprogram som UHÄ redovisar – endast 6 av de övriga programmen hade högre. Högst söktryck hade psykologprogrammet, läkarprogrammet och arkitektprogrammet.

Nyborjare

Totalt sett har även antalet nyborjare inom yrkesprogrammen minskat de senaste åren, framför allt inom de största programmen, ingenjörsprogrammen och lärarprogrammen.¹⁸

För socionomprogrammet är trenden en annan. Läsåret 2023/24 fanns drygt 3 400 nyborjare, dvs, något fler än de närmaste 2–3 läsåren innan. Jämfört med för 20 år sedan har socionomprogrammen cirka 1 100 fler nyborjare per läsår nu.

Helårsstudenter

Studentvolymen, alltså studentgruppens storlek, kan antingen anges i antal studenter (personer) eller antal helårsstudenter. *Helårsstudenter* är enligt UKÄ ett lämpligt mått för att beskriva den totala utbildningsvolymen, eftersom alla studenter inte är registrerade på heltid hela året. En helårsstudent motsvarar en student som läser 60 högskolepoäng, som alltså studerar på heltid under ett läsår.¹⁹

Sett över den senaste tioårsperioden (2012/13–2022/23) har yrkesprogrammen vuxit i volym. Antalet helårsstudenter har ökat med drygt 11 procent, även om det skett en liten minskning de senaste åren.

Inom socionomprogrammen har volymökningen varit större än så. Här fanns 9 680 helårsstudenter läsåret 2023/24, och det innebär en nästan 25-procentig ökning jämfört med tio år tidigare.

¹⁸ Som högskolenyborjare räknas studenter som för första gången är registrerade i högskoleutbildning på grundnivå eller avancerad nivå i Sverige.

¹⁹ Helårsstudenter räknas fram genom att summan av studenternas kursregistreringar divideras med 60 högskolepoäng (ett års heltidsstudier).

Examinerade

Läsåret 2022/23 tog totalt drygt 35 500 studenter examen från något av yrkesprogrammen. Det innebar en minskning med 3 procent jämfört med läsåret innan, men en ökning på 16 procent jämfört med tio år innan.

Inom socionomprogrammen har antalet studenter som tar examen ökat stadigt över tid. Här var det 2 600 studenter som tog examen läsåret 2023/24, vilket var nästan lika många som läsåret innan (2 482 examinerade). Men jämfört med 20 år tidigare, läsåret 2003/04 då 1 161 studenter examinerades, har antalet mer än fördubblats.

Genomströmning – prestationsgrad och examensfrekvens

UKÄ mäter genomströmningen inom olika utbildningar bland annat med måtten prestationsgrad och examensfrekvens. *Prestationsgrad* är ett mått som visar andelen poäng som studenterna tagit av det antal poäng som de var registrerade för ett visst läsår. *Examensfrekvensen* visar hur stor andel av nybörjarna ett visst läsår som tagit ut examen inom programmets normala längd, plus tre år.

Lsåret 2021/22 var studenternas genomsnittliga prestationsgrad i yrkesprogrammen lite drygt 90 procent, med en variation från 79 procent (ämneslärarexamen) till 97 procent (agronom- och apotekarexamen) mellan olika program. Socionomstudenternas prestationsgrad var högre än genomsnittet, 94 procent.²⁰

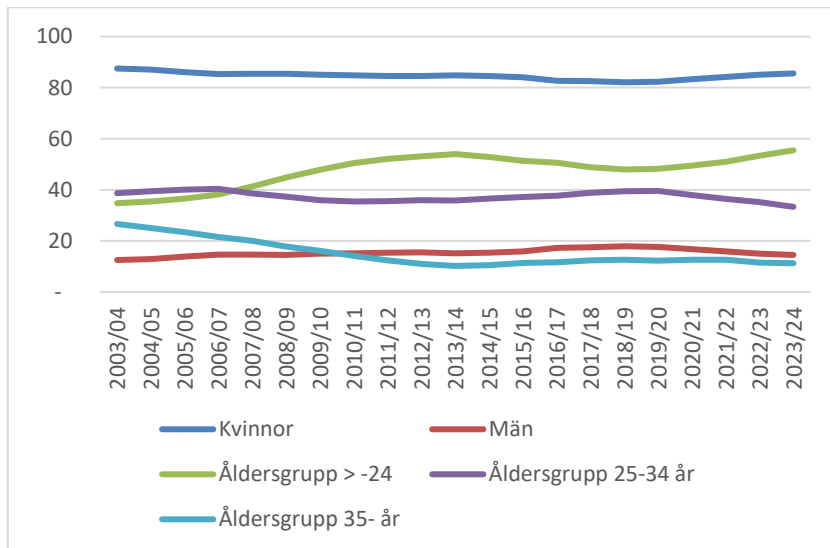
Samma läsår, 2021/22, var examensfrekvensen bland socionomstudenterna 73 procent. Ytterligare 7 procent hade tagit ut en annan yrkesexamen eller annan generell examen. Det här placerar socionomerna relativt högt upp bland de 28 yrkesprogram som SCB redogör för, endast åtta program hade en högre andel.²¹ Socionomernas examensfrekvens var till exempel högre än sjuksköterskornas, tandhygienisternas, arbetsterapeuternas och ämneslärnas.

²⁰ Yrkesprogram med minst 200 helårsstudenter redovisas.

²¹ Yrkesprogram med minst 200 nybörjare redovisas.

Studentgruppen – köns- och åldersfördelning

Figur 3.2 Studenternas kön och ålder inom socionomprogrammet. Läsåren 2003/04–2023/24. Andel (procent)

Andelen kvinnor bland socionomprogrammets studenter har legat stadigt på cirka 85 procent under åtminstone de senaste 20 åren.

Åldersfördelningen har förändrats desto mer. Läsåret 2003/04 var 35 procent av studenterna yngre än 25 år, jämfört med 55 procent läsåret 2023/24. De riktigt unga studenterna (under 25 år) har i varit i majoritet inom programmen i princip sedan 2010.

Under samma period har gruppen äldre studenter minskat – i åldersgruppen 25–34 år från 39 till 33 procent, och i gruppen 35 år och äldre från 27 till 11 procent. Det innebär en markant förändring av studenterna som grupp betraktad. I till exempel rapporten *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet* konstaterar Högskoleverket för 20 år sedan att studerandegruppen *liksom tidigare år* utmärks av relativt hög medelålder, med en jämförelsevis hög andel äldre med familj och barn (Högskoleverket 2003a, s. 33). Det är en väsentligt annan situation än i dag.

3.4 Påbyggnadsprogram och annan utbildning med anknytning till socialt arbete läsåret 2024/25

Efter socionomprogrammet har studenterna möjligheter att bygga på sin utbildning, dvs. att specialisera sig inom socialt arbete och anknytande områden. Många har tillgång till antingen påbyggnadsprogram i socialt arbete eller i alla fall kompletterande fristående kurser vid det egna lärosätet. Men variationen är stor. Det finns också lärosäten som i princip inte erbjuder annan utbildning i socialt arbete utöver socionomprogrammet.

Studenterna kan också söka sig till andra lärosäten för att studera vidare, eller arbeta ett tag och sedan återkomma till högskolan för att vidareutbilda sig.

I avsnitt 3.4 visar vi hur utbudet av påbyggnadsprogram och annan kompletterande utbildning i socialt arbete ser ut totalt i landet. Redovisningen bygger på lärosätesbeskrivningarna i bilaga 4, samt på de ytterligare uppgifter som samlats in från lärosätena som underlag för bilaga 4.

De statistiska uppgifterna avseende masterprogrammen och hälso- och sjukvårdskuratorprogrammen har utredningen beställt från SCB.²²

3.4.1 Masterprogram i socialt arbete

Ett masterprogram i socialt arbete är en påbyggnadsutbildning som leder till examen på avancerad nivå, till skillnad mot socionomprogrammets examen på grundnivå. Masterprogrammen omfattar 120 högskolepoäng, alltså motsvarande två års heltidsstudier.

Masterprogram i socialt arbete inrättades 2007, till följd av propositionen *Ny värld–ny högskola* (prop. 2004/05:162). Läsåret 2024/25 erbjuds masterprogram i socialt arbete vid 10 av de 19 läro-

²² I uppgifterna om masterprogrammen i socialt arbete ingår samtliga program som återfinns på SUN inriktning 762, programkod masterprogram, läsåren 2007/08 – 2023/24. Även studenter vid tidigare *masterprogram i missbruks- och beroendevård/beroendevetenskap* vid universiteten i Göteborg och Växjö samt Linnéuniversitetet ingår i SUN inriktning 762/programkoden masterprogram, och i vårt underlag. Dessa studenter utgör 97 av totalt 2 936 studenter inom samtliga masterprogram under perioden. Utöver det ingår även *masterprogram i samhällsvetenskap – socialt arbete* vid Uppsala universitet. Ett masterprogram i socialt arbete vid Linköpings universitet inrättades från och med höstterminen 2024. Dessa studenter ingår i kategorin sökande höstterminen 2024 men inte i övriga kategorier eftersom fler uppgifter inte är tillgängliga i november 2024.

säten där socionomprogrammet finns.²³ Ytterligare en högskola, Södertörns högskola, planerar att starta ett program höstterminen 2025. Vid Mälardalens universitet finns ett masterprogram som är pausat sedan 2021.²⁴

Masterprogrammets innehåll och upplägg

De flesta masterprogrammen har en generell inriktning mot socialt arbete. Undantagen är programmen vid Göteborgs universitet, där programmet har en uttalad profil mot socialt arbete och mänskliga rättigheter, Malmö universitet – med fokus på frågor om urbanisering och internationell migration och skillnader i levnadsvillkor mellan olika grupper och geografiska områden (”delar av staden”), samt vid Högskolan i Gävle, med inriktning mot hälsa, ohälsa och hälsofrämjande arbetsliv.

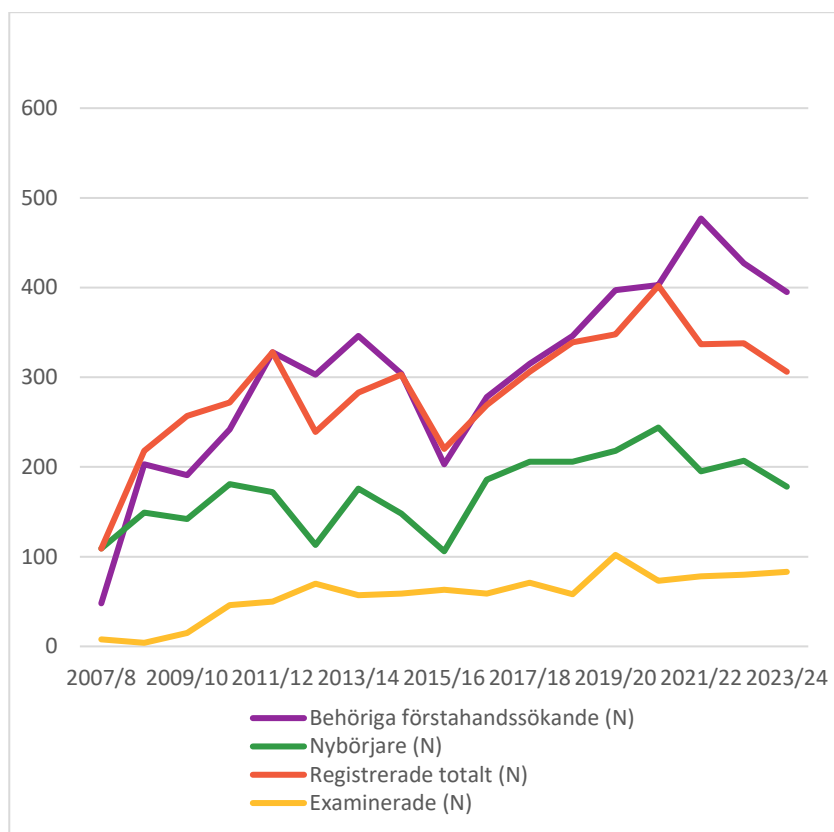
Inom nio av tio program blandas obligatoriska och valbara kurser, inom det tionde (i Göteborg) är samtliga kurser obligatoriska. Vid sex lärosäten är hälften eller drygt hälften av kurspoängen obligatoriska. De obligatoriska kurserna innefattar överallt studenternas examensarbete, och har i övrigt en tyngdpunkt mot forskningsmetod och vetenskapsteori, samt mot programmens profil – vid de lärosäten där det finns en sådan.

²³ Vid Uppsala universitet erbjuds ett *masterprogram i samhällsvetenskap* med sex olika inriktningar. En av inriktningarna är *socialt arbete* och i denna ingår minst 60 hp kurser i socialt arbete. Detta program räknar vi in bland masterprogrammen och det ingår därför i den följande sammanställningen.

²⁴ Ofta erbjuds också en ”utgång” mot magisterexamen i socialt arbete (60 hp) inom ramen för masterprogrammen.

Masterprogrammen i siffror

Figur 3.3 Behöriga förstahandssökande, nybörjare, totalt antal studenter och examinerade inom masterprogram i socialt arbete. Läsåren 2007/08–2023/24. Antal (N)

Från programmets start läsåret 2007/08 till och med höstterminen 2024 har drygt 5 500 behöriga förstahandssökande ansökt till masterprogram i socialt arbete runtom i landet. Höstterminen 2024 var det 313 personer som ansökte.

Under samma period har totalt ungefär 2 940 personer antagits och börjat studera inom programmen. Antalet har varierat mellan 106 nybörjare (2015/16) och 244 nybörjare (2020/21) per läsår.²⁵

²⁵ I genomsnitt drygt 170 nybörjare per läsår.

Läsåret 2023/24 påbörjade 178 personer sina masterstudier i socialt arbete.

Det betyder att sammanlagt drygt 4 870 studenter har varit registrerade inom programmen någon gång under de 17 läsår som masterprogrammen funnits. Antalet registrerade har varierat mellan olika läsår, från 218 (2008/09) till 402 studenter (2020/21).

Läsåret 2023/24 fanns 306 registrerade studenter på landets masterprogram. Av dessa var 83 procent kvinnor och nästan två tredjedelar, 63 procent, var 34 år eller yngre.²⁶

Över åren är det inte särskilt många som har tagit ut en examen. Sammanlagt under läsåren 2007/08–2023/24 har 976 studenter examinerats från landets masterprogram i socialt arbete. Det handlar om i genomsnitt 57 studenter per läsår, med en variation på mellan 15 och 102 studenter. Läsåret 2023/24 examinerades 83 studenter.

3.4.2 Andra påbyggnadsprogram samt uppdragsutbildningar

Hälso- och sjukvårdskuratorprogram

Från och med 2019 är hälso- och sjukvårdskurator ett legitimationsyrke i Sverige. Det innebär att yrkestiteln är skyddad och att bara den som har legitimation får kalla sig för hälso- och sjukvårdskurator. För legitimation krävs hälso- och sjukvårdskuratorsexamen.²⁷

Hälso- och sjukvårdskuratorsprogrammet omfattar 60 högskolepoäng, motsvarande ett års heltidsstudier, och leder till en examen på avancerad nivå. För behörighet till programmet krävs socionomexamen eller annan motsvarande examen.

Läsåret 2024/25 finns hälso- och sjukvårdskuratorsprogrammet vid sju av de lärosäten som erbjuder socionomprogram: universitetet i Stockholm, Göteborg, Umeå, Lund och Örebro, samt vid Marie Cederschiölds och Södertörns högskolor.

Förra läsåret, 2023/24, fanns 154 studenter registrerade inom programmet.

²⁶ 17 procent av deltagarna var yngre än 25 år.

²⁷ <https://legitimation.socialstyrelsen.se/legitimation/utbildad-i-sverige/halso-och-sjukvardskurator-utbildad-i-sverige/>.

Psykoterapeutprogram

Psykoterapeutexamen är en examen på avancerad nivå, som enligt högskoleförordningen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 90 högskolepoäng under en treårsperiod. För behörighet krävs psykologexamen, läkarexamen med specialistkompetens i psykiatri eller barn- och ungdomspsykiatri, socionomexamen eller annan motsvarande examen.

Sökande med socionomexamen eller annan motsvarande examen behöver dessutom ha genomgått grundläggande psykoterapiutbildning.

Läsåret 2024/25 erbjuds utbildningen vid institutionerna för socialt arbete vid två universitet: Stockholms universitet erbjuder ett *psykoterapeutprogram i socialt arbete* (90 hp) och *grundläggande utbildning i psykoterapi* (60 hp) och Göteborgs universitet har ett *psykoterapeutprogram* (90 hp) och *Grundläggande psykoterapiutbildning med inriktning mot familjeterapi och nätverksarbete* (45 hp).

Lunds universitet erbjuder *Grundläggande psykoterapiutbildning, tre inriktningar* (45 hp) och vid Linnéuniversitetet finns *Grundläggande psykoterapiutbildning i familjeterapi på systemteoretisk/interaktionistisk grund* (45 hp).

Det finns även andra universitet och högskolor (och enskilda utbildningsanordnare) som erbjuder psykoterapeutprogram. Men då är det andra institutioner som ansvarar för dem, till exempel Institutionen för psykologi vid Umeå universitet, Institutionen för klinisk neurovetenskap vid Karolinska Institutet och institutionen för psykologi vid Uppsala universitet.

Lokala påbyggnadsprogram

Utöver masterprogram, hälso- och sjukvårdskuratorsprogram och psykoterapeutprogram rapporterar lärosätena ytterligare ett antal lokala påbyggnadsprogram, antingen inom eller med anknytning till socialt arbete:

- *Kompletterande socionomutbildning för personer med utländsk examen i socialt arbete* (Stockholms och Göteborgs universitet, 120 hp/90 hp)

- *Socialpedagogiskt arbete inom funktionshinderområdet* (Malmö universitet, 180 hp)
- *Kandidatprogram i socialt arbete med inriktning internationellt socialt arbete* (Högskolan i Gävle, 180 hp)
- *Masterprogram i sexologi* (Malmö universitet, 120 hp)
- *Forskningsförberedande masterprogram i humanvetenskap* (Mittuniversitetet, 120 hp)
- *Magisterprogram i socialt arbete med fördjupningsområdet våld i nära relationer* (Marie Cederschiölds högskola, 60 hp)
- *Magisterexamen i socialt arbete* (Mälardalens universitet, 60 hp)
- *Magisterprogram i juridik för socialt arbete* (Uppsala universitet, 60 hp).

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Av bilaga 4 framgår att tio av lärosätena även erbjuder uppdragsutbildningar i socialt arbete under läsåret 2024/25, sammanlagt 17 kurser och ett program. Det rör sig antingen om kurser som lärosätet tar initiativ till och erbjuder, eller om kurser som man utvecklar på uppdrag från till exempel kommuner eller regioner.

Det är ingen omfattande verksamhet, varken totalt sett eller vid enskilda institutioner, utan handlar om enstaka kurser. I de lärosätesdialoger som utredningen genomförde under hösten 2024 förklarades detta åtminstone delvis av resursbrist:

Det som styr är pengarna. Vi har ju inte de möjligheterna om inte någon kommer och erbjuder en påse pengar. (Lärosätesdialog)

Det kan också vara en finansieringsfråga ute i samhället, för kommuner och regioner. Nuförtiden, var en kommentar, är det svårare att sälja de här kurserna eftersom det är sämre ekonomiska tider.

Fristående kurser i socialt arbete finns nästan överallt, på grund- eller avancerad nivå. Det handlar antingen om kurser som ingår i olika program och som även kan läsas fristående, eller om fristående kurser vid sidan av programmen. Utbudet av fristående kurser redovisas i utredningens bilaga 4.

3.4.3 Specialiseringar inom området ungdomsbrottslighet

Läsåret 2024/25 erbjuds sammanlagt åtta kurser med uttalad inriktning mot ungas/vuxnas kriminalitet eller normbrytande beteende inom ramen för eller med anknytning till landets socionomprogram. Kurserna finns vid sex av de 19 lärosäten som har ett socionomprogram. Fyra kurser erbjuds som valbara kurser inom ramen för socionomprogrammet och övriga fyra som fristående kurs vid sidan av programmet.

4 Socionomers arbete – och utmaningar i socionomers arbete

Inledning: Socionomers arbete – och utmaningar

Enligt tilläggsdirektiven (dir. 2024:32) ska utredningen ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen efter dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov.

Det innebär att vi i kapitel 4 skiftar fokus från socionomers utbildning till deras arbete. Hur ser den yrkesverksamhet – yrkesverklighet – ut som socionomutbildningen förbereder för? Och hur rustar utbildningen dem för denna verklighet?

Kapitlet har tre delar: Avsnitt 4.1 ägnas åt socionomernas arbetsmarknad och arbetsuppgifter. Vad arbetar en socionom med, och var? Hur ser arbetsvillkoren ut? I avsnitt 4.2 ger vi en bild av det juridiska ramverk som utgör grunden för det arbete som socionomer utför. Avsnitt 4.3 handlar om ett antal aktuella samhällsutmaningar som socionomer möter i sitt arbete.

4.1 Vidsträckt arbetsmarknad och mångskiftande arbetsuppgifter

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning som utbildar för ett *professionsfält* snarare än för en sammanhållen profession eller för specifika yrken (Salonen och Panican 2021).

Detta professionsfält – denna arbetsmarknad – är omfattande, bred och heterogen. Socionomer har vitt skilda arbetsuppgifter inom en rad områden och återfinns på praktiskt taget alla nivåer inom

offentlig förvaltning. Fältet har dessutom vuxit kraftigt under de senaste decennierna och rörligheten beskrivs som hög, framför allt bland socionomer som arbetar i administrativa positioner, alltså i chefs-, stabs- och samordningspositioner (Bengtsson 2020).

Socionomers arbete och arbetsmarknad kan beskrivas utifrån en rad parametrar: samhällssektorer, arbetsgivare, arbetsplatser, arbetsområden, verksamhetsområden, yrken/befattningar, arbetsuppgifternas orientering, tjänstekategorier, faktiska arbetsuppgifter, arbetssätt.

Man kan även fråga sig vilken professionell identitet som socionomerna skolas in i? Bruhn et al. (2020) identifierar *hjälparen, samhällsförbättraren, den anställningsbare* respektive *den erfarne* (med personliga erfarenheter från yrkesfältet) i sin undersökning av ny-examinerade socionomers yrkesval och karriärvägar (a. a., s. 47). I Fagerbergs avhandling *Den ideal(istiska) byråkraten* (2024) undersöks socionomstudenters professionella socialisering. Enligt Fagerberg utvecklar socionomstudenterna:

... en tvetydig professionell identitet som hjälpare och byråkrat, och identifierar sig som professionella underdogs. (Presentation, november 2024)

Som professionell underdog – ett begrepp som ingår i avhandlingen – ingår i identiteten att hjälpa utsatta människor och grupper, samtidigt som studenten är medveten om professionella hierarkier (där en socionom inte sällan befinner sig relativt långt ner) och organisatoriska förutsättningar som kan försvåra arbetet. Vidare, enligt analysen, ingår det i identiteten att vid behov ifrågasätta etablerade kunskaper och sanningar inom området socialt arbete.¹

4.1.1 Samhällssektorer, arbetsgivare och verksamhetsområden

Antalet socionomer har fördubblats på arbetsmarknaden sedan början på 1990-talet, från drygt 20 000 år 1990 till cirka 44 000 år 2022. Bengtsson (2020) beskriver ökningen:

¹ Jfr även Svensson (2019): Socionomerna beskriver att de har makt och att de uppfattas ha makt, men att ha makt är inte något som socionomer prioriterar i sin idealbild av hur de vill vara (s. 39).

Under 2010-talet har socialhögskolorna examinerat nästan lika många socionomer årligen som det fanns yrkesverksamma socionomer år 1960. (Bengtsson 2020, s. 27)

Ökningen är till stora delar en följd av välfärdssektorns expansion och omstrukturering under samma period, som bland annat har innefattat decentralisering, delegering och avreglering av offentliga åtaganden. Förändringarna har bland annat inneburit att det kommunala självstyret ökat, att kommunernas uppgifter successivt ökat och att den kommunala organisationen vuxit. Och som en konsekvens av detta har den största ökningen av yrkesverksamma socionomer ägt rum inom den kommunala sektorn. År 1990 var 54 procent av socionomerna anställda inom kommunal verksamhet, 2001 var siffran 59 procent och 2019 hade den stigit till 69 procent (Salonen och Panican, 2021, s. 19). De flesta socionomerna arbetar åtminstone under perioder av sitt yrkesliv inom den kommunala socialtjänsten.

Oavsett expansionen inom kommunal sektor har dock andelen socionomer som är offentliganställda legat stadigt på omkring 85 procent sedan 1990-talet. Inom offentlig sektor finns socionomernas arbetsgivare och arbetsplatser i första hand inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården och skolan.

Socionomernas största arbets- och verksamhetsområden har över tid varit den sociala barn- och ungdomsvården, missbruks- och öppenvård och ekonomiskt bistånd. Relativt många återfinns även inom områden som LSS, (stöd och service till vissa funktionshindrade), äldreomsorg och psykiatri (Bengtsson, 2020).

4.1.2 Yrken, yrkesorientering, arbetsuppgifter och arbetsätt

Socionom är en examenstitel som betecknar en person som genomgått socionomutbildning. Det är alltså inte ett yrke.

Vilka yrkestitlar eller befattningstitlar som socionomer har bestäms på arbetsplatsen, utifrån den anställning som socionomen har. Det finns många titlar att välja mellan. I en enkätstudie som presenteras i rapporten *Socionomers syn på sin yrkesroll och organisation* (Svensson 2019) uppger svarspersonerna över 100 olika yrkestitlar. I Bengtsson (2020) förekommer fler än 150.

Två titlar, *socialsekreterare* och *kurator*, dominerar i båda undersökningarna.² Andra vanliga titlar är enhetschef, biståndsbedömare och familjebehandlare. Majoriteten av socionomerna är koncentrerade till ett tjugotal titlar (Bengtsson 2020).

Socionomers arbetsuppgifter innefattar socialt förändringsarbete, förebyggande socialt arbete, behandlingsarbete, handläggning, myndighetsutövning, arbetsledning, utvärdering och utveckling av sociala verksamheter.³

Bengtsson (2020) talar om två sidor av socionomernas arbetsfält, en *professionsorienterad* och en *organisationsorienterad* sida. Han pekar på att förändringarna inom offentlig sektor under de senaste decennierna har lett till att styrningen och kontrollen av de professionella inom sektorn har ändrat karaktär och inneburit en förskjutning i riktning mot organisationerna. Inom offentlig förvaltning har lednings- och stödfunktionerna expanderat och administration och byråkratisk styrning ökat, med allt större krav på effektivitet, transparens och kundorientering. Även den politiska styrningen uppges ha ökat (Brante et al., 2015).⁴

Inom den andra, professionsorienterade, sidan av arbetet står de professionella kunskaperna och färdigheterna i förgrunden, som baseras på vetenskap och beprövad erfarenhet inom socialt arbete.

I den här skärningspunkten befinner sig en stor andel av socionomerna – i offentliga anställningar där deras professionella kunskaper i socialt arbete behövs för att ge stöd till människor i svåra livssituationer och förebygga och minska social utsatthet, och där

² Det finns två huvudkategorier av kuratorer: *skolkuratorer* respektive *hälso- och sjukvårds-kuratorer*. Hälso- och sjukvårdskurator är sedan 2019 ett legitimationsyrke i Sverige. För legitimation krävs hälso- och sjukvårdskuratorexamen (se avsnitt 3.4.2 – *Andra påbyggnadsprogram samt uppdragsutbildningar*). I dagsläget regleras inte skolkuratorernas utbildningsbakgrund. 73 procent av skolkuratorerna inom grundskolan och 70 procent inom gymnasieskolan har dock socionomutbildning (Skolverket 2022). Enligt SKR fanns det 3 220 skolkuratorer inom landets kommunala grund- och gymnasieskolor 2023. (<https://skr.se/skr/skolakulturfridid/forskologrundochgymnasieskolakomvux/elevhalsaskolmat/elevhalsa/statistikpersonalgrupper.70066.html>), medan det enligt Akademikerförbundet SSR fanns cirka 3 600 legitimerade hälso- och sjukvårdskuratorer 2024. (<https://akademissr.se/post/sista-chansen-att-ansoka-om-kuratorslegitimation>).

³ Genom att väga samman tjänstetitlar och innehållet i socionomernas arbete identifierar Bengtsson (2020) åtta så kallade *tjänstekategorier/funktioner*, som innefattar olika andelar av de socionomer som ingår i undersökningen. Omfattande tjänstekategorier är utredande och bedömande funktion, chefsfunktion, kuratorsfunktion respektive psykosocial rådgivningsfunktion. Mindre omfattande kategorier är omsorgsfunktion, stabsfunktion, samordnade funktion och specialiserad funktion.

⁴ I NOVUS/Akademikerförbundet SSR (2022) uppges nästan 20 procent av socialsekreterarna att de har varit med om att deras beslut ändrats av politiker under de senaste två åren.

handlingsutrymmet samtidigt avgörs av organisationernas logiker och regelverk.

Deras utbildning, träning och färdigheter gäller relationen till brukarna medan deras ansvarighet främst relaterar till organisationers dokumentationssystem. (Mik-Meyer 2018, refererad i Bengtson 2020, s. 44)

Inom kommunerna, i det klientrelaterade arbete som riktas till människor i samhället, har socionomerna i första hand utredande och bedömande arbetsuppgifter, rådgivande och stödjande arbetsuppgifter, respektive behandlande arbetsuppgifter. De frågor som dominerar handlar om sociala problem, men även psykologiska/psykiatriska problem och relationsproblem är vanliga (Svensson 2019).

Många av de kommunanställda socionomerna har även stabs- och samordningstjänster eller olika chefs- och andra arbetsledande befattningar, alltså arbete som riktas in mot organisationen snarare än ut mot människor i samhället.

4.1.3 En samverkande profession

Brante et al. (2015) identifierar socionomer som en samarbetande profession. I *Professionerna i kunskapsambället. En jämförande studie av svenska professioner* beskriver de hur socionomer, tillsammans med till exempel ingenjörer och arkitekter, är en profession som arbetar i ett nära förhållande till andra yrken. Samverkan sker både inom den egna organisationen och tillsammans med andra organisationer.

I rapporten beskrivs socionomerna som organisationsbärare, som samverkar organisation till organisation, snarare än person till person.⁵ Detta påverkar de relationer som socionomer ingår i och formas av (a. a., s. 244). Framför allt samverkar socionomer med olika yrkesgrupper inom hälso- och sjukvården (läkare, sjuksköterskor), yrkesgrupper inom skolan och med psykologer (som finns inom flera olika organisationer). Andra samverkansparter är poliser och jurister. Det hör också till vardagen att samarbeta med andra socionomer.

I Socialstyrelsens lägesrapport 2024 om socialtjänstens individ- och familjeomsorg visas hur antalet kommuner med överenskom-

⁵ Jämför även Bengtsson (2020) som talar om två sidor av socionomernas arbetsfält, en *professionsorienterad* och en *organisationsorienterad* sida.

melser om extern samverkan har ökat inom olika verksamhetsområden. Under 2023 har flest kommuner överenskommelser med kvinnojourer (34 procent av kommunerna) och polisen (26 procent av kommunerna).⁶ I lägesrapporterna 2023 och 2024 om socialtjänstens individ- och familjeomsorg ger Socialstyrelsen en rad exempel på hur denna externa samverkan utformas inom olika delar av socialtjänsten:

- *Samverkan inom den sociala barn- och ungdomsvården:* Individ- och familjeomsorgens samverkar i ökande utsträckning både internt och externt med exempelvis polis, skola, barn- och ungdomspsykiatri (BUP), ideella organisationer, Barnhus och andra kommuner.
- *Våld i nära relationer:* En stor majoritet av landets kommuner (225 kommuner) har använt utvecklingsmedel för intern eller extern samverkan. Överenskommelser har träffats och rutiner upparbetats för samverkan med andra kommuner, för att till exempel tillgodose behoven hos våldsutsatta vuxna och barn när insatsen genomförs utanför kommunen och att ordna varaktigt boende åt vuxna och barn som vistas i skyddat boende.
- *Nyblivna föräldrar i socioekonomiskt utsatta områden:* Socialstyrelsen har under åren 2019–2023 arbetat fram modellen *Tillsammans för en trygg start – utökat hembesöksprogram i samverkan*. I programmet samarbetar barnhälsovården med mödravården, socialtjänstens förebyggande verksamhet och tandvården, för att skapa förutsättningar för en jämlik hälsa i socioekonomiskt utsatta områden.⁷
- *Förebyggande och hälsofrämjande socialt arbete: Familjecentraler* är en modell för samverkan mellan kommun och region. På familjecentralen arbetar flera verksamheter tillsammans, exempelvis barnmorskemottagning, barnavårdscentral, öppen förskola och socialtjänst. En tredjedel av verksamheterna ligger i områden med socioekonomiska utmaningar.

⁶ Dessutom har 17 procent av kommunerna överenskommelser med *primärvården* under 2023, 16 procent har överenskommelser med *vuxenpsykiatri*, 13 procent har överenskommelser med *akutmottagningar* och 19 procent har överenskommelser med *ungdomsmottagningar* (Socialstyrelsen 2024, s. 79).

⁷ En pilotverksamhet pågår i fyra utsatta områden (cirka 50 barn per område). Verksamheten utvärderas av forskare vid Uppsala universitet och avrapporteras 2026. (Socialstyrelsen 2024).

- *Samverkan kring ungdomsbrottslighet:*
 - SSPF (*skola socialtjänst polis fritid*) är ett arbete för att förhindra och förebygga att ungdomar hamnar i kriminalitet, rekryteras till kriminella gäng eller inleder missbruk. Nästan 60 procent av Sveriges kommuner rapporterade till Brå att de använde sig av SSPF under 2023.
 - *Sociala insatsgrupper (SIG)* är en samverkansform kring barn och unga, respektive vuxna, med hög risk för kriminalitet eller återfall i brott. År 2023 rapporterade 20 procent av kommunerna att de använde sig av SIG.
- *Samverkan kring barn och unga som riskerar en ogynnsam utveckling:* Socialstyrelsen och Skolverket har arbetat tillsammans för utvecklingen av *tidiga samordnade insatser (TSI)*, som är ett paraplybegrepp för strukturerad samverkan i det förebyggande arbetet. TSI syftar till att förbättra samverkan mellan elevhälsa/skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst. Uppdraget har förstärkts med en brottsförebyggande inriktning.

Även socialtjänstens samverkan inom missbruksvård, LSS och ekonomiskt bistånd beskrivs.

I avsnitt 4.3.2 *Kort översikt: Segregation, barn i utsatthet, ekonomisk utsatthet och migration i dagens samhälle* ges ytterligare exempel på samverkansstrukturer inom skolans område som involverar socionomer – *skolsociala team* och *elevhälsan*. Skolan utgör både en viktig arbetsplats och central samarbetspart i socionomers arbete med tidiga förebyggande insatser och för att stärka utsatta barns möjligheter till skydd och stöd.

Som exempel på framgångsfaktorer i extern samverkan anges tydliga rutiner kring samverkan, etablerade relationer, en gemensam målbild och långsiktighet. Men det finns också problem. Utmaningarna handlar bland annat om personalbrist, tidsbrist, oklar gränsdragning och ansvarsfördelning, bristande kommunikation, sekretessregler och skillnader i verksamheters kultur (Socialstyrelsen 2024). Att samverkan inte garanterar framgång och ofta misslyckas har även uppmärksammats av Söderberg (2023), som finner att en av de grundläggande orsakerna till misslyckande inom det brottsförebyggande arbetet är att samverkande myndigheter som

socialtjänsten och polisen har olika grunduppdrag (Söderberg baserat på bland annat olika lagar (2023, s. 167 ff.).

Även i Arbetsmiljöverkets tillsyn av socialsekreterares arbetsmiljö (2018) talas om samarbetsproblem som framför allt beror på otydlighet kring socialsekreterarnas arbetsuppgifter, mandat och ansvar. Problemen uppstår internt inom den kommunala organisationen när man inte förstår varandras respektive uppdrag – till exempel innebörden av att arbeta med myndighetsutövning i förhållande till att arbeta med öppenvård. Också samverkan med andra samhällsfunktioner och myndigheter beskrivs som ofta omständlig och tidsödande.

En specifik utmaning när det gäller de skolsociala teamen är enligt Skolverket och Socialstyrelsen (2024) den delvis kortsiktiga finansieringen genom projektmedel och riktade statsbidrag, som gör att arbetet tenderar att bli kortsiktigt och svårplanerat.

I Svensson (2019) anser 74 procent av de tillfrågade socionomerna att samarbetet inom deras organisation fungerar bra. När frågan rör samarbete med andra organisationer är svaren spridda över hela skalan. Endast 4 procent instämmer helt i att samarbetet med andra organisationer fungerar bra, medan endast 2 procent tar helt avstånd. Svaren är i stället samlade i mitten och visar att det externa samarbetet är både på gott och ont, om än nödvändigt.

4.1.4 Socionomers arbetsmarknad i siffror

Av de studenter som tog en yrkesexamen inom högskolan läsåret 2019/20 var i genomsnitt 88 procent etablerade på arbetsmarknaden 1–1,5 år senare. Andelarna varierar mellan 100 procent (skogsmästar-examen) och 62 procent (sjökaptensexamen). Andelen etablerade socionomstudenter var 86 procent, alltså något lägre än genomsnittet för yrkesexamina (UKÄ, Högskolan i siffror).

Men generellt sett är det inte svårt för en nybliven socionom att finna anställning, och inte heller svårt för en arbetsgivare att finna socionomer att anställa. I till exempel Socialstyrelsens båda lägesrapporter från 2023 och 2024, om socialtjänstens individ- och familjeomsorg, konstaterar man att kompetensförsörjningen inom socialtjänsten är stabil. Däremot kan det framför allt i mindre tätorter och landsbygdskommuner vara svårt att behålla och rekrytera

personal och liknande svårigheter har även börjat uppstå i storstadsområdena. De här svårigheterna förklaras framför allt av hög arbetsbelastning och överhuvudtaget bristande förutsättningar för socialsekreterarna.

År 2022 fanns 44 000 socionomer på den svenska arbetsmarknaden. Det innebär en ökning från drygt 36 000 år 2014 och 40 000 år 2018.⁸ Under 2022 arbetade 37 procent av dessa, drygt 16 000 personer, som socialsekreterare – den i särklass vanligaste tjänstetiteln. Därefter följer kuratorer (16 procent), enhetschefer (7 procent), biståndsbedömare (7 procent), planerare och utredare (totalt 4 procent), samt behandlingsassistenter och socialpedagoger (totalt cirka 3 procent). Övriga hade blandade titlar.

Sedan 2014 har andelen kvinnor ökat något bland de yrkesverksamma, från 85 procent 2014 till cirka 87 procent 2022.

Under perioden har det också skett förskjutningar i åldersfördelningen. Mest påtagligt är att andelen yrkesverksamma i åldern 30–39 år har ökat från 27 procent 2014 till 34 procent 2022, samtidigt som andelen som är 60 år eller äldre har minskat från 10,5 till 7,5 procent. Även i övriga åldersgrupper har andelarna minskat, men bara marginellt. År 2022 var nästan hälften av socionomerna 39 år eller yngre (48 procent, varav 14 procent var yngre än 30 år), 45 procent av dem var 40–59 år, och ungefär 7,5 procent var 60 år eller äldre.

Utvecklingen under de senare åren kan innebära ett trendbrott. Tidigare under 2000-talet har det skett en tydligare förnygring inom socionomgruppen (Salonen och Panican 2021, s. 21–22).

⁸ För att undersöka var socionomerna befinner sig på dagens arbetsmarknad har utredningen beställt statistik från SCB. Uppgifterna innefattar förvävsarbetande socionomer med socio-nomexamen i åldern 20–64 år och avser åren 2014, 2018 och 2022. Statistiken innefattar även uppgifter om socionomernas kön och ålder.

Med förändrad ålderssammansättning följer även ändrade yrkeserfarenheter:

Tabell 4.1 Socionomers tid på arbetsmarknaden efter examen, år 2022, 2018 och 2014

	2022	2018	2014
Mindre än 2 år	10	10	12
2–4 år	14	17	18
5–10	29	29	26
11 år och mer	47	44	44
Totalt	100	100	100

Socionomernas sammanlagda yrkeserfarenhet har enligt SCB blivit längre, andelarna med fem års yrkeserfarenhet eller mer har ökat sedan 2014. Även denna utveckling ser ut som ett trendbrott.⁹ Tidigare under 2000-talet ökade i stället andelarna med kort yrkeserfarenhet.¹⁰

Yrkeserfarenheten varierar dock stort mellan olika verksamhetsområden och även geografiskt. Enligt till exempel Socialstyrelsen är andelen handläggare med socionomutbildning och med 3–5 års erfarenhet av barnutredningar större i landets stora kommuner jämfört med de mindre och med landsbygdskommunerna, där handläggarna har kortare erfarenhet. Andelen med längre yrkeserfarenhet har ökat totalt i landet under perioden 2020–2023. Under 2023 uppgick andelen med minst tre års erfarenhet till 68 procent och andelen med minst fem års erfarenhet till 47 procent (Socialstyrelsen 2024, s. 98).

⁹ Utredningens uppgifter om socionomernas tid på arbetsmarknaden avser personer inom de tio största branschkategorierna, dvs drygt 30 000 av de totalt 44 000 socionomer som finns på arbetsmarknaden 2022.

¹⁰ Undersökningens uppgifter om socionomernas yrkeserfarenhet överensstämmer delvis med exempelvis Salonen och Panican 2021, som dock beskriver en *förnyring* av socionomkåren och en *växande andel med kort yrkeserfarenhet*. Vi menar skillnaderna i huvudsak förklaras av de olika tidsramarna i utredningens underlag från SCB, jämfört med i det underlag som är grund för analysen i Salonen & Panican. 2000-talets trend mot förnyring och kortare yrkeslivserfarenhet ser ut att ha vänt under senare år. En bidragande förklaring till skillnaderna kan också vara att utredningens underlag avseende socionomernas yrkeslivserfarenhet omfattar drygt 30 000 av den totala socionomgruppen på cirka 44 000 individer.

Socionomers framtida arbetsmarknad

Hur kan socionomers framtida arbetsmarknad tänkas se ut? SCB gör analyser och prognoser på lång sikt över utvecklingen på arbetsmarknaden och inom utbildningsområdet. I rapporten *Trender och Prognoser 2023 Befolkning, utbildning arbetsmarknad – med sikte på år 2040* (2024) ingår en analys av socionomernas arbetsmarknad.¹¹

Utifrån en jämförelse mellan förväntad framtida examensfrekvens och förväntade pensionsavgångar drar SCB slutsatsen att tillgången på socionomutbildade kommer att öka med cirka 50 procent fram till år 2040. Under samma period beräknar man att efterfrågan kommer att öka med 20 procent, framför allt efterfrågan på socialsekreterare och på hälso- och sjukvårdskuratorer. Den så kallade utbildningsväxlingen kommer också att leda till att en större andel av dem som arbetar inom dessa yrken kommer att ha en socionomexamen 2040.

Sammantaget, eftersom utbudet beräknas överstiga efterfrågan, förutser SCB ett framtida överskott av socionomutbildade på arbetsmarknaden år 2040, även om arbetsmarknadsläget kommer att variera mellan olika yrken, yrkeserfarenheter och kompetenser.

Det finns även andra prognoser för socionomernas arbetsmarknadsutsikter, som i väsentliga delar överensstämmer SCB:s. I en rapport från 2022 förutspår till exempel UKÄ att med nuvarande dimensionering av utbildningarna finns det en risk för överskott av socionomer på arbetsmarknaden redan 2035. SACO (2024) beskriver socionomers arbetsmarknad som god, och beräknar att det kommer att finnas gott om arbetstillfällen för både nyexaminerade och erfarna socionomer de närmaste fem åren. På längre sikt, efter de närmaste fem åren, talar man om balans på arbetsmarknaden för nyexaminerade, och fortsatt hög efterfrågan på yrkeserfarna. Här lyfter SACO särskilt fram behovet av yrkeserfarna socionomer inom äldreomsorgen och av kuratorer inom skolan och hälso- och sjukvården.

I lagrådsremissen om en ny socialtjänstlag (2024) problematiseras kompetensförsörjningen inom socialtjänsten de kommande åren. Prognoser pekar på stora utmaningar med konkurrens om arbetskraften. Kommunerna har skilda förutsättningar för att be-

¹¹ I SCB:s analys räknas hälso- och sjukvårdskuratorsutbildning in bland socionomutbildningarna.

driva socialtjänst, till exempel avseende skillnader i befolkningens ålderssammansättning, geografiska skillnader och infrastrukturella frågor, och det påverkar förutsättningarna för kompetensförsörjningen (a. a., s. 172).

4.1.5 Socionomers arbetsvillkor

I en enkätundersökning bland socionomer som redovisas i Svensson (2019), uppger 80 procent av socionomerna att de har en bra arbetsgivare och 72 procent anser att de flesta trivs i organisationen.¹² Det är ganska ovanliga resultat. Många av de undersökningar som görs visar i stället på problem som socionomerna upplever i arbetet.

Den bild som Svensson ger är inte heller entydig. I rapporten beskrivs samtidigt *en profession under ökad press, under mer extern styrning som i stor utsträckning uppfattas ha negativt inflytande över arbetet*. Av svarspersonerna uppger 73 procent att den ekonomiska styrningen ökat under senare år, 69 procent menar att arbetstakten har ökat och 67 procent anser att även mängden administrativa uppgifter har ökat över tid (a. a., s. 25).

Kritiken avser i första hand organisatoriska villkor. Det handlar till exempel om högt arbetstempo, hög arbetsbelastning, tidsbrist, ekonomisk styrning snarare än om styrning utifrån verksamheternas behov, samt om bristande lyhördhet och otydlighet från ledningen.

Socionomernas höga arbetsbelastning återkommer i den enkätundersökning som redovisas i Bengtsson (2020).

Arbetsvillkor inom kommunernas socialtjänst

När socionomers arbetsvillkor uppmärksammas handlar det ofta om den kommunala socialtjänsten. Under senare år har det kommit flera mer eller mindre alarmerande rapporter.

Under 2015–2017 genomförde till exempel Arbetsmiljöverket en tillsyn av socialsekreterares arbetsmiljö som omfattade hälften av socialtjänsterna i Sverige, 145 kommuner. I projektrapporten

¹² Undersökningen genomfördes 2018. En enkät skickades till 1 470 slumpvis utvalda medlemmar i Akademikerförbundet SSR, verksamma inom socialt arbete. Totalt 439 personer svarade på enkätens samtliga frågor.

(2018) konstaterar man att tillsynen har visat på *allvarliga signaler på ohälsosamma arbetsmiljöförhållanden*:

Krav i arbetet som socialsekreterare består främst av en hög och ständigt växande ärendemängd. Ärendena uppges bli alltmer komplicerade och ofta råder tidsbrist. Administrationen har kommit att bli mer avancerad och tidsödande. Det ställs höga krav i arbetet på att fatta viktiga livsavgörande beslut. I arbetet ingår ofta psykiskt påfrestande möten med krävande klienter, anhöriga m.fl. I dessa möten kan ingå hotfulla och trakasserande situationer som måste hanteras. (Arbetsmiljöverket 2018, s. 16)

Arbetsbelastningen beskrivs som hög, och den leder till arbetsrelaterad ohälsa och *uppsesendeväckande hög personalomsättning med tydligt tecken på flykt från arbetsplatsen och till viss del från yrket* (a. a., s. 16).

Enligt rapporten har kommunernas lokala organisation stor betydelse för arbetsmiljö och arbetsbelastning. Otillräckligt stöd, otydligt innehåll i arbetet som leder till samarbetsproblem, och bristande introduktion är exempel som tas upp. Samtidigt bidrar den höga personalomsättningen till oro och otrygghet och till att arbetsbelastningen stiger (se även Tham 2019).

I Akademikerförbundet SSR:s undersökning *Kartläggning Socialsekreterare 2022* som genomfördes tillsammans med NOVUS, förklarar sig 60 procent av socialsekreterarna nöjda med sin nuvarande arbetssituation, medan 27 procent är missnöjda. Det som väcker mest missnöje är arbetsbelastningen och löneläget. Även bristande resurser och hög personalomsättning bidrar.

I hela materialet är det 72 procent av socionomerna som beskriver sin arbetsbelastning som alltför hög, så hög att man knappt eller inte alls hinner med sina arbetsuppgifter. Andelarna är särskilt höga bland dem som arbetar med barn och unga inom socialtjänsten. Arbetsbelastningen leder till stress, till att kvaliteten i arbetsinsatserna sjunker och till att personalomsättningen ökar. 69 procent uppger att de under de senaste två åren har funderat på att söka ett annat arbete utanför socialtjänsten. Vanligast är detta bland de socialsekreterare som är yngre än 50 år och bland de som arbetat som socialsekreterare relativt kort tid, i 3–10 år.

Även Bengtsson (2020) uppmärksammar svårigheterna att behålla personal inom socialtjänstens barnavård. Skälen uppges bland annat vara dåliga arbetsmiljöer med hög arbetsbelastning och sjukfrånvaro,

samt obalans mellan krav och resurser. Därutöver anges minskat handlingsutrymme och dåligt stöd från chefer som en del i problematiken, liksom att (de nya) socialsekreterarnas erfarenheter inte räcker till för att hantera de komplexa arbetsuppgifterna inom detta område (Bengtsson 2020, s. 30).

Nyexaminerade socionomer särskilt utsatta

Två grupper pekas ut i flera undersökningar och i forskningen. De socialsekreterare som arbetar med barn och unga och med utredande och bedömande arbetsuppgifter, respektive de som är nyexaminerade, uppges ofta ha en särskilt krävande arbetssituation. Ofta sammanfaller dessutom dessa båda grupper, dvs. att det är vanligt att oerfarna socionomer arbetar med barn och unga inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg (Bengtsson 2020).

Rapporten *Att ta mark i professionen – nya socionomers yrkesval och karriärvägar* handlar om socionomers karriärvägar och yrkesval under de första fem åren efter examen (Bruhn et al., 2020).¹³

En övergripande slutsats är att:

... många, i synnerhet den stora majoritet som är anställda inom socialtjänsten, upplever arbetsvillkoren så problematiska idag att man har svårt att leva upp till målsättningen om att utföra ett professionellt arbete och samtidigt må bra på arbetsplatsen. (Bruhn et al. 2020, s. 118)

De socionomer som ingår i undersökningen är rörliga på arbetsmarknaden, bara 20 procent är kvar på sin första arbetsplats efter fem år. De flesta har haft minst tre anställningar. Den största anledningen till att man sökt sig vidare uppges vara missnöjet med arbets- och yrkesvillkor på tidigare arbetsplatser. Få byter arbete utifrån en mer långsiktig karriärstrategi. Särskilt inom socialtjänsten beskrivs kritiken mot arbetsvillkoren som *massiv* (a. a., s. 119). Ett betydande problem är den bristande introduktionen: introduktionsprogram saknas, mentorskap tillämpas men uppges inte fungera tillfredsställande. De nyblivna socionomerna känner sig utbytbara och forskarnas slutsats är att:

Dagens svåra arbetsmiljö i socialtjänsten slår särskilt hårt mot de som är nya i yrket (a. a., s. 119–120).

¹³ Undersökningen genomfördes 2017, bland socionomer som tog examen 2012.

Tham (2019) beskriver de nyexaminerades socionomernas erfarenheter på liknande sätt, med ord som *sårbarhet*, en känsla av att vara *oförberedd* och *osäkerhet* kring den framtida yrkeskarriären.

Våldsutsatthet i arbetet

Frågan om våld och våldsutsatthet uppmärksammas allt oftare. I kartläggningen av socialsekreterares arbete från NOVUS/SSR (2022) uppger en dryg tredjedel, 37 procent, att de under de senaste två åren har blivit utsatta för hot/våld i sitt arbete. Andelarna är särskilt stora bland socialsekreterare som arbetar i så kallade utsatta områden, respektive som har relativt kort yrkeserfarenhet. En fjärdedel, 24 procent, uppger dessutom att de under de senaste två åren har blivit utsatta för otillåten påverkan.¹⁴

Arbetsmiljöverket (2018) visar att arbete inom socialtjänsten innebär en mängd olika riskområden. Enligt rapporten är det dessutom inte ovanligt med en icke-stödjande kultur på ledningsnivå kring frågor om våld, hot och trakasserier, och att det finns en tendens att skuldbelägga enskilda socialsekreterare för de incidenter som uppstår. Våldsutsattheten normaliseras, *det ingår i jobbet* (a. a., s. 21). Arbetsmiljöverket konstaterar att rutiner för riskbedömningar ofta saknas och att säkerhetsrutinerna därför är otillräckliga på många håll.

I avhandlingen *I know where you live. Statutory social work, client violence, and dilemmas for safety and practice* undersöker Munobwa (2023) socialsekreterares erfarenheter av klientvåld. Han visar på den ambivalens som socialsekreterare kan uppleva när de möts av våld eller aggression från klienter. I rollen som *hjälpare* vacklar man mellan att betrakta aggressiviteten som kommande från en avvikande och illasinnad person, eller från en person i utsatthet och i behov av stöd. Det här dilemmat påverkar hur våldet kommer att hanteras av socialarbetarna själva, men även hur det hanteras inom organisationen.

En annat typ av utsatthet socionomer kan möta exemplifieras av den så kallade LVU-kampanjen, i vilken socialtjänsten utsattes för omfattande otillåten påverkan och desinformation grundade i anklagelser om att sociala myndigheter kidnappar muslimska barn

¹⁴ Tham (2018) visar att socialsekreterare som arbetar i så kallade låginkomstområden är mer missnöjda med sin arbetssituation än andra.

(Ranstorp och Ahlerup 2023). Riskerna med sådana kampanjer, utöver att det i sig är en obehaglig och skrämmande upplevelse, är att socialarbetare av rädsla för att bli kallade rasister och kidnappare kan dra sig för att ingripa till barns skydd. Frågan aktualiserar behovet av relevant utbildning, kunskap och kompetens om hur man möter utsatta människor på bästa sätt om de kommer från andra kulturer inom vilka tilliten till och förtroendet för myndigheter är svag eller saknas.

En annan aspekt av utsattheten för offentligt anställda socio- nomer är behovet av att systemet förmår skydda dem. På alltför många arbetsplatser säkerställer inte arbetsgivaren socialsekreterarnas fysiska säkerhet.

Åtgärder för att skydda offentliganställda

Utsattheten för anställda har uppmärksammats av regeringen. Utredningen *Ett starkare skydd för offentliganställda mot våld, hot och trakasserier* (SOU 2024:1) har av de skälen aviserat ett flertal förslag på ändringar i brottsbalken (1962:700), skatteförfarandeförordningen (2011:1261) och förvaltningslagen (2017:900) i syfte att bättre skydda anställda inom offentlig sektor som utsätts för hot, våld och trakasserier i sin yrkesutövning. Bland utredningens straffrättsliga förslag utökas grunderna för brottet olaga förföljelse (BrB 4 kap. 4 b §). Vidare utökas bland annat grunderna för hot eller våld mot tjänsteman (BrB 17 kap) samt skärps straffen för sådana brott (SOU 2024:1 s. 41–46).

Ändringarna i förvaltningslagen gäller möjligheten att skydda beslutsfattare om det befaras att vissa personer som avses i förvaltningslagen kommer att utsättas för våld eller annan allvarlig olägenhet, får myndigheten utelämnas uppgifterna om dem i en skriftlig underrättelse om ett beslut (SOU 2024:1, s. 47). Detsamma gäller föreslagna ändringar i skatteförfarandeförordningen, om det kan befaras att personer som fattat ett beslut kommer att utsättas för våld eller annan allvarlig olägenhet, får uppgifterna om dem utelämnas i en skriftlig underrättelse om beslutet (a. a., s. 48). SSR är positiva till och tillstyrker regeringens förslag. De aviserade lagändringarna är planerade att träda i kraft 1 juli 2025.

Arbetsvillkor inom den statliga barn- och ungdomsvården

En annan arbetsplats som sticker ut i arbetsmiljösammanhang är de *särskilda ungdomshem*, ofta kallade SiS-hem, som drivs av myndigheten Statens institutionsstyrelse (SiS).¹⁵

Totalt i landet finns det 21 särskilda ungdomshem med drygt 700 platser. SiS uppdrag är att erbjuda individuellt anpassad tvångsvård för ungdomar i enlighet med LVU och LSU (se avsnitt 4.2 *Juridiskt ramverk – grundläggande i socionomers arbete*).¹⁶ De särskilda ungdomshemmen tar emot ungdomar som behöver ”stå under särskilt noggrann tillsyn” (12 § LVU), samt de som döms till slutet ungdomsvård. Det handlar om ungdomar som ofta har en rad andra insatser från socialtjänsten bakom sig, som lever i allvarlig social utsatthet, som ofta missbrukar och som överhuvudtaget uppvisar ett normbrytande och ibland våldsamt och kriminellt beteende. Många mår psykiskt dåligt, med depressioner, oro och koncentrationssvårigheter. De flesta (två tredjedelar) är pojkar och mellan 16 och 18 år (Andersson 2022).

Att arbeta på ett särskilt ungdomshem innebär att ständigt behöva navigera i diverse olika spänningsfält. (Andersson 2021, s. 93)

... i skärningspunkten mellan vård och straff. (a. a., s. 9)

De socionomer som arbetar nära ungdomarna och klienterna på de särskilda ungdomshemmen är behandlings- eller utredningssekreterare eller behandlingssamordnare. Många av enhetscheferna är också socionomer.

I rapporten *Fackförbundet ST:s arbetsmiljöundersökning 2024* hör de särskilda ungdomshemmen till de statliga arbetsplatser som har flest missnöjda medarbetare, 45 procent, och med högst arbetsbelastning.¹⁷

¹⁵ Statens institutionsstyrelse driver också så kallade LVM-hem, för vuxna med missbruksproblem som blir tvångsomhändertagna med stöd av Lag om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Det finns 11 LVM-hem med cirka 360 platser i landet (<https://www.stat-inst.se/varverksamhet/>).

¹⁶ <https://www.stat-inst.se/om-sis/>.

¹⁷ De svarande i ST:s undersökning är huvudsakligen behandlingsassistenter med gymnasiekompetens, vissa har även en eftergymnasial utbildning med inriktning på området (YH eller folkhögskola). Bland svarspersonerna ingår med andra ord få eller inga socionomer.

- 78 procent av de anställda känner ofta stress till följd av sitt arbete
- 56 procent anser att arbetsbelastningen har ökat de senaste två åren
- 28 procent har valt att inte gå till jobbet på grund av oro eller obehag kopplade till arbetsplatsen.

De flesta och största arbetsmiljöproblemen har med hot och våld att göra:

- 82 procent uppger att det förekommer hot och våld på arbetsplatsen
- 61 procent uppger att de själva har blivit utsatta för hot och våld
- 54 procent anser att det inte finns tillräckligt med förebyggande åtgärder mot hot och våld
- 37 procent anger att hot- och våldssituationen är ett skäl till att de funderar på att lämna arbetsplatsen.

Hot och våld förekommer enligt ST:s undersökning främst via telefon, vid fysiska möten på arbetsplatsen samt via e-post.

Under de senaste åren har SiS rapporterat om en ökning av våldsincidenter – fysiskt, psykiskt, sexuellt och materiellt våld – mellan personal på de särskilda ungdomshemmen och de placerade ungdomarna (Andersson 2022). Våldet beskrivs som främst riktat mot de anställda, men förekommer även mellan ungdomarna och riktat från anställda mot ungdomarna. I Andersson (2021) berättar i stort sett all personal om egen och kollegial våldsutsatthet, alltså om hur våld, även latent våld, är en del av vardagen på de särskilda ungdomshemmen.

4.2 Juridiskt ramverk – grundläggande i socionomers arbete

Ett arbete som socionom innehåller mycket mer än juridik. Socialt arbete handlar om att hantera samhällsproblem och om att möta människor i social utsatthet. Det är ett relationellt och tillitsbaserat arbete som vilar på etik och på socionomernas engagemang.

Men i praktiken finns juridiken alltid med. Den utgör en grund och ger orientering för socionomers myndighetsutövning, utredningsarbete och beslutsfattande. Samtidigt bildar den en fond för den helhetssyn och det professionella bemötande och förhållnings-sätt som socionomer behöver stå för.

Arbetet regleras av lagstiftning och förordningar. Cirka 400 lagar påverkar socialtjänstens område. I socialsekreterarens dagliga arbete ingår det att hålla reda på 70 lagar. (Arbetsmiljöverket 2018, s. 33)

I den följande texten behandlas ett antal lagar och internationella konventioner som återkommer i socionomernas arbete inom framför allt kommunernas socialtjänst men även inom andra verksamheter. Lagstiftningen gäller även socionomer som arbetar som till exempel kuratorer inom skolan eller hälso- och sjukvården, handläggare på Försäkringskassan eller frivårdsinspektörer inom kriminalvården.

I detta avsnitt ingår främst lagar inom socialrätt, hälso- och sjukvårdslagstiftningen, civilrätt, förvaltningsrätt o dyl., övrig lagstiftning som förekommer i socionomernas arbete, samt internationella konventioner. Lagar som hör hemma inom det straff- och processrättsliga området presenteras i kapitel 5. *Ungdomsbrottlighet, sociala insatser och straffrättsliga reaktioner.*

4.2.1 Juridiken som socionomens arbetsfält och redskap

Många socionomer arbetar med komplexa och utmanande uppgifter där juridisk kunskap och kompetens är central för genomförande av arbetet och ibland livsavgörande för de människor som socionomen har att arbeta med.¹⁸

Den juridiska kompetens som socionomerna behöver gäller inte endast kunskap om de olika lagarna. Socionomernas unika kompetens handlar om att kunna hantera den juridiska metoden och om deras förmåga att förstå det juridiska materialet och hur lagar kan, får, bör och ska tolkas och tillämpas inom ramen för socialt arbete (Strömholm 1996).

¹⁸ Kompetens är ett komplext begrepp med olika tolkningar. I det här sammanhangen används begreppet i betydelsen kunskaper, färdigheter, förmåga och skicklighet att utföra det arbete som ligger inom ramen för lagens krav och handlingsutrymme. För vidare förståelse av begreppet se t ex Brante (2009) och Hammare (2004).

Dessutom arbetar socionomen ofta under straffrättsligt ansvar, där bristande lagkunskap eller tillämpning kan medföra åtal om tjänstefel (BRB 20 kap. 1 §, RH 2011:27).

Juridikstuderande socialiseras in i juridikens särskilda sätt att tänka under 4,5 års studier. Socionomer förväntas lära sig det komplexa juridiska hantverket inom ramen för 13,5–30 högskolepoäng. Även om yrkesverksamma socionomer har tillgång till juridisk hjälp i vissa situationer, till exempel när det gäller omhändertagande av barn inom socialtjänsten, ställs höga krav på att socionomer ska kunna göra juridiska överväganden och lösa rättsliga problem i den vardagliga yrkesutövningen. Juridikkunskaperna behövs inte endast för att veta *hur* man ska ingripa, utan även *att* man behöver det och i vilka situationer. Även uteblivna eller felaktiga beslut och ingripanden kan uppstå på grund av bristande kunskaper.

Därutöver förväntas socionomen tillägna sig såväl professions-specifika som social- och beteendevetenskapliga kunskaper som behöver integreras i tillämpningen av de juridiska kunskaperna. Förmågan att handskas med juridiken och integrera den med andra kunskapsområden är avgörande för hur självständigt socionomen kan arbeta i verksamheten (Fridström Montoya 2018, Hollander & Alexius Borgström 2009).

4.2.2 Socialrätt

Socialtjänstlagen (2001:453) (SoL), inklusive förslag på ny socialtjänstlag

Den mest centrala lag som reglerar socialtjänsten är socialtjänstlagen (SoL). Lagen är omfattande och har ett vidsträckt tillämpningsområde. När detta betänkande skrivs under vintern 2024/25 har regeringen beslutat om lagrådsremissen *En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter* (S2024/01345), vilken förväntas träda i kraft 1 juli 2025.

Socialtjänstlagen infördes i samband med socialtjänstreformen 1980 och utformades som en ramlag där lagstiftaren angav målen med socialtjänstens verksamhet och tillämparen skulle bedöma hur dessa mål skulle uppfyllas, dels utifrån klientens önskemål, dels utifrån de lokala förutsättningarna i respektive kommun. Det primära var att målen uppfylldes (prop. 1979/80:1). Lagen har därefter varit

föremål för översyn men de grundläggande målen och principerna har inte ändrats.

Utgångspunkter för socialtjänstens arbete är enligt socialtjänstlagen: frivillighetsprincipen, närhetsprincipen självbestämmande, helhetssyn och normalisering samt människors rätt till delaktighet. Även samverkan med andra myndigheter och verksamheter är enligt lagen en central del i socialtjänstens ansvar (Fridström Montoya 2018, s. 57–60).

Det grundläggande målet med SoL framgår av portalparagrafen, som säger att socialtjänsten ska hjälpa människor att få *ekonomisk och social trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och ett aktivt deltagande i samhällslivet* (1 kap. 1 § SoL). Socialtjänsten ska hjälpa den enskilde att *ta ansvar för sin situation* och verksamheten ska bygga på den enskildes *självbestämmande och integritet*. SoL gäller alla, men några grupper av människor omfattas av särskilda bestämmelser. Dessa nämns i femte kapitlet, till exempel personer med funktionsnedsättning, äldre, barn och unga, människor med missbruksproblematik på grund av alkohol, droganvändning eller spelmissbruk, brottsoffer och våldsutsatta kvinnor och barn, samt våldsutsatta män.

Personer under 18 år räknas enligt SoL som barn. Vid åtgärder som rör vård och behandling av barn ska *barnets bästa* vara *avgörande* vid val av insats. Vid åtgärder där barn är inblandade men som inte direkt rör barnets behov så ska det *beaktas* vad som är barnets bästa. Vad barnets bästa är finns inte definierat i lagen, vilket innebär att vid varje beslut om insatser till ett barn måste en individuell analys genomföras av vad som bedöms vara barnets bästa, dels utifrån en juridisk bedömning av vad lagen kräver, dels utifrån annan kunskap, inklusive forskning (Leviner 2018, s. 140).

Socialtjänsten har även det *yttersta ansvaret*, det vill säga att socialtjänsten är samhällets yttersta skyddsnät för alla som bor i kommunen. Ansvaret kan ibland utsträckas till människor som vill flytta till kommunen (2 kap. SoL).

Rätten till bistånd är en central del samhällets skyddsnät inom ramen för det yttersta ansvaret. Bestämmelsen anger att den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörj-

ning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt (4 kap. 1 § SoL).¹⁹

Lagrådsremiss, En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter

I förslaget på ny socialtjänstlag förtydligas att socialtjänstens verksamhet ska bygga på ett vetenskapligt förankrat synsätt i de åtgärder som socialtjänsten erbjuder, liksom att lagen har ett förebyggande syfte. Utöver att arbeta förebyggande ska socialtjänsten även vara lätt tillgänglig. Kommunens ansvar för att planera arbetet omfattar hela socialtjänstens verksamhetsområde.

Det nya lagförslaget innebär bland annat en tydligare emfas på att:

- Socialtjänsten ska arbeta mer förebyggande och fånga upp behov innan de blivit för stora.
- Det ska vara lättare att nå och få hjälp från socialtjänsten när det behövs.
- Socialtjänsten ska kunna erbjuda insatser snabbare genom att fler insatser kommer att kunna undantas från individuell behovsprövning – detta för att insatserna ska komma tillräckligt snabbt, när behovet är som störst.
- Socialtjänstens verksamhet ska bedrivas i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet och kontinuerligt följas upp och utvecklas.

Barns rättigheter stärks genom att lagen anpassas till barnkonventionen.

¹⁹ I lagen används begreppet *socialnämnd* för den politiska nämnd som ansvarar för socialtjänstlagens verksamhetsområde. Socialtjänsten är den operativa delen av nämndens ansvarsområde och socialsekreterare är de tjänstemän som utför de olika uppgifter som nämnden ansvarar för.

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU)

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) är ett komplement till socialtjänstlagen. Det innebär att samma grundläggande värden och principer som finns i SoL gäller vid tillämpningen av LVU (prop. 1979/80:1).

Den grundläggande utgångspunkten för lagen är att vårdnadshavaren, vanligen barnets föräldrar, ansvarar för barnets vård och fostran (FB 6 kap. 1, 2, och 11 §§). Om vårdnadshavaren brister i vårdnaden och samhället måste ta över den dagliga vården om barnet är lagen tillämplig (2 § LVU, Fridström Montoya 2018). Detsamma gäller om barnet på grund av sitt eget beteende utsätter sin hälsa och utveckling för en påtaglig risk att skadas och vårdnadshavaren inte klarar att ta hand om och vägleda barnet (3 § LVU, Fridström Montoya 2018).

Socialtjänsten ska i första hand erbjuda insatser på frivillig grund. Det är först när samtycke till nödvändig vård inte kan fås som det kan bli fråga om tvångsinsatser.²⁰ Sådana insatser kan till exempel vara att en särskild kontaktperson tillsätts, att barnet/den unge ska ingå i särskilt anordnad verksamhet (så kallad mellanvårdstväng enligt 22 § LVU,) placering i familjehem eller i hem för vård eller boende (HVB-hem), eller en placering på slutna institution (sär-

²⁰ LVU är en skyddslag för barnet och barnets bästa är avgörande för all vård med stöd av denna lag (1 § LVU) men genom dess möjligheter till tvångsinsatser på grund av kriminalitet ligger lagens tillämpningsområde nära samhällsskyddet, som innebär att skydda samhället från individer som bedöms som hotfulla eller farliga.

skilt ungdomshem) (3, 11 och 12 §§ LVU, Fridström Montoya 2018).^{21,22}

När denna utredning skrivs pågår det inom regeringskansliet ett arbete med att arbeta om LVU, främst utifrån ännu ej genomförda förslag i SOU 2015:71 och promemorian (S2022/04724) *Barnets bästa vid fortsatt vård enligt LVU*.

Lag (2024:79) om placering av barn i skyddat boende (LSB)

Våld i nära relationer är brottslighet som drabbar kvinnor, män och barn. Kvinnor utsätts emellertid oftare än män för grövre, mer upprepat våld av närstående och kvinnor kan också i högre omfattning befinna sig i beroendeställning till en gärningsperson genom att de har gemensamma barn, ekonomi och boende. Den nära relationen utgör på det sättet en särskild och inte sällan utdragen utsatthet, inte minst när våldet är hedersrelaterat och därigenom kollektivt. Barn som bevittnar våld kan också själva bli utsatta för våldsbrott, exempelvis när de försöker stoppa våldet. Barn och unga med en funktionsnedsättning är mer utsatta än andra – har oftare upplevt våld mellan föräldrar och är mer utsatta för mobbing, misshandel eller sexuella övergrepp (prop. 2023/24:31, s. 54–55). Även hbtqi-personer utsätts för våld i nära relationer som kan innebära särskild sårbarhet (prop. 2023/24:31, s. 1).²³

²¹ En ny lag införs som bland annat innebär att elektronisk fotboja kan tillämpas inom socialtjänsten i vissa fall, vilket ändrar innehållet i nuvarande reglering Ds 2024:30.

²² **Tillämpning av LVU i socionomers arbete (exempel från verkligheten):** Ett barn har varit placerat i familjehem i 2,5 år och placeringen har fungerat bra, barnet har etablerat sig i familjehemmet och fått god anknytning till familjehemsföräldrarna och andra barn i hemmet. Barnet har nu fyllt 8 år och har börjat vägra umgänge med sina biologiska föräldrar. Familjehemmet vill och kan inte tvinga barnen till umgänge och har kontakt med socialtjänsten gällande detta. Det är barnets femte handläggare på dessa 2,5 år och kontakten och stödet från socialtjänsten har varierat över denna tid. Den nya handläggaren på socialtjänsten bedömer att det är samarbetssvårigheter med familjehemmet som inte lyckas få till umgänge mellan barn och biologiska föräldrar. Familjehemmet hamnar i ett dilemma då barnet inte vill ha kontakt med sina biologiska föräldrar, samtidigt som socialtjänsten menar att lagen säger att föräldrarna har rätt till kontakt med barnet. Då familjehemmet följer barnets egen önskan om att inte vilja ha kontakt med föräldrarna, beslutar socialtjänsten att omplacera barnet under hastiga omständigheter till ett annat familjehem. Barnet som är part men inte process-behörig saknar faktisk möjlighet att få sin röst hörd genom att överklaga beslutet trots att beslutet går barnet emot. Socialtjänsten hjälper inte barnet att klaga och omplacering sker mot barnets vilja utan att barnet får någon hjälp att komma till tals. Det innebär att barnet hastigt rycks upp från sitt familjehem som är dess stora trygghet men även från skola, kompisar och fritidsintressen.

²³ Hbtqi är ett paraplybegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner, personer med queera uttryck och identiteter och intersexpersoner (<https://www.rfsf.se/hbtqi-fakta/hbtqi/>).

Av dessa skäl infördes 1 april 2024 en ny lag som gör det möjligt att förbättra skyddet för och stödet till personer som behöver skyddat boende, och att stärka barnrättsperspektivet för barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende (prop. 2023/24:31, s. 1). Det skyddade boendet regleras i socialtjänstlagen (2001:453) som en boendeinsats till den som behöver stöd och skydd till följd av hot, våld eller andra övergrepp.

Barn som följer med en vårdnadshavare till ett skyddat boende ska bedömas och beviljas insatsen individuellt.²⁴

Lag (1988: 870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)

Lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) infördes tillsammans med SoL och LVU genom socialtjänstreformen 1980 (prop. 1979/80:1). I socialtjänstlagen (2001:453) anges därför att målen för samhällets socialtjänst grundar sig på samma värden och principer även vid tvångsvård för människor.

Vård inom socialtjänsten ska ges en missbrukare i samförstånd med honom eller henne enligt bestämmelserna i socialtjänstlagens första kapitel. En missbrukare ska dock beredas vård oberoende av eget samtycke under förutsättningar som anges i LVM (tvångsvård).²⁵ För tvångsvårdens innehåll och utformning gäller bestämmelserna i socialtjänstlagen, om inte något annat anges i LVM.

LVM överlappar i viss mån LVU när det gäller de yngre missbrukarna (Alfvengren 2018, s. 180–181). Vidare finns viss överlappning mellan psykiatrisk tvångsvård (LPT) och LVM om behovet gäller längre tids vård (Alfvengren 2018, s. 178–179).

Tvångsvården ska syfta till att motivera missbrukaren så att han eller hon kan antas vara i stånd att frivilligt medverka till fortsatt

²⁴ När det finns samtycke från båda vårdnadshavarna ska barnet beviljas insatsen med stöd av socialtjänstlagen. Saknas samtycke från den vårdnadshavare som barnet inte placeras tillsammans med, ska socialnämnden, efter ansökan hos förvaltningsrätten, kunna bevilja barnet insats i form av skyddat boende med stöd av den nya lagen (prop. 2023/24:31, s. 1).

²⁵ Samsjuklighetsutredningen (SOU 2021: 93) har föreslagit att värden av missbrukare ska flyttas över till Hälso- och sjukvården. I skrivande stund (januari 2025) gäller ännu reglerna i SoL 1 kap. jämte reglerna i LVM om tvångsvård av missbrukare.

behandling och ta emot stöd för att komma ifrån sitt missbruk (2 § LVM).²⁶

Lag (1993: 387) om stöd och service åt vissa funktionshindrade (LSS)

Lagen om stöd och service åt vissa funktionshindrade (LSS) innehåller bestämmelser om insatser för särskilt stöd och särskild service åt vissa personer som ingår i lagens *personkrets*. Dessa gäller personer:

1. med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd,
2. med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, eller
3. med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service (1 § LSS).

Målen med lagen är att den ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som täcks av lagen, och att den enskilde får möjlighet att leva som andra (a. a., s. 232 ff.). Insatser som kan komma i fråga rör exempelvis rådgivning och stöd, personlig assistans, ledsagarservice, korttidsvistelse utanför det egna hemmet, boende i familjehem eller bostad med särskild service med mera (se även Bäckman 2018, s. 239 ff.).

²⁶Tillämpning av LVM i socionomers arbete (exempel från verkligheten): En långvarig missbrukare av heroin anmäls till socialtjänsten av sjukvårdens behandlande läkare. Läkarens uppmaning till socialtjänsten är att klienten är i behov av omedelbar tvångsvård på grund av sitt pågående bruk av heroin. Enhetschefen inom socialtjänstens missbruksenhet har emellertid en överenskommelse med klienten och de har kommit överens om att klienten ska gå med på vård på frivillig väg. Läkaren anser att det dröjer för länge med den frivilliga vården och påkallar omedelbart ingripande (13 § LVM). Socialtjänsten fortsätter den frivilliga kontakten och klienten avlider av en överdos. Enhetschefen inom socialtjänsten döms på grund av detta för tjänstefel enligt 20 kap. 1 § brottbalken. Enligt domstolen har enhetschefen åsidosatt vad som gäller för uppgiften genom att inte ingripa med ett omedelbart omhändertagande. (Av exemplet framgår hur HSL:s regler om vård av missbrukare, SoL:s regler om frivillighet och delaktighet och LVM:s regler om läkarens anmälningsplikt och att socialtjänsten måste ingripa till skydd för missbrukare samspekar.)

LSS är en så kallad *pluslag*, som innebär att insatser enligt lagen kan ges parallellt med att personen får insatser med stöd av till exempel SoL (Bäckman 2018, s. 229).²⁷

Socialtjänstförordningen (2001:937)

Socialtjänstförordningen är regler som beslutats av regeringen och utgör ett komplement till sociallagstiftningen inom:

- socialtjänstlagen (2001:453)
- lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
- lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
- lagen (2024:79) om placering av barn i skyddat boende.

I förordningen finns till exempel bestämmelser om den riksnorm som gäller inom socialtjänsten när människor har rätt till bistånd enligt SoL 4 kap. 1 §. Normen anger hur stort detta bistånd ska vara. Här finns även regler om särskilda boendeformer för äldre, vad som avses med stödboende, skyddat boende, hem för vård eller boende, så kallade HVB hem, och familjehem med mera. Socialtjänstförordningen reglerar även frågor om inskrivning i och utskrivning från stödboende, skyddat boende och HVB-hem samt särskilda ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse.

Det finns även regler som rör vissa tillsynsfrågor som gäller barn och unga, tillståndspliktig verksamhet och verksamhet som står under Inspektionen för vård och omsorgs tillsyn, vissa uppgifter för socialnämnden. I vissa fall får avgifter tas ut av kommunen för kostnader som kommunen har vid till exempel placering av barn. Kommunen får då ta ut en avgift från föräldrarna för stöd- och hjälpinsatser samt vid vård av barn.

Därutöver regleras sådant som rör sammanställningar av personuppgifter och gallring, och vid erkännande av utländsk utbildning som kan likställas med socionomutbildning för utförande av vissa uppgifter, och vissa bemyndiganden som till exempel kan handla om att SiS ges rätt till avsteg från begränsningar av att hindra att

²⁷ En skillnad jämfört med SoL är att insatser enligt LSS är rättigheter som omfattar rätt till goda levnadsvillkor, medan nivån i SoL gäller skäliga levnadsvillkor (Bäckman 2018, s. 230). Rättigheterna i LSS har därmed en högre nivå på insatsernas kvalitet.

unga placerade på särskilda ungdomshem får rätt att använda elektronisk utrustning som mobiltelefoner och liknande.

4.2.3 Hälso- och sjukvårdslagstiftning

Hälso- och sjukvårdslag (2017: 30) (HSL)

Hälso- och sjukvårdslagen (HSL) behandlar frågor om hur hälso- och sjukvårdsverksamhet ska organiseras och bedrivas. Lagen gäller för samtliga vårdgivare samt regioner och kommuner som huvudmän.

Enligt lagen ska kommunen till exempel erbjuda en god hälso- och sjukvård åt den som efter beslut av kommunen bor i särskilda boendeformer för service och omvårdnad för äldre människor som behöver särskilt stöd, eller till dem som bor i bostäder med särskild service till följd av fysiska, psykiska eller andra skäl och som möter betydande svårigheter i sin livsföring.²⁸

Hälso- och sjukvårdsområdet är även kopplat till socialtjänstlagen och LVM vid missbruksproblematik. Till exempel är läkare som behandlar människor med missbruksproblem skyldiga att anmäla till socialtjänsten om en patient i kraftigt missbruk är i behov av tvångsvård (6 § LVM). Även människor med psykisk ohälsa och som inte är i behov av psykiatrisk tvångsvård har rätt till god vård enligt HSL.

Lagen reglerar inte direkt socialtjänstens område men den är närvarande i många socionomers arbete, dels i och med att många socionomer är verksamma som exempelvis sjuhuskuratorer inom hälso- och sjukvårdslagens område, dels i situationer då det krävs samverkan mellan kommunen och regionen i fråga om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens olika ansvar.

Krav på samverkan mellan kommun och region kan till exempel uppstå enligt 12 kap. 1 § HSL, som säger att äldre personer ska få rätt stöd i vardagen. Detta kan kräva att hälso- och sjukvården samverkar med socialtjänsten. Såväl samverkan och samarbete som samordning av de olika myndigheternas insatser kan få en avgörande betydelse för att äldre personer ska få en god vård och omsorg utifrån sina individuella behov.²⁹

²⁸ I dessa frågor regleras insatserna i socialtjänstlagen (se 12 kap. HSL samt 5 kap. 7–9 a § SoL).

²⁹ Intervju med företrädare för SPF Seniorerna, tidigare Sveriges Folkpensionärs Riksförbund (SFRF) och Sveriges Pensionärsförbund (SPF).

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas (5 kap. 6 § HSL). Frågor om barns behov av vård tangerar olika ansvarsområden i FB, HSL och SoL, framför allt om barnets vårdnadshavare inte fungerar tillfredsställande. Då finns det krav på samverkan mellan de organisationer och myndigheter som kringgärdar barnet. Vidare finns, i enlighet med socialtjänstlagens kapitel 14, anmälningsskyldighet för yrkesverksamma inom hälso- och sjukvårdens område kopplad till utsatta barns situation.

Lag (1991: 1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT)

LPT hanterar personer med psykisk störning och är bland annat relevant för socialtjänsten då dessa personer kan vara i behov av socialtjänstens insatser inom såväl socialtjänstlagen som LVU och LVM. Även föreskrifterna i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30) och patientlagen (2014:821) gäller all psykiatrisk vård.

Kompletterande föreskrifter om psykiatrisk vård som är förenad med frihetsberövande och annat tvång (tvångsvård) ges i lagen om psykiatrisk tvångsvård (LPT). Av lagens inledande bestämmelse framgår att föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård också finns i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Det som i lagen gäller för en region gäller även en kommun som inte ingår i en region (1 § LPT).

LPT har liksom annan tvångsvård en proportionalitetsprincip som innebär att tvångsåtgärder får användas endast om åtgärderna står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

4.2.4 Civilrätt

Föräldrabalk (1949: 381) (FB)

Föräldrabalken (FB) reglerar frågor om faderskap, föräldraskapets rättigheter och skyldigheter, barns rätt att få sina behov tillgodosedda, frågor om särskilt ställföreträdande föräldraskap, förmyndare, med mera.

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Av lagen framgår att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran, ska behandlas med respekt

och inte får utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkas på annat sätt.

Reglerna i föräldrabalken gäller också vårdnadshavarens rättigheter och skyldigheter i relation till barnet.

Socialnämnden har en viktig uppgift i samband med allvarliga brister i vårdsnaden om ett barn. I sådana fall kan domstol på begäran av socialnämnden besluta att vårdsnaden om barnet flyttas. Socialnämnden är part i sådana mål.

Andra regler i föräldrabalken fungerar som hjälpfunktioner för vuxna som inte själva kan ansvara för sig och har behov av till exempel god man eller förvaltare. Dessa regler riktas inte direkt till socialtjänsten men är av stor betydelse för att människor med kognitiva och intellektuella funktionsnedsättningar ska få hjälp, särskilt om de saknar anhöriga som kan hjälpa dem (Fridström Montoya 2018, s. 85). Enligt socialtjänstförordningen, som är knuten till FB, åligger det socialtjänsten att anmäla till kommunens överförmyndare när socialtjänsten får kännedom om att en person kan vara i behov av god man eller förvaltare (Fridström Montoya 2018, s. 85).

Jordabalken (JB), 12 kap. Hyreslagen

Hyreslagen återfinns i 12 kap. Jordabalken, (JB). Hyreslagen reglerar frågor om avtal om hyra och kommer bland annat in i socionomers arbete då människor riskerar att deras hyresavtal ska sägas upp.

Om socialtjänsten får en anmälan från hyresvärden om en sådan situation eller får en ansökan från en klient om att hyresvärden aviserat att hyresavtalet ska sägas upp, får socialnämnden ingripa till den enskildes skydd genom att med stöd av SoL 4 kap. 1 §

betala hyran, och kan på det sättet avstyra en avhysning enligt 44 § hyreslagen.³⁰

4.2.5 Förvaltningsrätt, yttrandefrihet och informationsfrihet

Förvaltningslag (2017: 900) (FL)

Förvaltningslagen (FL) reglerar myndigheterna inom förvaltningsrättens område, till exempel socialtjänsten och skolan. Syftet med lagen är att de människor som är föremål för myndighetsutövning ska behandlas rättvist och lika i enlighet med grundlagens bestämmelser i regeringsformen.

Lagen består av 49 paragrafer och har en subsidiär karaktär, vilket betyder att i den mån som andra lagar innehåller bestämmelser på det område där FL gäller, gäller den lagens bestämmelser i första hand. Förvaltningslagens regler tillämpas när andra regler saknas på ett område. Socialtjänstlagen innehåller till exempel en del regler som också återfinns i FL, och då gäller reglerna i SoL.

Lagen reglerar bland annat en parts rätt till insyn i ett ärende, hur en utredning går till, frågor om kommunikering av beslut till enskilda, överklaganderätt med mera.

Offentlighets- och sekretesslag (2009: 400) (OSL)

Offentlighets- och sekretesslagen (OSL) innehåller bestämmelser om myndigheters och vissa andra organs handläggning vid registrering, utlämnande och övrig hantering av allmänna handlingar.

³⁰ Tillämpning av SoL jämte hyreslagen i socionomers arbete (fiktivt exempel):

Socialtjänsten får en anmälan om att en ensamstående mamma med barn i lågstadiet inte betalt hyra, el, telefon och andra räkningar. Kvinnan går inte att nå varför socialtjänsten gör hembesök och avtalar om en tid med kvinnan i syfte att utreda situationen för henne och barnet. Socialtjänsten inleder utredning enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL angående kvinnan och barnets sociala och ekonomiska situation. Kvinnan är aktuell inom vuxenpsykiatri (frivillig kontakt) utifrån en psykiatrisk diagnos. Hon bedöms inte som farlig, framstår som lugn och tillmötesgående men vill inte ta sin medicin som hon blir dåsig av. Kvinnan riskerar uppsägning av hyresavtalet på grund av de uteblivna hyrorna enligt hyreslagen (jordabalken, JB, 12 kap. 42 §). Socialtjänsten tar därför kontakt med hyresvärden. Socialtjänsten får kvinnans samtycke att kontakta hyresvärden och i kontakt med denne åtar sig socialtjänsten att stå för fortsatta hyror varpå avhysningen av kvinnan och barnet från bostaden inte sker (JB 12 kap.44 §). Övriga räkningar betalas av socialtjänsten så hon kan nås på telefon samt att få el och värme fungerande igen.

Lagen innehåller bland annat bestämmelser om tystnadsplikt i det allmännas verksamhet, till exempel inom socialtjänsten, skolan och hälso- och sjukvården.

Vidare innehåller lagen bestämmelser om myndigheters hantering av allmänna handlingar, sekretessbrytande bestämmelser och undantag från dessa. För socialtjänstens vidkommande gäller sekretess för uppgift om en enskilds personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående till denne lider men. Det innebär ett starkt sekretesskydd för enskilda människor, där lagen ska säkra att känsliga uppgifter ur deras liv hanteras betryggande och inte sprids utanför socialtjänsten. Skyddet syftar till att bidra till ökad tillit och förtroende för socialtjänstens verksamhet.

Det finns situationer då socialtjänsten, i enlighet med OSL, kan bryta sekretessen. Det gäller om det till exempel finns skäl anta att en person som inte fyllt 21 år kommer begå brott, om den utlämnade informationen kan hindra brottet och om det därutöver inte är olämpligt att uppgifterna lämnas ut. Eventuella lättnader i sekretessen kan i en sådan situation stärka samverkan mellan polis och socialtjänst. Samtidigt kan beslut att bryta sekretessen ställa socialtjänsten inför andra svårigheter i relation till den unge och dennes närstående.³¹

Brå har särskilt studerat informationsdelning mellan socialtjänsten och polisen och visat att det är ett mycket komplext område som det råder stor brist på kunskap inom. Det medför tolkningsproblem och osäkerhet inom socialtjänsten bland annat ifråga om i vilka situationer och vilken typ av information som kan delas med polisen (Brå 2021:2).

³¹ **Tillämpning av OSL i socionomers arbete (fiktivt exempel):** Polisen kan ha haft ungdomen under uppsikt en tid och anmält den unge till socialtjänsten, som inlett en utredning. I samband med att socialtjänsten träffar familjen, uppkommer frågan om hur familjen ställer sig till att socialtjänsten samverkar med polisen kring den unge. Den avvägning socialtjänsten kan behöva göra rör å ena sidan hur samverkan med polisen kan påverka det förtroende och den tillit familjen har eller som socialtjänsten är på väg att bygga upp med familjen. Socialtjänsten har vid den initiala kontakten med familjen sannolikt informerat familjen och den unge om att stark sekretess gäller inom socialtjänsten och att information som socialtjänsten samlat in om familjen inte förs vidare till någon annan. Sekretessens syfte är att främja förtroendet för och tilliten till socialtjänsten. Detta kan ha fått familjen att öppna sig för socialtjänsten och berätta om de svårigheter familjen har med den unge. För såväl den unge som för föräldrarna kan det upplevas hotfullt om socialtjänsten lämnar ut information till polisen. Å den andra sidan kan samverkan med polisen göra arbetet med den unge mer effektivt ur ett brottsförebyggande perspektiv.

4.2.6 Övrig lagstiftning i socionomers arbete

Socialförsäkringsbalken (2010: 110)

Socialförsäkringsbalken innehåller bestämmelser som rör social trygghet genom de olika sociala försäkringar och andra ersättnings- och bidragssystem som benämns socialförsäkringen.

Balkens olika ersättnings- och bidragssystem är relevanta dels för de socionomer som arbetar inom Försäkringskassan, dels för dem som arbetar inom socialtjänsten med frågor rörande försörjningsstöd och andra ersättningar och bidrag. För socialtjänstens del, vid enskilda personers ansökningar om bistånd för försörjning, kan det handla om hur en familjs inkomst i form av ersättningar från Försäkringskassan ska avräknas från rätten till bistånd enligt socialtjänstlagen.³²

Lag (2023:196) om kommuners brottsförebyggande arbete

När det gäller utvecklingen av brottslighet i samhället har kommunerna från 2023 ålagts ett ansvar för det brottsförebyggande arbetet, vilket framgår av Lag (2023:196) om kommuners brottsförebyggande arbete.

Enligt lagen ska kommunerna bidra till att samhällets samlade brottsförebyggande arbete bedrivs på ett effektivt sätt. Lagen reglerar hur detta ska ske och syftar till att säkerställa att kommuner utifrån ett kunskapsbaserat underlag tar ställning till behovet av brottsförebyggande åtgärder. Vidare har kommunen visst ansvar för samordning av det brottsförebyggande arbetet inom kommunen.

³² Tillämpning av socialförsäkringsbalken i socionomers arbete (fiktivt exempel): Om en person har ersättning från sjukförsäkringen och samtidigt är i behov av bistånd från socialtjänsten på grund av för låg inkomst från försäkringen, behöver socialtjänsten veta hur stor summa personen får från Försäkringskassan, så detta kan avräknas från biståndet i förhållande till den riksnorm som är bestämd (Socialtjänstförordningen 2001:937, 2 kap. 1 §). I andra fall kan det handla om familjer med många barn som får flerbarnstillägg där detta ska avräknas mot biståndet enligt 4 kap. 1 § SoL inom socialtjänsten. En annan situation som kan uppstå är när någon ansöker om bistånd från socialtjänsten men skulle vara berättigad till andra bidrag, exempel bidrag från Försäkringskassan.

Skollagen (2010:800)

Skollagen innehåller bestämmelser om skolväsendet. Den säger att barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

I all utbildning och annan verksamhet som regleras enligt lagen ska barnets bästa vara utgångspunkt. Alla barn och elever i samtliga skolformer och i fritidshem ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika betygskriterier eller kriterier för bedömning av kunskaper som gäller, ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser.

För eleverna i förskoleklassen, grundskolan, anpassade grundskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan och anpassade gymnasieskolan ska det finnas elevhälsa. Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser. Elevhälsans arbete ska bedrivas på individ-, grupp- och skolenhetsnivå och ske i samverkan med lärare och övrig personal.

Vid behov ska elevhälsan, enligt lagen, samverka med hälso- och sjukvården och socialtjänsten.

För de barn och unga som uppvisar olika typer av svårigheter i skolgången är skolans och skolkuratorns samverkan med socialtjänsten central. För att till exempel säkra rätten till utbildning för barn och unga i samhällsvård behöver socialtjänsten och skolan samverka när en placering medför ett skolbyte. Även när barn placeras av socialtjänsten krävs kunskaper om skollagen, för att barnet ska få sin rätt till utbildning tryggad. Barn och unga som placerats på särskilda ungdomshem inom Statens institutionsstyrelse eller på hem för vård och boende, så kallade HVB-hem, berörs också av skollagen (4 § LVU, 5 kap. 1 § Socialtjänstförordningen).

4.2.7 Internationella konventioner

Internationella konventioner är åtaganden genom överenskommelser som Sverige gjort i det internationella samfundet, som till exempel Förenta nationerna (FN) eller Europeiska unionen (EU).

Förenklat kan sägas att konventioner inte alltid är juridiskt bindande utan kan vara åtaganden som Sverige, det vill säga staten, förbundit sig att efterleva, men som en enskild individ inte direkt kan åberopa som stöd för sin sak i en juridisk fråga. För att en konvention ska bli juridiskt bindande i svensk rätt, till exempel hos en myndighet eller i domstol, finns två huvudsakliga metoder, *transformation* och *inkorporering*. Transformation innebär att en konventions artiklar lyfts in i svensk lag. Så skedde till exempel tidigare när artikeln om barnets bästa lyftes in bland annat i SoL, LVU och FB. Inkorporering innebär att lagstiftaren beslutar att en konvention ska bli en del av den svenska gällande rätten i hela dess omfattning. Rättsligt skrivs då en så kallad promulgation som binder ihop konventionen med den svenska lagstiftningen inom konventionens rättsområde (Lind 2018, s. 28–29).

I den följande texten uppmärksammar vi fyra internationella konventioner som Sverige har anslutit sig till, som är aktuella i socionomernas yrkesutövning.³³

Barnkonventionen (BK)

Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen) antogs av Förenta Nationernas generalförsamling 1989, ratificerades av Sverige 1990 och inkorporerades som svensk lag 1 januari 2020. Redan innan barnkonventionen blev svensk lag var utgångspunkten att all lagstiftning som rör barn skulle utformas i överensstämmelse med barnkonventionen.

³³ Sverige har anslutit sig till fler internationella konventioner än de som beskrivs i avsnitt 4.2.7. Institutet för mänskliga rättigheter listar till exempel på sin hemsida sju konventioner om mänskliga rättigheter som Sverige har anslutit sig till: Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, Internationella konventionen om medborgarligen och politiska rättigheter, Internationella konventionen om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering, Konventionen om avskaffande av all form av diskriminering av kvinnor, Konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, Konventionen om barnets rättigheter, Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. (<https://mrinstitutet.se/konventioner-om-manskliga-rattigheter/>)

Barnkonventionen utgörs av 54 olika artiklar som handlar om mänskliga rättigheter för barn.³⁴ Alla artiklar är viktiga och utgör en helhet, men det finns fyra grundläggande principer som alltid ska beaktas när det handlar om frågor som rör barn:

- alla barn har samma rättigheter och lika värde (artikel 2)
- barnets bästa ska beaktas i första hand vid alla beslut (artikel 3)
- alla barn har rätt till liv och utveckling (artikel 6)
- alla barn har rätt att säga sin mening och få den beaktad (artikel 12) (UNICEF/UN 0743482/VERDELLI, s. 4).

Istanbulkonventionen

Våld mot kvinnor är ett uttryck för ojämlika maktförhållanden. Istanbulkonventionen, *Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet*, är det första juridiskt bindande avtalet om våld mot kvinnor i Europa. Den öppnades för undertecknande 2011 och undertecknades då av Sverige. Tre år senare, 2014, trädde den i kraft i Sverige.

Istanbulkonventionen är den mest omfattande konventionen för mänskliga rättigheter inom sitt område och kräver omfattande åtgärder från de stater som omfattas av den. Stater som ansluter sig till konventionen åtar sig ett ansvar att vidta nödvändiga lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att förebygga, utreda, straffa och gottgöra våldshandlingar som omfattas av konventionen och som begås av icke-statliga aktörer (artikel 5.2). Konventionens syfte är att skydda kvinnor och flickor mot alla former av våld, inklusive våld i hemmet och hedersrelaterat våld och förtryck, samt att förebygga, lagföra och avskaffa våld mot kvinnor.³⁵

³⁴ Utöver själva konventionstexten finns så kallade *tilläggsprotokoll*. FN antog två tilläggsprotokoll år 2000 i syfte att stärka skyddet för barn i särskilt utsatta situationer: protokoll om barns indragning i väpnade konflikter, respektive protokoll om försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi. Ett tredje tilläggsprotokoll antogs 2011, om en individuell klagomålsmekanism för barn att klaga till FN:s barnrättskommitté om deras rättigheter enligt BK eller de olika protokollen kränkts. (UNICEF/UN 0743482/VERDELLI, s. 5). En statlig utredning har i SOU 2023:40, *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.*, föreslagit att Sverige ska anta det tredje tilläggsprotokollet. Frågan bereds för närvarande (vintern 2025) inom Regeringskansliet.

³⁵ Sverige lämnade i oktober 2023 in en rapport till Europarådets expertgrupp för att motverka våld mot kvinnor och våld i hemmet, kallad GREVIO, om Sveriges tidigare och pågående arbete för att leva upp till konventionen (GREVIO) (GREVIO/Inf(2023)27).

Sveriges nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (Skr. 2016/17:10), med Istanbulkonventionen som referenspunkt, har fyra målsättningar:

- ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld
- förbättrad upptäckt av våld och starkare stöd och skydd för våldsutsatta kvinnor och barn
- effektivare brottsbekämpning
- förbättrad kunskap och metodutveckling.³⁶

Den svenska strategin inbegriper såväl arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck, som arbete mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål. I strategin ingår åtgärder som handlar om stärkt skydd och stöd till våldsutsatta kvinnor, insatser mot våld i samkönade relationer, åtgärder som motarbetar destruktiv maskulinitet och hederstänkande, respektive som inriktas mot mäns delaktighet och ansvar för att stoppa våldet (Skr.2016/17: 10).

Europakonventionen

Europakonventionen, *Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna*, är Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Den undertecknades 4 november 1950 i Rom. Sverige anslöt sig till konventionen 1953 och har därmed förbundit sig att skydda de rättigheter och friheter som konventionen omfattar (Fisher 2020, s. 42 ff.).³⁷

Konventionen har inkorporerats, dvs. införts som lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna i Sverige.

I socionomers arbete är konventionen till exempel viktig vid ett omhändertagande som socialtjänsten gör enligt LVM eller LVU. Enligt konventionen är ett tvångsomhändertagande godtagbart om

³⁶ (<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/fakta-om-jamstalldhet/nationell-strategi-for-att-forebygga-och-bekampa-mans-vald-mot-kvinnor/>).

³⁷ Konventionen består av en huvudsaklig konvention med tillhörande så kallade protokoll. Denna huvudkonvention fastslår vilka som åtnjuter skydd enligt konventionens rättighetskatalog, som är en uppräkningslista av rättigheter, till exempel rätten till liv och rätten till personlig frihet från till exempel staters ingripanden i människors personliga liv (Fisher 2020). Europadomstolen kan överpröva ärenden i vilka stater bryter mot konventionen.

det har stöd av inhemsk lag, vilket det har i Sverige. Om omhändertagandet brister i processuell mening, det vill säga i fråga om hur omhändertagandet sker och den enskilde inte fått rättelse genom förvaltningsrätts prövning, kan Europadomstolen överpröva lagligheten i omhändertagandet.

Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

År 2006 antog Förenta Nationerna (FN) konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Sverige ratificerade konventionen 2008 och den trädde i kraft i början av 2009.

Sverige har därigenom åtagit sig att förverkliga konventionen och dess bestämmelser i sin helhet. Konventionen innehåller inga nya rättigheter, utan förtydligar vad som krävs för att personer med funktionsnedsättning fullt ut ska få sina rättigheter uppfyllda som alla andra. I korthet innebär konventionen att alla har rätt att vara fullvärdiga medborgare och ta del av mänskliga rättigheter och att ingen människa får diskrimineras eller uteslutas från någon del av samhällslivet.³⁸

Ett nytt nationellt mål för funktionshinderspolitiken antogs av riksdagen år 2017. Det nya målet lyder: ”att, med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund”.³⁹

³⁸ Det skydd som konventionen avser att ge människor med funktionsnedsättning ska staten förverkliga genom åtagande av allmänna förpliktelser. Dessa kan till exempel handla om att vidta åtgärder mot diskriminering eller att vidta lagstiftningsåtgärder som behövs för att uppfylla konventionen (Fischer, 2020, 39). I linje med sådana åtaganden har ett en särskild övervakningskommitté inrättats genom ett tilläggsprotokoll. Enskilda och grupper som får sina rättigheter kränkta, kan under vissa förhållanden klaga hos övervakningskommittén Committee on the Rights of Persons with Disabilities (a. a. s. 40).

³⁹ <https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/funktionshinder/rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning/konventionen-om-rattigheter-for-personer-med-funktionsnedsattning/>

4.3 Samhällsutmaningar i det sociala arbetet

Det finns sociala samhällsutmaningar som samhället inte har några lösningar på, inte ännu i alla fall. Tillräckliga kunskaper, erfarenheter och forskning finns inte alltid. Och lösningarna på många andra sociala problem finns långt utanför socionomers räckvidd. Det kan vara bra att påminna sig om det, i en utredning som har till uppgift att se över socionomers utbildning för att rusta dem för att möta dagens sociala samhällsutmaningar.

Socionomer är en liten, men viktig, pusselbit i det stora systemet.
(Funktionsrätt Sverige)

Det är också bra att komma ihåg att det inte alltid är socionomernas kunskaper eller utbildning som avgör hur de kommer att möta samhällets utmaningar. Det har också att göra med den arbetsplats som de befinner sig på, och de politiska beslut, riktlinjer, regelverk, den arbetsorganisation och övriga förutsättningar som gäller där. Ibland kan det höra till arbetsvillkoren att socionomer behöver utföra sitt arbete och följa kommunala riktlinjer på sätt som strider mot deras utbildning eller till och med mot lagen (Kjellbom 2009). Det förekommer också, enligt undersökningar som refereras tidigare i detta kapitel, att besluten om vilka åtgärder som man kan ta till eller inte ta till, mer styrs av ekonomiska hänsyn och tillgängligt utbud än utifrån klienternas individuella behov (se avsnitt 4.1.5 *Socionomers arbetsvillkor*).

Ingen socionom kan heller möta samhällets utmaningar på egen hand. Samverkan med andra personer och organisationer, och utfallet av denna samverkan, är avgörande i det sociala arbetet.

Med detta sagt, så har socionomers arbete alltid handlat om att möta samhällsutmaningar, om att hantera sociala problem. Vilka utmaningarna är varierar över tid. Socionomernas arbetsmarknad har vuxit, breddats och differentierats i takt med samhällets förändringar. Arbetsuppgifterna har blivit fler och mer olikartade och socionomernas uppdrag beskrivs som alltmer komplext.

Socionomutbildningarna har också omskapats, åtminstone delvis som ett svar på samhällets utveckling. Utbildningarna har över tid blivit mer inriktade mot generella kunskaper som ska göra det möjligt för socionomerna att hantera många olika och sammansatta samhällsproblem. I dag är de flesta av examensordningens mål för

socionomexamen allmänt hållna och ger varje lärosäte stort utrymme att bestämma över innehållet sin utbildning.

De följande avsnitten 4.3.1 och 4.3.2 innehåller översiktliga resonemang om dagens samhällsutmaningar inom socialt arbete.

I betänkandets kapitel 6 föreslår vi förändringar i examensordningen som specifikt anknyter till samhällsutmaningar som enligt vår mening ställer krav specialiserade kunskaper, färdigheter och förmågor: mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, hedersrelaterat våld och förtryck, äldres livsvillkor, livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning, och ungdomskriminalitet. Som underlag för förslagen i kapitel 6, fördjupar vi oss i avsnitten 4.3.3 – 4.3.6 särskilt i dessa samhällsutmaningar. Frågan om ungdomskriminalitet behandlas i kapitel 5.

4.3.1 Tidlösa samhällsutmaningar inom socialt arbete

Många av de samhällsutmaningar som socionomer ställs inför i dag är desamma som de ställts inför sedan lång tid tillbaka, och som de kommer att ställas inför även i framtiden.

I betänkandets kapitel 3 analyseras dagens socionomutbildningar. Här konstaterar vi att det inom programmets huvudområde – socialt arbete – finns en samstämmighet mellan lärosätena kring vilka samhällsutmaningar som hör till det sociala arbetets verksamhetsfält.

I grunden handlar det om utsatthet och sociala problem. Inom utbildningarna är barn, ungdomar och familjer de vanliga målgrupper som studenterna möter, men även äldre och människor med funktionsnedsättningar uppmärksammas. Den sociala problematik som adresseras handlar om fattigdom och ekonomisk otrygghet, utanförskap, boende, psykisk ohälsa och missbruk/beroendeproblematik. Även frågor om migration, asylrätt, etnicitet och ”interkulturellt socialt arbete” tas upp nästan överallt (se avsnitt 3.3.2 *Socialt arbete – socionomprogrammets huvudområde*, samt bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*).

Men socialt arbete utförs inte på ett statiskt fält. Viss problematik hamnar i förgrunden i dag medan annan blir mindre framträdande. Nya målgrupper tillkommer, som hamnar i utsatthet när samhällsklimat och samhällsvillkor förändras.

Samtal med Funktionsrätt Sverige

Funktionsrätt Sverige samlar 53 funktionsrättsförbund som tillsammans representerar drygt 400 000 personer. Uppdraget är att vara en röst gentemot nationella politiker och beslutsfattare.⁴⁰ Arbetet utgår från *Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Ett mål är att konventionen ska bli svensk lag.

I samtalet framkommer åtminstone fyra typer av kunskaper som en socionom behöver ha för att kunna möta de människor som Funktionsrätt Sverige företräder. Helt avgörande är *kunskaper om hur livsvillkoren ser ut*. Människor med funktionsnedsättning lever oftare än andra i utsatthet och så är det genom hela livet. En socionom behöver veta hur denna utsatthet tar sig uttryck.

För att kunna vara till hjälp behöver socionomerna ha en helhetssyn på individens behov av stöd. Relevanta och samordnade insatser kräver *systemkunskap*, alltså kunskap om vilka samhällsinsatser som fungerar och är tillgängliga, om vilka olika samhällsaktörer som behöver involveras, och man behöver kunna samordna alla insatser för att de ska leda till en bättre situation för individen:

... alla dessa samhällsinsatser som man jobbar mot ...

Socionomer är en liten, men viktig, pusselbit i det stora systemet.

Det behövs även *juridisk kunskap*, till exempel i frågan om vilken lagstiftning som insatserna ska baseras på och hur de regleras sinsemellan, utöver socialtjänstlagen handlar det bland annat om LSS, LVU och HSL.

En socionom behöver också kunna möta och samtala med personer med funktionsnedsättningar. Här behövs kunskap om hur behoven kan mötas i kommunikation, bemötande och tillgänglighet. För en socionom gäller det att kunna se bortom människors symptom, komma åt orsakerna till problemen och handla utifrån dessa.

⁴⁰ <https://funktionsratt.se/>.

4.3.2 Kort översikt: Segregation, barn i utsatthet, ekonomisk utsatthet och migration i dagens samhälle

Som vi resonerat om tidigare hör många av dagens utmaningar samman. De utgår från gemensamma, bakomliggande samhälls-skeenden och samhällsvillkor.

Segregation och utanförskap

Utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32) framhåller vikten av att förebygga och motverka otrygghet i utsatta områden:

Segregation är ett resultat av ökade samhällsliga ojämlikheter – olikheter som under de senaste decennierna har fördjupats i det svenska samhället. Segregation är också en *orsak* till vidare ojämlikheter, som konkret visar sig i rumslig åtskillnad mellan olika grupper. Rika och fattiga, resursstarka och resurssvaga, bosätter sig på olika platser. De platser där många människor med socialt och ekonomiskt svaga resurser samlas kallas i samhällsdebatten för utsatta områden, utanförskapsområden eller marginaliserade områden. Ibland talas även om parallella samhällen.⁴¹

Här lever många med sämre livschanser och som drabbats av social exkludering. Andelen i befolkningen som är utrikes födda är betydligt högre än på andra håll, arbetslösheten är högre, den disponibla inkomsten är lägre och även utbildningsnivåerna är jämförelsevis låga. Kvaliteten på och tillgången till vård, bostäder, kultur och skolor är ofta sämre än på andra håll. (Folkbildningsrådet, 2019).⁴²

Att växa upp i ett område där utanförskapet är stort medför sämre livschanser. Närmiljön får särskilt stor betydelse särskilt för barn och unga, framhålls både i lagrådsremissen till ny socialtjänstlag och av Boverket (2023):

⁴¹ På uppdrag av regeringen tar polisen löpande fram en nationell lägesbild över utsatta områden – *avgränsade platser med låg socioekonomisk status och där de kriminella har en inverkan på lokalsamhället*. Polisen delar in de utsatta områdena i tre kategorier: utsatt område, riskområde respektive särskilt utsatt område (<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/utsatta-omraden/>).

⁴² Skolverkets rapport *PISA 2022 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturkunskap* (2023), visar till exempel att både i Sverige och i OECD presterar elever med utländsk bakgrund på en lägre genomsnittlig nivå jämfört med elever med inhemsk bakgrund. Resultat-skillnaderna är dock större i Sverige än i övriga OECD (s. 6).

Forskning visar att boende i områden där en stor andel erhåller ekonomiskt bistånd, är ensamstående föräldrar eller är utrikes födda har mindre sannolikhet att gå ut grundskolan med godkända betyg, läsa färdigt gymnasiet och påbörja en högskoleutbildning. (Boverket 2023)

Bland de vuxna har kvinnorna ett avsevärt mycket lägre arbetskrafts-deltagande än män i samma områden (Lagrådsremiss 2024, s. 173).

Barn som lever i utsatthet

Lagrådsremissen om ny socialtjänstlag framhåller vikten av att stärka utsatta barns möjligheter till skydd och stöd. Och Socialstyrelsen redovisar tecken på en växande utsatthet bland barn som visar sig i en rekordartad ökning av orosanmälningar kring barn; var tionde barn i Sverige berördes av en orosanmälan år 2021 och allt fler barn befinner sig i riskzon för kriminalitet (Socialstyrelsen 2023a). Under 2022 utgjordes nästan hälften av kommunernas kostnader för individ- och familjeomsorg (IFO) av insatser för barn och unga. Kostnaderna har enligt Socialstyrelsen ökat med 13 procent under perioden 2017–2021. Framför allt är det kostnader för familjehemsvård, institutionsvård (SiS) och hem för vård och boende (HVB) som ligger bakom kostnadsökningen (Socialstyrelsen 2023a och 2024).⁴³

Det finns ett stort behov av att utveckla och förstärka den sociala barnvården. Under senare år har vi tvingats konstatera att samhället inte förmått axla det ansvar som det behövt ta när barn behövt stöd utöver det som deras föräldrar kunnat ge. (FSSOC et al., 2024, s. 10)

Skolan är central när det handlar om att tidiga insatser för att fånga upp och stärka utsatta barns situation. Genom skolan är det möjligt att nå alla barn åtminstone från och med sex års ålder. Samtidigt är skolan en naturlig plats för att etablera kontakter med barnens vårdnadshavare. Fullgången skolgång är dessutom en viktig skyddsfaktor i barns och ungas liv.

Inom skolan arbetar socionomer till exempel som skolkuratorer, elevhälsosamordnare/chefer, utvecklingsstrateger och skolsocionomer.

⁴³ I Socialstyrelsens kartläggning 2022 om anmälningar om barn som far illa eller misstänks fara illa framträder några nya områden och tendenser av vad som anmäls, till exempel kränkningar och brottsliga handlingar i sociala medier, som spridning av filmer med hot, våld eller förnedring (Socialstyrelsen 2023a, s. 10).

För andra socionomer utgör skolan en viktig samarbetspart. Det finns i dagsläget många samverkansstrukturer som involverar skolan och kommunernas socialtjänst. Ett exempel är så kallade *skolsociala team* där skola och socialtjänst samarbetar för att bidra till trygghet, ökad närvaro och tidigt stöd till elever som riskerar ogynnsam utveckling. Skolverket och Socialstyrelsen har sedan 2023 regeringens uppdrag att stödja, kartlägga, följa upp och analysera detta arbete. Samma år infördes även ett statsbidrag till skolhuvudmän för personalkostnader i skolsociala team. Under 2024 beviljades statsbidrag till 160 huvudmän.⁴⁴

Skolans *elevhälsa* är ett annat exempel. Alla elever i skolan ska ha tillgång till elevhälsa, Elevhälsan arbetar främst förebyggande och hälsofrämjande, och ska stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål.⁴⁵ Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser och enligt skollagen innebär detta att det ska finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, kurator och specialpedagog eller speciallärare. Sedan 2023 innehåller skollagen dessutom en bestämmelse om att elevhälsan vid behov ska samverka med hälso- och sjukvården och socialtjänsten.

Även inom elevhälsan arbetar alltså många socionomer, och ytterligare många andra socionomer samarbetar med elevhälsan.

I rapporten *Nuläge och utmaningar i elevhälsan 2024* undersöker SKR situationen inom den kommunala grundskolans elevhälsa. Här framgår att de främsta utmaningarna för elevhälsan är elevernas psykiska ohälsa och problematisk skolfrånvaro. Rapporten belyser även svårigheterna att säkerställa likvärdig kvalitet i elevhälsan samt vikten av samverkan mellan skolan och andra aktörer.

⁴⁴ I delredovisning av regeringsuppdraget konstateras att nästan enbart offentliga huvudmän ansökt och tilldelats medel inom statsbidraget, samt att statsbidragsfinansierade skolsociala team i huvudsak förekommer i grundskolan. Under 2024 beviljade Skolverket statsbidrag till 160 huvudmän, varav 158 var offentliga (kommuner) (Skolverket och socialstyrelsen 2024).

⁴⁵ <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/elevhalsa#h-Organisationavelevhalsan>.

Samtal med Barnrättsbyrån

Barnrättsbyrån arbetar på uppdrag av barn, särskilt barn med omfattande behov av stöd och hjälp och som saknar tillräckligt stöd från vårdnadshavare eller andra vuxna i sin närhet. Över 70 procent är placerade inom samhällsvården. Barnrättsbyråns oberoende barnombud verkar för att barnen ska få rätt hjälp av samhället, *vi följer dem genom samhällssystemen med målet att de ska få rätt hjälp*. Man utgår från barnens perspektiv och arbetar för deras rättigheter. Barnrättsbyrån möter barn som bär på dåliga erfarenheter. De har liten tillit till samhällets sociala omsorgssystem och de yrkespersoner som de kommer i kontakt med där, framför allt inom socialtjänsten men även inom till exempel skola, rättsväsende, BUP och SiS. Det kan handla om att man har haft 10–20 handläggare, om löften som bryts, brist på information, brist på engagemang – om ett relationellt ansvar som får stå tillbaka. De här barnen beskriver att de inte förstår vad de är med om, känner sig inte delaktiga, tas inte på allvar, anonymiseras.

... i en samhällskarusell utan like ... Till slut orkar barn inte investera i nya relationer på sitt nya boende.

Barnrättsbyrån möter barn i övre tonåren som kan ha varit placerade 15–20 gånger under sin uppväxt. De har haft många olika handläggare och har inte gjorts delaktiga i viktiga processer, bedömningar och beslut i sina liv. På det här sättet bidrar samhället till att göra livet ännu svårare för barn som redan lever i stor utsatthet.

Det är viktigt att socionomstudenter lär sig att socialt arbete är ett relationellt arbete, menar Barnrättsbyrån. Utan en relation till det barn som man möter är det svårt för en socionom att vara till hjälp. Det är också ett arbete som fordrar närvaro och ansvar.

Man måste ta ansvar för de människor som man arbetar med och förstå att man är en viktig person. Som barn måste man kunna lita på en socionom, socialt arbete behöver vara långsiktigt och uthålligt. Och det behöver vara ett nätverksarbete där goda krafter runt barnen samlas.

Ekonomisk utsatthet

I rapporten *Ekonomisk ojämlikhet i Sverige – Översikt av fakta och framtidsutmaningar 2024/1* visar Finanspolitiska rådet hur inkomstskillnaderna i Sverige har ökat sedan 1990-talet, och att skillnaderna har ökat mer här än i andra jämförbara (OECD)länder.⁴⁶ Dessutom drar man slutsatsen att den sammanlagda ekonomiska ojämlikheten i Sverige ökat mer än vad som syns i den officiella statistiken om hushållens inkomster. Det gäller att vara vaksam på den här utvecklingen, menar Finanspolitiska rådet, eftersom en alltför hög grad av ekonomisk ojämlikhet har en destruktiv inverkan på flera samhällsområden:

Tillväxten kan bli lägre i samband med att skillnaderna inom vård och skola ökar. Den sociala tilliten kan urholkas om människor upplever samhället som orättvist, med ökad brottslighet som följd. I längden kan en stor ojämlikhet leda till att vissa grupper kopplar grepp om politiken medan andra grupper förlorar tilltron till den politiska processen. Då är demokratin i fara. (Finanspolitiska rådet 2024, s. 4)

I *Fattighedsrapporten 2024* är Sveriges Stadsmissioner inne på liknande spår: dels att den ekonomiska utsattheten växer dels att människors tillit påverkas av hur samhällets sociala skyddsnet fungerar.

Rapporten visar att jämfört med andra länder och totalt sett kan fattigdomen beskrivas som relativt låg i Sverige. Andelen människor med en inkomst som inte räcker för nödvändiga levnadsomkostnader var 4,6 procent år 2022, motsvarande 475 000 personer (den lägsta andelen sedan mätningarna började 2015).⁴⁷ Samma år levde 492 00 personer (4,7 procent) i *materiell och social deprivation* (en av de lägsta andelarna i EU).⁴⁸ Andelen personer som levde i hushåll med en inkomst som var mindre än 60 procent av medianinkomsten per person var 13, 6 procent år 2022 (1 procent lägre än året innan).⁴⁹

Däremot ser utsattheten ut att öka bland de hundratusentals människor som lever i fattigdom. De senaste åren har Sverige gått in

⁴⁶ Analysen visar bland annat att arbetsinkomsterna blivit mer jämlikt fördelade sedan mitten av 1990-talet, medan skillnaden i disponibel inkomst mellan de som förvärvsarbetar och de som inte gör det blivit större (Finanspolitiska rådet 2024, s. 46). Den mest avgörande orsaken till de växande skillnaderna förklaras dock av kapitalinkomsternas utveckling och realiserade kapitalvinster.

⁴⁷ Måttet kallas *låg inkomststandard* (Sveriges stadsmissioner 2024, s. 5).

⁴⁸ Fattighedsmått baserat på individers faktiska levnadsvillkor som utvecklats av EU:s statistikmyndighet Eurostat (a., a., s. 7).

⁴⁹ Måttet kallas *låg ekonomisk standard*. (a., a., s. 6).

i en lågkonjunktur med ökad arbetslöshet och höga matpriser och överhuvudtaget ökade levnadsomkostnader. Civilsamhället rapporterar om ökad efterfrågan på akut mathjälp och hos Kronofogden växer skulderna (Sveriges Stadsmissioner 2024, s. 8–9). Detta också gäller unga vuxna (Kronofogden 2022).

I rapporten *Grundläggande humanitära behov i Sverige – en lägesbild från civilsamhället* (2024) inleder Svenska Röda Korset:

Vi ser att fler människor faller utanför samhällets skyddsnät och därmed inte får sina grundläggande behov tillgodosedda. (a. a., s. 4)

Förutom de människor som sedan tidigare lever i ekonomisk utsatthet söker sig nya grupper till Svenska Röda Korset, barnfamiljer, ensamstående föräldrar och pensionärer som tidigare inte behövde samhällets stöd men som nu behöver hjälp med de mest grundläggande behoven som kläder, mat och tak över huvudet.⁵⁰

Asylsökande, papperslösa, människor som *befinner sig i limbo i sin migrationsprocess* och hemlösa med missbruksproblematik eller psykisk ohälsa beskrivs som extra utsatta. Behoven av stöd varierar dessutom geografiskt, inom och mellan olika kommuner.

Ökad samverkan, såväl sinsemellan som med kommunerna, är något som många civilsamhällesorganisationer betonar som ett viktigt verktyg för att klara att möta de växande behoven av stöd. (a. a., s. 9)

Under samma tid som hjälpbehoven tycks ha ökat, har mottagandet av ekonomiskt bistånd minskat. Mellan 2020 och 2023 minskade andelen bidragsmottagare med 30 procent. År 2023 tog 2,5 procent av befolkningen emot ekonomiskt bistånd någon gång, vilket är den lägsta andelen sedan mätningarna började 1990 (Sveriges Stadsmissioner 2024, s. 8).

I rapporten analyseras aspekter som kan ha bidragit till att människor inte får det stöd som de behöver: mer restriktiva bedömningar från socialtjänsten, försämrade tillgänglighet, svagare förtroende för socialtjänsten, automatiserade beslutsstöd och en inflation som underminerar värdet av de ekonomiska bidragen.

⁵⁰ Kartläggningen beskriver situationen i 83 kommuner där totalt över 200 civilsamhällesaktörer har lämnat information. Kartläggningen ska i första hand läsas som en ögonblicksbild av vad det svenska civilsamhället sett under 2023 när det gäller grundläggande humanitära behov (Svenska Röda Korset 2024, s. 4).

Samtal med Stockholms Stadsmission

Stockholms Stadsmission arbetar för ett mänskligare samhälle för alla. Det handlar till exempel om mötesplatser och gemenskap (här finns alltid något att äta), att ge stöd i att söka jobb för den som befinner sig långt ifrån den ordinarie arbetsmarknaden, hjälp att söka bidrag (eller med mat) till den som lever i fattigdom och hjälp med bostad för den som lever i hemlöshet. Och inte minst om att ge stöd i kontakter med socialtjänsten, skolan, Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen eller andra myndigheter, samt hjälp med att förstå och eventuellt överklaga myndighetsbeslut.

Målet är att främja delaktighet oavsett ekonomi och bakgrund, och att förebygga utanförskap, genom att bland annat stärka människors kunskap om sina rättigheter.

Mest handlade samtalet om människor med utländsk bakgrund, ofta från marginaliserade stadsdelar, som söker sig till stadsmissionen. Det är individer som ofta har begränsad kunskap om sina rättigheter och skyldigheter och om svenska myndigheters uppdrag och arbetsordning. Deras möten med handläggare inom socialtjänsten kan bli mindre effektiva då många handläggare har stora kunskapsluckor i frågor om asyl-, migrationsrätt och annan lagstiftning, i kombi med en rädsla för att ”göra fel” som i sin tur leder till att de blir otydliga och otrygga i sina roller och tenderar att skjuta ifrån sig frågan. Stadsmissionens uppgift blir att driva på arbetet och att överhuvudtaget göra socialtjänsten och andra myndigheters arbete begripligt för de människor som söker stöd hos stadsmissionen.

Komplexiteten i de sociala frågorna är svåra att hantera och då är socialtjänstens organisation logisk, men kan även bli ett hinder:

Den alltmer specialiserade socialtjänsten. Man jobbar bara i sin box och då passar inte människor in.

Det är sällan som en människa bara har ett behov, konstaterar Stadsmissionen. Samtidigt är det i många sammanhang nödvändigt med specialistkunskaper för att hantera de sinsemellan olika och komplicerade arbetsuppgifterna.

Social utsatthet och migration

Migration har pågått genom historien, format historien och bidragit till att forma våra samhällen. Under senare år, kanske framför allt under det senaste decenniet, har frågan varit mer uppmärksamman än någonsin. Att migrera – fly från eller av andra skäl lämna sitt land, sin kultur och sitt språk och ofta sin familj och andra närstående – innebär först och främst en omvälvande förändring i migranters liv. Samtidigt både påverkar och påverkas migrationen av de välfärdssystem som vi bygger upp i Sverige, inklusive det juridiska ramverk och den politiska agenda som formar ramarna för välfärden.

Skälen att migrera varierar. De handlar till exempel om att finna arbete, studera eller återförenas med nära släktingar i annat land. Det kan också handla om att söka asyl, dvs. att söka skydd i ett annat land. Ansökningarna om asyl speglar i första hand de konflikter, krig och andra katastrofer som äger rum i världen:

Migrationsverkets samlade statistik visar att under perioden 2000–2021 kom drygt 780 200 personer till Sverige och sökte asyl. Av dessa var cirka 250 600 barn (32 procent), och nästan 70 000 var ensamkommande barn. I särklass flest asylsökande kom 2015 (162 900 asylsökande), men relativt många kom även 2014 (81 300) och 2013 (54 300). Därefter har antalet minskat kraftigt och 2021 var antalet nere på 11 400. Under perioden kom flest asylsökande från Syrien, Irak, Afghanistan och Somalia.⁵¹

Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina inleddes 2022. Samma år inkom 50 400 förstagångsansökningar om asyl enligt massflyktsdirektivet (varav flyktingar från Ukraina stod för 98 procent).⁵² Antalet övriga asylsökande (förstagångsansökningar) var lite drygt 16 700.⁵³ Under 2023 minskade både antalet förstagångsansökningar enligt massflyktsdirektivet (till 11 400) och antalet övriga (förstagångs-) asylsökande (till 12 500).⁵⁴

⁵¹ Migrationsverket. Asylsökande till Sverige under 2000–2021. Källa: eLIS datalager. Excel-underlag.

⁵² EU beslutade 4 mars 2022 att aktivera det så kallade massflyktsdirektivet, vilket innebär att personer från Ukraina ska erbjudas tidsbegränsat uppehålls- och arbetstillstånd inom EU.

⁵³ Migrationsverket. Inkomna ansökningar om asyl, 2022. Källa: SIMBAs datalager, uppdaterad 2023-01-09.

⁵⁴ Migrationsverket. Inkomna ansökningar om asyl, 2023. Källa: SIMBAs datalager, uppdaterad 2024-01-03.

Enligt Migrationsverket beviljades drygt 102 000 ansökningar om uppehållstillstånd i Sverige under 2023: 36 procent av arbetsmarknadsskäl, 25 procent till anhöriga, 16 procent av skyddsskäl/asyl (av dessa utgjordes 65 procent av ansökningar från flyktingar från Ukraina), och 15 procent för studier. Övriga tillstånd beviljades antingen EU/EES-medborgare eller motiverades på grund av så kallade verkställighetshinder. Nästan samtliga uppehållstillstånd var tidsbegränsade, 95 procent, antingen förstagångsansökningar eller förlängningsansökningar.^{55,56}

De allra flesta vuxna som migrerar till Sverige, och deras barn som växer upp här, finner sig så småningom till rätta i det svenska samhället och lever fullvärdiga liv här.

Men det går inte lika bra för alla. Inom socialt arbete återfinns de människor som är utrikes födda, eller som har föräldrar som är utrikes födda, och som lever i utsatthet och utanförskap. I andra delar av avsnitt 4.3 beskriver vi till exempel situationen i landets marginaliserade stadsdelar, där andelen i befolkningen som är utrikes födda är betydligt högre än på andra håll, arbetslösheten är högre, den disponibla inkomsten är lägre och utbildningsnivåerna är jämförelsevis låga. Svenska Röda Korset beskriver asylsökande, papperslösa, människor som *befinner sig i limbo i sin migrationsprocess* som särskilt ekonomiskt utsatta, och Pensionsmyndigheten menar att utrikes födda pensionärer är en grupp som löper större risk än andra att hamna under inkomstgränsen för relativ låg ekonomisk standard.

Enligt Vetenskapsrådet (2024) visar både nationell och internationell forskning att ungdomar med invandrarbakgrund är något överrepresenterade i brottslighet, framför allt när det gäller allvarligare brott som våld och grövre stöldbrott. Som förklaringar till denna överrepresentation anges bland annat föräldrars socioekonomiska status och områdesresurser under barndomen, och skillnader i kulturella-, familje-, skol- och kamratfaktorer. Framför allt när det gäller allvarligare brottslighet visar forskningen på ett samband med de ungas socioekonomiska bakgrund (a. a., s. 26). Socioekonomisk bakgrund har dock svagt förklaringsvärde i sig (se kapitel 5).

Migranter och deras barns utsatthet ramas in av delvis andra villkor än de infödda svenskarnas och deras barns utsatthet. Bland

⁵⁵ Migrationsverket. *Beviljade uppehållstillstånd, 2023*. Källa: SIMBAs datalager, uppdaterad 2024-01-03. (Excell-underlag.)

de förstnämnda finns människor med andra kulturella värderingar och erfarenheter än de som dominerar i det samhälle som man nu lever i, med bristande kunskaper och förståelse av hur det samhället ser ut, med bristande förankring i samhället, och ibland bristande språkkunskaper. Utanförskapet kan vara betydande. Dessutom möts man inte sällan av en omgivning med fördomar och förutfattade meningar, av diskriminering och av politiskt och annat ifrågasättande.

Socionomer har viktiga roller, dels genom att de i det sociala arbetet möter många migranter eller personer med utländsk bakgrund i utsatthet, dels genom att de i sin yrkesutövning medverkar till att implementera (utföra) samhällets integrations- och migrationspolitik.

4.3.3 Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer

I regeringens skrivelse *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid* (Skr 2016/17:10) presenterar den dåvarande regeringen en ny inriktning på jämställdhetspolitiken, en organisation för genomförande av politiken och ett system för uppföljning. Ett av delmålen för jämställdhetspolitiken är att:

Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. (Skr 2016/17:10, s. 82)

I skrivelsen ingår även en tioårig nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2017–2026. Till strategin har två tidigare åtgärdsprogram tagits fram, dels för 2017–2020, dels för 2021–2023. I juni 2024 presenterade regeringen det tredje och sista åtgärdsprogrammet inom ramen för den nuvarande strategin, *Fri och trygg utan våld och förtryck Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel 2024–2026*. Åtgärdsprogrammet innehåller totalt 132 åtgärder och sex målsättningar (Arbetsmarknadsdepartementet 2024).

Frågan om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer uppmärksammas i utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32). I lagrådsremissen om en ny socialtjänstlag (2024) beskrivs mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck som centrala utmaningar för socialtjänsten.

Om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer

Det är svårt att ge en exakt bild av hur omfattande mäns våld mot kvinnor och våldet i nära relationer är. Mörkertalen är stora. Våldet både underrapporteras av offren och registreras ofullständigt av polis och andra myndigheter (Johnsson-Latham 2019, s. 27).

Enligt rapporten *Våld och hälsa*, om våldsutsatthet ur ett livsloppsperspektiv, hade 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen någon gång i livet varit utsatta för allvarligt fysiskt, psykiskt eller sexuellt våld. Det var betydligt vanligare bland kvinnorna än bland männen att utsättas för allvarligt psykiskt och sexuellt våld, och något vanligare bland männen än bland kvinnorna att utsättas för allvarligt fysiskt våld (Nationellt centrum för kvinnofrid 2014, s. 62).

Det vanligaste våldet mot kvinnor i Sverige är vardagsvåldet, som män utsätter kvinnor för i heterosexuella relationer. Den farligaste platsen för en kvinna är det egna hemmet. (Johnsson-Latham 2019, s. 29–30.) Särskilt utsatta eller sårbara är till exempel kvinnor som har en funktionsnedsättning, hbtqi-personer, kvinnor som missbrukar, utnyttjas i prostitution eller är offer för människohandel för sexuella ändamål, samt kvinnor som utsätts för hedersrelaterat våld. Även barn som upplever våld, oftast pappans våld mot mamman, *mammamisshandel*, är särskilt utsatta (Eriksson 2019).

Brottsförebyggande rådet (Brå) genomförde under 2022 en nationell kartläggning av utsatthet för olika former av våld i en nära relation, *våld av en nuvarande eller tidigare partner* enligt Brå:s definition (Brå, 2024:4, s. 14).⁵⁶ Rapporten visar att kvinnor är mer utsatta än män. Drygt 15 procent av kvinnorna i Brå:s undersökning (i åldern 16–84 år) rapporterade att de under 2022 hade blivit utsatta för våld i nära relation. Bland männen var andelen strax under 12 procent. *Psykiskt våld* – i första hand kränkningar och förödmjukelser – var den vanligaste våldsformen: 13 procent av kvinnorna och 11 procent av männen hade blivit utsatt för psykiskt våld. Andelarna som blivit utsatta för *fysiskt våld* var ungefär lika – 2,6 procent av kvinnorna och 2 procent av männen – medan skillnaderna var påtagliga när det gäller det *sexuella våldet*: 4,4 procent av kvinnorna och cirka 1 procent av männen.

⁵⁶ Kartläggningen genomfördes på uppdrag av regeringen och omfattade nästan 9 200 personer i åldern 16–84 år.

Utsattheten är större i marginaliserade stadsdelar jämfört med mer välmående områden, och större bland yngre (störst andel i åldern 20–24 år) än bland äldre. Ensamstående med barn beskrivs som *betydligt* mer utsatta än personer i andra familjetyper.

Totalt uppgav drygt 35 procent av kvinnorna och 21 procent av männen att de blivit utsatta för någon typ av våld i nära relation under sin livstid.

Enligt rapporten är det vanligare att de som utsatts för våld söker stöd och hjälp än att de polisanmäler, och minst vanligt är det att polisanmäla det psykiska våldet. Endast cirka 3 procent av de som utsattes för våld under 2022 polisanmälde detta. Det här, menar Brå, tyder på att de utsatta behöver stöd från andra instanser, inte bara polisen (Brå 2024:4, s. 7–10).

Samverkan och kunskapsutveckling

Den centrala lag som reglerar socialtjänsten är socialtjänstlagen (SoL). Här fastslås bland annat att socialnämnden ska verka för att den som utsatts för brott (och dennes närstående) ska få stöd och hjälp, att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp särskilt ska beaktas, och att barn som utsatts för brott eller bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående, är offer för brott (SoL 5:11, se avsnitt 4.2.2 *Socialrätt*).

Kommunerna ansvarar för att socialtjänstens anställda har tillräcklig kunskap om våld och andra övergrepp för att uppmärksamma om en person är våldsutsatt och se till att hen får hjälp i sin utsatthet, samt kunskap nog att samtala med barn om våld och andra övergrepp och om vilka konsekvenser som våld och övergrepp kan få för barn (Enander & Nilsson 2019, s. 201).

Enligt Socialstyrelsens rapport *Individ- och familjeomsorg – Lägesrapport 2024* erbjöd de flesta av landets kommuner fortbildning i ämnet våld i nära relationer till handläggarna inom socialtjänstens barn- och familjeomsorg under 2023 – 96 procent av kommunerna hade genomfört utbildning till handläggare som utreder våldsutsatta vuxna och 91 procent hade utbildat handläggare som utreder barn som har utsatts för eller bevittnat våld (Socialstyrelsen 2024, s. 77–78).

I samma rapport drar Socialstyrelsen slutsatsen att samhällets skyddsnet behöver stärkas för att förebygga att vuxna och barn

utsätts för våld. I de flesta fall, framhåller man, behövs insatser från flera samhällsaktörer och för att förebygga våldet måste hela kedjan av insatser fungera.

Det är en slutsats som många instämmer i:

Att samverka inom och mellan myndigheter och organisationer har sedan länge framhållits som en nödvändig arbetsform och en förutsättning för att kunna handlägga ärenden kring och förebygga våld mot kvinnor (Björck 2019, s. 153)

Framför allt socialtjänsten, skolan, hälso- och sjukvården, rättsväsendet och kriminalvården behöver samverka och samordna sina åtgärder till stöd för dessa våldsutsatta kvinnor och barn. Civilsamhällets organisationer kan bidra med viktiga insatser.

Även kunskapen om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer behöver utvecklas. Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. NCK har även regeringens uppdrag att ge stöd till våldsutsatta.⁵⁷

NCK är i sin tur sammankallande i nätverket *Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid*. Nätverket består av 21 myndigheter, länsstyrelserna och Sveriges Kommuner och Regioner.⁵⁸

⁵⁷ NCK arbetar med utbildning av yrkesverksamma och studenter, metodutveckling, och information, forskning och kunskapssammanställning. NCK driver även fyra nationella stödtelefoner och kvinnofridsmottagningen vid Akademiska sjukhuset i Uppsala. <https://www.uu.se/centrum/nck>.

⁵⁸ Myndighetssamverkan ska vara en arena för att utbyta erfarenheter, bolla idéer och sprida kunskap om kvinnofrid samt möjliggöra samverkan kring specifika projekt. Gruppen ska också arbeta för att sprida kunskap till personer som i sitt yrke eller ideella arbete möter våldsutsatta kvinnor, barn och unga som upplever våld och/eller män som utövar våld (<https://www.uu.se/centrum/nck/om-oss/kvinnofridskonferens-2023/om-natverket>).

Samtal med Riksorganisationen för kvinno – och tjejjourer i Sverige (Roks)

Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige bildades 1984. År 2000 anslöt även landets tjejjourer och organisationen bytte då namn. Genom att ge kunskap, trygghet och stöd arbetar Roks för kvinnors, tjejers och barns rätt till liv fria från mäns våld. Arbetet vilar på feministisk grund, *vi ser våldet utifrån hennes ögon*.

Det gör däremot inte alltid socialtjänsten, menar Roks. Mäns våld mot kvinnor byggs upp över tid, tar över kvinnans liv bit för bit, hon fråntas sin förmåga och bryts ner, våldet normaliseras och gränserna flyttas. Men om och när hon försöker göra sig fri, tar sig mod att kontakta myndigheter eller socialtjänsten, så betraktas mannen och kvinnan ofta som jämbördiga. Kvinnan misstros och hennes berättelse ifrågasätts.

Det är en situation som Roks möter, inte alltid men alltför ofta. Det saknas kunskap. Kunskap om våldet och vad det gör med människor – *våldsförståelsen* – måste finnas hos samhällets aktörer för att inte kvinnor och tjejer ska lämnas ensamma i våldet, menar Roks. Till att börja med är det viktigt att våga ställa frågor om våld för att upptäcka och fånga upp de våldsutsatta kvinnor som man möter. Det är inte alltid som hon berättar självmant.

Och man behöver hjälpas åt. De här kvinnorna har många olika hjälpbehov: med boende, ekonomi, personligt skydd, barnens skolgång, den egna och barnens hälsa, sjukvård, polis, oro och rädslor... Det är ofta en mängd samhällsinsatser som behövs när en kvinna ska lämna sitt våldsutsatta liv.

Samhället är ett stort hav med öar där man kan få hjälp. Man behöver hjälp med att navigera på det havet.

En viktig uppgift för Roks är att finnas med och hjälpa till i alla dessa kontakter.

Vi går vid hennes sida medan hon frigör sig.

Mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i examensordningen

I november 2016, i skrivelsen *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid*, presenterar den dåvarande regeringen bland annat en nationell strategi för att bekämpa och förebygga mäns våld mot kvinnor, som beskrivs som ett allvarligt samhällsproblem (Skr 2016/17:10).

En viktig förutsättning i strategin är att de professioner som i sitt yrke möter våldsutsatta och våldsutövare ska ha relevant kunskap för att kunna förebygga och upptäcka våldet och för att kunna möta våldet med relevanta insatser. I skrivelsen ser regeringen allvarligt på att det saknas obligatoriska kurser om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i de utbildningar som leder till sådana yrken, *trots att denna brist har lyfts fram i ett flertal utredningar och propositioner på senare år* (Skr 2016/17:10, s. 148).

Därför infördes den 1 juli 2018 ett nytt examensmål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer i sju professionsutbildningar: fysioterapeutexamen, juristexamen, läkarexamen, psykologexamen, sjuksköterskeexamen, socionomexamen och tandläkarexamen. Från och med 1 januari 2019 infördes samma examensmål för tandhygienistexamen (Carlsson 2020).

Lärosätenas arbete med att implementera det nya examensmålet har följts upp vid åtminstone två tillfällen. På uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten genomförde Carlsson (2020) en studie av lärosätenas utbildningsbehov i samband med införandet av målet. Av rapporten *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer* framgår att arbetet gick trögt på många håll under de första åren. Information, och kanske framför allt kunskap om målets syfte och innebörd, saknades. Bristen på kompetens och behovet av att bredda kompetensen bidrog starkt till att arbetet med att integrera målet i utbildningarna försvårades och drog ut på tiden.

UKÄ fick 2022 i uppdrag att kartlägga hur frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer ingår i utbildningar till 15 examina, dels i de åtta utbildningar som har examensmålet infört i examensordningen, dels i ytterligare ett antal examina som UKÄ

undersökte redan 2015.⁵⁹ Enligt 2022 års rapport är det betydligt vanligare nu med undervisning inom området jämfört med 2015, och man finner att många lärosäten introducerade utbildningsmomentet i samband med ändringen i examensordningen 2018 (UKÄ 2022, s. 4–5).

4.3.4 Hedersrelaterat våld och förtryck

Hederskultur och hedersrelaterat våld och förtryck är något som finns inom olika områden i Sverige. Företrädare för olika myndigheter och organisationer, men kanske främst inom hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten, möter dagligen människor som lever i dessa kontexter, ibland ovetande om att det är på det viset. Frågan om hedersrelaterat våld och förtryck, i fortsättningen förkortat HRV, har sedan mordet på Fadime Sahindal 2002 blivit en nationell politisk angelägenhet. HRV ses, såväl av rödgröna som borgerliga regeringar, som ett allvarligt hot mot individuella fri- och rättigheter samt mot jämställdheten. I det jämställdhetspolitiska delmålet som formulerades av den tidigare socialdemokratiska regeringen angavs att mäns våld mot kvinnor ska upphöra vilket i sin ursprungliga lydelse omfattar även hedersrelaterat våld och förtryck (Skr 2016/17:10). Även den nuvarande regeringen har ägnat frågan stor uppmärksamhet och ytterst är det, för en utsatt grupp människor i samhället, fråga om att ges samma rätt till de mänskliga rättigheterna som tillkommer alla andra som lever i Sverige. Hedersrelaterat våld och förtryck kräver ökad uppmärksamhet och synlighet så att vi kan förebygga och bekämpa det mer effektivt. Hedersrelaterat våld och förtryck innebär också särskilda utmaningar. Det gäller både för möjligheterna att upptäcka och ge stöd och skydd samt i fall där någon som misstänks eller åtalas för brott kan dömas. Kunskaperna behöver därför öka bland yrkesverksamma, eftersom hedersrelaterat våld och förtryck kan kräva en annan typ av insatser än i fall där heder inte är en faktor.

⁵⁹ De ytterligare yrkesexamina som ingår i UKÄ:s kartläggning från 2022 är barnmorskeexamen, förskollärarexamen, grundläraresexamen, psykoterapeutexamen, specialistsjuksköterskeexamen med inriktning mot hälso- och sjukvård för barn och ungdomar, yrkesläraresexamen och ämnesläraresexamen.

Definitioner av HRV

Det finns olika sätt att definiera HRV. Varje definition ringar också in vad det är som uppfattas som själva kärnan i problemet. En tydlig definition av hedersvåld och hur det hänger samman i en kollektiv kontext framgår av den tidigare moderatledda regeringens handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (2007/08:39) som ännu är relevant. I den beskrivs att hedersrelaterat våld och förtryck har, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, sin grund i kön, makt, sexualitet och kulturella föreställningar om dessa. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är helt central och starkt knuten till kollektivet. Föreställningar om oskuld och kyskheter står i fokus och familjens rykte och anseende anses vara beroende av flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Kontrollen gäller såväl vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv – kläddval, sociala umgänge och rörelsefrihet – som utbildning, jobb och giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar det hederskulturella tänkandet i hot om och/eller utövande av våld, inklusive dödligt våld.

Centralt är att den kvinnliga sexualiteten kontrolleras. Även unga män som bryter mot hedersnormerna, och hbtq-personer, kan betraktas som hot mot familjens heder. (Regeringens skrivelse 2007/08:39, s. 12)

Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att båda könen kan vara förövare, att offren kan vara både kvinnor och män samt flickor och pojkar, att våldet sanktioneras av familjen, den närmaste omgivningen samt andra kvinnor. Specifik kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och särskilda rutiner är nödvändigt, exempelvis i polisutredningar, vid riskbedömningar och vid bedömningar av vilka stödinsatser som bör ges till den våldsutsatta personen. Hederstänkandet är inte kopplat till någon specifik kultur eller religion och kan förekomma i religiösa och icke-religiösa sammanhang (Skr 2007/08:39, s. 12).

Liknande eller andra beskrivningar ges av bland andra Socialstyrelsen (2019b, 2021), Barnombudsmannen, Brottsofferjouren och Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Ett omfattande problem

I Sverige lever idag ett stort antal barn och unga, men även vuxna, med hedersvåld och förtryck. Exakt hur många personer som utsätts är svårt att fastställa. Det finns ett stort mörkertal på grund av att fenomenet är svårt att komma åt (Puranen 2019:2, s. 236). Sedan början av 2000-talet har det genomförts flera enkätundersökningar bland ungdomar i årskurs 9 i Sverige. Centrala studier i detta sammanhang är Stockholmsstudien (Schlytter, Högdin, Backlund, Ghadimi & Rexvid, 2009), Malmö-, Göteborg-, och Stockholmsstudien, (Baianstovu, Cinthio, Särnstedt & Strid, 2019, och Uppsala-studien (Ghadimi & Gunnarsson, 2019). Forskningsläget är inte enigt (Puranen 2019:2, s. 236–237). Enligt vissa källor har antalet skattats till att omkring 100 000 kvinnor och flickor lever under hederskulturella förtryckande villkor (Puranen 2019:2, s. 236 ff.) medan andra studier funnit att var tredje flicka med två utlandsfödda föräldrar har begränsningar i skolan, är förbjuden att ha pojkvän, måste vara oskuld när de gifter sig och inte själv får bestämma vem de gifter sig med. Enligt forskarna som genomförde studien är andelen pojkar sannolikt lika hög (Schlytter et al., 2009). Det skulle kunna innebära att nära 240 000 unga lever under hedersförtryck i vårt land och då ingår inte svenska kristna familjer med någon sorts hedersnormer i dessa studier (Puranen 2019:2, s. 237). Ytterligare andra studier visar att 39 procent av flickorna och 38 procent av pojkarna med föräldrar som båda är födda utanför Norden inte får själva bestämma om sin framtida partner (Ghadimi & Gunnarsson, 2019).

I andra studier, till exempel i en enkätundersökning 2017/2018 där 6 002 niondeklassare i Göteborg, Stockholm och Malmö svarade på frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, skrev rapportförfattarna att deras resultat visar att utsattheten är något lägre än vad tidigare studier har visat (Puranen 2019:2, s. 237).

I Socialstyrelsens rapport *Ett liv utan våld och förtryck* (2019) framgår att mellan 7 procent och 20 procent av eleverna i årskurs nio i landets storstadsregioner (Stockholm, Göteborg och Malmö) lever med hedersrelaterade normer och förtryck. Enligt samma rapport har 20 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna i årskurs nio i Uppsala ett oskuldskrav på sig. Även i den studien konstateras att det är mycket svårt att belägga omfattningen och att mörkertalet är stort.

Även i studier av omhändertaganden av barn och ungdomar visas frågans angelägenhet och komplexitet (Schlytter och Linell 2008). Var tredje ungdom i åldern 13–18 år som omhändertas med stöd av LVU 2§, var utsatt för HRV.

Vidare visar en LVU-studie som gjordes 2009 i Stockholms stad att ytterst få pojkar omhändertas på grund av HRV, samtidigt som pojkars roll framkommer av de domar som rör flickor (Schlytter et al., 2009).

I förarbetena till straffskärpningsgrund mot hedersbrott framgår omfattningen av ett allvarligt problem. Mörkertalet är som sagt stort och det är därför svårt att uppskatta problemets omfattning. Ett sätt att få information är från de utsatta själva. Data från Östergötlands Nationella Kompetensteam på Länsstyrelsen, från människor som är utsatta för hederskultur (prop. 2019/20:131) visar problemet. Av 2019 års rapport över telefonsamtalen framgår att av 1 019 ärenden som sammanlagt bedömdes röra 1 054 utsatta personer, rörde minst 35 procent ärenden om personer som uppgett att de utsatts för fysiskt våld, minst 9 procent upplever en oro för eller har utsatts för barnäktenskap och 10 procent upplever oro för eller har utsatts för tvångsäktenskap. Vidare avser 15 procent rör bortförande av barn och barn som hålls kvar utomlands samt risk för eller hot om bortförande. Vidare har 11 procent uppgett att de mottagit dödshot eller upplevt en rädsla för att dödas och 6 procent har utsatts för sexuellt våld. Slutligen avser 8 procent av samtalen ärenden om könsstympning. I minst 75 procent av ärendena har de utsatts av sina föräldrar, 17 procent av sina syskon, 17 procent har utsatts av sin make/före detta make eller pojkvän/före detta pojkvän samt 24 procent har utsatts av andra släktingar (prop. 2019/20:131, s. 29).

I en studie av Myndigheten för vård och omsorgsanlys (2023) framhålls dels att socialsekreterare känner att de inte har tillräcklig kunskap om HRV dels att de som är utsatta för HRV känner sig svikna av socialtjänsten. Detta talar också med styrka för införandet av HRV som ett viktigt examensmål för socionomexamen.

Frågor om HRV tangerar också skyldigheten för svenska myndigheter att bevaka barns trygghet och rättigheter vilket kan komma i konflikt med vissa invandrarfamiljers normer och syn på barnuppfostran – se ovan under rubriken *Våldsutsatthet i arbetet*.

Samtidigt finns intressanta resultat utifrån migranternas egna röster. Uppfattningarna om HRV skiljer sig åt både inom gruppen migranter och mellan grupper av migranter från olika länder. Det innebär att det även bland människor som kommit till Sverige finns mycket olika uppfattningar om HRV, där vissa tar helt avstånd medan andra helt är för HRV. Ju längre tid personer bott i Sverige, desto mer tar de avstånd från HRV vilket bland annat skulle kunna tyda på att i ett långsiktigt perspektiv kan en bättre integration även jämna ut uppfattningar som stöder HRV (Puranen 2019:2, s. 241 ff.). Detta fenomen går att förändra i positiv riktning om mötet med människor med dessa uppfattningar baseras på relevant kunskap och förmåga att kunna möta dem.

Rättslig reglering av HRV

Frågan om HRV har blivit all mer aktuell över tid. Ett flertal olika svenska regeringar, framförallt efter de uppmärksammade hedersrelaterade morderna på Pela Atroshi 1999 och Fadime Sahindal 2002 har initierat många utredningar, kartläggningar och forskning om hedersrelaterat våld (Puranen 2019:2, s. 238). Hedersvåld och hederskulturella frågor som barnäktenskap, oskuldskontroller och annat har också kommit att bli alltmer uppmärksammat i det rättsliga arbetet och regleras i olika lagar.

Sedan den 1 juni 2022 finns ett särskilt brott för hedersförtryck, som innebär att det är straffbart att begå sådana gärningar. Det är själva motivet som gör brottet hedersrelaterat i brottsbalken, vilket gör att många typer av brott kan vara hedersrelaterade (BRB 4 kap. 4 e §). Detta är en viktig och grundläggande aspekt av hedersbrott eftersom många brottsliga handlingar kan likna varandra i tillvägagångssätt, medan motivet kan skilja sig. I hederskulturen handlar det om att tvinga in människor i bestämda normer som inte är samhälleligt sanktionerade. I brottsbalken finns även en straffskärpningsregel som säger att hedersmotiv ska beaktas i försvårande riktning när man bestämmer straffvärdet för brottet (BrB 29 kap. 2 § p. 10). Sedan tidigare finns även lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, och brottskategorier såsom äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott, vilseledande till äktenskapsresa och utreseförbud. Sedan 2019 erkänns inte heller månggifte och utländska barn-

äktenskap. I utredningen Förstärkt skydd för den personliga integriteten (SOU 2023: 37) utreds frågor som rör behovet av åtgärder mot oskuldskontroller, oskuldsintyg, oskuldsingrepp och omvändelseförsök av hbtqi personer. Utredningen har föreslagit kriminalisering av oskuldskontroller genom ändring i brottsbalken, förbud mot oskuldsingrepp genom ändring i lagen (1982:316) mot könsstympning av kvinnor samt utökade regler i LVU om utreseförbud (SOU 2023:37, s. 15). Däremot ansåg inte utredaren att kriminalisering var nödvändig avseende omvändelseförsök av homosexualitet då fenomenet inte bedömdes tillräckligt utbrett för att motivera kriminalisering (SOU 2023:37, s. 20 ff.). Även Jämställdhetsmyndigheten har haft i uppdrag att kartlägga och analysera förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och månggifte i Sverige samt andra närliggande frågor (dnr A2023/01238).

Vidare har en utredning tillsatts som lämnat förslag om förbud mot kusinäktenskap (Ds 2024:20) som ska träda i kraft 1 juli 2026. Släktbaserade äktenskap som en del av HRV utgör också ett allvarligt hot mot etablerade demokratier då hedersnormer stärker nepotism som i sin tur försvagar samhällsinstitutioners oberoende av blodsband och börd (Ds 2024:20).

Många av dessa frågor kommer socionomer i kontakt med inom såväl socialtjänsten som skolan och i andra verksamheter när det gäller utsatta barn och unga, kvinnor och män och brist på kunskap riskerar att göra myndigheterna passiva eller i värsta fall leda till felaktiga beslut.

Frågan om hedersvåld finns även uttryckt i Istanbulkonventionen, Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet, och präglade till exempel den dåvarande regeringens nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor (Skr 2016/17:10). Strategin presenteras som en del av en feministisk jämställdhetspolitik, med utgångspunkten att mäns våld mot kvinnor är ett av de yttersta uttrycken för bristande jämställdhet mellan kvinnor och män, och inkluderar även frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. På sin hemsida menar Jämställdhetsmyndigheten att hedersrelaterat våld och förtryck bygger på starkt patriarkala och heteronormativa föreställningar. En liknande formulering återfinns i regeringens proposition (2019/20:131) Ökad skydd mot hedersrelaterad brottslighet.

I utredningen *Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld* (SOU 2024:21), hänvisas till Istanbulkonventionen att även det hedersrelaterade våldet beror på och upprätthåller ojämlika maktrelationer mellan könen (a. a., s. 12). Utredningen avråder emellertid från att införa ett särskilt jämställdhetspolitiskt delmål om att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Denna uppfattning delas inte av regeringen eller Barnombudsmannen. Jämställdhetsminister Paulina Brandberg har aviserat att regeringen avser att införa ett sådant delmål och går emot utredningens förslag. I ett tal på Fadimegalan som är en hyllning till Fadime och Pela, den 19 januari 2025 utlovade även Magdalena Andersson att socialdemokraterna, om de vinner nästa val, kommer att införa ett sådant särskilt jämställdhetspolitiskt delmål.

Begreppet hederskultur

Hedersvåld betraktas således som ett eget fenomen med en egen våldstyp, alltså som något som går utöver mäns våld mot kvinnor (Skr 2007/08:39). Denna uppfattning uttrycks även i två rapporter som FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor har skrivit, i vilka hederskulturen nämns (Cultural practices in the family that are violent towards women E/CN.4/2002/83, s. 9, 28 samt Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences on Intersections between Culture and Violence against Women, A/HRC/4/34, 2007, s. 8, 16).

Culture can be defined as the set of shared spiritual, material, intellectual and emotional features of human experience that is created and constructed within social praxis. As such, culture is intimately connected with the diverse ways in which social groups produce their daily existence economically, socially and politically). (A/HRC/4/34, 2007, s. 8)

Det är alltså inte fråga om någon särskild kultur som hänger samman med något specifikt land, etnicitet eller religion utan vissa sociala grupperingar i vissa regioner i världen har utvecklat traditioner med förankring i kulturella föreställningar och normer om kvinnor och män, pojkar och flickor, där kollektivet snarare än individen utgör ett slags stomme i de sociala grupperingarna.

Det här sättet att förstå hedersvåldet som hederskultur, som inte behöver vara knutna till specifika religioner eller etniska grupper är en viktig förståelse för att komma åt problemet. Riksorganisationen GAPF, Glöm Aldrig Pela och Fadime, menar till exempel att det är nödvändigt att erkänna existensen av, benämna och kritisera hederskulturen för att de som är utsatta ska känna samhällets stöd och våga söka hjälp, och överhuvudtaget för att motverka hederskulturen och de normer och värderingar som denna inbegriper. Även Brottsofferjouren lyfter fram att både män och kvinnor kan kontrollera, förtrycka och ta till olika former av våld i hederns namn, och att många känner sig tvingade att kontrollera eller frysa ut familjemedlemmar. I sitt remissvar på SOU 2024:21, *Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld* hänvisar Barnombudsmannen (BO) till barnkonventionens höga krav på konventionsstaterna att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck och framhåller att det är angeläget att arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck stärks. BO menar att frågan om hedersvåld är alltför komplex för att enkelt inordnas till exempel under det jämställdhetspolitiska målet om mäns våld mot kvinnor, och understryker att synen på barns, och framförallt flickors, sexuella och reproduktiva rättigheter är ideologiskt grundad i en hedersrelaterad kontext (Barnombudsmannen 2024).

Ingen kedja är starkare än dess svagaste länk

Skolan och socialtjänsten är två myndigheter som arbetar i fronten och möter de mest utsatta och deras föräldrar. Såväl nuvarande som kommande socialtjänstlag värnar om barn och barns samhörighet med sina familjer och anhöriga och andra närstående. Oavsett om socialt arbete med barn och unga handlar om öppna insatser eller placering av ett barn, ska kontakt med hemmiljön främjas och att även anhöriga eller närstående ska övervägas i första hand om ett barn behöver placeras. Placerade barn ska ges möjlighet att hålla kontakten med sina föräldrar, syskon och nära anhöriga (SOL 6 kap, 1 §, SOL 6 kap. 5 §, Nya SOL 22 kap. 2 §). Om socialarbetare bortser från eller inte förstår den kollektivistiska och kulturella aspekten i HRV, ökar risken för att barnet placeras i en ny familj inom det släktbaserade HRV nätverket. För det enskilda barnet kan detta rent av bli lika farligt som om det bodde kvar i sin ursprungliga heders-

våldspräglade hemmiljö. HRV innebär med andra ord allvarliga hot mot individens trygghet och kränkningar av dennes lagstadgade fri- och rättigheter. Det innebär också ett allvarligt hot mot samhället och dess strävande efter jämställdhet (Rexvid 2024). En slutsats från studien *Med migranters röst* är att hedersrelaterat förtryck är ett allvarligt problem. Det behövs lågintensiva ständiga påverkanskrafter för att bekämpa detta (Puranen 2019:2, s. 264).

Det är dock ovanligt att HRV tas upp i högskoleutbildningarna. Detta gäller inte minst socionomutbildningen, som framgått av kapitel 3 i utredningen. Kunskapsbehovet för yrkesverksamma inom detta område är stort.

För att Sverige ska leva upp till svensk lag och barnkonventionen krävs att alla barn och unga som lever i hederskulturella kontexter får sina rättigheter och behov tillgodosedda och att de ges samma möjligheter att leva enligt de mänskliga rättigheter som tillkommer andra i samhället. I detta perspektiv är socionomer en nyckelgrupp vilket enligt utredningens bedömning kräver att HRV tillförs socionomutbildningen som examensmål så studenterna får med sig grundläggande kunskaper på detta område som de bär med sig när de examineras.

4.3.5 Allt fler äldre med komplexa behov

Befolkningen åldras och i takt med det ökar behovet av välfärdstjänster, inom både kommunal och regional hälso- och sjukvård, och inom socialtjänstens äldreomsorg. Enligt utredningens tilläggsdirektiv står socialtjänsten inför utmaningen *att möta behoven hos ett ökat antal äldre personer, många med komplexa behov, och det behöver göras i samverkan med hälso- och sjukvården* (dir. 2024:31, s. 2).

Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) har regeringens uppdrag att bidra till forskning och ökad kunskap om åldrande och hälsa. I maj 2023 beslutade man om en inriktningsförklaring för uppdraget, där fem områden där det finns behov av mer och ny kunskap identifieras:

- gränsdragningar och samverkan mellan sjukvård och äldreomsorg
- välfärdsteknik för äldre
- äldre med demenssjukdom

- äldres psykiska hälsa
- äldre och biståndsbedömning (Forte 2023, s. 4).

Om äldre i befolkningen

I rapporten *Efter 60. En beskrivning av äldre i Sverige* presenterar SCB (2022) en kartläggning av Sveriges äldre. Här konstaterar man att antalet och andelen äldre i befolkningen har vuxit. Under de senaste 50 åren har Sveriges folkmängd ökat med knappt 30 procent, medan antalet som är 60 år och äldre har ökat med 65 procent och antalet som är 90 år och äldre har mer än fördubblats. År 2020 fanns det mer än 2,6 miljoner personer i Sverige som var 60 år eller äldre – drygt 1,4 miljoner kvinnor (53 procent) och knappt 1,3 miljoner män (47 procent). I takt med stigande ålder ökar kvinnornas andel. Bland dem som 2020 var 90 år eller äldre utgjorde kvinnorna nästan 70 procent.

I hela gruppen var 400 000 personer, nästan 15 procent, födda utomlands. Av dessa var hälften födda i Finland, Jugoslavien, Polen, Irak, Iran eller Tyskland. Totalt ingick 195 nationaliteter.

De flesta som är 60 år eller äldre – 60 procent – bor tillsammans med en partner. Upp till 78 års ålder lever en majoritet av kvinnorna med en partner, därefter är det vanligare att de bor ensamma. För män är det vanligast att bo med en partner upp till 90 års ålder och därefter är det vanligare att bo ensam.

Många förvärvsarbetar, i första hand på deltid. Vid 70 års ålder förvärvsarbetar 13 procent av kvinnorna och 25 procent av männen, och vid 80 års ålder förvärvsarbetar 5 procent av kvinnorna och 12 procent av männen.

Tre av fyra i åldern 60–69 år har bra allmänt hälsotillstånd. Andelen med bra allmän hälsa sjunker med ökad ålder. Fler förvärvar funktionsnedsättningar när de blir äldre (till exempel genom stroke eller olika neurologiska sjukdomar), fler drabbas av demenssjukdomar/kognitiv svikt, och framför allt från och med 80 års ålder har allt fler nedsatt aktivitetsförmåga.

Kvinnor har längre medellivslängd än män, samtidigt som medellivslängden varierar efter sociala förhållanden. När det till exempel gäller utbildningsnivå, hushållsställning (sammanboende/ensamstående) och civilstånd är skillnaderna i livslängd mellan olika grupper

större än skillnaden i livslängd mellan könen. Sammanboende lever längre än ensamstående, gifta lever längre än ogifta, och personer med eftergymnasial utbildning lever längre än personer med gymnasial utbildning – som i sin tur lever längre än personer med endast förgymnasial utbildning (SCB 2022, s. 7 ff.).⁶⁰

Enligt SCB:s prognos *Sveriges framtida befolkning 2024–2070* (2024) är ett av de utmärkande dragen i den framtida befolkningen att andelen äldre fortsätter att öka. Totalt sett beräknas befolkningen öka med 12 procent under perioden, med en ökning över genomsnittet i åldrar över 50 år och en ökning under genomsnittet i åldrar under 50 år. År 2070 antas 22 procent av befolkningen vara 70 år eller äldre, jämfört med 15,5 procent under 2023. Andelen som är 85 år eller äldre antas öka från 2,7 procent till 6,3 procent. Medellivslängden beräknas öka med nästan fem år för kvinnor och sex år för män (SCB 2024, s. 9–10).

Om äldres livsvillkor

Äldre är en lika heterogen grupp som befolkningen i övrigt, som lever under olika villkor och med olika behov. Många har det bra. Som grupp sedd är äldre människor lyckligare än yngre. Forskning visar att människors upplevda lycka sjunker stadigt från barndomen och fram till 50–55-årsåldern, då den vänder uppåt igen och är som störst i 75–80-årsåldern (Anders Hansen, *Din personlighet*, TV-serie 2024).

Samtidigt innebär åldrandet oundvikligen att livet förändras, och de äldres förutsättningar skiljer sig i många avseenden från den yngre befolkningens.

En förändring som följer med åldrandet är att risken för *alderism* – fördomar eller stereotypa föreställningar utifrån människors ålder – ökar och kan leda till diskriminering, vilket till exempel har betydelse för äldres förutsättningar på arbetsmarknaden och i mötet med hälso- och sjukvården och äldreomsorgen.⁶¹

En annan påtaglig förändring är att de ekonomiska förutsättningarna ändras när man lämnar arbetslivet. Framför allt ensamstående

⁶⁰ Däremot är det liten skillnad mellan födda i Sverige och utrikes födda (SCB 2022, s. 7).

⁶¹ <https://aldreicentrum.se/teman/konferens-nkg-2024-2-24/alderism-en-fara-for-folkhalsan/>. <https://www.prevent.se/arbetsliv/mer/2022/alderism-har-blivit-en-accepterad-form-av-diskriminering/>.

kan få ekonomiska problem, medan äldre som lever i tvåsamhet oftare har god ekonomi. Pensionsmyndigheten (2022a) belyser pensionärernas totala levnadsförhållanden och drar slutsatsen att pensionärernas samlade ekonomi allmänt sett är god, i förhållande till den övriga befolkningen. Under 2019 var pensionärernas disponibla medianinkomst 65 procent av inkomsten bland befolkningen som är 20 till 64 år (Pensionsmyndigheten 2022a, s. 2). Samtidigt visar rapporten att pensionärernas inkomster är ojämnt fördelade. Sämst ekonomi har äldre ensamstående pensionärer, dvs. en grupp där de allra flesta är kvinnor.

Liknande uppgifter presenteras i en annan rapport från Pensionsmyndigheten (2022b), *Varför finns det fattiga pensionärer – vilka är de och hur kan de bli färre?* Enligt denna löper framför allt kvinnor, ensamstående, de äldsta pensionärerna och utrikes födda pensionärer risk att hamna under inkomstgränsen för relativ låg ekonomisk standard. Medan andelen med låg ekonomisk standard var 13 procent totalt i gruppen 65 år och äldre under 2020, var till exempel andelen 19,5 procent i gruppen som var äldre än 80 år – med högst andel bland de ensamstående äldre kvinnorna (34 procent) och 25,5 procent bland de utrikes födda pensionärerna.⁶²

Andra förändringar som åldrandet för med sig är att närheten till sjukdom och död blir större, risken för demenssjukdom/kognitiv svikt ökar, de sociala relationerna blir färre, risken för ensamhet ökar och därmed även risken för psykisk ohälsa.

Enligt till exempel Folkhälsomyndigheten kan tiden efter arbetslivet innebära särskilda risker för psykisk ohälsa och suicid i och med att ensamheten ökar, krämporna blir fler och överhuvudtaget att livet ofta förändras ganska drastiskt, vilket leder till sociala och psykologiska omställningar. Risken att drabbas av psykisk ohälsa beskrivs som störst bland äldre med kort utbildning och svag ekonomi, som bor i socioekonomiskt utsatta områden eller särskilda bostäderna, samt bland dem som är ensamboende och socialt isolerade.⁶³ Var tredje kvinna och var femte man över 77 år uppges enligt Folk-

⁶² I en artikel från 2017 visar SCB att bland dem som är 65 år eller äldre har 34 procent av de ensamstående kvinnorna och 24 procent av de ensamstående männen låg ekonomisk standard (dvs. en inkomst som är lägre än 60 procent av medianinkomsten i landet). Andelarna ökar med stigande ålder, särskilt bland kvinnorna (<https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Lag-ekonomisk-standard-vanligt-for-aldre-kvinnor/>).

⁶³ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livs villkor-levnadsvanor/psykisk-halsa-och-suicidprevention/vad-paverkar-var-psykiska-halsa/faktorer-som-paverkar-den-psykiska-halsan-hos-aldre-personer/>.

hälsomyndigheten att de har besvär med ångest. Även depressiva besvär är vanligt. Suicidtalerna är också högst bland män över 85 år (Folkhälsomyndigheten 2021, s. 1).

Behovet av sjukvård och omsorg ökar, tillsammans med beroendet av anhöriga och andra närstående för att livet ska fungera.

Det innebär att förutsättningarna ändras även för den äldres anhöriga. Nästan var femte person antingen vårdar, hjälper eller stödjer regelbundet en närstående som är äldre, har en funktionsnedsättning eller är allvarligt fysiskt eller psykiskt sjuk (SOU 2024:60, s. 11).⁶⁴ En relativt stor grupp av dessa anhöriga är dessutom själva gamla, oftast äldre kvinnor som tar hand om sina äldre män. Att ge stöd till en anhörig kan upplevas som självklart, positivt och meningsfullt, något som man gärna gör och själv mår bra av. Men särskilt om ansvaret är omfattande och tidskrävande, om det inte är frivilligt, eller om det är psykiskt påfrestande kan man som anhörig fara illa. Enligt Socialstyrelsen påverkas kvinnor mer negativt av att ge anhörigomsorg än män, och kvinnor med utländsk bakgrund kan fara särskilt illa. Socialstyrelsen beskriver anhörigas situation som en folkhälsofråga (Socialstyrelsen 2020, s. 10–11).

⁶⁴ I SOU 2024:60 *Stärkt stöd till anhöriga Ett mer ändamålsenligt stöd till barn och vuxna som är anhörig*, presenteras förslag som ska bidra till att förbättra, vidareutveckla och stärka stödet till barn och vuxna som är anhöriga till personer som är långvarigt sjuka eller kortvarigt allvarligt sjuka.

Samtal med SPF Seniorerna

SPF Seniorerna beskriver sig som en partipolitiskt och religiöst obunden organisation för människor med rätt till pension och deras partner, oavsett ålder. Man arbetar bland annat med påverkansarbete. Organisationen har cirka 250 000 medlemmar.

Utredningens samtal med SPF Seniorerna handlade om hälso- och sjukvården och de socionomer, framför allt kuratorer, som är verksamma där. Samtalet tog två huvudsakliga riktningar. Det handlade dels om hur livet förändras när man blir äldre och om det praktiska stöd som behövs kring till exempel boende, ekonomi, förmyndarskap/god man – behovet av att få *guidning i systemet*. Det här beskrevs som ett viktigt innehåll i socionomernas/kuratorernas utbildningar – praktisk kunskap om äldres behov av stöd och om det stöd som samhället kan erbjuda. Med det följer även kunskap om äldres *rättigheter*:

Äldres mänskliga rättigheter i särskilt boende efterlevs inte till fullo. Man är ju en individ med olika behov utöver mat och städning även om man bor på ett äldreboende.

Men samtalet handlade också om de svåra existentiella frågor som väcks när man blir gammal och ibland ensam, och drabbas av psykisk ohälsa eller av fysiska och mentala sjukdomar. Och när man närmar sig döden. Det handlade om det stora behovet av professionella samtal, både bland de äldre och bland deras närstående, när allt fler i befolkningen blir allt äldre:

Väldigt många kommer att drabbas av sin egen eller närståendes sjukdom. I den situationen kan ett samtal med kurator betyda mycket.

Du är mer skör när du är gammal och det händer något. Rätt valda ord kan göra så stor skillnad.

Teamen runt de äldre beskrevs som viktiga: läkare, sjuksköterskor, undersköterskor, kuratorer, fysioterapeuter och arbetsterapeuter som arbetar tillsammans för att möta den äldres behov.

4.3.6 Människor med funktionsnedsättning med behov av stöd hela livet

Det nationella målet för funktionshinderspolitiken är att:

Med FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning som utgångspunkt, uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. (SOU 2016/17:188, s. 22)

Målet ska samtidigt bidra till ökad jämställdhet och barnrättsperspektivet ska beaktas.

Regeringen har sedan tidigare beslutat om en *strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken 2021–2031* (Socialdepartementet 2021). Strategin innebär att 30 myndigheter har fått i uppgift att utveckla sitt arbete och följa upp funktionshinderspolitiken under en tioårsperiod. Myndigheten för delaktighet (MFD) har ett särskilt uppdrag att ge stöd till myndigheterna i detta arbete, och att årligen lämna en samlad rapport till Socialdepartementet baserad på myndigheternas redovisningar.

I december 2024 beslutade regeringen att även ge MFD i uppdrag att utarbeta ett förslag på ny nationell handlingsplan för funktionshinderspolitiken, som utgångspunkt för arbetet med att uppnå det funktionshinderspolitiska målet.⁶⁵

I utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32) och i lagrådsremissen om en ny socialtjänstlag lyfts funktionshinderfrågan fram som en av de aktuella samhällsutmaningar som socionomer möter i sin yrkesutövning.

Det handlar om en mycket heterogen grupp. En funktionsnedsättning kan vara medfödd eller förvärvad senare i livet, och människor har olika funktionsnedsättningar som påverkar deras tillvaro i olika grad och på olika sätt. Det innebär att stödbehoven varierar. Många behöver dock olika stöd under hela livet för att kunna leva ett fullgott liv på likvärdiga villkor som andra.

Om livsvillkoren för personer med funktionsnedsättningar

SCB har sedan 2013 undersökt situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning. Enligt den senaste rapporten, *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning*

⁶⁵ Uppdraget ska redovisas senast den 1 december 2025.

2022 (SCB 2023) lever i Sverige cirka 669 000 personer i åldern 16–64 år med en eller flera funktionsnedsättningar.⁶⁶ Det motsvarar ungefär 10 procent av befolkningen, lika fördelat mellan kvinnor och män.⁶⁷ Andelarna med funktionsnedsättning rapporteras vara lägre i åldersgruppen 30–49 år, bland personer med eftergymnasial utbildning och bland dem som är utrikes födda (SCB 2023, s. 13–15).⁶⁸

Rapporten visar på en ansträngd arbetsmarknadssituation. Av personerna med funktionsnedsättning befinner sig 63 procent i arbetskraften 2022, dvs. är antingen sysselsatta eller arbetslösa.⁶⁹ Och av dessa är 17 procent arbetslösa.⁷⁰ Det betyder att av alla personer med funktionsnedsättning i åldern 16–64 år är drygt 50 procent sysselsatta på arbetsmarknaden 2022, jämfört med 81 procent i övriga befolkningen (a. a., s. 24–26). Nästan hälften står alltså antingen utanför arbetskraften eller är arbetslösa.

Behoven av arbetsmarknadsåtgärder är med andra ord stora och höga krav ställs på individualiserade och långsiktiga insatser.

Uppgifterna från SCB, att nästan hälften av personerna med funktionsnedsättning inte förvärvsarbetar, visar även på en hög risk för ekonomisk och social utsatthet.⁷¹ Denna utsatthet bekräftas i annan statistik från SCB, i undersökningarna av befolkningens levnadsförhållanden (ULF). Den senaste ULF-undersökningen visar bland annat att 2022 hade personer med funktionsnedsättning lägre disponibel inkomst och betydligt svårare än övriga i befolkningen att få ekonomin att gå ihop.⁷² Framför allt kvinnor med funktionsnedsättning är ekonomiskt utsatta. De är överrepresenterade i den grupp

⁶⁶ Skillnader i genomförande medför enligt SCB att 2022 års resultat inte är jämförbara med föregående års undersökningar.

⁶⁷ Enligt Myndigheten för delaktighet är uppgifterna om andelen personer med funktionsnedsättning i befolkningen osäkra. Andelen varierar från cirka 10 procent till mer än 30 procent i olika undersökningar. Variationen beror på hur frågan är formulerad i undersökningen, hur gruppen definieras och hur undersökningen genomförs (<https://www.mfd.se/uppfoljning-och-statistik/statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/>).

⁶⁸ Andelen av befolkningen som har en funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga är drygt 7 procent (s.14).

⁶⁹ Gruppen *ej i arbetskraften* omfattar bland annat personer som är studerande, pensionärer, hemarbetande eller långvarigt sjuka. Här ingår även personer som bor på så kallade institutionsboenden, till exempel gruppboenden.

⁷⁰ I övriga befolkningen ingår 88 procent i arbetskraften. Av dessa är 8 procent arbetslösa.

⁷¹ Samtidigt har boendekostnaderna ökat, tillsammans med kostnader för transport, medicin och rehabilitering.

⁷² <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/undersokningarna-av-levnadsforhallanden-ulf-silc/pong/tabell-och-diagram/statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/tabeller-2022/>.

vars disponibla inkomst understiger 60 procent av medianinkomsten, dvs. som lever med låg ekonomisk standard (SOU 2022:4, s. 92).

Den ekonomiska och sociala sårbarheten har förstärkts i takt med att de sociala förmånerna har minskats under de senaste 15 åren. I rapporten *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport 2023* (Socialstyrelsen 2023b) problematiserar Socialstyrelsen kommunernas låga andelar beviljade ansökningar om insatser enligt framför allt LSS. En rad insatser inom LSS har minskat i antal och omfattning under den senaste tioårsperioden, samtidigt som antalet personer med insatser (enligt LSS) har ökat under 2000-talet. Nästan en tredjedel av kommunerna har även riktlinjer som begränsar LSS-insatserna, till exempel hur ofta en insats kan ges, till vilka och till vilka aktiviteter. Överhuvudtaget är tillgången till insatser i enlighet med SoL och LSS ojämnt fördelade mellan kommunerna och i rapporten bekräftar många kommuner att de har svårt att tillgodose behoven av insatser till personer med funktionsnedsättning (a. a.).⁷³

Enligt Socialstyrelsen är fungerande samverkan mellan olika aktörer många gånger en förutsättning för att behoven ska kunna tillgodoses, medan bristande samordning försämrar situationen. Samtidigt visar man att andelen kommuner med aktuella överenskommelser om samverkan mellan LSS-verksamheter och externa aktörer minskade under perioden 2018–2022.

Ytterligare exempel på den utsatthet som präglar tillvaron för många människor med funktionsnedsättningar ges i rapporten *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov* (Socialstyrelsen 2019b). Här framgår att av de unga som var inskrivna inom SiS särskilda ungdomshem i mars 2018 hade minst 57 procent en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (ADHD eller autism) och 4 procent en intellektuell funktionsnedsättning (a. a., s. 14).

Andra exempel ges av Folkhälsomyndigheten, som rapporterar att på gruppnivå har personer med funktionsnedsättning sämre livsvillkor, sämre levnadsvanor och sämre hälsa jämfört med den övriga

⁷³ *Aktivitetsersättning* är ett annat exempel. Detta är ett ekonomiskt stöd som kan utgå till personer mellan 19 och 29 år och har en sjukdom eller en funktionsnedsättning som gör att de inte kan arbeta heltid under minst ett år. Ersättningen kan kombineras med hjälp att komma i gång med arbete. I rapporten *Avslag på ansökan om aktivitetsersättning* konstaterar Inspektionen för socialförsäkringen (ISF) att av de 3 000 unga som de följde upp, och som fått avslag på sin ansökan om aktivitetsersättning från Försäkringskassan under åren 2015–2017, behövde 40 procent vända sig till socialtjänsten för sin försörjning. Relativt många hade också skulder hos Kronofogden (ISF, 2021). Samtidigt visar Riksförbundet FUB att en 27-åring som lever på aktivitetsersättning ligger cirka 1 300 kronor per månad under gränsen för *skäliga* levnadsomkostnader (Riksförbundet FUB 2024, s. 27–28).

befolkningen.⁷⁴ Dessutom visar forskningen om mäns våld mot kvinnor att kvinnor med funktionsnedsättning är utsatta för våld i högre utsträckning än kvinnor i övrigt.⁷⁵ I rapporten *Uppföljning av funktionshinderspolitiken 2023. Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken* sammanfattar Myndigheten för delaktighet (MFD) situationen:

MFD:s uppföljning av levnadsvillkoren år 2023 visar att allvarliga skillnader mellan personer med funktionsnedsättning och övrig befolkning består. Det rör exempelvis ekonomisk trygghet, hälsa, utbildning, arbetsmarknad, diskriminering och utsatthet för våld. Uppföljningen indikerar att den rådande ojämlikheten i kombination med annan samhällsutveckling, på vissa områden har ökat skillnaderna i jämförelse med föregående uppföljning. (MFD 2024, s. 4)

⁷⁴ <https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/funktionsnedsattning/>.

⁷⁵ <https://www.uu.se/centrum/nck/kunskapsbank-om-vald/fakta-och-forskning-om-vald/kvinnor-med-funktionsnedsattning>.

Samtal med Riksförbundet Attention

Riksförbundet Attention är en intresseorganisation för personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF), deras anhöriga och yrkesverksamma.

Samtalet visade att det är relativt vanligt att personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar hamnar i social utsatthet, och då handlar det dessutom ofta om komplexa problembilder. Det kan bland annat handla om problem i skolan, missbruk, arbetslöshet, våldsutsatthet, om ekonomisk sårbarhet och ibland om kriminalitet.

En ung person med NPF befinner sig ofta i sårbara familjesystem, med föräldrar som lever under hög stress, är utmattade och ibland har svårt att hantera vardagen på ett fungerande sätt. Inte sällan har dessutom flera i familjen neuropsykiatriska funktionsnedsättningar.

Den här känner inte alltid de socionomer som man möter till – varken vad NPF innebär och hur det påverkar en persons förutsättningar i vardagen, eller hur familjesituationen ser ut. Ibland känner de inte ens till att den person som de möter har en NPF-diagnos.

Avgörande i mötet är att man blir bemött på ett begripligt och förtroendeingivande sätt, och blir lyssnad på. Det har direkt betydelse för i vilken mån en person kan ta till sig det stöd som hen erbjuds och behöver. Situationen kompliceras av att socialt samspel och kommunikation ofta kan vara utmanande för någon med NPF.

En person eller familj som brottas med flera sociala problem samtidigt behöver olika åtgärder, ofta inom olika områden. I bästa fall fungerar den socionom som man möter som en spindel i nätet – som både känner till vilka olika resurser som samhället kan sätta in, och som tar kontakt med andra aktörer som kan komplettera socionomens stöd. Men det är inte alltid så, och då blir det stöd som erbjuds oförutsägbart, osammanhängande och otillräckligt, och barnet finner sig övergiven med sina problem.

Det finns få grupper här i samhället som hamnar så mycket mellan stolarna.

5 Ungdomsbrottslighet, sociala insatser och straffrättsliga reaktioner¹

Inledning: Ungdomsbrottslighet, sociala insatser, straffrättsliga reaktioner

Utredningen ska föreslå nya eller ändrade examensmål för socionomexamen för att studenterna, inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng, ska få den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott. Utredningen ska även kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet och bedöma om det finns behov av ytterligare specialiseringar, och i så fall föreslå vilka, och lämna nödvändiga författningsförslag.

När det gäller frågan om kunskap om och förmåga att förebygga ungdomsbrottslighet, behövs dels kunskap om ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker, dels vad som kan göras på ett effektivt och verkningsfullt sätt *innan* barn och unga börjar begå brott och hur man kan påverka orsakerna.

Förebygga ungdomskriminalitet

På strukturell nivå finns många förebyggande insatser som är viktiga för att kriminogena miljöer inte ska uppstå eller utökas. Detta är en till stor del socialpolitisk fråga som rör välfärdssystemet, olika åtgärder

¹ I föreliggande kapitel, som är omfattande, används referenssystemet Oxford med källorna placerade i noter som ett sätt att underlätta läsningen.

som kan utjämna ekonomiska förutsättningar för utsatta människor, mödra- och barnavårdscentraler som tidigt kan identifiera och fånga upp familjer med potentiella behov av tidiga insatser, en bostadspolitik som motverkar segregation och att de utsatta bostadsområdena inte ökar eller växer. Det kan även handla om att skolan har tillräckligt med utbildade lärare, skolkuratorer och annan personal som kan ge barn och unga relevant utbildning, stöd i deras skolgång, elevhälsoteam med mera. Dessa frågor ligger utanför utredningens uppdrag men har stor betydelse för framgång i det brottsförebyggande arbetet.

Vi har riktat in oss på vad socialtjänsten och skolor, själva och i samverkan med andra, kan göra kring barn som ännu inte begått brott eller utvecklat ett brottsligt beteende. Vi visar också insatser om vad som kan göras i det individuella fallet när det finns oro kring ett barn som ännu inte debuterat i brottsligt beteende.

Bryta utveckling eller förebygga återfall

När det gäller kunskap att bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott, krävs det att vi tar den grundläggande förståelsen ytterligare ett steg in i vilka metoder som i forskning visat sig fungera, det vill säga olika sorters behandlingsinsatser för barn och unga som utvecklat ett mer allvarligt normbrytande och/eller kriminellt beteende. I förlängningen av det ligger också socialtjänstens rättsliga möjligheter att kunna argumentera för att få igenom sina insatser i samverkan med åklagare och domstolar.

Det som presenteras i dessa delar torde även vara kunskaper som en mycket hög andel socionomer har behov av, inte enbart de som arbetar inom socialtjänsten utan även skolkuratorer, fältarbetare som arbetar uppsökande med barn och unga liksom socionomer inom civilsamhället som kommer i kontakt med barn och unga.

Socialtjänstens roll

Den avslutande delen presenterar den roll socialtjänsten har eller kan ha i påföljdssystemet dels när det gäller barn under 15 år som misstänks för brott dels barn mellan 15–17 år som misstänks, åtalas och döms för brott.

När det gäller den roll socialtjänsten har i påföljdssystemet är det inte i första hand en fråga om hur många barn och unga som misstänks eller döms för brott som kräver dessa kunskaper inom socialtjänsten. Det är en fråga om att barn och unga ska behandlas lika och inte olika beroende på att en kommun har mer resurser eller av andra skäl. Den insikten kommer med ökad kunskap om ungdomskriminalitetens mönster och orsaker, att få bättre genomslag i utbildningen genom en utökning av juridikundervisningen och genom vidgad kunskap inom det området.

Avslutningsvis ges exempel på barnrättsliga perspektiv som kan hamna i konflikt med de straffrättsliga när barn är involverade i brott.

Kapitlet har följande disposition:

Avsnitt 5.1 innehåller en beskrivning av ungdomsbrottsligheten. I avsnitt 5.2 presenteras olika teoretiska perspektiv för att tolka och förstå de bakomliggande skälen till att unga begår brott.

I avsnitt 5.3 följer sedan en presentation av exempel på evidensbaserade metoder, dels med bäring på att förebygga att barn och unga alls börjar begå brott, dels metoder för att unga personer som börjat begå brott kan få hjälp att sluta med det. Kapitlet avslutas med avsnitt 5.4 som innehåller en beskrivning av socialtjänstens roll i påföljdssystemet och barnkonventionens betydelse. Avsnitt 5.5 sammanfattar kapitlet och lyfter några grundläggande slutsatser om varför utbildningen behöver förstärkas på detta område.

5.1 Ungdomsbrottslighet och normbrytande beteende

5.1.1 Att undersöka och beskriva ungdomskriminalitet

Enligt såväl sociallagstiftningen som barnkonventionen är en person under 18 år ett barn. Vi talar dock ofta om personer under 18 år som ungdomar eller unga.² En viktig fråga för utredningen är den

² I skrivande stund gäller denna indelning i åldersgränserna i LUL men dessa kan komma att ändras utifrån förslaget från Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare SOU 2024:39, s. 32. I de förändringar som föreslås ändras lagens tillämpningsområde i 1 § till barn under 18 år.

pågående utvecklingen av barns och unga socialisering in i kriminella gängmiljöer, som lyfts som en viktig samhällsutmaning inför den nya socialtjänstlagen.³ Gängkriminaliteten utgör en otrygghet för många människor i samhället i allmänhet och i synnerhet för barn och unga som antingen själva valt eller förmåtts verka i dessa miljöer och som riskerar att skada andra, hamna i sociala och ekonomiska problem, skadligt bruk eller beroende av droger, psykisk ohälsa och olika former av social utsatthet.⁴

Det finns olika sätt att beskriva brottsligheten och i kapitlet används kriminologisk litteratur, kriminalstatistik (anmälningar om brott, personer misstänkta för brott, lagförda personer/lagföringsbeslut⁵ och personer som är dömda för brott) och rapporter myndigheter. Lagföringsstatistik är en otillräcklig källa i sig själv. Det beror på att de som lagförs för brott är de som upptäckts och registrerats för brott. Denna statistik är beroende av upptäcktsrisker, att brott anmäls och någon lagförs. Vissa brott påverkas till exempel mer av polisens spaning än andra brott.

Så kallade självrapporterade studier i vilka till exempel barn i åk 9 själva i enkäter ger en bild av i vilken omfattning de själva eller deras kompisar begått brott eller utsatts för brott används också.⁶ Ungdomsbrottslighet finns inte som begrepp i lagen men unga lagöverträdare används i till exempel lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, som hanterar barn och unga upp till 21 år som misstänks för att ha begått brott (mer om detta i avsnitt 5.4). I kapitlet används unga lagöverträdare synonymt med ungdomsbrottslingar. I texten används även begreppen barn och unga ibland synonymt om det i sammanhanget fungerar bäst.

Vanligen handlar ungdomsbrottslighet om brott av unga mellan 15–20 år, vilket även är den grupp kriminalstatistiken mäter. Krimi-

³ Lagrådsremiss. En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter (S2024/01345). Det föreligger nu en proposition (2024/25:89) om ny socialtjänstlag med samma rubrik. Utredningen har inte hunnit omarbeta texten utifrån lagen.

⁴ Lagrådsremiss En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter (S2024/01345) s. 174.

⁵ Brottsförebyggande rådet ändrade terminologi år 2009 från lagförda personer till lagföringsbeslut. Med lagföringsbeslut avses personer som fått åtalsunderlåtelse, numera kallat straffvarning, ett godtaget strafföreläggande eller en fällande dom i tingsrätten. En person kan därför ha flera lagföringsbeslut om denne begått samma brott flera gånger som denne lagförts för. I texten används genomgående begreppen synonymt då de i princip har motsvarande innebörd.

⁶ Se till t.ex. Brå (2024:1).

nalstatistik mäter den registrerade brottsligheten vilket innebär att den faktiska brottsligheten kan vara högre på grund av mörkertalet.

Kunskapen om yngre barns brottslighet är mindre omfattande. Det beror på att straffbarhetsåldern⁷ är 15 år och barn under den gränsen får inte åtalas och mäts därför inte i kriminalstatistiken.⁸ Av det skälet är vi ibland hänvisade till andra källor som polisdata för att få information om barns brott när de är under 15 år.⁹ Information från myndigheter är emellertid inte detsamma som vetenskapligt baserad kunskap. Sådan information kan inte minst vara viktig för socialarbetare som verkar i vissa utsatta områden, till exempel för att informationen ger en bild av risken för att barn och unga utsätts för en kriminogen miljö.¹⁰ Forskningen ligger dessutom alltid efter i fråga om samhällsutvecklingen. Myndighetsrapporter kan då ge en snabb, relevant och aktuell bild av ett fenomen omfattning. I ett förebyggande perspektiv är detta en viktig insikt. Utifrån ett riskfaktorperspektiv innebär fler riskfaktorer som kringgärdar barn och unga, desto större risk för kriminogen exponering men det är osäkert om det också leder till högre brottslighet.¹¹ De studier som finns kring barns och ungas brottslighet ger en god bild av hur brottsligheten ser ut och utvecklas och vad det kan betyda i för ungas uppväxtmiljö i ett bostadsområde.

5.1.2 Brottslighet, normbrytande beteende och social utsatthet och boendemiljö

Det saknas en entydig definition av *ungdomsbrottslighet*. I utredningen avses med ungdomsbrott sådana brott som är vanliga bland unga, vilket är en vedertagen utgångspunkt.¹² Vanliga ungdomsbrott är till exempel stöld, skadegörelse och misshandel. Därutöver behandlas även mer ovanliga brott bland barn och unga till exempel rån,

⁷ Det finns begränsade möjligheter att utreda misstänkta brott som barn under 15 år kan begå.

⁸ Brå har i januari 2024 fått ett regeringsuppdrag att öka kunskapen om barn under 15 år som misstänks för brott (Ju2023/02816). Uppdraget ska redovisas i juni 2025.

⁹ NOA (2024).

¹⁰ Brå (2024:1), *Forskning om ålder och brott samt dess betydelse för brottsprevention*. Brottsförebyggande rådet.

Wikström Treiber och Roman (2024), *Character, Circumstances and Criminal Careers. Towards a Dynamic Developmental and Life-Course Criminology*. Oxford University Press. Oxford.

¹¹ Brå (2024:1), s. 9.

¹² Vetenskapsrådet (2024). *Ungdomsbrottslighet – en kunskapsöversikt*. Vetenskapsrådet: Stockholm. Författare: Robert Svensson, Malmö universitet.

skjutningar och mord bland barn och unga som rekryteras alternativt socialiseras in i kriminella gängmiljöer.¹³ Den nya gängkriminaliteten med begrepp som barntorpeder tycks med andra ord förskjuta gränsen för vad som kan kallas ungdomsbrottslighet.

Barn och ungas brottslighet är beteenden som är starkt knutna till det vi kallar *normbrytande* beteende, ett begrepp som i sig rymmer olika innebörd. Företeelsen att bryta mot normer kan vara positiv, till exempel att mogna så pass att man frigör sig från sin familj, inte vilja följa strömmen, att utmana det ”normala” och våga följa sin egen övertygelse. I den processen kan barn och unga även göra misstag som hör åldern till utan att de är i någon riskzon för att utveckla ett destruktivt normbrytande eller kriminellt beteende. Svårigheten är att veta var gränsen går vilket kan kräva både bredd och djup i kunskaperna för att bedöma barns utveckling. Det kan också handla om normöverskridande destruktiva och skadliga beteenden som i grunden avviker från samhällets grundläggande normer¹⁴ och som i förlängningen kan föranleda omhändertagande av ett barn.¹⁵ I utredningen avses denna senare innebörd när begreppet normbrytande beteende diskuteras.

Det finns även många olika benämningar på vad som avses med normbrytande beteende och man skiljer också mellan beteenden med debut i tidig barndom från beteenden som uppträder under tonåren. Några olika svenska benämningar är ”... utagerande beteende, externaliserade problem, kriminalitet, brottslighet, antisocialt beteende, symtom på uppförandestörning eller den formella psykiatriska diagnosen uppförandestörning”.¹⁶ Normbrytande beteende som börjar i yngre år, före tio års ålder, talar starkare för att barnet riskerar utveckla allvarigare former av normbrytande beteende upp i vuxen ålder medan barn där det normbrytande beteende debuterar i tonåren inte löper samma starka risk.¹⁷

I den samlade forskningen har det visat sig att omkring 30–50 procent av pojkar med normbrytande beteende i barndomen uppvisar

¹³ Brå, (2023:13). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde*. Brottsförebyggande rådet.

¹⁴ Socialstyrelsen (2020c). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende*. Kunskapsstöd för socialtjänsten, s. 16–17.

¹⁵ Pop. (1979/80:1). *Om socialtjänsten*, s. 582 ff.

¹⁶ Andershed och Andershed (2019). *Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken*, s. 5–6.

¹⁷ Andershed och Andershed, (2019), s. 6

ett normbrytande beteende med bland annat kriminalitet i vuxen ålder. Motsvarande bland flickor har påvisats hos ungefär 20 procent.¹⁸

Barn som växer upp i destruktiva eller dysfunktionella familjer med föräldrar som har andra normer än samhället, som använder aga, hårda eller nyckfulla uppfostringsmetoder löper större risk för att utveckla ett normbrytande beteende och senare bli kriminella.¹⁹

Familjer med dessa typer av svårigheter finns i större utsträckning i så kallade utsatta områden vilket ökar boendeområdets negativa betydelse för barn och unga. Barn och unga som växer upp där riskerar mer att exponeras för kriminalitet jämfört med barn som växer upp i socialt och ekonomiskt rikare områden.²⁰ Detta påverkar de normer och värderingar som barn får med sig i respektive bostadsområden.²¹ Det är också väl känt att ju tidigare att barn och unga börjar med brott, desto större är sannolikheten att deras livschanser försämras. I den meningen tycks brottsligt och annat normbrytande beteende vara intimt sammanflätade och samvarierar med många svårigheter upp i vuxen ålder.²²

Ett tydligt resultat i forskningen är det föreligger svaga samband mellan så kallade socioekonomiska faktorer och brottslighet generellt.²³ Däremot är sambandet starkare vid allvarigare former av normbrytande beteende och grövre kriminalitet.²⁴ Framför allt unga som lagförs för många brott, fyra brott eller fler, tyder på att boende och uppväxt i de så kallade utsatta eller särskilt utsatta områden som utvecklats på senare år kan tolkas ha ett starkare samband med denna typ av brottslighet.²⁵ Vissa brott som rån, grov stöld och våld eller hot mot tjänsteman *kan* visa på en hög sannolikhet för återfall inom tre år. Av unga uppväxta eller boende i socialt utsatta områden och som exempelvis lagfördes för rån för första gången var det 22 procent som lagfördes nio gånger eller fler under en uppföljningsperiod mellan 2010–2014. I övriga landet var det 15 procent som lagfördes

¹⁸ A. a.

¹⁹ Brå (2024:1). *Forskning om ålder och brott samt dess betydelse för brottsprevention*. Brottsförebyggande rådet.

²⁰ Brå (2023:3). *Socioekonomisk bakgrund och brott*, s. 34. Brottsförebyggande rådet.

²¹ Wikström Treiber och Roman (2024), *Character, Circumstances and Criminal Careers. Towards a Dynamic Developmental and Life-Course Criminology*. Oxford University Press. Oxford, s. 403 ff.

²² Andershed och Andershed (2019), s. 6–7.

²³ Brå (2023:3), s. 8; se även Vetenskapsrådet (2024), *Ungdomsbrottslighet – en kunskapsöversikt*.

²⁴ Brå (2021:5). *Strategiska brott bland unga på 2010-talet och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv*. Brottsförebyggande rådet. s. 27.

²⁵ Brå (2021:5). *Strategiska brott bland unga på 2010-talet och faktorer av betydelse för att lämna ett kriminellt liv*. Brottsförebyggande rådet. s. 27.

för samma brott.²⁶ Detta kan ses som att socialt utsatta områden ökar grogrunderna för att barn och unga i högre grad exponeras för brott.

Ett normbrytande beteende medför ofta sämre skolresultat vilket i förlängningen påverkar möjligheten till utbildning och arbete eller kan leda till kriminalitet, arbetslöshet och svårigheter att försörja sig och att få en egen bostad. Inte sällan medför det också fysisk och psykisk sjukdom.²⁷ Barn och unga med den typen av beteenden är också en betydande grupp inom samhällets institutionsvård, där många av dem uppvisar olika sorters psykiska diagnoser.²⁸ Av till exempel 100 unga som var placerade på institution, 92 pojkar och 8 flickor i åldern 12–19 år, uppvisade 73 procent av de placerade minst en psykiatrisk störning.²⁹

Av dessa skäl kan normbrytande beteende i sig tolkas som en betydelsefull markör för en förhöjd risk att utveckla kriminalitet i barndomen men det är ingen självklarhet att så sker.

5.1.3 Allmänt om ungas brottslighet och kön

Det är vanligt att barn och unga någon gång under tonåren begår brott. Såväl svensk som internationell forskning visar att ungefär 50 procent av alla barn och unga någon gång begår brott. De allra flesta slutar med det av sig själva utan vare sig någon insats från socialtjänsten eller reaktion från straffsystemet.³⁰ Detta indikerar betydelsen av att socionomer mer i grunden förstår orsakerna bakom det brottsliga beteendet snarare än att enbart fokusera brottet.

Brottsligheten är mycket ojämnt fördelad över olika åldrar, men ungdomsåren runt 15–17 år tycks innebära en topp för att sedan avklunga med stigande ålder, kallat ålderskurvan.³¹ Det talar också

²⁶ Brå (2021:5), s. 6–7.

²⁷ Andershed och Andershed, (2019), s. 6.

²⁸ Ståhlberg, Anckarsäter och Nilsson (2010). Mental health problems in youths committed to juvenile institutions: prevalences and treatment needs. *European Child & Adolescent Psychiatry*, vol 19, s. 893–903.

²⁹ Ståhlberg et al., s. 893; I Tärnfalk, Alm och Kaldal (2021) studie av 33 LVU vårdade unga efter dom till slutna ungdomsvård mellan 2007–2012, uppgick andelen till cirka 80 procent med någon form av intellektuell funktionsnedsättning, beteendestörning, depression, självmordstankar och liknande.

³⁰ Vetenskapsrådet (2024), s. 12.

³¹ Vetenskapsrådet (2024), s. 12.

starkt för förebyggande tidiga insatser för att motverka en fortsatt brottsutveckling hos unga personer.³²

I huvudsak handlar ungas brott om skadegörelse (19 %), stöld (40 %) och våldsbrott (24 %) när unga själva uppgett sig ha utfört brotten. Det är mer ovanligt att ungas våldsbrott leder till allvarligare konsekvenser som kräver sjukhusvård.³³

Ett välkänt faktum är att det finns ett samband mellan kön och brott, där pojkar vanligen begår fler och mer allvarliga brott än flickor.³⁴ En viktig aspekt i fråga om flickor som begår allvarligare brott är att de i högre grad än pojkar tycka ha vuxit upp under sämre levnadsvillkor och oftare vuxit upp med missbrukande, psykiskt sjuka eller fattiga föräldrar.³⁵ Detta visar behovet av att socialarbetare förstår vikten av att komma ”bakom” själva brottet i mötet, där brotten kan vara uttryck för en djupare problematik.

5.1.4 Variationer i barns och ungas lagförda brottslighet

Antalet barn och unga som lagförs för brott i åldern 15–20 år varierar över tid, men i ungefärligt antal är det omkring 20 000 unga som lagförs varje år de senaste åren.³⁶ Unga i åldern 15–17 år lagförs oftare än de äldre utan domstols medverkan. I de fallen kan socialtjänsten ha inflytande över hur framför allt domstolarna dömer i förhållande till hur socialtjänsten yttrar sig. I tabell 1 nedan visas skillnader i lagföring mellan gruppen 15–17 år och gruppen 18–20 år.

³² Brå (2024:1), s. 17.

³³ Vetenskapsrådet (2024), s. 12.

³⁴ Brå (2024:10). *Skolundersökningen*. Brottsförebyggande rådet.

³⁵ Nilsson och Estrada (2009). *Kriminalitet och livschanser. Uppväxtvillkor, brottslighet och levnadsförhållanden som vuxen*. Institutet för framtidsstudier. s. 31.

³⁶ Brå, Kriminalstatistik, tabell 422 La åren 2000–2023.

**Tabell 5.1 Lagföringstyp år 2023 i åldersgruppen
1. 15–17 år (N = 9843) och 2. 18–20 år (N = 10 854).¹**

Typ av lagföring	1. Antal och andel lagförda (avrundade procent)	2. Antal och andel lagförda (avrundade procent)
Straffvarning	3 467 (35)	588 (5)
Strafföreläggande	1 599 (16)	2 580 (24)
Dom	4 777 (49)	7 686 (71)

¹ Kriminalstatistik Brå, tabell 440.

Tabell 1 visar att i gruppen 15–17 år, döms knappt hälften, i domstol. Där har socialtjänstens LUL yttrande störst påverkan. En dryg tredjedel får straffvarning och för resterande 16 procent utfärdas ett strafföreläggande.

Strafföreläggande är en sorts böter som åklagaren kan besluta om, förutsatt den unge godtar detta. Men, ungdomstjänst kan numera utfärdas som strafföreläggande (se mer om det i avsnitt 5.4).

De olika sätten att lagföra unga i åldern 18–21 år visar en påtaglig skillnad jämfört med hur gruppen 15–17 år lagförs. Här har socialtjänsten mindre inflytande. I den gruppen döms 71 procent i domstol, i 24 procent utfärdas strafföreläggande och endast fem procent fick straffvarning.

I tabell 2 nedan framgår de vanligaste huvudpåföljderna i åldersgruppen 15–17 år.

Tabell 5.2 Huvudpåföljd år 2023 i gruppen unga mellan 15–17 år, hela landet (N = 4574).

Påföljd och år	2023
Böter	1 524
Ungdomsvård	1 756
Ungdomstjänst	1 162
Ungdomsövervakning	112
Sluten ungdomsvård	89
Villkorlig dom/skyddstillsyn	20

Som framgår av tabell 2 är ungdomsvård den vanligaste ungdomspåföljden i gruppen 15–17 år, med en andel på drygt 38 procent av huvudpåföljderna, 33 procent har dömts till böter, och 25 procent

dömdes till ungdomstjänst. Drygt två procent döms till ungdomsövervakning, knappt två procent döms till sluten ungdomsvård. Andelen som döms till villkorlig dom respektive skyddstillsyn är knappt en halv procent.

I samtliga dessa domar kan socialtjänstens yttrande ha haft betydelse för hur domstolen dömt.

Den grova brottsligheten ökar bland barn

Oaktat den positiva minskningen av ungas brottslighet kan en omvänd iakttagelse göras utifrån kriminalstatistik när det gäller brott som mord och sexualbrott.

För brottet mord³⁷ sker en tiofaldig ökning över tid från år 2000 då det var 10 personer i åldersgruppen 15–20 år som lagfördes för det brottet, år 2021 var det 43 personer lagförda för mord och år 2023 då 103 personer lagfördes för det brottet.³⁸

Särskilt tycks ett ökat skjutvapenvåld hos unga män som involveras i grovt kriminella gäng ha etablerat sig som ett allvarligt samhällsproblem i Sverige. Sverige sticker ut jämfört med övriga Europa och uppemot 1000–1500 unga i åldern 15–24 år ingå i miljöer där dessa brott är vanliga.³⁹ Uppgifterna varierar mellan olika källor men antalet involverade i grov kriminalitet tycks öka över tid.

Enligt Brå stod till exempel unga under 21 år för hälften av alla mordmisstankar år 2022 och sett i relation till tio år tidigare då det var 20 procent är det en kraftig ökning.⁴⁰ Brott mot vapenlagen har ökat kraftigt i åldersgruppen mellan åren 2012–2022. Även misstänkta grova vapenbrott har ökat från 5 procent av fallen år 2012 (av 814 brott mot vapenlagen) till 11 procent (av 2994 brott totalt) år 2022.

I gruppen 18–20 år ökade andelen misstänkta från 12 procent år 2012 (av totalt 814 vapenbrott) till 17 procent (av totalt 2994 vapenbrott) år 2022.⁴¹

³⁷ Detta inkluderar även försök, förberedelse, stämpling, medhjälp, anstiftan, underlåtelse att avslöja och underlåtelse att hindra.

³⁸ Brå, Kriminalstatistik, tabell 422 La 2000–2023.

³⁹ Vetenskapsrådet (2024). *Ungdomsbrottslighet – en kunskapsöversikt*, s. 15.

⁴⁰ Brå (2023:13). *Barn och unga i kriminella nätverk*, s. 54 ff.

⁴¹ Brå (2023:13). *Barn och unga i kriminella nätverk*, s. 55.

En liknande ökande utveckling framgår av kriminalstatistiken⁴² avseende sexualbrott och våldtäkt.

Det är en viktig kunskap hur tillgänglig kriminalstatistik kan användas vid analys av behov av och planeringen av insatser när socionomerna examinerats och ska arbeta med dessa frågor. Genom kunskap om den värld unga lever i, kan en analys också göras av den kriminogena exponering barn och unga utsätts för⁴³ och på så sätt ”ligga steget före” i fråga om att hålla sig a jour med platstillgång för specifika problem och skapa en beredskap inför mötet med föräldrar och uppmärksamma dem på vad deras barn kan påverkas av. Att engagera föräldrarna till barn i riskzonen för våld och kriminalitet är en central del av motivation för framgångsrikt förändringsarbete. Samtidigt bör man vara uppmärksam på att även föräldrar och släktnätverk kan vara kriminella och motverka relevanta sociala insatser för barnet.

5.1.5 Ungas brottslighet och invandrarbakgrund

Ett återkommande tema i diskussionen kring ungas brottslighet är frågan om invandringens betydelse för brottsutvecklingen. Brottsförebyggande rådet har gjort en studie om *misstänkt brottslighet* bland unga över femton år och äldre utifrån invandrarbakgrund. I studien konstateras att det finns en överrisk att begå brott för den som är född i Sverige med en eller två utrikesfödda föräldrar samt att vara utrikesfödd.⁴⁴ Dessa överrisker gäller grupperna dels inrikes födda med två utrikesfödda föräldrar, dels utrikesfödda. Risker att begå brott (högre överrisker för dödligt våld, rån och våldtäkt och mord jämfört med inbrottsstöld i bostad eller trafikbrott) är ofta flera gånger högre jämfört med inrikes födda unga med två inrikes födda föräldrar.⁴⁵ Utländsk bakgrund i sig tycks dock inte säga så mycket om dessa överrisker, till exempel är risken låg för människor som kommer från Norden, Europa eller Asien, jämfört med att komma från länder som Iran, Irak, Somalia eller Afghanistan. Resultaten ligger i linje med andra studier som gjorts.⁴⁶

⁴² Brå kriminalstatistik, tabell 422 La åren 2000–2023.

⁴³ Andershed och Andershed (2019); Wikström et al (2024).

⁴⁴ Brå (2021:9), s.106–107; se även Vetenskapsrådet (2024).

⁴⁵ Vetenskapsrådet (2024). s. 26.

⁴⁶ Brå (2021:9), s. 109 ff. Brå går igenom forskningen om överrisker för brott bland invandrare internationellt och de möjliga tolkningarna om orsakerna bakom detta är omfattande.

Bland förklaringar till att människor med utländsk bakgrund är överrepresentativa i brottsbelastning framhålls inte sällan svårigheter som hänger samman med migration och de villkor som det innebär att etablera sig i ett nytt land. Till exempel kan språksvårigheter, psykisk ohälsa, och negativ särbehandling som diskriminering och segregering på bostads- och arbetsmarknaden eller bristfällig skolgång vara bidragande faktorer. Det kan också handla om svårigheter att i social mening etablera sig i ett nytt land, svårt att få arbete på grund av höga krav på kunskaper och/eller arbetslivserfarenhet, bristande socialt nätverk och liknande. En del människor kan ha hög utbildning från hemlandet som är svår att omsätta på en svensk arbetsmarknad och de tvingas då in i en lägre social grupp än vad de hade i hemlandet. Andra tolkningar kan vara att människor med invandrarbakgrund oftare anmäls för brott.⁴⁷

Andra tänkbara förklaringar hänförs till kulturkonflikter, där människor från andra kulturer kan vara bärare av andra normer kring barnuppfostran, heder, kvinnors sexualitet eller normer kring manlighet.⁴⁸ Kulturkonflikter kan även uppstå i relationen mellan föräldrar födda i ett annat land och deras barn födda i Sverige, där konflikten grundas i att föräldrarna bär med sig normer och värderingar som barnen tvingas förhålla sig till och navigera mellan föräldrarnas normer från hemlandet och de normer och värderingar som råder i Sverige. Brå pekar på att det behövs mer forskning på detta område.⁴⁹ Även bland etniskt svenska familjer förekommer avvikande normer, till exempel kriminella föräldrar, så detta är inte nödvändigtvis kopplad till invandring utan behöver uppmärksammas generellt. Inte minst avgörande kan frågan vara för socionomen, som möter familjen. Frågan kan vara om man ska stötta familjen och motivera den unge som uppvisar ett begynnande normbrytande beteende. Om beteendet är ett led i en adekvat frigörelseprocess⁵⁰ från en destruktiv familj, kanske det inte är möjligt att arbeta med familjen utan då bör fokus ligga på arbetet med att stötta den unge i frigörelseprocessen. Det är annars lika viktigt att stötta föräld-

⁴⁷ Brå (2021:9), s. 111–113; Salmi, Kivivouri och Altonen 2015, Correlates of immigrant youth crime in Finland. *European Journal of Criminology*, Volume 12, Issue 6, s. 682.

⁴⁸ Salmi et al (2015), s. 683.

⁴⁹ Brå (2021:9), s. 114.

⁵⁰ Här ryms ju även barn och unga som försöker frigöra sig från familjer med hederskulturella normer även om dessa inte begått brott, se kap. 4.3.3.

rarna i att ta tillbaka kontrollen över den unge som stödet till den unge själv.

5.1.6 Rekrytering och socialisering av barn och unga in i grov kriminalitet

En betydande utmaning för samhället idag är att motverka rekrytering och socialisering av barn och unga in i kriminella gäng.⁵¹ I avvaktn på att forskningen utvecklas inom detta område, behöver annan information användas för att få en bild av problemet. Enligt en rapport från Polismyndigheten, NOA, uppskattades 62 000 personer år 2023 vara kopplade till kriminella gäng i Sverige. Omkring 14 000 bedömdes aktiva, och 48 000 personer hade koppling till kriminella nätverk⁵² varav ungefär en femtedel har utländskt medborgarskap.⁵³ Vidare är det 95 procent män och fem procent kvinnor.⁵⁴ Kvinnornas roll i gängen tycks i högre grad utgöras av de som har koppling till kriminella nätverk än gruppen som bedöms vara aktiv i dessa, här är andelen kvinnor fyra gånger större, 19 procent, vilket motsvarar 9 000 personer.⁵⁵

En stark grogrund för den framväxande grova kriminaliteten bland barn och unga är uppväxten i ett så kallat utsatt område. Där blir barn och unga återkommande och kontinuerligt utsatta för så kallad kriminogen exponering. De kriminella bär dyra attribut som klockor, kläder och skor, har mycket pengar och tillsammans med till exempel musikstilen gangsterrap utgör detta sammantaget en lockelse på de ungas intresse att bli en del av dessa gäng.⁵⁶

I grova drag tycks det finnas två vägar in i de kriminella gängen för barn och unga; en del *vill själva* bli med genom aktivt sökande (alltså ett aktivt val), en del blir *groomade*,⁵⁷ *rekryterade*, *övertalade*, *lockade* eller *hotade* att bli med (viket delvis tyder på bristande förmåga att stå emot påtryckningar). Rekrytering sker även på så kallade

⁵¹ Lagrådsremiss, s. 174.

⁵² Polismyndigheten (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige*.

Regeringsuppdrag, Nationella operativa avdelningen. s. 6, i fortsättningen NOA (2024).

⁵³ A. a. s. 8.

⁵⁴ A. a. s. 9.

⁵⁵ NOA (2024), s. 10.

⁵⁶ Brå (2023:13), s. 90.

⁵⁷ Brå (2023:13), s. 89.

LSS, boenden där barn med särskilda behov bor och vårdas.⁵⁸ Den centrala drivkraften hos gängen tycks vara narkotika. Ibland kan vägen in bestå av först ett ”jobberbjudande” som om det avböjs leder till hot om våld, vilket följande citat belyser:

I förhör berättar den misstänkte att han erbjudits ”anställning” och månadslön av ett gäng. Han har först tackat nej till ”arbetserbjudandet”, men därefter hotats med stryk av gruppen. Hans arbetstider är mellan klockan 15 och 23. Hans uppdragsgivare är 16 år och kollar av att han sköter sig.⁵⁹

Barn som redan begått brott, bor i området där gänget etablerats eller är närstående till en nätverkskriminell är mest attraktiva för gängen. Vanligen är de unga redan med i ett vanligt ungdomsgäng och har inte sällan begått brott redan så unga som 7 års ålder.⁶⁰ En viktig iakttagelse är att även skyddsfaktorer som deltagande i organiserade fritidsaktiviteter, kan utgöra rekryteringskontext för att få med barn i kriminella gäng.⁶¹ Såväl utsatta som andra barn och unga löper således stor risk att dras in i den grova kriminaliteten. Framför allt för de socialarbetare som arbetar med barn och unga och deras föräldrar i utsatta områden är detta viktig kunskap, så de vet vad socialt arbete i dessa frågor innebär och vad de har att vänta sig och tidigt ges förutsättningar att förstå vilken kunskap de har fortsatt behov av att utveckla.

De nya typer av gäng som etablerats i Sverige verkar inte följa tidigare iakttagna mönster för rekrytering av barn och unga till kriminell verksamhet. I stället tycks nästan alla yngre engageras i narkotikahandeln och ges uppdrag av äldre ungdomar som att transportera och förvara vapen och involveras i flera typer av brott. De yngre begår även egna brott ”vid sidan om”.⁶²

När det gäller gruppen barn under 15 år som kan vara involverade i brottslighet och deltagande i grovt kriminella gäng, finns uppgifter som visar en kraftig ökning av barns involvering i sådana miljöer. Det är en oroande utveckling som indikerar att socialtjänsten kan komma att få allt fler grovt kriminella barn och unga

⁵⁸ Stockholms universitet, Podd med Peter Andersson och Klara Hussénus: Koll på socialt arbete (2025). Avsnitt 6: Kan socialarbetare förebygga att barn och unga hamnar i gäng-kriminalitet? Gäst: Anders Bolund, Brå.

⁵⁹ Brå (2023:13). *Barn och unga i kriminella nätverk*, s. 48 sic.

⁶⁰ Brå (2023:13), s. 24–25.

⁶¹ Brå (2023:13), s. 27.

⁶² Brå (2023:13), s. 45–46.

att arbeta med och de tycks öka snabbt över tid. I NOAs sammanställning är antalet aktiva i kriminella nätverk 240 barn i olika ålder upp till 14 år, 1500 i åldern 15–17 år, 2300 i åldern 18–20 år, och 7900 i åldern 21–39 år.⁶³

En iakttagelse som gjorts är att den synliga kriminaliteten blivit ett slags ”skyltfönster” som tillsammans med gangsterrapkulturen medfört en normalisering av brottsligheten som skapar incitament för unga att bli involverade i kriminella gäng. En intervjuad 18-åring uttrycker att

... det har blivit en trend, det är fler nu 2021 och 2022, alla vill vara kriminella.⁶⁴

Som en annan bidragande faktor framhålls förändrad syn bland äldre kriminella på barn, från att tidigare ha ”skrämt iväg” barn som velat hänga med gängen, har barn istället blivit mer och mer utnyttjade i syfte att tjäna pengar på barnen.⁶⁵

En övergripande slutsats som Brå drar är

... att kriminella nätverks närvaro, inflytande och synlighet i vissa bostadsområden är en förutsättning för ett kontinuerligt inflöde av barn och unga i brottsliga verksamheter och tvingande sociala relationer. Det är emellertid uppenbart att även barn och unga som inte själva bor i utsatta bostadsområden påverkas av kriminogen exponering – i synnerhet de som har vänner och anhöriga (i första hand bröder) som ingår i nätverk. Mycket talar även för att den breda populariseringen av kulturuttryck från kriminella miljöer (främst gangsterrap) och nätverkens digitaliserade räckvidd (via sociala medier), har medfört att grupperingarnas normer och narrativ glorifierats och fått bredare spridning. Det kan innebära att fler barn än tidigare utsatts för kriminogen exponering⁶⁶

Det vi ser tycks med andra ord vara framväxten av en speciell kultur i utsatta områden som fått spridning och som utövar både en lockelse och tvingande relationer på barn och unga som involveras i dessa miljöer. Problemet ligger i hela samhällsstrukturen och är svårt för socionomer att möta ensamma. Det är (ännu) en liten grupp barn och unga i de kriminella gängen men den växer för varje år. Om samhället och socialtjänsten ska ha en möjlighet att arbeta i den så

⁶³ NOA (2024), s. 12.

⁶⁴ Brå (2023:13), s. 43.

⁶⁵ Brå (2023:13), s. 43.

⁶⁶ Brå (2023: 13), s. 90.

kallade första linjen,⁶⁷ måste socionomstudenter redan under utbildningen få kunskap om hur de kan analysera och arbeta med dessa utmaningar.

5.1.7 Skolan som brottsplats⁶⁸

Av den senaste skolundersökningen i elever i åk 9 om brott under 2023 visar att drygt 45 procent av eleverna uppger att de utsatts för stöld, misshandel, hot, rån eller sexualbrott minst en gång under de senaste tolv månaderna. Av de tillfrågade eleverna som har utsatts för brott anges att *den vanligaste brottsplatsen* för både mindre grov och grövre misshandel, samt för fysiska sexuella kränkningar bland pojkar är *skolan*. Det är vanligt att utsättas för hot i skolmiljön, men också i sociala medier.⁶⁹

Vidare framgår att det är vanligt att *barn i åk 9 som begår brott* i betydligt högre omfattning utsätts för brott jämfört med övriga barn och unga, särskilt tycks de som begått narkotikabrott vara mer utsatta för brott. Det finns ett samband mellan pojkars brottslighet och att utsättas för sexualbrott. Av pojkar som begått narkotikabrott har nästan 21 blivit utsatta för sexualbrott. Detta är mycket jämfört med pojkar som inte begått brott, i den gruppen knappt 3 procent blivit utsatta för sexualbrott. För flickor som begått narkotikabrott är det än högre andelar som utsatts för sexualbrott, nära 52 procent, medan flickor som inte begått narkotikabrott utsatts för sexualbrott i knappt 8 procent. Skolan tycks alltså vara den vanligaste brottsplatsen där särskilt pojkar också utsätts för brott som både mindre och grövre misshandel och kränkningar. Flickorna utsätts mer för fysiska sexuella kränkningar i någon annans hem.⁷⁰

Kunskap om att elever både begår brott och utsätts för brott i skolan är viktig både för de skolkuratorer som arbetar i skolan med att möta och stödja barn och deras föräldrar och för socialtjänsten som ska samarbeta med skolkuratorer och annan elevvårdspersonal

⁶⁷<https://skr.se/framtidenssocialtjanst/inspirationsagorandra/haningeforstalinjenssocialtjanst/80178.html>.

⁶⁸ Se även Prekopic, V (2023). *Brottsplats: Skolan. Vittnesmål från en pågående kris*. Stockholm: Volante ger en viktig insyn i detta ämne.

⁶⁹ Brå (2024:10), s. 7–8.

⁷⁰ Brå (2024: 10), s. 11.

i skolan, inte minst vid tidiga samordnade insatser mellan skola och socialtjänst.⁷¹

5.1.8 Sammanfattande kommentar

Sammantaget är det en komplex fråga att förstå vad som genererar enskilda personers bakomliggande motiv till brottslighet eller synsätt på att begå brott. Många gånger samverkar olika strukturellt betingade faktorer med individuella risk- och skyddsfaktorer på olika nivåer. Det krävs kunskaper i det enskilda fallet för att hitta orsaker bakom brottsliga handlingar. Risken att begå brott är till exempel som högst i tonåren och avtar sedan med stigande ålder, vilket torde hänga samman med ökad mognad och ökat konsekvens-tänkande och självkontroll, inte minst beroende på att hjärnan inte har utvecklat av dessa förmågor omkring 25 års ålder.⁷² En förklaring som diskuteras i svensk och internationell forskning är brottsbenägenhet (kombinationen av moral, vilja och förmåga till självkontroll och att motstå impulser och yttre påverkan från andra) som betydande förklaringsfaktor bakom brottslighet.⁷³

5.2 Olika förklaringar för att förstå och förklara orsaker till ungas brottslighet

I mötet med unga lagöverträdare är det viktigt för socialarbetare att förstå både den sociala kontextens betydelse för och de individuella drivkrafterna bakom en individs beteende för att förstå barns och ungas brottsliga beteende.⁷⁴

Segregering och social utsatthet kan vara viktiga underliggande faktorer i den kontext i till exempel ett bostadsområde som skapar så kallade kriminogena miljöer där vissa miljöer mer än andra alstrar eller främjar moral och normer som driver, möjliggör eller uppmunt- rar till kriminella handlingar.⁷⁵ Studien om unga i kriminella gäng kan ses som uttryck för det (se ovan avsnitt 5.1.6).

⁷¹ Socialstyrelsen och Skolverket (2023). *TSI-boken. Stöd i arbetet med tidiga och samordnade insatser för barn och unga*. I fortsättningen TSI boken (2023).

⁷² Brå (2021:9), s. 109.

⁷³ Brå (2021:9), s. 115; Andershed och Andershed (2019), s. 8; se även Wikström et al. (2024).

⁷⁴ Andershed och Andershed (2019); Vetenskapsrådet (2024); Wikström et al. (2024).

⁷⁵ Wikström et al (2024).

Som tidigare visats löper barn och unga som växer upp i utsatta områden, inte sällan med ensamstående föräldrar med svag ekonomi, låg utbildning och svårigheter att försörja sig, med hårda och/eller nyckfulla uppfostringsmetoder⁷⁶ större risk att exponeras för miljöer där personer som är brottsaktiva kan utgöra en lockelse på yngre barn och unga att bli en del av den kriminella verksamheten.⁷⁷

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att de allra flesta barn och unga begår inga brott och oftast är det mer av övergående snedsteg i en normal utvecklingsprocess. Det viktiga är därför att fokusera på den mindre grupp unga som begår många och/eller allvarliga brott och som har en överrisk och acceptans att begå brott att fortsätta med det upp i vuxen ålder.⁷⁸

För att förstå varför vissa teorier bättre än andra förklarar orsakerna bakom brottsligt beteende, måste man beakta skillnaden mellan samband och variation å ena sidan och å andra sidan orsak och kausalitet.⁷⁹ En vanlig teori är teorin om sociala band⁸⁰. Teorin besvarar emellertid inte frågan om *varför* unga begår brott utan dess utgångspunkt är *varför inte fler begår brott*. I den frågan är svaret alltså att starka sociala band avhåller unga från att begå brott. I så motto ger teorin i grunden en liknande förklaringsmodell som risk- och skyddsfaktorparadigmet.

5.2.1 Risk- och skyddsfaktorer som förklaringsmodell

En vanlig förklaringsmodell bakom ungas brottslighet i samhället idag talar om risk- och skyddsfaktorer.⁸¹ Det så kallade riskfaktorparadigmet bygger på tanken att det finns starka samband mellan olika typer av ojämlika samhällsförhållanden och en individs olika egenskaper eller personligheter och karaktärsdrag. Med termen riskfaktorer menas helt enkelt att vissa faktorer i en (ung) människas liv om, de uppkommer, ökar sannolikheten för att den unge

⁷⁶ Bartol och Bartol (2005). *Criminal behaviour. A Psychological approach*. International edition. New Jersey: Pearson education.

⁷⁷ Brå (2023:13).

⁷⁸ Lipsey (2009).

⁷⁹ Wikström (2023). "När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ – en analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet".

⁸⁰ Se Tärnfalk (2021). I *Professionella yttranden. En introduktion till socialt arbete med unga lagöverträdare*. Stockholm: Natur och kultur, s. 61–62 presenteras teorin sociala band utvecklad av Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California.

⁸¹ Socialstyrelsen (2020c). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende Kunskapsstöd för socialtjänsten*, s. 25 ff.

kommer att utvecklas på ett visst sätt, göra vissa saker, till exempel begå brott. Grunden för detta antagande är att det finns ett statistiskt samband mellan unga som har många riskfaktorer och som begår brott.⁸² Riskfaktorer kan till exempel vara kopplade till individer som uppvisar trotsyndrom och uppförandestörning, att växa upp i en familj med låg socioekonomisk standard, att ha kriminella kompisar, att ha föräldrar med allvarigare problem som psykisk sjukdom, som missbrukar någon sorts beroendeframkallande narkotika eller alkohol och/eller ägnar sig åt kriminalitet.⁸³ Riskfaktorer kan användas på vitt skilda sätt och med olika syften till exempel som grund för att bedöma personers farlighet⁸⁴ liksom för att vara uppmärksam på barn och unga i utsatta situationer och med problematiska beteenden som är eller kan komma att bli i behov av samhällets stöd, vård eller behandling.⁸⁵ I en grundläggande mening kan man säga att riskfaktorparadigmet ger en relevant bild av vad en socialarbetare kan behöva uppmärksamma i fråga om olika faktorer i en ung persons liv som *kan* vara betydelsefulla för vad som kan påverka hur den här ungdomen utvecklas. Däremot är det svårt att värdera styrkan i sig hos olika riskfaktorer.

Frågan om samband och orsaker förstås på följande sätt:

När man i forskning identifierar en faktor som en riskfaktor för normbrytande beteende, innebär detta allt som oftast att man observerar samvariation mellan faktorn och det normbrytande beteendet. Samvariation innebär här att faktorn återfinns samtidigt som eller korrelerar med det normbrytande beteendet. Vi kan dock inte utifrån denna vetenskap uttala oss om huruvida denna specifika faktor eller variabel faktiskt direkt orsakar det normbrytande beteendet eller inte. Orsaksamband är mycket svåra att säkerställa när det gäller mänskligt beteende.⁸⁶

En skyddsfaktor är som det låter något som bidrar till att den unge inte utvecklar destruktiva normbrytande beteenden eller begår brott. Statistiskt finns ett samband mellan att ha många skyddsfaktorer

⁸² Wikström, P-O (2023). "När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ – en analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet". Stockholms handelskammare.

⁸³ Andershed och Andershed (2019).

⁸⁴ Bartol och Bartol (2005). *Criminal behaviour. A Psychological approach*. International edition. New Jersey: Pearson education, s. 225–226.

⁸⁵ Socialstyrelsen (2020c). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende Kunskapsstöd för socialtjänsten*.

⁸⁶ Andershed och Andershed (2019), s. 17, kursivering tillagd.

hos barn som inte begår brott. I den meningen talar man om samvariation eller korrelation.⁸⁷

Risk- och skyddsfaktorer kan förekomma på olika nivåer: på individnivå då det handlar om till exempel egenskaper och beteenden specifika för barnet, på familjenivå när det gäller barns och föräldrars relationer och/eller föräldrars egna problem som till exempel missbruk, arbetslöshet. Vidare kan risk- och skyddsfaktorer finnas bland kamrater beroende på om dessa kan betraktas som positiva eller negativa för den unges prosociala utveckling. Det är till exempel inte ovanligt att unga personer som begår brott har asociala kamrater som tycker att brottsligt beteende är acceptabelt. Men det framhålls också att frånvaro av förebyggande insatser från samhällets sida kan öka risken för att unga utvecklar brottsligt beteende.⁸⁸ Ur ett risk- och skyddsperspektiv kan dessa faktorer inte enskilt ges något specifikt prediktionsvärde utan det handlar om hur ansamlingen av olika faktorer tillsammans verkar i konstruktiv eller destruktiv riktning för den enskilde, man talar då om ackumulering av risk- och skyddsfaktorer.⁸⁹

I forskningen har det pekats på svårigheter med att bedöma till exempel brottsutveckling utifrån hur risk- och skyddsfaktorer samverkar. I en viss situation kan det som betecknas som riskfaktor i stället vara en skyddsfaktor. Och det som är en skyddsfaktor kan i en viss situation tvärtom fungera som en riskfaktor (se avsnitt 5.1.6 om rekrytering av barn till kriminella gäng). En annan problematik med riskfaktorparadigmet är att det är svårt att avgöra när en riskfaktor kan betraktas som orsaksbunden och när den endast framstår som just en riskmarkör.⁹⁰ Riskfaktorparadigmet är av dessa skäl svagt som enskild bedömningsgrund och behöver kombineras med empiriskt orsaksgrundade teorier för att bedöma risken för såväl normbrytande som kriminellt beteende. En sådan är SAT.

⁸⁷ (a. a.).

⁸⁸ Socialstyrelsen (2020c), s. 27.

⁸⁹ för vidare läsning om risk- och skyddsfaktorer se Socialstyrelsen (2020c), s. 25–48.

⁹⁰ Wikström, et al. (2024), s. 10–18.

5.2.2 Situationell handlingsteori (Situational Action Theory, SAT)

En teori som utvecklats så kallade integrativa teorier är den situationella handlingsteorin (Situational Action Theory, SAT⁹¹). Ett grundläggande problem med kriminologiska teorier är att de inte kommer åt dilemmat med orsakssamband. Ofta handlar det i stället om korrelation, statistiska samband mellan olika risk- och skyddsfaktorer och brott men de kan som sagt inte uttala sig om vilka faktorer som är så kallade prediktorer och vilka som har orsakssamband. Utan att visa kausalitet mellan de bakomliggande faktorerna och brottslighet eller normbrytande beteende, går det inte att med säkerhet veta hur problemet ska angripas.⁹²

SAT är en generell teori med anspråk på att förklara all slags brottslighet, den är dynamisk eftersom den fokuserar på att analysera brottshandlingar som ett resultat av samspelet mellan en persons brottsbenägenhet i en viss miljö och dess förändringar. Teorin är mekanism-baserad genom att inriktas på att identifiera de grundläggande orsaksprocesser som är involverade i brottslighetens orsaker. Enligt SAT betraktas riskfaktorer som socioekonomisk utsatthet och liknande som *orsaker bakom orsakerna*. Det vill säga sådana faktorer är inte oviktiga men de har i sig själva lågt förklaringsvärde. De är viktiga i den kontext de ingår i.

När det gäller orsakerna bakom orsakerna till brott (causes of the causes) består dessa av processer som har att göra med en persons utveckling och moralbildning, normer och kognitiva fostran. Detta är till exempel knutet till i första hand föräldrars fostran men med ökande ålder får till exempel även skola och kamrater ökad betydelse för moralutvecklingen. Det som vanligen betraktas som riskfaktorer kan påverka individens utveckling i de aspekter som ligger bakom en persons brottsbenägenhet. Likaså kan de påverka sådana faktorer som ligger bakom en persons kriminogena exponering eller utsatthet. Orsakerna bakom orsakerna utgörs av individens uppväxtvillkor i form av sociala villkor, socioekonomisk utsatthet, uppväxtförhållanden, sådant som påverkar en persons utveckling påverkar också brottsbenägenheten. Brottsbenägenheten

⁹¹ För en pregnant svensk utförlig beskrivning av teorin se Wikström (2023). "När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ – en analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet." Stockholms handelskammare.

⁹² Wikström et al. (2024), kap. 2.

kan sägas utgöras av en kombination av moral, vilja och förmåga att stå emot impulser och yttre påverkan från andra, till exempel brottsliga kamrater. Att människor begår brott anses ytterst vara ett uttryck för att en brottshandling framstår som acceptabel i den situation en person befinner sig i. Detta beror också på att det saknas en tillräckligt stark mothållande kraft eller en laglig avskräckning (till exempel uttrycket att "brösta en fyra för att bli en hundragubbe") för att få personer att avhålla sig från att begå brott. Men, handlingen kan också bero på bristande förmåga till impuls- eller självkontroll. Till exempel kan det röra sig om ett yttre tryck, ett kamrattryck eller som i Brå:s studie när barn lockas eller hotas in i kriminella gäng, där hot om våld kan få barn och unga att handla i strid mot den egna moraluppfattningen.

För att en brottslig handling ska ske krävs något som direkt sammanfaller med orsakerna bakom kriminella handlingar, the Causes of crime events, något som triggar till handling. Här framhålls platsen där brott begås, det finns mer eller mindre så kallade kriminogent (brottsalstrande) främjande platser (criminogenic inducement) och handlar om miljöer där brott sker. Dessa miljöer kan också vara föränderliga.

SAT lägger således vikt vid både det individuella valet att begå brott alternativt oförmågan att stå emot egna impulser eller yttre påverkan hos den som begår brott. De bakomliggande faktorerna, orsakerna bakom orsakerna, saknar betydelse i det avgörande steget just i det ögonblick när brottet framstår som ett acceptabelt beslut. Detta ska inte tolkas som att barn plötsligt bestämmer sig för att bli kriminella, snarare rör det sig om en process där olika yttre faktorer samverkar med individens brottsbenägenhet i en viss given situation.

I det direkt klientrelaterade arbetet med barn och unga är teorin användbar utifrån att den betonar vikten av vad barn och unga under uppväxten fått med sig för värderingar och normer inte bara hemifrån utan också från kamrater och andra som påverkar deras moralutveckling. Men teorin beaktar även hur den unge förmår (eller inte) stå emot trycket från andra i att avstå från brott. I ett behandlande eller förändringsperspektiv är det en avgörande fråga att veta vad det är som ska behandlas. Om det brottsliga beteendet är ett *uttryck för aktiva val*, måste *moral, normer och värderingar* fokuseras. Om den brottsliga handlingen är en fråga om *oförmåga*

att kontrollera impulser eller stå emot till exempel kamratpåverkan, handlar det snara om att stärka upp individens förmåga att säga nej och att se över och välja sina kompisar som inte har en accepterande hållning till och drar med varandra i att begå brott.

För socialarbetare som avser att arbeta med barn och unga blir det viktigt att för den unge påvisa hur hela kontexten bidrar till att den unge exponeras för en miljö som det är viktigt att hjälpa den unge att komma ut ur. I det ligger också att stärka såväl föräldrarnas auktoritet och kontroll som den unges egen förmåga att själv välja rätt väg. Det innebär också att utbildningen måste vägleda blivande socialarbetare hur de skapar förutsättningar för sådana val genom att erbjuda och tillhandahålla adekvata insatser som möjliggör detta (se avsnittet om effektiva och verkningslösa eller skadliga insatser).

5.2.3 Hur skillnaderna kan förstås när det gäller pojkers och flickors brott

Som tidigare framgått finns det skillnader mellan flickors och pojkers brottslighet, det som kallas genuskillnader som syftar på socialt kön. För att få ett grepp om hur könsskillnaderna kan förstås behöver man titta på förklaringsansatser inom forskning om män och kvinnor som begår brott. Här finns en skevhet då den mesta forskningen vanligen handlat och handlar om mäns och pojkers brottslighet, mäns brottslighet är både mer omfattande och våldsamare, män står helt enkelt för den större och allvarigare delen av brottsligheten vilket ur ett samhällsskyddsperspektiv kan tolkas som allvarigare och därför viktigare att motverka. Kvinnor har också länge varit osynliga inom kriminologin och först de senaste decennierna uppmärksammas mer, vilket också banat väg för en mer feministiskt inriktad kriminologi.⁹³ En vanlig beskrivning är att män begår fler och grövre tillgreppsbrott samt våldsbrott medan kvinnor begår färre och lindrigare tillgreppsbrott utan våld⁹⁴ vilket också framgick av kapitlet ovan. Vad gäller tolkningen eller förståelsen av vad dessa skillnader kan bero på, pekar forskare på mäns

⁹³ Estrada, F., Nilsson, A., Pettersson, T. och Assadkhan, D. (2019). Kvinnors brottslighet som samhällsproblem. I Heber, A och Roxell, L. (red) *Att odla kriminologi. Perspektiv på brott och utsatthet*. Festskrift till Eva Tiby Stockholm: Stockholm University, s. 117–134; se även Chesney Lind, M. och Pasko, L. (2004).

⁹⁴ Bäckman, O., Hjalmarsson, T., Lindquist M. och Pettersson, T. (2018). Könsskillnader i brottslighet – hur kan de förklaras? *Ekonomisk debatt*, 46 (4), s. 67–78.

våldsbrottslighet som ett utslag av maskulinitetsnormer eller kapital⁹⁵, begreppet våldskapital brukar också associeras med mäns våld. En liknande tolkning har gjorts när det gäller kvinnor och flickor, där våld tolkas som iscensättning av feminitet, att kvinnor skulle använda brottslighet och våld i syfte att markera revir eller ägande av en åtråvärd pojke eller man.⁹⁶ Forskningen om gängkriminalitet är i huvudsak inriktad på män och mäns våld trots att kvinnor och flickor har en inte oviktig del i den brottslighet som finns.⁹⁷ Andra tänkbara förklaringar som inte gör skillnad mellan kvinnors och mäns brott är brottsbenägenhet och förmåga till självkontroll och att stå emot yttre påverkan (se ovan om SAT). Däremot framgår att våldsamma och hotfulla flickor oftare har en svårare uppväxt bakom sig som kan vara en god vägledning vid bedömning av dessa flickors behov av insatser.⁹⁸ Vissa forskare menar att flickors aggressivitet måste sättas in och förstås i en patriarkalisk kontext.⁹⁹

I forskningen har kvinnors brottslighet i den mån den ökat, även tolkats som ett utslag av ökad jämlikhet i samhället vilket skulle tyda på att kvinnor tar efter män även inom brottsligheten. Denna tolkning avvisas dock av andra som menar att då skulle även männen ta efter kvinnorna.¹⁰⁰ En annan tolkning skulle kunna vara att kvinnors brottslighet är osynliggjord och därmed visar på en lägre grad av brottslighet som det normala. Genom ökad uppmärksamhet på denna blir i stället kvinnor också mer registrerade för brott, vilket tolkats som ökad brottslighet medan den egentligen bara underskattats tidigare.¹⁰¹ En annan intressant skillnad i synen på kvinnligt och manligt våld är att mäns våld ses som utslag av manlighet och aggression och ett sätt att skaffa sig kapital,¹⁰² medan kvinnors våld ses som ett misslyckande att kunna kontrollera sig.¹⁰³ I grunden är det svårt att förklara könsskillnader mellan flickors och pojkars

⁹⁵ Forkby, T., Kuosmanen, J. och Örlind, H. (2020). Bland bröder och fiender. Om gäng, maskuliniteter och avhopp. Göteborg: Daidalos.

⁹⁶ Petterson, T. (2003). Våld som iscensättning av feminitet? I Lander, Petterson och Tiby (Red.) (2003), *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur, s. 139–152.

⁹⁷ Forkby et al (2020).

⁹⁸ Nilsson, A. och Estrada, F. (2009), s. 31.

⁹⁹ Chesney Lind och Pasko (2004).

¹⁰⁰ Estrada et al (2019), s. 120.

¹⁰¹ Estrada et al (2019), s. 121, 131.

¹⁰² Forkby et al (2020).

¹⁰³ Andersson, C. (1996). Berrington, E., & Honkatukia, P. (2002). An Evil Monster and a Poor Thing: Female Violence in the Media. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), 50–72.

brottslighet utan empirisk grund för analysen, vilket accentuerar nödvändigheten av att sätta sig in i den enskilde individens historia kontext och motiv för att begå brott och att inte ta ett beteende för givet.

5.3 Forskningsbaserade principer och program för att förebygga, motverka och bryta ungas kriminalitet

Socionomer behöver ha kunskaper om vilka metoder som fungerar. Ett avgörande skäl för detta är att det finns metoder som fungerar och leder till önskvärda resultat, de är effektiva. Det finns metoder som inte är särskilt effektiva men i vart fall inte skadliga. Vidare finns metoder som är direkt skadliga.¹⁰⁴ Ett problem med forskningsläget är att den mesta forskningen kommer från USA och är inte direkt överförbar. Därför behövs mer forskning utifrån svenska förhållanden.¹⁰⁵ En viktig aspekt som gäller förutsättningarna genomförande av olika behandlingsprogram, kräver det som i forskningen benämns programintegritet. Detta har visat sig vara centralt för framgångsrik behandling. Det innebär att de som genomför behandling enligt ett visst program måste vara utbildade i programmet, att programmet följs på det sätt som det utformats samt att programmet matchar de vars behov ska behandlas.¹⁰⁶ Det är en viktig aspekt för utbildningen att uppmärksamma.

5.3.1 Förebyggande insatser på olika nivåer

När det gäller förebyggande insatser kan de benämnas på olika sätt. Ett sätt att se på begreppet förebyggande är åtgärder som överhuvudtaget motverkar eller hindrar att barn och unga alls blir normbrytande eller börjar begå brott. Som vi tidigare sett är många barn och unga som någon gång under uppväxten begår brott av olika skäl. De flesta i den gruppen blir dock varken normbrytare eller krimi-

¹⁰⁴ Lipsey, M., Howell, J., Kelly, M., Chapman, D. och Carver, D. (2010). Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs. A New Perspective on Evidence-Based Practice. *Center for Juvenile Justice Reform* (2010); Sundell, Eskel, Bergström och Åström 2023.

¹⁰⁵ Statens beredning för social och medicinsk utvärderingen, i fortsättningen förkortad SBU (2023:369).

¹⁰⁶ Helmond, Overbeek och Brugman (2014); Lipsey, et al., (2010).

nella som vuxna, de växer ifrån sina misstag och behöver inga ingripanden eller reaktioner från samhällets sida. Den grupp som är mer intressant i detta sammanhang är de som löper risk för att bli normbrytare eller begå brott i mer utvecklad form.

Begreppet används emellertid även i fråga om olika insatser för att förebygga återfall i brott bland ungdomar.¹⁰⁷ Man skiljer mellan tre nivåer av insatser.

Universella insatser ges brett till många personer, till exempel till alla elever vid en skola. I detta perspektiv kan det framhållas att även socialpolitiken och strävanden efter att bryta utanförskap och social utsatthet är viktiga som universellt förebyggande åtgärder på strukturell nivå.

Selektiva insatser ges till personer med förhöjd risk, som till exempel deltagande i gängrelaterad kriminalitet.

Indikerade insatser inriktas mot redan brottsbelastade och gängkriminella personer.¹⁰⁸

I utredningen används förebyggande insatser primärt i bemärkelsen åtgärder som motverkar att barn och unga alls börjar med brott.¹⁰⁹ Detta kan innebära att socialtjänsten i samverkan med andra myndigheter uppmärksammar och verkar för att barn och ungdom inte vistas i miljöer som är skadliga för dem, att bedriva uppsökande och annat förebyggande arbete för att förhindra att barn och ungdom far illa.¹¹⁰

När det gäller insatser för de som redan identifierats som lagöverträdare talar vi om behandlingsinriktade åtgärder som med stöd av forskning kan anses effektiva. En insats som är effektiv behandling kan också förväntas vara effektiv i att förebygga återfall i brott. En lyckad behandling innebär att barnet eller den unge utvecklas vidare i ett liv utan normbrytande beteende och kriminalitet. I det följande används nivåerna *selektiva* och *indikerade* för att tala om förebyggande¹¹¹ då det är de nivåerna som utbildningen främst kan ha intresse av att utbilda studenterna i.

¹⁰⁷ SBU (2020:308).

¹⁰⁸ SBU (2023:369), s. 1, se även Söderberg 2023. *Att skapa mening i en komplex praktik. Föreställningar om brottspreventiva samverkansformer mellan omsorg och kontroll.* Akademisk avhandling. Linköping: LiU-Tryck.

¹⁰⁹ Socialstyrelsen (2020c), s. 17.

¹¹⁰ Prop. 2012/13:10, s. 94 ff., Söderberg (2023).

¹¹¹ Socialstyrelsen (2020c), s. 18.

Universella förebyggande selektiva insatser

I en omfattande litteraturgenomgång har Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, förkortad SBU,¹¹² gått igenom amerikanska studier avseende psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn i åldern 11–12 år, unga vuxna år eller deras föräldrar. Litteratursökningen identifierade fem studier om tre typer av skolbaserade insatser som syftar till att förebygga risken att unga hamnar i gängkriminalitet.

Gang Resistance Education and Training (GREAT), Communities That Care (CTC) samt Keepin' it REAL (Refuse, Explain, Avoid and Leave). CTC rekommenderas av Socialstyrelsen.

Skolbaserade insatser kan minska gängmedlemskap, inklusive bärande och användning av vapen. Samtliga studier visar snarlika effekter, 24–34 procents lägre risk för gänganknytning (inklusive att bära skjutvapen). Tillförlitligheten till resultatet är låg, vilket innebär att nya studier kan komma att ändra slutsatsen. För övriga utfall (till exempel attityder till gäng och våldsbrott) är det vetenskapliga underlaget otillräckligt.

Det intressanta med dessa typer av insatser är att de riktas mot barn i ung ålder i utsatta områden och går ut på att medvetandegöra barn och ge dem redskap att avstå från att gå in i gäng.¹¹³ Översatt till svenska förhållanden skulle det kunna innebära att socialtjänsten tillsammans med polisen samverkar med skolor i utsatta områden i syfte att förebygga att barn redan i mellanstadiet dras in i kriminella gäng. Även om forskningsunderlaget är svagt kan metoden teoretiskt fungera för att arbeta med barn i förebyggande syfte.

¹¹² SBU (2023:369).

¹¹³ Mellgren, C., Rostami, A., Gerell, M., Sturup, J., Hartvigsson, T., Munthe, C., Bring, J., Hellberg, U., Johnsson, A. K., Fundell, S., & Sundell, K. (2024). Psychosocial Interventions Preventing Gang-Related Crime Among Young People: A Systematic Review. *Research on Social Work Practice*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/10497315241305779>(2024), s. 9; SBU (2023:369), kap. 5.

Förebyggande selektiva insatser

Selektiva insatser ges som sagt till personer med en förhöjd risk för att utveckla normbrytande beteende och kriminalitet.

Här kan nämnas metoder¹¹⁴ som riktar sig mot exempelvis barn och unga. Insatser som kan fungera på den här nivån är till exempel:

- föräldraskapsstöd är program som riktar sig till föräldrar i områden med förhöjd risk att barn exponeras för brottslighet,
- åtgärder för att förebygga skolmisslyckanden,
- insatser för att påverka normer om våld och maskulinitet vilket till exempel kan ske i skolan.¹¹⁵
- Även SBU har framhållit¹¹⁶ att färdighetsträning i skolan för elever på mellanstadienivå visat sig *kunna* förebygga gängkriminalitet och vapenbrott.¹¹⁷

Resultat från amerikanska studier

I den tidigare nämnda SBU undersökningen¹¹⁸ granskades även amerikanska studier som handlade om selektiva förebyggande insatser. Fyra studier avseende barn och unga från 11 till 18 år, tre (redovisas nedan) som utvärderade familjebaserade insatser (och en som utvärderade en skolbaserad insats analyserades, redovisas inte här). Andelen pojkar i programmen varierar mellan 49 och 100 procent. Följande program har utvärderats:

- Brief Strategic Family Therapy (BSFT) omfattar 200 gängungdomar mellan 12 och 17 år. Uppföljning skedde efter sex månader via enkäter och självskattningar. Gänginvolvering undersöktes med elevernas självrapporterade data.
- Funktionell familjeterapi för gänginvolverade ungdomar (engelska: Functional Family Therapy-Gangs (FFT-G)) omfattar 129 pojkar mellan 11 och 17 år. Utvärderingen redovisar resultat uppdelat i två grupper, de med hög gängrisk (64 ungdomar) och

¹¹⁴ Socialstyrelsen (2020c).

¹¹⁵ Socialstyrelsen (2020c), s. 19.

¹¹⁶ Det är dock baserat på amerikanska studier och har inte utvärderats i svenskt perspektiv.

¹¹⁷ SBU (2023:369).

¹¹⁸ SBU (2023:369).

de med låg risk (65 ungdomar). Metoden har svagt stöd för denna grupp.

- Specialized Treatment and Rehabilitation (STAR) har utvärderats med 186 elever. Jämförelsegruppen var ungdomar dömda i ungdomsdomstol till övervakning i så kallade Intensive supervision program (ISP).

Även avseende dessa program konstateras att det vetenskapliga underlaget är otillräckligt för att bedöma insatsernas förebyggande effekt på ungas gängmedlemskap och brottslighet. Även om det vetenskapliga underlaget är svagt framstår dessa metoder som teoretiskt möjliga och kan knappast vara skadliga då de bygger på terapeutiska komponenter som brukar framhållas i forskning som en viktig grund för framgångsrik behandling.¹¹⁹

Från fältet anses bland annat att det generellt inte finns så mycket kunskap om hur man konkret bäst arbetar för att förhindra att barn och unga dras in i gängkriminalitet. På enheter där man arbetar med kriminalitet finns däremot specialkompetensen. Ex: behandlingsenhet inom öppenvården, barn och unga i kriminalitet + familjer med barn och unga med kriminalitet. Där finns bred kompetens om vad som orsakar kriminalitet och hur man ska arbeta med det. Flertalet är inte socionomer som arbetar i ungdomsteamet, de är socialpedagoger eller något annat. Teamledaren har mycket kunskaper.¹²⁰

Samverkan Skola, Socialtjänst, Polis och Fritid

En typ av samverkan inom det brottsförebyggande arbetet som kan ligga på flera av de olika nivåerna med fokus på till exempel vissa boendeområden eller på individnivå för både flickor och pojkar är SSPF för de yngre och Sociala insatsgrupper, SIG för lite äldre unga som även kan ha visat begynnande brottslighet. Inom forskningen kallas den här typen av insatser för IBPS, individriktade brottspreventiva insatser. 121 Modellen SSPF, Skola, socialtjänst, polis och fritid har vuxit fram i Sverige efter inspiration av den danska

¹¹⁹ Mellgren et al. (2024); SBU (2023:369), kap. 6.

¹²⁰ Dialogmöte med socialtjänsten.

¹²¹ Söderberg (2023), s. 47.

arbetsformen SSP, som funnits i Danmark sedan 1970-talet. Inom ramen för SSPF sker samverkan mellan skola, socialtjänst, polis och fritidssektor som fritidsgårdar, ungdomens hus eller aktörer inom civilsamhället. Såväl SSPF som SIG rekommenderas av bland andra Socialstyrelsen, Polisen, Brå, Skolverket, MUCF (Myndigheten för Ungdoms- och Civilsamhällesfrågor), och SKR (Sveriges Kommuner och Regioner). Det finns även ett flertal nya modeller och nämnder som framkommit senaste åren, såsom samverkan mellan myndigheter när det gäller barn och unga i organiserad brottslighet, BOB¹²² och ungdomskriminalitetsnämnder som även de är efter dansk modell.¹²³ Sådana samverkansmodeller är avsedda för brottsförebyggande arbete kring barn och ungdomar som bedöms vara i riskzonen, vilket bedöms utifrån risk- och skyddsfaktorer, för kriminalitet och/eller missbruk. Skälet för att en ungdom aktualiseras inom SSPF kan vara att någon av de samverkande aktörerna fattat misstanke om att ungdomen experimenterat med droger, börjat begå brott eller har kontakter med grupper som betecknas som kriminella eller ha ett normbrytande beteende. En relevant poäng med denna modell är att den bygger på det som kallas RBM (se nedan 5.3.2), risk, behov och mottaglighet. Det betyder att den vilar på de centrala principer som i forskning rekommenderas. Dess effektivitet är beroende av vad den fylls med för olika typer av insatser. Enligt modellens grundförutsättningar är delad information mellan aktörerna centralt, vilket möjliggörs genom samtycke från vårdnadshavare och/eller ungdom. Ett problem i detta avseende är att om föräldrar och barn som är aktuella för samverkan mellan myndigheterna, inte ger samtycke till att sekretessen mellan myndigheterna bryts, blir det väldigt svårt med denna typ av samverkan. Detta verkar också vara ett av skälen när den här typen av brottsförebyggande inte fungerar tillfredsställande. Det saknas därutöver tillräckligt med studier på området som kan bekräfta dess effektivitet.¹²⁴

¹²² Bob – barn och unga i organiserad brottslighet. Redovisning av Polismyndighetens, Socialstyrelsens och Statens institutionsstyrelsens uppdrag att föreslå en samverkansstruktur för arbete med barn och unga i och i närheten av miljöer kopplade till organiserad brottslighet (Ju2023/00972).

¹²³ SOU 2024:30. *En statlig ordning med brottsförebyggande åtgärder för barn och ungdom*.

¹²⁴ Söderberg (2023), s. 47 ff.

Skolan som skyddsfaktor

Skolan lyfts ofta som en viktig skyddsfaktor för barn och unga och om de klarar skolgången bra har de fått en starkare grund att klara olika utmaningar i samhället. Skolan är en nyckelarena för tidig upptäckt och för att förebygga ett framtida destruktivt beteende. Skolan är även mycket viktig för placerade barn,¹²⁵ som ofta har betydligt sämre förutsättningar att uppnå goda skolresultat jämfört med elever som inte är placerade. Svaga skolresultat kan exempelvis bidra till psykosociala svårigheter hos barn som varit fosterhemsplacerade.¹²⁶

Majoriteten av alla samhällsmedborgare har eller kommer att ha kontakt med och genomgå skolan både som barn och som vårdnadshavare. Skolan är därför inte bara en samarbetspartner eller informationslämnare till exempelvis socialtjänsten eller andra myndigheter utan skolan är en viktig arbetsplats i sig självt för socionomer att verka i. Inte minst är skolkuratorns roll viktig i elevvården och som delaktig i skolsociala team som är högaktuella i den politiska debatten. Arbetet med ungdomskriminalitet lyfts fram som viktiga samhällsutmaningar för socionomer att utreda och åtgärda men de behöver också ha kunskap om hur man förebygger och upptäcker detta tidigt. Där är skolan den främsta arenan för socionomen att kunna bidra med sin kompetens och därmed kunna påverka och skapa förändring över tid. Utifrån modellen TSI, tidiga samordnade insatser menar Skolverket att det krävs kunskap för att ”göra samverkan” som inte stannar vid att tala om samverkan. Som tidigare visats är detta en viktig aspekt, då olika myndigheter ofta har olika samhälleliga uppgifter som grundar sig i olika lagar. Att övervinna dessa gränsdragningssvårigheter är viktigt i det samverkande arbetet.

Skolverket framhåller betydelsen av förmågan att identifiera barn i riskzonen och att uppmärksamma skolfrånvaro som en tidig signal på elevers utsatthet och svårigheter, utforma hälsoenkäter som mäter barns hälsotillstånd, levnadsvanor och skolsituation.¹²⁷ Bland annat lyfts den så kallade skottlandsmodellen,¹²⁸ som inspira-

¹²⁵ Forsman, H (2019). *Addressing poor educational outcomes among children with out-of-home care experience*. Akademisk avhandling, Stockholms universitet. Stockholm: Universitetservice Us-AB.

¹²⁶ Forsman, H., Brännström, L., Vinnerljung, B. och Hjern, A (2016). Does poor school performance cause later psychosocial problems among children in foster care? Evidence from national longitudinal registry data. *Child Abuse & Neglect*, 57, 61–71.

¹²⁷ TSI boken (2023), s. 25.

¹²⁸ Modellen implementeras för närvarande i Sverige men det saknas svenska studier om dess effekter i svensk kontext.

tion i det kartläggande arbetet med skolelever. En annan viktig modell är skolsociala team, som arbetar tvärprofessionellt.¹²⁹ Det tvärprofessionella teamet består av representanter från de olika verksamheterna. Teamet arbetar framför allt med stöd på individnivå. Syftet är att identifiera och bedöma behovet av stöd till barn och unga som riskerar att utvecklas ogynnsamt.¹³⁰

För socionomstudenter är det en viktig kunskap att vara medveten om att en del av de samverkansmodeller som rekommenderas av myndigheterna kan ha svagt stöd i forskningen men trots det visa sig ha positiva effekter.

Förebyggande, indikerade eller återfallsbrytande socialt arbete:

- Samverka med till exempel föräldragrupper och nattvandringsgrupper för att få information om och motverka kriminogena miljöer genom ökad vuxennärvaro.
- Att bedriva uppsökande arbete i kriminogena miljöer utifrån tankarna bakom modellen fokuserad avskräckning¹³¹ kan visa att sociala myndigheter¹³² finns i området och på så sätt minska utrymmet för kriminella att rekrytera barn och unga. Fokuserad avskräckning bland gängkriminella har enligt amerikanska studier visat minskat skjutvapenvåld med en fjärdedel, över en tid av i genomsnitt cirka tre år.¹³³
- Bedriva uppsökande arbete i verksamheter som riktar sig till barn och unga i syfte att motverka rekrytering av barn till kriminella nätverk. Här bör Rätt kurva nämnas, en sorts punktbevakning av och riktat stöd till utsatta barn i riskzonen efter den tyska metoden ”kurve kriegens”.

¹²⁹ TSI boken (2023), s. 27 ff.

¹³⁰ TSI boken (2023), s. 21, 27.

¹³¹ SBU (2023:369).

¹³² I Sverige har modellen införts under beteckningen ”Sluta skjut” som är ett samarbete mellan polis, kommun, kriminalvård och lokalsamhälle och den går ut på att kartlägga brottsaktiva individer, söka upp dem och erbjuda en väg ut under hot om att polisen och andra myndigheter annars kommer att intensifiera bevakningen av individer i den kriminella miljön i syfte att försvåra det kriminella livet (Brå, Polisen och Kriminalvården Ju2021/03330, s. 7). Det pågår för närvarande en effektutvärdering vid Malmö universitet i vilken omfattning metoden också i Sverige leder till önskade resultat (Ivert 2021:2, s. 18 ff., FoU rapport, Malmö universitet).

¹³³ SBU (2023: 369). *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna* s. 1.

- Identifiera familjer med barn tidigt, redan på mvc och bvc, och erbjuda en insats i syfte att stärka föräldraskapet, ge föräldrar bättre möjligheter att uppfostra sina barn utan aga. Vidare kan de handla om att hjälpa föräldrar få förståelse för hur en relation med barnet kan byggas på ett stabilt sätt så att när barnet blir större har det utvecklats en starkare relation byggd på förtroende och kärlek mellan barn och föräldrar/er i stället för på hot och våld.
- Andra exempel från amerikanska studier visar att psykosociala insatser även kan vara effektiva för unga som dömts till skyddstillsyn. I en systematisk litteraturoversikt avseende olika typer av insatser för att motverka gängkriminalitet visade resultatet att psykosociala insatser till personer som dömts till skyddstillsyn kan reducera återfall i ny brottslighet.¹³⁴

Förebyggande selektiva/indikerade insatser i hemmet – ABC

Den här typen av insatser kan erbjudas till föräldrar som till exempel identifieras på mödravårdscentraler under graviditeten eller på barnavårdscentraler när barnet är fött men ännu litet. En sådan metod som också i forskning visat sig ge effektiva insatser som håller över tid är Attachment biobehavioral catch-up, ABC. En stor del av forskningen visar att ju tidigare insatser som kan ges familjer där det finns risk för en negativ utveckling för barnen, desto större är sannolikheten att det lyckas. ABC är en sådan förebyggande metod när det har börjat bli problem i anknytningen mellan förälder och barn. Metoden har utvecklats i syfte att öka vårdnadshavarens förmåga att vara lyhörd och uppmärksam på barnet samt att ge barnet en trygg, förutsägbar och varm miljö samt att hjälpa barnet reglera sitt beteende och sina känslor genom att stärka anknytningen mellan förälder och barn.¹³⁵

Programmet bygger på psykologisk anknytningsteori och kunskap om stress ur ett neurobiologiskt perspektiv och har tre kärnkomponenter som syftar till att öka barnets förmåga att reglera bete-

¹³⁴ Mellgren et al. (2024).

¹³⁵ Dozier, M., Peloso, E., Lindhiem, O., Gordon, M. K., Manni, M., Sepulveda, S., Ackerman, J., Bernier, A. & Levine, S. (2006). Developing evidence-based interventions for foster children: An example of a randomized clinical trial with infants and toddlers. *Journal of Social Issues*, 62, 767–785; Socialstyrelsen Metodguiden och Kunskapsstöd.

ende och känslor genom att stärka anknytningen och göra barnets miljö tryggare. Det sker bland annat genom att öka föräldrarnas lyhördhet och följsamhet till barnet, hjälpa föräldern att skapa en förutsägbar, varm och trygg miljö, att stärka föräldrarnas förmåga att uppmärksamma och tolka barnets känslor. I förlängningen ökar det barnets egen förmåga att uttrycka och förstå sina känslor.¹³⁶

Forskning visar att de tio tillfällen som insatsen ges kan vara verksam upp till flera år efter interventionen vilket gör det till både en effektiv insats i sig och även kostnadseffektiv.

5.3.2 Indikerade insatser för att motverka normbrytande och kriminellt beteende hos barn och unga

För den fortsatta framställningen ska ett antal viktiga principer lyftas fram, som forskningen betonat ha avgörande betydelse för ett lyckat behandlingsutfall. Behandlingsinsatser baserade på dessa principer har enligt forskningen bättre förutsättningar att bli framgångsrika och förväntas påverka utfallet för ungas brottslighet där det brottsliga beteendet redan inletts. Dessa tre centrala principer kallas även RBM modellen.¹³⁷

De tre principerna är Riskprincipen, mottaglighetsprincipen och behovsprincipen.¹³⁸

Riskprincipen handlar om att inte blanda unga i grupper med varierande grad av risknivå utan att hålla unga med låg risk för fortsatt brottslighet åtskild från gruppen med hög risk för brottslighet. I annat fall riskerar behandlingen att misslyckas på grund av så kallad negative peer influence, det vill säga att mer brottsbelastade unga drar med sig de mindre erfarna, eller de med bristande förmåga att stå emot negativ kamratpåverkan. Detta vet vi sedan länge, inte minst vid institutionsbehandling.¹³⁹

Mottaglighetsprincipen handlar om att varje typ av behandling måste anpassas efter den unges förmåga att ta emot behandling på sin intellektuella och psykologiska mognadsnivå.

Behovsprincipen innebär att behandlingen ska rikta sig mot de behov som den unge har, dock inte det som vanligen åsyftas med

¹³⁶ Dozier et al (2006).

¹³⁷ Socialstyrelsen (2021), s. 20.

¹³⁸ Lipsey 2009; Socialstyrelsen (2021).

¹³⁹ Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling för unga. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia. s. 248 ff.

behov, typ mat och sömn, utan det som kallas kriminogena behov. De kriminogena behoven handlar om hur unga personer tänker kring exempelvis att begå brott, att ha kamrater som begår brott och liknande faktorer som är påverkbara.

Socialstyrelsen pekar även på att den så kallade RBM modellen har utvecklats med ytterligare principer när det gäller planering av behandling.¹⁴⁰ Dessa principer är *multimodalitet* som handlar om att insatserna ska vara breda och inriktade mot flera olika riskfaktorer. Vidare delas mottaglighetsprincipen upp i *specifik mottaglighet* som innebär att anpassa genomförandet av insatserna till individens förutsättningar för att tillgodogöra sig behandlingen. Till exempel är motivation en central mottaglighetsfaktor. Man talar också om *generell mottaglighet* vilket handlar om att använda de behandlingsmetoder och komponenter som forskning visar ger bäst effekt: strukturerade, beteende- och färdighetsorienterade insatser med utgångspunkt i kognitiv beteendeterapi (KBT) och social inlärningsteori.¹⁴¹

Fokusera högriskfallen

Vad forskningen framhåller i effektiva program för normbrytande och unga lagöverträdare är att man ska fokusera på högriskfallen och ge dem de mest effektiva insatserna; använd program med en terapeutisk komponent för att förändra beteenden och minimera användningen av repressiva program som är baserade på att kontrollera unga; använd endast program som har visat sig ha de största utfallseffekterna i behandling; implementera och välj programmen så de passar den enskilde ungdomen.¹⁴²

5.3.3 Treatment Foster Care Oregon, TFCO

En viktig aspekt i det som rör förebyggande socialt arbete är att ju tidigare en insats sätts in i ett barns liv, desto starkare effekt har den också över tid. När barn fått för stort utrymme att utveckla en

¹⁴⁰ Socialstyrelsen (2021), s. 19.

¹⁴¹ Socialstyrelsen (2021), s. 20.

¹⁴² Lipsey, M., Howell, J., Kelly, R.M., Chapman, G., Carver, D. (2010). Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs: A New Perspective on Evidence-Based Practice. *NCJ Number 233424*. s. 28.

kriminalitet och kommit in i tonåren, är det mycket svårt att bryta denna utveckling. Av det skälet bör förebyggande insatser riktas in på familjer som visat sig ha bristande eller destruktiva uppfostringsmetoder som kan främja ett normbrytande beteende i tidig ålder.¹⁴³ En effektiv metod och ett alternativ till institutionsplacering är TFCO för flickor och pojkar i åldern 12–17 år med allvarliga beteendeproblem, skolproblem, missbruk och kriminalitet.¹⁴⁴ Placering av den unge sker i en särskilt utvald behandlingsfamilj med en kombination av familjeterapi, miljöterapi och social färdighetsträning. Programmet är manualbaserat. TFCO bygger på social inlärningsteori liksom forskning om risk- och skyddsfaktorer för barn och unga och har utvecklats vid Oregon Social Learning Center sedan 1960-talet. Programmet riktas mot riskfaktorer som bristande tillsyn, inkonsekvent och onödigt hård disciplin och umgänge med antisociala kamrater. Samtidigt försöker man främja skyddsfaktorer som stödjande vuxenrelationer och positiva sociala aktiviteter. Vid placeringen skapas ett behandlingsteam som tillsammans med fosterhemsföräldrarna, den unge, den biologiska familjen och med skolan arbetar mot gemensamma mål. Fosterhemsföräldrarna utbildas och ges handledning med möjlighet till rådgivning dygnet runt (Socialstyrelsens kunskapsstöd). Det finns ett flertal positiva fördelar med TFCO jämfört med institutionsbehandling enligt SBU som gjort en systematisk översikt. Två viktiga slutsatser är att när ungdomar med beteendeproblem får TFCO minskar troligen risken för framtida kriminalitet och nya placeringar samt att insatsen är avsevärt billigare jämfört med institutionsbehandling.¹⁴⁵ Socialstyrelsen rekommenderar insatsen.¹⁴⁶ I studier har TFCO visat att det finns en hygglig säkerhet i att TFCO minskar risken för framtida kriminalitet.¹⁴⁷ En svårighet är att hitta tillräckligt många familjer som kan ta emot unga med behov av TFCO. Uppskattningsvis finns cirka 2000 unga i behov av insatsen medan den förväntas kunna erbjudas till omkring 200 unga¹⁴⁸.

¹⁴³ För en fullständigare genomgång, se Socialstyrelsen (2021).

¹⁴⁴ Socialstyrelsen (2021).

¹⁴⁵ SBU (2018). *Behandlingsfamiljer för ungdomar med allvarliga beteendeproblem – Treatment Foster Care Oregon*. Rapport (2018:279), s. 7.

¹⁴⁶ Socialstyrelsen (2021), s. 51.

¹⁴⁷ Åström, Bergström, Håkansson, Jonsson, Munthe, Wirtberg, Wiss och Sundell (2019). *Treatment Foster Care Oregon for Delinquent Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis*. *Research on Social Work Practice*, 1–13.

¹⁴⁸ Martin Bergström, docent, medverkan i <https://www.sverigesradio.se/avsnitt/sa-kan-stokiga-tonaringar-fa-hjalp-bort-fran-kriminalitet>.

5.3.4 Strukturerad familjebehandling

Det finns ett antal strukturerade familjebehandlingsmetoder som bygger på de komponenter ovan som anses ge grund för framgångsrik behandling och som det är viktigt att följa. Behandlingsmetoderna har stöd i forskning och anses vara effektiva och rekommenderas därför av Socialstyrelsen.¹⁴⁹ Här ska nämnas en av dessa, Funktionell familjeterapi, FFT.¹⁵⁰ Metoden, som grundades av psykologen James Alexander på 1970-talet, riktar in sig på familjer med barn i åldern 15–17 år med normbrytande och kriminellt beteende¹⁵¹ och var tidigt inriktad på att förankra metoden i forskning med stöd av kvantitativa RCT studier (Randomised Control Treaties, det vill säga randomiserade kontrollerade studier för att främja objektivitet). En viktig poäng är dock att all behandling i öppenvård kräver deltagande på helt frivillig grund och att den som ska behandlas vill medverka i behandlingen.

Metoden är utvecklad just för att möta den typ av familjer med hårt motstånd mot att vilja delta i behandling ("hard to reach") varför FFT lägger stor vikt vid att skapa engagemang och motivation hos familjerna. Metoden bygger på ett socialekologiskt perspektiv, det vill säga människan som del i större sociala system som på olika sätt interagerar med varandra. Metoden bygger också på beteendeterapeutiska principer och använder olika inslag av färdighetsträning och har ett starkt fokus på riskfaktorer hos såväl det enskilda barnet som hos föräldrar och de sociala kontexter som familjen och barnet omväxlande befinner sig i.¹⁵²

5.3.5 Exempel på potentiellt skadliga insatser

Det finns även ett antal metoder som inte anses effektiva utan tvärtom kan vara verkningslösa eller direkt kontraproduktiva.¹⁵³ Sådana metoder är av repressiv karaktär och utgörs till exempel av övervakning *utan terapeutiskt syfte*, ren *avskräckning*, till exempel att visa upp skador från brott på sjukhus, besöka fängelser i avskräckande syfte eller möten med kriminella.

¹⁴⁹ Socialstyrelsen (2021), s. 50 ff.

¹⁵⁰ Alexander, Waldron, Robbins och Neeb (2016). Funktionell familjeterapi för beteendeproblem hos ungdomar.

¹⁵¹ Alexander et al. (2016), s. 7 ff.

¹⁵² Socialstyrelsen (2021), s. 50; se även SBU (2023:369).

¹⁵³ SBU (2023:369).

- Institutionsbehandling i slutna miljöer har utifrån tidigare studier¹⁵⁴ visat genomgående svaga el obefintliga positiva effekter. En central aspekt av detta är smittoeffekter av att behandla unga i grupp. Institutionsbehandling kan dock under vissa förhållanden, till exempel vid behandling med kognitiv beteendeterapi ge positiva effekter även om resultaten är blygsamma.¹⁵⁵
- Insatser med straffande syfte utan terapeutiska idéer kan vara skadliga eller kontraproduktiva, om det är straffet i sig som är den drivande idén bakom en placering.¹⁵⁶
- I en aktuell studie¹⁵⁷ om ungas återfall i brott, utslusningsverksamhet och eftervård bland dömda till slutna ungdomsvård 1999–2017 visas att andelen ungdomar som återfaller är hög och många har efter två år återfallit i brott som lett till en ny frihetsberövande dom. En viktig slutsats som dras i studien är att andelen som återfaller faktiskt minskar över tiden.
- En annan slutsats som behöver lyftas är att varken utslusning eller efterföljande stöd från socialtjänsten fungerar tillfredsställande.¹⁵⁸ Riksrevisionens granskning av åtgärder inom socialtjänsten när barn och unga begår grova brott visar liknande resultat.¹⁵⁹
- Scared straight-program som går ut på att skrämna barn och unga från att begå brott kan vara kontraproduktiva. Sådana program innehåller komponenter som att möta kriminella i varnande syfte till exempel på fängelser, att visa skador från våld till exempel genom besök på sjukhus.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Andreassen (2003).

¹⁵⁵ Garrido, V. och Morales, L. (2007). Serious (violent and chronic) juvenile offenders: a Systematic Review of Treatment Effectiveness in Secure Institutions. I *The Campbell Collaboration Reviews of Interventions and Policy Evaluations (C2-RIPE)*. Pennsylvania: Campbell Collaboration.

¹⁵⁶ Andreassen (2003); Lipsey (2009).

¹⁵⁷ Pettersson (2023).

¹⁵⁸ Pettersson, T. (2023). *Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslusning, eftervård och återfall för dömda till slutna ungdomsvård*. ESO rapport 2023:9.

¹⁵⁹ Riksrevisionen (2024: 9) Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott.

¹⁶⁰ Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C. och Guckenberg, S. (2010). Formal system processing of juveniles: Effects on delinquency. *Campbell Systematic Reviews* (2010:1), Socialstyrelsen (2021).

Socionomer som inte fått denna kunskap under utbildningen riskerar att missbedöma barns och ungas problembild och/eller ge verkningslösa eller kontraproduktiva insatser.

Det räcker således inte med vällovliga teorier, goda avsikter, hårt arbete, enighet om att en viss insats är effektiv, att det känns rätt, att man alltid har gjort på det sättet eller att någon auktoritet säger att det är bra. Den viktigaste uppgiften för en evidensbaserad praktik, är att försäkra sig om att behandlingen åtminstone inte skadar.¹⁶¹ Det uttrycks också i den nya socialtjänstlagen.¹⁶² Detta är ett mycket viktigt argument för att integrera juridiken i det sociala arbetet ur ett mer holistiskt perspektiv. Det vore mycket oetiskt om samhället, som dessvärre ibland också sker, omhändertog barn som efter en placering far mer illa jämfört med hur barnet hade det innan placeringen.

5.4 Socialtjänstens roll och uppgifter i påföljdssystemet

Som påtalats tidigare krävs att socionomen besitter omfattande juridiska kunskaper inom ett stort antal rättsliga områden vilket uppmärksammades i avsnitt 4.2. I det här avsnittet behandlas det som är inriktat mot socialt arbete i en straffrättslig kontext. De lagar som behandlas här är såväl SOL som LVU, Barnkonventionen, BK, Brottsbalken, BrB (1965: 700), lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL, Regeringsformen, RF, samt Rättegångsbalken, RB (1942: 740).¹⁶³

För att socionomstudenter ska få relevant kompetens i arbetet med normbrytande barn och unga lagöverträdare behöver juridiken integreras på ett tydligare sätt med sådana kunskapsområden som

¹⁶¹ Sundell, K. och Vinnerljung, B. (2008). Goda intentioner kan vålla skada – om etik i socialt arbete. I Jergeby, U. (red.) Evidensbaserad praktik i socialt arbete. Stockholm: IMS och Gothia. s. 37.

¹⁶² Prop. 2024/25: 89, s. 1.

¹⁶³ I skrivande stund gäller LUL barn och unga under 21 år men utifrån förslaget från Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare SOU 2024:39, s. 32. föreslås lagens tillämpningsområde ändras i 1 § till barn under 18 år.

tidigare berörts i kapitel 5.¹⁶⁴ I detta avsnitt ges en övergripande presentation av det rättsområde inom vilket socialtjänsten samverkar med polis, åklagare och domstolar. Syftet är att visa vilken roll och vilka uppgifter socialtjänsten ålagts i påföljdssystemet för unga och i förlängningen åskådliggöra komplexiteten i de kunskaper som denna roll förutsätter liksom nödvändigheten av att kunskaperna finns hos socialtjänsten för att barn ska behandlas lika.

5.4.1 En komplex uppgift redan från början – behandlingstanken

I Sverige har de sociala myndigheterna sedan 1902, alltså över hundra år, haft en central funktion för att ta hand om dels barn under 15 år, dels barn mellan 15 och 17 år som misstänks eller döms för brott. Den grundläggande tanken kan grovt sett sammanfattas i att barn inte ska straffas, utan i stället tas om hand av barnavårdsmyndigheterna för att få vård och behandling utifrån sina behov, även kallad behandlingstanken.¹⁶⁵ Under hela 1900-talet byggde sociala myndigheters ingripanden för barn och unga på två centrala grunder, den ena utifrån en avsikt att utsatta, fattiga, försummade eller, som det hette, vanartade barn och unga skulle tas om hand av samhället, den andra grunden var att skydda samhället från stökiga och farliga individer genom sociala och pedagogiska uppfostringsinsatser i olika typer av hem eller institutioner.¹⁶⁶

Överflyttningen av barn till den sociala barnavårdens ansvar skedde genom en formaliserad process där barnavården, om det gällde ett barn som begått brott, kunde få ansvaret för barnet i stället för att denne dömdes till straff, givet att barnavårdens åtgärder kunde ses som jämförbara med den straffrättsliga påföljd som domstolen kunde välja. För att domstolen skulle kunna bedöma hur pass ingripande barnavårdsnämndens åtgärder var och vad som skulle

¹⁶⁴ Här genomfördes olika sökningar i relevanta databaser om svensk forskning i socialt arbete. Syftet var inte att göra en sedvanlig review utan mer få en bild om och i så fall vad som finns och gå vidare och se vad forskningsfältet innehåller för typer av svensk forskning i socialt arbete med rättslig inriktning på unga lagöverträdare. Resultatet är magert vilket tyder på att forskning som relaterar till det område detta kapitel behandlar, socialt arbete med unga lagöverträdare i en straffrättslig kontext, inte är ett fält som svenska forskare i socialt arbete intresserat sig för.

¹⁶⁵ Kumlien, M. (1997). *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års uppfostringslagar*. Stockholm: Nerenius & Santérus förlag.

¹⁶⁶ Levin, C. (1998). *Uppfostringsanstalten*. Lund: Arkiv förlag.

ske med den unge inom barnavårdens omsorg, krävdes ett yttrande från nämnden med en redogörelse av de åtgärder som skulle vidtas – en personutredning – och en bedömning av barnets sociala prognos.¹⁶⁷ Här etablerades ett slags konkurrensförhållande mellan straff, samhällsskydd och vård, vilket alltså är roten till dagens påföljdssystem. De gamla barnavårdslagarna hade således ett dubbelt syfte, dels att ge vård och uppfostran, dels att skydda samhället från stökiga asociala barn och unga.¹⁶⁸

Vid socialtjänstreformen 1980 ändrades sociallagstiftningen.¹⁶⁹ Barnavårdens samhällsskyddande uppgifter utmönstrades och socialtjänsten skulle anpassas efter klienternas, i detta fall utsatta barns och ungas, behov. Alla insatser inom socialtjänsten blev frivilliga grundade i den unges eget behov. Det ansågs dock nödvändigt att behålla tvånget för vissa barn och unga. Om insatser behövdes för ett barn men samtycke saknades från barnet och föräldrarna, kunde tvångsåtgärder vidtas. Sådana insatser skulle ske med stöd av LVU. Socialrätten har därefter tillsammans med införandet av barnkonventionen som lag utvecklats i en än mer barnrättslig riktning och barnets bästa är idag avgörande för all vård och behandling inom socialtjänsten.¹⁷⁰

Under större delen av 1900-talet har många straffrättsliga uppgifter flyttats över på socialtjänsten i syfte att stärka behandlingstankens genomslag. Socialtjänsten bedöms ha bättre förutsättningar att på ett mer flexibelt sätt ta hand om barn och unga som begår brott och ska därför ha huvudansvar även för de som begått brott. Samtidigt innebär det till viss del en dubbel roll för socialtjänsten, att ingripa när barn och unga begår brott.¹⁷¹ Denna dubbla roll har även ansetts riskera att fördunkla socialtjänstens uppdrag och att socialtjänsten riskerar att efterlikna straffrättsliga reaktioner. Barn som omhändertas av socialtjänsten på obestämd tid på grund av brottslighet är ofta placerade längre tid på institution än vad en straffrättslig påföljd skulle innebära. Detta såg bland annat Ungdomsbrottskommittén som en orättvisa.

¹⁶⁷ Kumlien (1997), s. 70, 73 ff.

¹⁶⁸ Bramstång (1964). *Förutsättningar för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom*. Lund: Gleerup.

¹⁶⁹ Prop. 1979/80:1. *Om Socialtjänsten*.

¹⁷⁰ Kaldal och Tärnfalk (2017). Samhällets hantering av barn som begår brott: en verksamhet i flera spår. I Lundström, T. och Leviner, P. (red.) (2017). *Tvångsvård av barn och unga: Rättigheter, utmaningar och gränzoner*. Stockholm: Wolters Kluwer, s. 239–261.

¹⁷¹ Prop. 1997/98:96. *Vissa reformer av påföljdssystemet*.

Ungdomsbrottskommittén föreslog av de skälen att brottsrekvisitet i 3 § LVU skulle utmönstras och att socialtjänsten inte skulle ha ansvaret för unga brottslingar.¹⁷²

5.4.2 Straffvärdets betydelse vid påföljder för unga lagöverträdare

Under 1990-talet och början av 2000-talet har i stället allt fler alternativa påföljder till vård inom socialtjänstens införts, inte sällan på grund av ett slags missnöje med att socialtjänsten inte förmår leva upp till det förväntade ansvaret på ett tillfredsställande sätt.

År 1999 ändrades brottsbalken avseende reaktioner mot ungas brott. Utifrån syftet att i möjligaste mån hålla unga brottslingar utanför fängelse, infördes den nya påföljden sluten ungdomsvård. Detta ligger också i linje med barnkonventionen, att inte blanda barn med vuxna i fängelse. Det uttalade syftet var att ersätta fängelsestraffen i åldersgruppen 15 till och med 17 år. I fråga om påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten, ungdomsvård, gavs de straffrättsligt motiverade kraven på förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens större utrymme.¹⁷³

En konsekvens av reformen blev även att socialtjänstens roll i påföljdssystemet fick en tydligare prägel av straffrättslig påföljd. Domstolen fick på ett mer uttalat sätt än tidigare pröva om socialnämndens planerade insatser var tillräckligt ingripande med hänsyn till bl.a. brottslighetens straffvärde.¹⁷⁴ Införande av straffvärdebegreppet generellt innebar att olika typer av brott ges en särskild

¹⁷² (1993:35). Kommittén uttalade del kritik mot behandlingstankens oproportionerliga ingripande mot unga som omhändertogs med tvång trots att brottsligheten i sig inte motsvarade ingripandet. En uppenbar risk i ett framtida reformskenario är att socialtjänsten fräntas allt fler av de vårdande uppgifter myndigheten haft när det gäller att ta hand om unga lagöverträdare och att det i stället införs fler straffrättsligt renodlade uppgifter som läggs på andra myndigheter. Kritiken mot SiS institutioner, utvecklingen mot ungdomsfångelser i stället för sluten ungdomsvård för unga mellan 15–17 år är exempel på en sådan utveckling, se till exempel förslag om ungdomsfängelse i SOU 2023:44. En liknande utveckling skedde till exempel i USA (Garland, 2001) där den så kallade behandlingstanken ansattes från två håll. De som ifrågasatte behandling som ett relevant sätt att behandla brottslingar ansåg att brottslingar skulle straffas utifrån brottslighetens allvar. De som ansåg behandlingstanken var ett bra sätt att hantera ungdomsbrottslingar ville utöka dess område. Båda dessa intressen sammanföll i kritiken av behandlingstanken vilket i förlängningen urholkade stödet för den. Garland (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.

¹⁷³ Prop. 1997/98:96.

¹⁷⁴ Prop. 1997/98:96, s. 143 ff.

värdering som grund för valet av påföljd¹⁷⁵ där *straffets obehag* ska avspeglas i förhållande till *gärningens klandervärde*.¹⁷⁶ Socialtjänstens föreslagna insatser i LUL – yttrandet skulle i fortsättningen bedömas i förhållande till hur ingripande insatserna ansågs vara ur ett proportionerligt perspektiv grundat i brottslighetens straffvärde. Det ställs också starkare krav på att socialtjänstens yttranden ska göras tydligare ur ett straffrättsligt perspektiv och domstolarna får inte döma till *ungdomsvård*, om inte sådan vård framstår som *tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde, art och den unges tidigare brottslighet* (32 kap. 1 § BrB). För att vård inom socialtjänsten ska kunna utgöra ett trovärdigt alternativ till andra påföljder, krävs således att socialtjänstens åtgärder mot ungas brott motsvarar det straffrättsliga ingripandet i svårhetshänseende. Om de inte gör det, får inte domstolen döma till vård inom socialtjänsten.

5.4.3 Särbehandling av barn i straffrätten

Barn som misstänks eller döms för brott särbehandlas¹⁷⁷ på grund av att de befinner sig i en känslig utvecklings- och mognadsprocess som kan skadas av alltför kraftiga straffrättsliga ingripanden. Till exempel har barn inte utvecklat sin ansvarsförmåga eller förmåga att överblicka konsekvenserna av sina handlingar, de har större känslighet för sanktioner vilket motiverar en större tolerans mot unga personer som begår brott.¹⁷⁸ Barn befinner sig också i en känslig utvecklingsprocess och frigörelse från sina föräldrar och i detta ligger också ett testande av samhällets gränser och risken att göra misstag.

Ytterligare en aspekt av denna problematik utgörs av barns bristande förståelse för rättsliga processer, de förstår inte det som sker i en rättegång. I en studie om hur sju ungdomar upplevde sin rättegång framgår att de inte förstod allt som sas, vad deras påföljd innebar. De unga upplevde att de var dömda på förhand och inte fick komma till tals samt att de upplevde det som en svårighet att det tog lång tid mellan brott och rättegång.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Prop. 1987/88:120. *Om ändring i brottbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)* s. 36.

¹⁷⁶ Prop. 1987/88:120, s. 45.

¹⁷⁷ SOU 2024:39. Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare, s. 97.

¹⁷⁸ SOU 2024:39, s. 104 ff., se även Broberg, Almqvist, Risholm Mothander och Tjus 2015. *Klinisk barnpsykologi: Utveckling på avvägar* (2:a utgåvan). Stockholm: Natur & Kultur.

¹⁷⁹ Brå (2002:18). *Sju ungdomar om sin rättegång*, s. 6–7.

Detta visar socialtjänstens betydelse när barn döms i domstol, att förklara vad som händer i en rättsprocess så barnet förstår.

Utredning enligt 31 § LUL avseende barn under 15 år

När det gäller barn under 15 år som misstänks för brott kan de inte åtalas¹⁸⁰ men under vissa förutsättningar påkallas en utredning i syfte att utreda omständigheterna kring brottet eller brotten (31 § LUL).

Regeln innebär en presumtion för att utredning ska inledas när barn misstänks för ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år eller ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott om inte särskilda skäl talar emot det (31 § 1 st. LUL).¹⁸¹

Även socialtjänsten får begära att polis/åklagare genomför en utredning av det misstänkta brottet om den utredningen kan vara viktig för socialtjänstens bedömning av vilka insatser barnet behöver (31 § 2 st. LUL). Vid denna bedömning ska det särskilt beaktas om det är fråga om ett brott som innebär att den unge äventyrar sin hälsa eller utveckling eller om brottet kan antas utgöra ett led i en upprepad brottslighet begången av den unge (31 § 2 st. LUL).

Bestämmelsen ger även utrymme för att barns brott utreds i vissa andra situationer:

1. om det behövs för att klarlägga om någon som har fyllt femton år har tagit del i brottet,
2. om det behövs för att efterforska gods som har kommit åt genom brottet eller som kan bli föremål för förverkande, eller
3. om det av andra skäl är påkallat med hänsyn till allmänna eller enskilda intressen (31 § 3 st. LUL).

Har den unge inte fyllt tolv år får en utredning enligt andra eller tredje stycket inledas endast om det finns synnerliga skäl (31 § 4 st. LUL).

¹⁸⁰ Det föreligger dock ett nytt förslag i SOU 2025:11. Straffbarhetsåldern. Utredningen föreslår att straffbarhetsåldern sänks till 14 år för brott med ett lägsta fängelsestraff på 4 år.

¹⁸¹ Senaste ändringarna infördes genom prop. 2022/23:78.

Bevistalan för att klarlägga barns skuld

Även om barn under 15 år inte får åtalas, kan brott som de misstänks för bli föremål för rättslig prövning i syfte att klarlägga barnets skuld enligt så kallad bevistalan.¹⁸² Även i dessa situationer kan socialtjänsten ha en betydande uppgift. När möjligheten till bevistalan infördes i LUL 1964 var syftet att barnavårdsorganen skulle få ett bättre underlag för att kunna sätta in åtgärder för barn under 15 år som misstänktes ha begått brott.¹⁸³

Bevistalan sker enligt 38 § LUL vilket innebär att åklagaren ska väcka bevistalan om följande förutsättningar är uppfyllda:

1. brottet har begåtts innan den unge har fyllt 15 år,
2. det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fem år för brottet, eller det är fråga om ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott.
3. en utredning enligt 31 § LUL har slutförts om brottet, och
4. det skulle ha funnits tillräckliga skäl för åtal om brottet hade begåtts efter att den unge fyllt 15 år.

Kravet är enligt första stycket att åklagaren ska väcka bevistalan om någon under 15 år misstänks för att ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fem år (punkt 1 och 2). Detta gäller även försök, förberedelse och stämpling till sådant brott. Kravet på bevisningens styrka (tillräckliga skäl) motsvarar alltså desamma som ställs när åtal väcks. Åklagaren har en självständig rätt att väcka bevistalan.¹⁸⁴

Även socialnämnden och Inspektionen för vård och omsorg får göra en framställning hos åklagare om att bevistalan ska väckas (38 a § LUL).¹⁸⁵

För att en bevistalan ska kunna väckas måste en framställning om bevistalan ha gjorts av socialnämnden, Socialstyrelsen eller barnets vårdnadshavare. Efter en sådan framställning är det upp till åklagaren att ta ställning till om talan krävs ur allmän synpunkt. Vid en sådan

¹⁸² Prop. 2022/23:78. Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott.

¹⁸³ Prop. 2022/23:78, s. 33 ff.

¹⁸⁴ Prop. 2022/23:78, s. 73 ff.

¹⁸⁵ Prop. 2022/23:78, s. 74.

prövning ska brottets allvar särskilt beaktas. Bevistalan är främst avsedd att användas för det fall ett barn är misstänkt för en gärning av mycket allvarlig beskaffenhet och då det finns ett betydande intresse av att få ett domstolsavgörande, inte minst ur rättssäkerhetsperspektiv när det rör barn som kan utpekas som brottslingar utan att få sin sak prövad.¹⁸⁶

Enligt förarbetena bakom regeln får bevistalan enligt 38 § andra stycket LUL väckas även om det är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fem år för brottet, om det finns synnerliga skäl för det. Enligt förarbetena kan synnerliga skäl finnas om det är fråga om flera allvarliga brott som sammantaget har ett högt straffvärde t.ex. upprepade fall av våldtäkt, vållande till annans död, grovt brott, grovt sexuellt övergrepp och mordbrand, eller det är fråga om ett enstaka brott som har ett påtagligt högt straffvärde, t.ex. grovt sabotage mot blåljusverksamhet. Vidare kan synnerliga skäl enligt förarbetena finnas om det förekommer särskilt försvårande omständigheter som exempelvis svåra kränkningar av brottsoffrets integritet (till exempel vid vissa s.k. ungdomsrån) eller om brottet har utgjort ett led i brottslighet som utövats i organiserad form.¹⁸⁷

Socialtjänsten kan således, med utgångspunkt från möjligheten att begära att barns brott utreds och möjligheten att framställa en begäran om att bevistalan sker, ha stor betydelse för vad som sker när barn under femton år misstänks för brott. Bevistalan kan å ena sidan medföra att barn dras in i en rättsprocess som kan ha skadliga stigmatiserande effekter på barn¹⁸⁸, å andra sidan kan det vara avgörande också för barnets rättstrygghet och sociala utveckling att brottsligheten klarläggs. Inte minst viktigt kan vara att barn till exempel inte tillåts ta på sig skulden för någon annans brott i syfte att stärka sin position eller få ökad status i ett kriminellt gäng eller att en äldre kriminell kommer undan genom att hota en yngre ta på sig ansvar för brottet. Den nya typen av grov kriminalitet skapar nya premisser för rättssystemets sätt att hantera barn i kriminella miljöer där även socialtjänsten kan få en förändrad roll.

¹⁸⁶ Prop. 2022/23:78, s. 33–35.

¹⁸⁷ Prop. 2022/23:78, s. 73–74.

¹⁸⁸ Petrosino et al. (2010).

5.4.4 Två parallella processer

När en ung person mellan 15–17 år misstänks för att begå brott, startar två parallella utredningsprocesser med i grunden olika utgångspunkter. Förundersökningen inleds så snart det kan antas att ett brott blivit begånget som kan leda till åtal (RB 23 kap. 1 §) och den syftar till att klarlägga vem som skäligen kan misstänkas för brottet, om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot den misstänkte, samt att målet så beredas att bevisningen kan förebringas vid huvudförhandlingen i ett sammanhang (RB 23 kap. 2 §). Förundersökningen ska avslutas och beslut i åtalsfrågan fattas så snart det kan ske och, om fängelse kan följa på brottet, *senast inom sex veckor* från dagen för delgivningen av brottsmisstanken. Inom dessa sex veckor ska åklagare eller polis ha begärt in yttrandet från socialtjänsten. Tidsfristen får dock överskridas endast om det är nödvändigt med hänsyn till:

1. att den misstänkte ska delta i medling enligt lagen (2002:445) om medling med anledning av brott, eller
2. utredningens beskaffenhet eller andra särskilda omständigheter (4 § LUL).

Tidsfristen på sex veckor är snävt satt utifrån syftet att reaktionen på brottet ska komma så snart in på den brottsliga handlingen som möjligt. Det finns dock en möjlighet för socialtjänsten att begära längre tid för att lämna yttrandet, om yttrandet inte kan lämnas inom föreskriven tid (12 § LUL) som socialtjänsten behöver känna till för att undvika att yttra sig innan den unge utretts tillräckligt.

Den sociala utredningsprocessens syfte är att klarlägga den unges problembild, sociala situation och bedöma om denne är i behov av en insats från socialtjänsten (11 kap. 1 § SOL). En bedömning ska göras om barnet är i omedelbart behov av skydd (11 kap. 1 a §) och vid bedömning av ett barns behov av skydd får socialtjänsten också konsultera andra sakkunniga. En socialtjänstutredning får pågå *max fyra månader* om det inte finns särskilda skäl att förlänga den (11 kap. 2 § SOL). Som framgår talar lagen om barnets behov av skydd. I detta ligger också att utröna varför den unge begår brott och att bedöma vad den unge har för behov för att inte utvecklas ogynnsamt, till exempel att fortsätta med det brottsliga beteendet. Om barnets bästa motiverar det får socialtjänsten ge vård och fostran utanför hemmet (5 kap. 1 § 1 st. 7–8 strecksatserna SOL).

Dessa två processer löper samman när polis eller åklagare begär ett yttrande från socialtjänsten (11 § LUL). När ett 11 § LUL yttrande begärs övergår således den sociala utredningen till att bli socialtjänstens yttrande. Socialtjänstens har max sex veckor att avge yttrandet, därför är det viktigt att utredningen har påbörjats i tid för att hinna yttra sig på den tiden vilket annars blir knappt. Ett bristfälligt yttrande kan få allvarliga konsekvenser för den unge.

Informationen som ska redovisas i ett yttrande (11 § LUL).

Socialnämndens yttrande enligt 11 § LUL är ett viktigt underlag för åklagare inför beslut om åtal och när domstolen ska bestämma påföljd. Av dessa skäl är det viktigt att yttrandena innehåller relevant information och att de håller hög kvalitet.

Ett yttrande ska därför innehålla följande information:

- En redogörelse för de åtgärder som socialnämnden tidigare vidtagit i fråga om barnet eller den unge.
- En bedömning av om barnet eller den unge har ett särskilt behov av (vård eller) åtgärder som syftar till att motverka att han eller hon utvecklas ogynnsamt.
- En redovisning av i vilken utsträckning barnet eller den unge fullgjort sådan tidigare utdömd ungdomsvård eller ungdomstjänst som nämnden har uppgifter om.
- En redovisning av de åtgärder som nämnden avser att vidta.
- Åtgärderna ska redovisas i ett *ungdomskontrakt* om de vidtas med stöd av SoL och i en *vårdplan* om de vidtas med stöd av LVU.
- Arten (vilken typ av vård), omfattningen (hur mycket och hur ofta) och varaktigheten (hur länge insatserna ska pågå) ska framgå av kontraktet eller vårdplanen.
- En redogörelse för barnets eller den unges personliga utveckling och levnadsomständigheter i övrigt om undersökningsledaren (kan vara en polis) eller åklagaren begär det eller om socialnämnden finner det nödvändigt.

- En bedömning av om ungdomstjänst är en lämplig påföljd med hänsyn till barnets eller den unges person och övriga omständigheter.

Detta sistnämnda ska inte förväxlas med att socialtjänsten bedömer om ungdomstjänst är en lämplig påföljd utifrån brottet utan i förhållande till om den unge kan förväntas genomföra ungdomstjänsten.

Det har sedan länge visat sig föreligga stora variationer i hur socialtjänsten skriver sina yttranden.¹⁸⁹ Även vägledningen för hur begreppet särskilt vårdbehov kan och bör tolkas är svag vilket också tycks medföra stora variationer i hur socialtjänsten bedömer detta.¹⁹⁰

I Riksrevisionens senaste granskning framgår att det fortfarande föreligger allvarliga problem med socialtjänstens yttranden.

Granskningen visar att

... aktörerna i systemet generellt utbyter information med varandra i det dagliga arbetet, men att det finns *brister i informationen* som delas. Framför allt kan *socialnämndernas yttranden till rättsväsendet förbättras*. De kan *brista i att vårdbehovet inte är tillräckligt tydligt*, samt i att *vårdplan eller vårdkontrakt kan saknas*. Detta *skapar ineffektivitet genom att åklagare och tingsrätter behöver lägga tid på att begära kompletteringar och återkommande utbilda socialsekreterare i vad som behöver finnas med i yttrandena*. Det finns också en risk att *ofullständiga yttranden kan leda till att barnen inte döms till vård även om de behöver vård och stöd*, utan i stället döms till en vuxenpåföljd utan vårdinslag.¹⁹¹

Begreppet särskilt behov av vård

För att domstolen ska döma till påföljden ungdomsvård, som innebär vård inom socialtjänsten, måste socialtjänsten i yttrandet (11 § LUL) ha gjort en bedömning av om den unge har ett särskilt behov av vård eller andra åtgärder som syftar till att motverka en ogynnsam utveckling (32 kap. 1 § BrB). Begreppet infördes i lagen år 2007 på grund av att unga tidigare dömts till vård inom socialtjänsten utan att egentligen ha behov av socialtjänstens insatser. Lagändringen syftade till att endast de unga med ett egentligt vårdbehov utifrån risken för fortsatt brottslighet skulle komma i fråga för påföljden.¹⁹²

¹⁸⁹ Riksrevisionen (2009:12); SOU 1999: 108; Tärnfalk (2007); Tärnfalk, Alm, och Kaldal, 2021.

¹⁹⁰ Brå (2011:10), s. 73.

¹⁹¹ Riksrevisionen (2024:9), s. 51. Liknande synpunkter har också framförts i våra dialogmöten med socialtjänsten och polisen.

¹⁹² Prop. 2005/06:165. Ingripanden mot unga lagöverträdare, s. 55.

Av förarbetena framgår att följande:

Vården och åtgärderna skall vidare syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Med särskilt behov av vård eller andra åtgärder enligt nämnda lagar avses närmast ett vårdbehov som inte kan bedömas som mindre. Kan den unges behov av vård eller andra åtgärder tillgodoses inom ramen för exempelvis ungdomstjänst, bör vårdbehovet inte anses vara tillräckligt stort för att påföljden skall komma i fråga. När det gäller insatser med stöd av 3 § LVU, de s.k. beteendefallen, torde det särskilda behovet av vård vara uppfyllt. Att den unge är brottsaktiv eller har missbruksproblem bör tala starkt för att det föreligger ett särskilt behov av socialtjänstens insatser.¹⁹³

Syftet med socialtjänstens bedömning är att motverka en ogynnsam utveckling, vilket i det närmaste innebär att den unge inte ska begå ytterligare brott. Denna bedömning kräver kunskaper om av vilka *orsaker* barn och unga begår brott.¹⁹⁴ Vidare krävs det kunskaper om vilka *metoder som är effektiva* i att motverka en fortsatt brottslig utveckling, det vill säga kunskaper om effektiva metoder. Det finns både metoder som är skadliga eller verkningslösa och metoder som fungerar och är effektiva i behandling av ungas brottsliga beteende.¹⁹⁵ Bedömningen av detta särskilda vårdbehov innebär att det ställs mycket komplexa krav på den som skriver socialtjänstens yttranden. Litteraturen och vägledningen på området är inte tydlig och ger utrymme för olika tolkningar av begreppets innebörd.¹⁹⁶ Detta var också en närliggande fråga som uppmärksammades med företrädare för socialtjänsten, de önskade mer kunskap om hur man kan integrera teori och praktik liksom i dialogmöten med Åklagarmyndigheten det påtalades brister med LUL yttranden.¹⁹⁷

Riksrevisionen pekar på samtliga dessa punkter som exempel på varför det brister i myndigheternas samverkan, och föreslår dels att bland annat kunskapshöjande insatser beträffande samverkan mellan samhällets olika aktörer, inte minst i fråga om att socialtjänstens yttranden, dels att Socialstyrelsen utfärdar tydligare och mer inne-

¹⁹³ Prop. 2005/06:165, s. 129 ff.

¹⁹⁴ Wikström et al. (2024).

¹⁹⁵ Armelius BA och Andreassen TH (2007). Cognitive-behavioral treatment for antisocial behavior in youth in residential treatment. *Cochrane Database Syst Rev.* 2007 Oct 17;2007(4); SBU (2023:369); Lipsey, M. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims & Offenders*, 4(2), 124–147; Socialstyrelsen (2021). *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott. Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år.*

¹⁹⁶ Brå (2011: 10), s. 73 ff.; Riksrevisionen (2024:9) s. 51.

¹⁹⁷ Dialogmöte med socialtjänsten Göteborg samt med Åklagarmyndigheten.

hållsutpekande riktlinjer ifråga om vilka metoder som är effektiva i det sociala arbetet.¹⁹⁸ För socionomstudenter är det också viktigt att utbildningen ger en grund för detta inom juridiken.

5.4.5 Likhet inför lagen och inbyggda strukturella utmaningar

En annan inbyggd utmaning ligger i att socialtjänsten yttrar sig enligt 11 § LUL, om den unges behov av insatser innan den unges skuld är klarlagd i domstol. Enligt grundlagen (1 kap. 9 1 RF) ska socialtjänsten fullgöra sina offentliga förvaltningsuppgifter och beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet. Om socialtjänsten agerar olika på barns och ungas brottslighet och behov av vård, kan det få olika konsekvenser för hur de döms i domstolen. Studier¹⁹⁹ visar att det inte är ovanligt att unga döms till olika påföljd på grund av olikheter i socialtjänstens yttranden och föreslagna vård. Till exempel föreslår socialtjänsten att den unge ska dömas till sluten ungdomsvård i högre omfattning när den unge har någon form av intellektuell funktionsnedsättning. I andra fall döms den unge till sluten ungdomsvård på grund av socialtjänsten uppfattas som passiv av domstolen.²⁰⁰

En mer strukturell problematik kan vara bristen på bra placeringsoptioner inom olika socialtjänster i landets 290 kommuner. Detta skulle kunna medföra att socialtjänsten anpassar sin bedömning utifrån tillgången till vård- och behandlingsalternativ i stället för att utgå från den unges vårdbehov. Det centrala här är att socialtjänsten behöver skriva fram sin bedömning av den unges behov, inte ”anpassa” sin bedömning efter de alternativ som finns i kommunen. Det finns som visats brister inom socialtjänsten på detta område. Utbildningen måste därför lägga vikt vid denna typ av kunskaper så de examinerade socionomerna har något att utgå från när det kommer ut i sina verksamheter.

¹⁹⁸ Riksrevisionen (2024:9), s. 63 ff.

¹⁹⁹ Forskning på detta område är svag och medger inte några mer robusta slutsatser. Det är ett exempel på hur forskningen i socialt arbete kan utveckla kunskapsområdet. Se Riksrevisionen (2024:9); Tärnfalk et al. (2021).

²⁰⁰ Tärnfalk, Alm och Kaldal (2021).

5.4.6 Socialtjänstens roll vid risken för häktning av unga

En situation som kan uppstå under förundersökningsprocessen är om den unges brott är så pass allvarligt att det kan medföra risken att häktas. Detta regleras i RB 24 kap. 1 §. Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket det är föreskrivet fängelse i ett år eller mer får häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han eller hon

1. avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff,
2. genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning eller
3. fortsätter sin brottsliga verksamhet.

Om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år och sex månader, ska häktning ske, om det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas (RB 24 kap. 1 §). Särbehandlingen medför dock att barn får häktas *endast* om det föreligger *synnerliga skäl*, alltså i ytterst sällsynta fall (23 § LUL) och om häktning krävs får den som inte fyllt 18 år häktas högst tre²⁰¹ månader (23 a § LUL).²⁰² Barn får emellertid bara häktas om det är uppenbart att betryggande övervakning (se vidare nedan) inte kan ordnas (24 kap. 4 § rättegångsbalken) och det finns synnerliga skäl för anhållande och häktning (23 § LUL). Regeln innebär en begränsning i möjligheterna att häkta mycket unga personer på grund av risken att de kan skadas av häktningen.²⁰³ Motiv som kan tala för häktning gäller till exempel om barnet är misstänkt för att ha begått brott med koppling till ett kriminellt nätverk. Detta kan innebära det finns betydande risk för att barnet fortsätter att begå brott för det kriminella nätverkets räkning.²⁰⁴

Barn som häktas kan också omfattas av restriktioner i form av begränsning av besök och elektronisk kommunikation, ta emot

²⁰¹ Det föreligger ett förslag i Utredningen om tvångsmedel mot unga, SOU 2024:93, s. 45, att tiden ska utökas till fem månader.

²⁰² SOU 2024:93. Effektiva verktyg för att bekämpa brott av unga s. 176 behandlar praxis för när synnerliga skäl anses föreligga eller inte föreligga avseende häktning av barn.

²⁰³ SOU 2024:93, s. 172.

²⁰⁴ SOU 2024:93, s. 195. Se vidare om synnerliga skäl p.g.a. ålder, brottens allvar, särskilda häktningsskäl, s. 191–195.

försändelser, gemensam vistelse och samsittning. Under perioden januari 2017–januari 2021 har andelen häktade barn med någon form av restriktion ökat. I januari 2017 var denna andel drygt 62 procent och i januari 2021 hade andelen ökat till knappt 98 procent. Denna höga nivå bibehölls fram till mars 2023 då andelen nådde 100 procent, därefter bröts trenden och andelen började minska fram till juli 2023. Under augusti–oktober 2023 har restriktionsanvändningen för barn återigen ökat. I oktober 2023 var andelen häktade barn med någon form av restriktion 98 procent.²⁰⁵

Vidare framgår att under åren 2017–2021 har så gott som alla unga häktade beviljats någon form av restriktionslättnad. I de fall där någon restriktionslättnad inte har beslutats beror detta i allmänhet på att häktningen har varit så kortvarig att frågan om restriktionslättnader inte har hunnit aktualiseras. När det gäller de barn som varit häktade i mer än 30 dagar med restriktioner så har i princip alla, meddelats någon typ av lättnad, och mer än 90 procent i denna grupp har dessutom beviljats tillstånd till så kallad samsittning vilket innebär att den häktade kan få sitta tillsammans med någon annan som är häktad med restriktioner.²⁰⁶

Omedelbart omhändertagande vid risk för häktning av barn

Häktning är ett starkt integritetsingripande medel i en ung människas liv och många unga under 21 år som häktas mår dåligt av häktetiden, inte minst psykiskt.²⁰⁷ Av de skälen försöker man undvika häktning av unga om det är möjligt, till exempel genom att socialtjänsten ordnar med så kallad betryggande övervakning (RB 24 kap. 4 §). Bedömningen handlar då om huruvida det faktiskt är möjligt att ordna med så kallad betryggande övervakning.²⁰⁸ Det saknas en tydlig definition av betryggande övervakning men det kan till exempel vara en placering på ett HVB-hem eller i ett särskilt ungdomshem enligt LVU.²⁰⁹ Socialtjänsten bör därför besluta om ett omedelbart omhändertagande vid risk för att ett

²⁰⁵ Åklagarmyndigheten (2023). *Häktningstider och användning av restriktioner m.m.* Redovisning av ett myndighetsgemensamt regeringsuppdrag (Ju2023/01342). ÅM2023-1418, s. 22–23.

²⁰⁶ Åklagarmyndigheten (2023). *Häktningstider och användning av restriktioner m.m.*, s. 24–25.

²⁰⁷ Kriminalvården (2022). Kartläggning av häktade barn och unga i Sverige 2019–2020.

²⁰⁸ NJA 2008 s. 81.

²⁰⁹ SOU 2024:93, s. 173.

barn häktas, enligt både Socialstyrelsen²¹⁰ och JO. Enligt JO talar risken för häktning av ett barn starkt för ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU.²¹¹

Här finns dock en inbyggd motsättning mellan de olika lagarna som reglerar skälen för häktning i förhållande till skälen för att socialtjänsten ordnar betryggande övervakning i syfte att undvika häktning av barn. Till exempel kan den som placeras på ett särskilt ungdomshem eller ett HVB-hem inte av hänsyn till brottsutredningen nekas att hålla kontakt med omvärlden. En placering på HVB-hem av barn med kopplingar till kriminella nätverk kan därför leda till att barnet fritas av andra äldre personer.²¹² Platsbristen inom SiS vården kan också utgöra en hindrande omständighet för socialtjänsten att ordna med betryggande övervakning.²¹³ Detta kan därför innebära att betryggande övervakning inte kan anordnas.²¹⁴

Om risken finns att den unge skadar brottsutredningen och till exempel kan påverka brottsoffret, krävs också en högre grad av säkerhet än vad ett särskilt ungdomshem och LVU medger och i sådana fall har HD avslagit en ansökan om att en ungdom får placeras på särskilt ungdomshem i stället för på häkte.²¹⁵ Om den unge har restriktioner begränsar det socialtjänstens möjligheter att ordna betryggande övervakning eller att besöka den unge.

Häktade barn är en heterogen grupp med olika bakgrund och erfarenheter och mer än varannan har tidigare lagförts för brottslighet. Många har problem med narkotikamissbruk och psykisk ohälsa. Majoriteten är pojkar mellan 18 och 20 år med restriktioner under hela eller delar av häktetiden. Flickor har i högre grad psykisk ohälsa under häktesvistelsen.²¹⁶ Senaste året, 2024, har emellertid ett ökat antal barn häktats.²¹⁷

Det är med andra ord svåra avvägningar som påverkar bedömningen av huruvida barn ska häktas eller inte och det finns en möjlighet för socialtjänsten att medverka till att så inte sker i vissa fall. Häktetiden kan i vissa fall, när den unge inte har restriktioner som

²¹⁰ Socialstyrelsen (2020b). Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten, s. 95.

²¹¹ JO dnr 305-2016.

²¹² SOU 2024:93, s. 195.

²¹³ Riksrevisionen (2024:9), s. 60 f.

²¹⁴ SOU 2024:93, s. 174.

²¹⁵ NJA 2017 s. 701.

²¹⁶ Kriminalvården (2022). Kartläggning av häktade barn och unga i Sverige 2019–2020

²¹⁷ <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2024/maj/fler-barn-och-unga-inom-kriminalvard-visar-statistik/>.

begränsar detta, även utgöra en möjlighet för socialtjänsten att besöka och träffa den unge. Håktestiden kan medföra att den unge, utan sina kriminella kamrater, har "garden" nere och saknar behov av att visa upp en hård fasad. Detta kan utgöra ett bra tillfälle med en möjlighet för en duktig socialarbetare nå fram till den unge och motivera till insatser för att bryta en kriminell utveckling.

5.4.7 Skilda synsätt på relationen mellan brott och reaktion

En viktig aspekt i relationen mellan straffrätten och socialtjänsten, såväl i anslutning till att yttrandet lämnas till åklagaren som vid domstolens avgörande om lämplig påföljd, är att socialtjänsten ska bedöma om den unge har ett särskilt vårdbehov, som rör åtgärder för att motverka en ogynnsam utveckling. Det straffrättsliga perspektivet är brottsorienterat och *retrospektivt*, det vill säga att utifrån *en händelse, ett brott, i det förflutna* ska bestämmas om en *proportionerlig och rättvis reaktion på brottet*. Det bedöms hur skadlig handlingen är. Uppsåtet, om handlingen varit avsiktlig eller inte, är central. Översatt till vardagliga ordalag kan "straff" förenklat beskrivas som ett obehag som tillfogas den dömda därför att han eller hon har brutit mot vissa regler. Att straffet ska stå i proportion med brottets allvar kan också beskrivas som att straffet ska bestämmas efter förtjänst. De sociala insatser som socialtjänsten i sitt yttrande föreslår för domstolen utifrån barnets eller den unges särskilda vårdbehov värderas utifrån detta synsätt – dvs. de måste framstå som en rimlig reaktion på vad den tilltalade gjort sig skyldig till (se BrB 32 kap. 1 §).

Samtidigt måste socialtjänsten beakta att den unge inte är dömd för brottet vid tillfället för yttrandets bedömning av den unges behov. Det är en komplex balansgång att bedöma den unges vårdbehov och vilka insatser som bör sättas in baserat på ett brott/brottslighet med utgångspunkt från brottslighetens presumtiva straffvärde innan skuldfrågan ens är klarlagd. För socialtjänstens vidkommande kan detta i vissa fall utgöra ett påtagligt dilemma om den unge nekar till brottet i samband med att yttrandet ska lämnas.²¹⁸

Komplexiteten i detta framgår även i en studie av Brå som undersökte hur åklagare och domare uppfattade frågan om socialtjänsten skulle bedöma brottets straffvärde som grund för socialtjänstens

²¹⁸ Tärnfalk (2007).

ingripande. En påfallande hög andel domare, (65 procent) och åklagare, (84 procent), ansåg att socialtjänsten skulle göra det. Endast 16 procent av åklagarna, och 35 procent av domarna ansåg att socialtjänstens inte kunde bedöma detta endast domstolen kunde bedöma den frågan *efter att skuldfrågan avgjorts* i domstol.²¹⁹

När det gäller barn och unga som begår brott innebär har det sociala perspektivet ett annat fokus och det ställs andra frågor kring ett barns utsatthet och begynnande negativa utveckling (5 kap. 1 § SOL) och eventuella behov av vård (4 kap. 1 § SOL). Behovsbedömningen som är *prognostisk* och framåtblickande, utgår i stället från de bakomliggande tankarna om orsaker till hur brottet uppstått och om det tyder på någon slags brist i den unges situation som, om bristen åtgärdas, inte kommer ske igen. Denna bedömning utgår från barnets behov och vilken insats som bäst svarar mot detta behov för att undvika att den unge begår sådana handlingar i framtiden.

Rätt behandlingsinsats kan brista i straffrättslig proportionalitet

Den sociala bedömningen kan således utmynna i att en insats som, åtminstone teoretiskt, är relevant och effektiv ur ett vård- och behandlingsperspektiv med goda förutsättningar att leda till önskvärt resultat. Om socialtjänsten lyckas förmå den unge och vårdnadshavaren att samtycka till föreslagen vård, till exempel funktionell familjeterapi, ska insatsen primärt ges frivilligt med stöd av SOL. Men ur det straffrättsliga perspektivet talar vissa brotts allvar för att det krävs ett omhändertagande med stöd av LVU. Det innebär att utifrån det straffrättsliga perspektivet kan en effektiv insats bedömas som alltför oproportionerlig utifrån straffvärdet. Denna inbyggda problematik kan inte socionomutbildningen lösa. Däremot behöver studenterna redan under utbildningen ges förutsättningar genom erforderlig kunskap att förstå och förhålla sig till de skilda utgångspunkterna för straffrättens och socialtjänstens olika bedömningsgrunder.

²¹⁹ Brå (2002), s. 20 ff. *Åklagares, domares och socialtjänstens syn på påföljdssystemet för unga*; se även SOU 2004:122. Ingripanden mot unga lagöverträdare.

5.4.8 Socialtjänstens medverkan vid, strafföreläggande, straffvarning och särskilda ungdomspåföljder

Påföljdssystemets ungdomspåföljder, vilka i första hand ska väljas för unga lagöverträdare regleras i 32 kap. brottsbalken. Dessa är ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård²²⁰. De är påföljder där socialtjänsten har störst inflytande. I viss utsträckning kan även påföljder som i första hand är anpassade för vuxna väljas för unga lagöverträdare, som villkorlig dom och skyddstillsyn när ungdomspåföljder inte framstår som tillräckliga och fängelse för unga som begått mycket allvarliga brott som mord. Det finns andra möjliga reaktioner när unga begår brott som inte leder till åtal och en dom i domstol. Dessa är strafföreläggande som regleras i 15 § LUL och straffvarning som regleras i 16 och 17 §§ LUL.

Både straffvarning och strafföreläggande är två typer av reaktioner som kallas avledande lagföringsformer som förespråkas av till exempel barnrättskommittén²²¹ då barn kan ta skada av straffrättsliga processer och i stället bör bli föremål för avledande lagföringsformer. Socialtjänstens yttrande kan få betydelse för de beslut som fattas av åklagare eller domstol.

Strafföreläggande

Åklagaren får enligt 15 § LUL, trots de begränsningar som gäller enligt 48 kap. 4 § första stycket första meningen rättegångsbalken, utfärda strafföreläggande för brott som har begåtts av någon som inte har fyllt arton år, om det kan antas att den unge, om åtal hade väckts, skulle ha dömts endast till böter. Därvid skall åklagaren beakta de särskilda regler enligt vilka rätten kan döma till lindrigare straff än det är föreskrivet för brottet.

Enligt fjärde stycket får även ungdomstjänst föreläggas genom strafföreläggande för brott som har begåtts av någon innan han

²²⁰ När det gäller sluten ungdomsvård kommer den påföljden sannolikt att utmönstras ur systemet och dess funktion övertas av fängelse för unga inom kriminalvårdens regi. När utredningens föreslagna förändringar av socionomutbildningens examensmål genomförts, kommer inte sluten ungdomsvård finnas kvar som påföljd. Därför behandlas sluten ungdomsvård inte i kapitlet. Här behandlas inte heller medling enligt lag (2002:445) om medling med anledning av brott då detta inte är något som kräver socialtjänstens medverkan samt att insatsen är oklar i fråga om dess effektivitet.

²²¹ Barnrättskommitténs kommentar nr 24, (2019).

eller hon har fyllt arton år under de förutsättningar som anges i 32 kap. 2 § brottsbalken. Innan ungdomstjänst föreläggs ska ett sådant yttrande som avses i 11 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare inhämtas. Ungdomstjänst genom strafföreläggande infördes i lagen 2023.²²² Ett strafföreläggande ska ske vid personligt möte mellan åklagaren och den unge om det är möjligt, i annat fall får det meddelas skriftligen. Det innebär dels att den unge inte behöver dömas i domstol, dels att lagföring kan ske snabbare och den unge får en pedagogisk påföljd med visst rehabiliterande inslag. Genom ett yttrande från socialnämnden kan det också med större grad av säkerhet avgöras om den unge har ett sådant behov av vård att det i stället för ungdomstjänst kan vara aktuellt med ungdomsvård.²²³

Straffvarning

Om någon har begått ett brott innan han eller hon har fyllt arton år, får åklagaren besluta att underlåta åtal enligt 17 § LUL (straffvarning). Bestämmelser om möjligheter för åklagaren att besluta att underlåta åtal finns också i 20 kap. 7 § rättegångsbalken (åtalsunderlåtelse).

Straffvarning får beslutas, om den unge blir föremål för sådan åtgärd som anges nedan och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den unge:

1. vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453),
2. vård eller annan åtgärd enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, eller
3. annan åtgärd som innebär att den unge får hjälp eller stöd.

Straffvarning får också beslutas, om det är uppenbart att brottet har skett av okynne eller förhastande. Med det menas sådana brott som tidigare diskuterats, unga som av ren obetänksamhet begår brott. Straffvarning hette tidigare åtalsunderlåtelse men fick ändrad rubricering i syfte att tydligare markera det är en reaktion på ett brott och en varning om att en strängare reaktion är att vänta om så sker.

²²² Prop. 2022/23: 78.

²²³ Prop. 2022/23: 78, s. 56–57.

Bestämmelsen tillämpas för de unga som inte begått allvarliga brott och som det antas inte kommer att göra det igen.²²⁴

Vid bedömningen av om straffvarning ska beslutas ska särskilt beaktas den unges vilja att ersätta målsäganden för skada som uppkommit genom brottet, att avhjälpa eller begränsa skadan, att på annat sätt gottgöra målsäganden eller att medverka till att medling kommer till stånd enligt lagen (2002:445) om medling med anledning av brott.

Straffvarning får inte beslutas, om något väsentligt allmänt eller enskilt intresse därigenom åsidosätts. Vid bedömningen av om något väsentligt allmänt intresse åsidosätts ska det särskilt beaktas om den unge tidigare har gjort sig skyldig till brott (17 § LUL).

Den unge ska underrättas om ett beslut om straffvarning vid ett personligt möte med åklagaren inom två veckor efter det att beslutet har fattats. Den unges vårdnadshavare eller någon annan som svarar för den unges vård och fostran samt annan som har en fostrande roll i förhållande till den unge ska kallas till mötet, om det inte möter hinder eller annars finns särskilda skäl mot det. *Även företrädare för socialtjänsten bör ges tillfälle att närvara.* Om det är uppenbart att ett personligt möte inte kan genomföras inom den tid som anges i första stycket, får mötet äga rum senare. Kan ett personligt möte inte genomföras, ska den unge underrättas skriftligen om beslutet (18 § LUL).

Av särskilt betydelse i detta sammanhang är att socialnämnden skall underrättas om ett beslut enligt 18 §, om någon åtgärd från nämndens sida förutsätts (21 § LUL). Den som får straffvarning enligt 17 § ska iaktta skötsamhet (22 §).

Socialtjänsten har en betydande roll i ett flertal aspekter som kan få betydelse för beslutet. Dessutom kan det vara viktigt att närvara vid åklagarens möte med den unge och dennes föräldrar eftersom det mötet kan ge viktig information för det kommande sociala arbetet med familjen i fråga om insatser för att motverka återfall i brott.

²²⁴ Prop. 2014/15:25. Tydligare reaktioner på ungas brottslighet s. 1.

Böter

Böter är ingen särskild ungdomspåföljd men den är, vid sidan av straffvarning och åtalsunderlåtelse, den vanligaste påföljden för unga lagöverträdare. I regel används bötesstraff som påföljd för brott där det bedöms vara allt för ingripande att använda någon av de särskilda ungdomspåföljderna. Normalt döms böter ut om straffmättningsvärdet understiger 60 dagsböter och det inte heller finns något vårdbehov som motiverar att den tilltalade döms till ungdomsvård. Det innebär att unga lagöverträdare ofta döms till böter för vanligt förekommande brott som mindre allvarligare fall av misshandel, mindre allvarliga olaga hot, ringa stöld, ringa skadegörelse och olovlig körning.

Socialtjänsten har liten betydelse för beslut om böter, däremot kan det vara viktigt att socialtjänsten hjälper unga som döms till böter förstå att dessa inte försvinner om de inte betalar dem. Böter kan gå vidare till kronofogden vilket kan bli en dyster erfarenhet när den unge börjar arbete, om det finns obetalda skulder hos kronofogden. Av det skälet är även konsekvenserna av att dömas till böter en viktig kunskap för socialt arbete som studenterna bör uppmärksammas på så de kan motverka att unga hamnar i skuld.

Ungdomsvård

Ungdomsvård regleras i 32 kap. 1 § brottsbalken. Där föreskrivs att den som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år får dömas till ungdomsvård om det finns ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Om åtgärderna ska vidtas med stöd av socialtjänstlagen ska rätten meddela en föreskrift om att den unge ska följa ett *ungdomskontrakt* som upprättas av socialnämnden. Innehållet i kontraktet ska framgå av domen (32 kap. 1 § tredje stycket). Om åtgärderna i stället vidtas med stöd av LVU ska en vårdplan, som också upprättas av socialnämnden, bifogas domen (32 kap. 1 § fjärde stycket). Även den som har begått brott efter det att han eller hon har fyllt 18 men inte 21 år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl (32 kap. 1 § första stycket).

Dessa uppgifter ska redovisas i ett yttrande som regleras enligt 11 § LUL – se ovan för en beskrivning av vad som ska redovisas i innehållet i yttrandet.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet. Hur högt straffmättningsvärde som kan godtas är beroende av hur ingripande vården är tänkt att vara. Högsta domstolen har gett uttryck för att ungdomsvård, även i kombination med ungdomstjänst eller böter, inte ansågs tillräckligt ingripande som påföljd för våldtäkt mot barn²²⁵. Påföljden blev i stället ungdomsövervakning. I fallet hade socialtjänsten ingett ett yttrande med en vårdplan innehållande tolv behandlingssamtal på vardera en timme, vilket således ansågs otillräckligt.

Om den unge enligt kontraktet eller vårdplanen ska vara placerad i ett familjehem eller i annat särskilt boende, kan ungdomsvård enligt Högsta domstolen vara en tillräckligt ingripande påföljd trots att straffmättningsvärdet överstiger sex månader.²²⁶ Ungdomsvård kan i princip innebära många olika typer av insatser som samtal enskilt med den unge eller familjesamtal, kontaktperson, särskild kontaktperson, kontaktfamilj eller placering i familjehem, HVB hem eller SiS institution, såväl med stöd av SOL eller LVU.

Ungdomsvård kan även användas vid återfall i brott om vården framstår som ändamålsenlig och tillräckligt ingripande och om det finns rimliga förutsättningar för att den unge ska följa de föreskrifter vården omfattar på avsett sätt. Om rätten anser att en skärpning av straffet är påkallad, kan det ske genom att en tilläggsåtgärd i form av böter eller ungdomstjänst döms ut.²²⁷

Bristande kunskaper inom socialtjänsten i fråga om hur ett yttrande utformas och vilka insatser som föreslås (det är 290 olika kommuner som ansvarar för socialtjänsten) kan alltså få en central betydelse för både rättvisan och rättssäkerheten i systemet; om lika fall behandlas olika kan det påverka att barn får olika typer av sociala insatser eller straffrättsliga reaktioner.

²²⁵ NJA 2022 s. 1071.

²²⁶ SOU 2024:39, s. 115.

²²⁷ SOU 2024:39, s. 115.

Ungdomstjänst

Ungdomstjänst är inte bara en fråga för strafföreläggande utan även en påföljd som domstol kan besluta om för den som har begått brott innan han eller hon har fyllt 18 år (32 kap. 2 § första stycket brottsbalken). Ungdomstjänst kan dömas ut om den anses lämplig med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter. Som tidigare framgått ska socialtjänsten göra den bedömningen i samband med avgivande av yttrandet enligt 11 § LUL. Vid den bedömningen ska den tilltalades egen inställning vägas in, även om det inte utgör ett formellt hinder att den unge inte samtycker till påföljden. Om det finns särskilda skäl får även den som har fyllt 18 år vid domen dömas till ungdomstjänst (32 kap. 2 § andra stycket brottsbalken). Särskilda skäl kan vara att brottet har begåtts innan den tilltalade hade fyllt 18 år och det blir aktuellt att bestämma påföljden kort tid efter 18 årsdagen.²²⁸

Ungdomstjänst innebär att den dömda ska utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst 20 och högst 150 timmar. Den särskilt anordnade verksamheten kan bestå i deltagande i olika former av program eller utbildning.

Ungdomstjänst kan väljas som påföljd om den anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den tilltalades tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård.²²⁹

Det anses inte lämpligt att döma till ungdomstjänst för brottslighet med ett straffmättningsvärde som överstiger fängelse i sex månader.²³⁰

Det är av det skälet viktigt, som framgått under avsnittet om socialtjänstens yttrande, att socialtjänsten på ett tydligt sätt redovisat i yttranden exakt vad den unge ska få för vård, om socialtjänsten avser att vidta några åtgärder. Här kan till exempel socialtjänstens kunskaper om vilka program som kan förväntas ha positiva effekter på ungas brottslighet vara viktig samt vilka som inte är det. Detsamma gäller bedömningen av det särskilda vårdbehovet. I annat fall kan det vara svårt för domstolen att avgöra hur pass ingripande socialtjänstens vård är, och behöver kombinera ungdomsvården med ungdomstjänst eller böter.

²²⁸ SOU 2024:39, s. 115.

²²⁹ SOU 2024:39, s. 116.

²³⁰ NJA 2007 s. 636.

Ungdomsvård förenad med ungdomstjänst eller böter

Domstolen får förena ungdomsvård med antingen ungdomstjänst eller dagsböter, högst 200, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte, om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller art eller den unges tidigare brottslighet (32 kap. 3 § första stycket brottsbalken). Syftet med en så kallad kombinationspåföljd är, om förutsättningar finns för ungdomsvård men den påföljden ensam inte framstår som tillräckligt ingripande, att domstolen ska kunna avhjälpa bristen på proportionalitet och göra påföljden mer kännbar.

Ungdomsövervakning²³¹

Förutsättningarna för ungdomsövervakning regleras i 32 kap. 3 a § brottsbalken. Den som har begått ett brott innan han eller hon har fyllt 18 år får dömas till ungdomsövervakning, om varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet (32 kap. 3 a § första stycket). Den som har fyllt 18 år när domen meddelas får dömas till ungdomsövervakning bara om det finns särskilda skäl. Påföljden får inte användas mot någon som har fyllt 21 år vid tidpunkten för domen (32 kap. 3 a § andra stycket). Ungdomsövervakning sker i form av elektronisk fotboja. I förarbetena till ungdomsövervakning uppmärksammas komplexiteten i förhållandet mellan vård med grund i den unges behov och nödvändigheten av ett mer ingripande reaktion utifrån brottslighetens straffvärde:

Eftersom detta (vårdens, vårt tillägg) innehåll styrs av behovet finns det dock inte ett självklart samband mellan den föreslagna vården och brottets svårhet. Det kan därför saknas förutsättningar för ungdomsvård i sådana fall. Om straffmättningsvärdet uppgår till mer än sex månaders fängelse krävs för att ungdomsvård ska kunna väljas som påföljd att insatserna är mycket ingripande, i många fall genom en LVU-placering eller ett mycket ingripande kontrakt i kombination med ungdomstjänst. Om det inte är aktuellt och det inte heller finns tillräckliga skäl för

²³¹ I SOU 2024:39, s. 54–54 föreslås en ny påföljd, utvidgad ungdomsövervakning som ska inledas med att den dömde enligt 3 a § tas in i kriminalvårdsanstalt under en tid om två månader.

sluten ungdomsvård kan domstolen stå utan något lämpligt alternativ när det gäller val av påföljd.²³²

Som framgår är det av avgörande betydelse att socialtjänstens yttrande är tydligt i fråga om redovisningen av insatserna, så domstolen kan bedöma hur pass ingripande de är, i annat fall kan inte domstolen döma till ungdomsvård utan är hänvisad till andra påföljder.

Tiden för ungdomsövervakning får bestämmas till lägst sex månader och högst ett år (3 a § tredje stycket). Påföljden innehåller vissa obligatoriska inslag, bland annat ska den dömda följa den verkställighetsplan som fastställts, ha någon form av rörelseinskränkande inslag och vara skyldig att hålla kontakt med en särskilt utsedd koordinator. Det finns också en obligatorisk föreskrift om att den dömda ska avhålla sig från droger och alkohol under verkställigheten. Utöver de obligatoriska momenten är det möjligt att reglera andra föreskrifter i verkställighetsplanen som utgår från den dömdes tillvaro. Verkställigheten av ungdomsövervakning regleras i lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning. I den lagen framgår att det är kriminalvården som ansvarar för verkställigheten av påföljden (2 §).

Även om kriminalvården ansvarar för verkställigheten, är socialtjänsten en viktig samarbetspartner om unga döms ungdomsövervakning.

Undanröjande av ungdomspåföljd

Åtgärder vid misskötsamhet regleras i 32 kap. 4 § brottsbalken. Om den dömda i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon ska följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst eller ungdomsövervakning, får rätten på talan av åklagare undanröja en annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma en ny påföljd för brottet. Åklagaren får information om detta genom att socialtjänsten kan informera om att den unge inte sköter sina ålägganden (12 kap. 8 § SOL).

Här finns således en sekretessbrytande regel som ålägger socialtjänsten en skyldighet att informera åklagare när den unge bryter mot den påföljd som inneburit att socialtjänsten övertagit ansvaret

²³² Prop. 2019/20:118. Ungdomsövervakning, s. 33. Kursivering tillagd.

för den unge som dömts för brott. I det sociala arbetet kan socialsekreteraren använda denna kunskap i syfte att motivera den unge att följa ungdomskontraktet eller vårdplanen. Den kunskapen är även viktig för skolkuratorer som träffar skolbarn, för att kunna motivera dem till skötsamhet.

Ett barnrättsligt perspektiv på barns brottslighet och samhällets åtgärder

Utvecklingen av barns rättigheter, både nationellt och internationellt, tar sin utgångspunkt i två aspekter: barns behov i form av rättigheter och att stärka barns delaktighet i beslut som rör dem själva.²³³ Dessa tankar bygger på två grundsatser, den ena att barndomen är en speciell period i livet där människan är särskilt sårbar och under utveckling och därmed behöver, och har rätt till, ett mer omfattande skydd än en vuxen. Den andra utgångspunkten innebär en syn på barn som kompetenta rättighetsbärande individer och experter på sig själva och sin situation med en rätt till delaktighet i frågor och beslut som rör dem själva.²³⁴ Barn skiljer sig åt från vuxna i sin fysiska och psykiska utveckling, vilket utgör grundvalen för synen att barn ska ha lägre straffrättsliga ansvar och för ett separat system där barn behandlas på ett annat och mer individbaserat sätt.²³⁵ Det är bevisat att det är skadligt för barn att exponeras för det straffrättsliga systemet och att detta begränsar deras möjligheter att växa upp till ansvarstagande vuxna.²³⁶

Barnkonventionens utgångspunkt är att barndomen utgör en särställning. Liknande tankegångar ligger sedan länge också inbyggda i påföljdssystemet – inte minst straffbarhetsåldern på 15²³⁷ år och rätten till positiv särbehandling när barnet misstänks för eller döms för brott.²³⁸ Barnrättskommittén förordar en lägsta straffbarhetsålder på omkring 15–16 år, och uppmanar konventionsstaterna att under inga omständigheter sänka den lägsta straffbarhetsåldern.²³⁹

²³³ Kaldal och Tärnfalk (2017), s. 242.

²³⁴ Kaldal och Tärnfalk (2017), s. 242.

²³⁵ Kaldal och Tärnfalk (2017) s. 244–245.

²³⁶ Barnrättskommittén (2019), nr 24, s. 1.

²³⁷ Se förslag om sänkt straffbarhetsålder till 14 år för vissa brott i SOU 2025:11.

²³⁸ Kaldal och Tärnfalk (2017), s. 244.

²³⁹ Barnrättskommittén (2019, nr 24), s. 6.

Genom inkorporeringen av barnkonventionen som blev lag år 2020²⁴⁰ har skapats ytterligare ett rättsområde som socialtjänsten behöver följa. Det ställer ökade kunskapskrav om konventionen i det sociala arbetet då konventionen förstärker barnskyddsperspektivet i hur barn som begår brott ska beaktas.

Barn som inte är straffmyndiga kräver barnvänliga och tvärvetenskapliga reaktioner på de första tecknen på ett beteende som, om barnet var straffmyndigt, skulle betraktas som ett brott. Evidensbaserade åtgärdsprogram bör utarbetas som inte enbart speglar de många psykosociala orsakerna till sådant beteende utan även de skyddande faktorer som kan stärka motståndskraften. Det måste göras en övergripande och tvärvetenskaplig bedömning av barnets behov innan ett ingripande sker. I allra första hand bör barn få stöd inom familjen och samhället.²⁴¹

I barnkonventionen artikel 37 och artikel 40 anges specifikt regler om hur barn som misstänks eller dömts för brott får behandlas. När barn begår brott aktualiseras den balans som måste hållas mellan å ena sidan att rättsskipningen måste få ske och å andra sidan att rättsskipning kräver ett särskilt hänsynstagande till barnets specifika situation, mognad och ålder.²⁴² Enligt artikel 40 i konventionen bör varje barn som misstänks eller åtalas för eller har befunnits skyldigt att ha begått brott behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla av värdighet och värde.²⁴³ Här behövs till exempel forskning²⁴⁴ som visar hur barn som begått brott framställs i socialtjänstens yttranden när de åtalats för brott.

Frihetsberövande av barn en sista utväg

Av särskild betydelse är barnkonventionens utgångspunkt att barn enbart ska frihetsberövas som en sista utväg och att det då ska ske i en miljö anpassad för barn (BK art. 37 b). Om en placering är nödvändigt är ska det inte ske tillsammans med vuxna, om detta inte är till fördel för barnets välbefinnande och utveckling. I annat fall äventyrar barnets grundläggande säkerhet, utan att så sker även om

²⁴⁰ Prop. 2017/18: 186. Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter.

²⁴¹ Barnrättskommittén (2019 nr 24), s. 4.

²⁴² Barnrättskommittén (2019, nr 24), s. 2–4.

²⁴³ Barnrättskommittén (2019, nr 24), s. 1.

²⁴⁴ I Tärnfalk (2007) framgår att sådana beskrivningar av unga lagöverträdare kan vara såväl positiva som negativa.

barnet ska placeras med andra barn²⁴⁵. I det sammanhanget visar till exempel Riksrevisionens granskning av SiS institutioner att barn även kan fara illa genom att placeras ihop med andra barn om deras behov skiljer sig åt avsevärt och personalen saknar adekvat kompetens för att arbeta med de placerade barnen.²⁴⁶ Om ett frihetsberövande trots allt är nödvändigt måste det omgärdas på ett sätt som är säkert för barnet och att dess behov tillgodoses.

Här menar barnrättskommittén att fortlöpande och systematisk utbildning av yrkesutövare inom rättskipningssystemet för barn är avgörande för att dessa garantier ska upprätthållas. Dessa yrkesutövare bör kunna arbeta i tvärvetenskapliga grupper, vara väl insatta i barnets och tonåringens fysiska, psykologiska, mentala och sociala utveckling, liksom i de särskilda behoven hos de mest utsatta barnen.²⁴⁷ En förutsättning för de svenska åtagandena att efterleva barnkonventionen vilar delvis på socialtjänsten. Tillgång till goda familjehem och HVB-hem krävs för att garantera att barns och ungas vårdbehov tillgodoses liksom barnets bästa. Tillgången till sådana placeringsmöjligheter finns inte alltid vilket kan framtvunga en mer ingripande placering inom SiS särskilda ungdomshem, trots att det inte erbjuder den vård den unge behöver.²⁴⁸ Detta är en viktig resursfråga som behöver åtgärdas strukturellt, så barn och unga får adekvat hjälp även vid en placering och inte sätts i kontraproduktiva miljöer. Men, den individuella uppföljningen av en placering av ett barn eller ungdom är lika viktig för att säkerställa att placerade barn och unga får adekvat vård och inte överges när en placering genomförts, den frågan bör utbildningen adressera och förbereda studenterna på inför yrkeslivet.

5.5 Sammanfattande slutsatser

Om socionomer ska ha kvar det ansvar de ålagts av samhället, att förebygga och motverka att barn och unga utvecklar ett normbrytande eller kriminellt beteende, måste detta uppdrag bygga på adekvat kunskap och professionell kompetens ur ett nationellt perspektiv.

²⁴⁵ Barnrättskommittén (2019, nr 24), s. 15.

²⁴⁶ Riksrevisionen (2024:7), s. 92.

²⁴⁷ Barnkommittén (2019 nr 24), s. 8; se även Riksrevisionen (2024: 7) och (2024:9).

²⁴⁸ Tärnfalk och Alm (2021). Social worker motivations and organisational prerequisites for care of children who commit crimes – the best interests of the child or the protection of society? *European Journal of Social Work*, Vol. 24, nr 1, s. 21–33.

Det här kapitlet har syftat till att ge argument för att examensmålen i socionomutbildningen ska ändras och på så sätt stärka grunden för förebyggande socialt arbete med barn och unga som riskerar att utveckla eller fortsätta med kriminellt beteende. Syftet är att försöka ge en om inte fullständig men så relevant och aktuell bild som möjligt av ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker och hur socionomers förutsättningar att arbeta mer framgångsrikt med barn och unga med normbrytande och brottsligt beteende kan stärkas och utvecklas.

En ambition är också att peka ut ett underskattat men viktigt tvärvetenskapligt forskningsområde i socialt arbete.

Socionomer behöver förstå orsaker bakom ungas brottsliga beteende

Antalet barn och unga i grovt kriminella miljöer är än så länge relativt lågt men den snabbt ökande utvecklingen är oroväckande då det rör sig om att barn blir indragna i en synnerligen våldsam brottslighet och cyniskt utnyttjas som lejda barntorpeder. Socionomer arbetar under lagstadgat ansvar ofta i fronten av samhällets skuggsida där social utsatthet, destruktivt normbrytande beteende och brottslighet gror. Denna viktiga uppgift kräver breda och djupa kunskaper om ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker för att den ska kunna förebyggas och motverkas.²⁴⁹ Utan de insikter som driver barn och unga in i en brottslighet bortom de vanliga ungdomsmisstagen, är det en omöjlig uppgift.²⁵⁰

Behov av kunskaper om relevanta metoder i socialt arbete

För att förebygga, motverka eller bryta en brottslig utveckling krävs vidare kunskaper i och om metoder som effektivt kan motverka att barn och unga utvecklar ett mer djupgående normbrytande beteende och kriminalitet.²⁵¹ För många socionomer, inte minst de som arbetar inom socialtjänsten, är även behandlingskunskap viktig för att kunna utreda problem, föreslå och/eller arbeta med olika typer av behand-

²⁴⁹ Wikström (2023).

²⁵⁰ Wikström (2023), s. 41 ff.

²⁵¹ Lipsey (2009); SBU (2020/368); Sundell, Eskel, Bergström och Åström (2023); Wikström (2023); Åström et al. (2020).

ling för barn och unga i behov av socialtjänstens insatser. Den nya socialtjänstlagen accentuerar behovet av sådan kunskap.

Det är helt centralt för ett framgångsrikt arbete att inte samhället utsätter barn och unga för metoder som är verkningslösa eller skadliga. En del program eller behandlingsinsatser som ges både i öppenvård och på institution, som av forskningen får svagt stöd, skulle möjligen ge mer positiva resultat med adekvat utbildade socionomer. Denna reflektion grundar sig på forskning om programintegritet, om och hur ett behandlingsprogram implementeras och följs enligt de manualer som ligger till grund för programmet liksom att personal som genomför programmet har adekvat utbildning samt att de unga matchas rätt i programmen utifrån sina behov.²⁵²

Även skolkuratorer behöver adekvat utbildning för att kunna genomföra det komplexa uppdraget och den utbildning som bäst svarar mot förmågan att samtala och kommunicera med barn och unga och deras föräldrar. I rollen som samarbetspartner i de program som riktar sig till barn och unga har kuratorn en central elevstödande roll i skolan liksom andra professionella som ingår i samverkan.

Vissa metoder som Funktionell familjeterapi tycks fungera bättre på unga med en mindre utvecklad problematik. Metoden bygger på RBM modellen och kan stärka föräldrarnas möjligheter att med stöd av socialtjänsten ta ett starkare grepp om den unges sociala situation.²⁵³ Däremot fungerar metoden sämre på mer grovt kriminella unga²⁵⁴ vilket kan tala för att ju allvarligare problematiken är desto svårare blir den att komma åt genom öppna familjebaserade insatser. Det gäller således att inte enbart titta på metoder i sig utan alla insatser måste matchas för att fungera på rätt målgrupp.

²⁵² Helmond, P., Overbeek, G., & Brugman, D. (2014). A multiaspect program integrity assessment of the cognitive-behavioral program EQUIP for incarcerated offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58(10), 1186–1204; Riksrevisionen (2024:7), s. 62.

²⁵³ Alexander, et al. (2016); Socialstyrelsen (2021), s. 50 ff.

²⁵⁴ Mellgren, et al. (2024).

Socionomens trovärdighet som ett slags barnets sociala advokat kräver kompetens och kunskap

Socionomer har en central roll i rättssystemet i samband med polisförhör, häktning och när unga döms i domstol. Man kan se denna roll som ett slags social advokat. Här finns samtidigt en inbyggd konflikt ur ett bredare samhällsperspektiv mellan rättvisa och proportionerliga straff utifrån brottslighetens straffvärde och effektiva sociala vårdinsatser utifrån barns och ungas behov. De metoder som får starkast vetenskapligt stöd och som verkar vara effektiva i brottsförebyggande eller behandlande mening, kan ur ett straffrättsligt perspektiv framstå som otillräckliga. Utredningens förslag om nya examensmål syftar till att visa hur man kan integrera kunskaper från olika områden i syfte att stärka socionomens roll i den straffrättsliga kontexten och på så sätt bättre hjälpa de barn och unga som är mottagliga och möjliga att nå med sociala insatser. Utredningens ambition är inte att socialtjänsten ska bli en mer repressiv myndighet utan tvärt om, genom en förstärkt kunskapsbas ska socionomer kunna utgöra en mer trovärdig profession i arbetet med barn och unga i kriminogena och straffrättsliga kontexter. Detta ligger också helt i linje med barnkonventionen. Så är inte alltid fallet idag, bland annat på grund av skillnader i socialtjänstens agerande och argumentation²⁵⁵ kring barn i gråzonen mellan straff och vård, vetenskap och ideologi.

Vägen dit går genom forskningsbaserade kunskaper och individuell kompetens och förmåga för att arbeta mer effektivt för unga lagöverträdare och, när så är möjligt och relevant, att kunna argumentera för det sociala perspektivet i en straffrättslig kontext för att i förlängningen utgöra ett för åklagare och domstol mer trovärdigt alternativ till repressiva frihetsberövande påföljder.

Behovet av specialisering på avancerad nivå

Socionomers legitimitet att arbeta med utsatta barn och unga, en växande andel med grovt kriminellt beteende, kräver att socionomerna i hela landet är relevant rustade för den mycket svåra uppgiften. När det gäller direktivet om behov av ytterligare specialiseringar, och i så fall föreslå vilka, har utredningen kommit fram till att den

²⁵⁵ Riksrevisionen (2024: 9).

är svår att besvara inom ramen för denna utredning. Vi har utifrån granskningen av samtliga studieplaner, vidareutbildning och uppdragsutbildning identifierat att majoriteten av lärosätena saknar en sådan möjlighet. Således finner utredningen ett klart behov av kurser på avancerad nivå som innehåller ämnesintegrerade studier med inriktning mot socialt arbete med barn och unga i kriminella miljöer.

För att universiteten ska kunna ta fram ett relevant kursutbud måste det finnas ett behov uttryckt av de potentiella studenterna vilket i princip kan ske utifrån två utgångspunkter.

1. Det finns en efterfrågan från socionomstudenter själva eller
2. Det finns en efterfrågan från arbetsmarknaden, till exempel socionomer eller arbetsgivare som efterfrågar detta.

Av de kontakter utredningen haft synes inte detta vara ett aktuellt primärt önskemål från fältet. Men det kan snabbt ske förändringar i de behoven. En fråga utredningen ställt sig är varför inte examinerade socionomer söker sig tillbaka till universitetens kursutbud i större omfattning? Socionomer utbildar sig dock inom andra utbildningar som psykoterapi, familjeterapi eller kurser med speciell bäring på den egna professionens behov. Endast en mindre andel, drygt 2,5 procent, av examinerade socionomer fortsätter att studera på universitetens avancerade nivå vilket är mycket lågt jämfört med till exempel sjuksköterskor där andelen som vidareutbildar sig på avancerad nivå är en bit över 50 procent. Argument som framkommit i utredningen från fältet (såväl från lokala fackklubben i Göteborg som från socialsekreterare) är att det inte lönar sig: man får ingen belöning eller nedsättning i arbetstid, inga karriärvägar eller bättre löneutveckling som svarar mot ansträngningen.

Frågan behöver utredas och klarläggas för att incitament ska kunna skapas för studier på avancerad nivå på socionomutbildningarna. Av de skälen ser vi det som tveksamt att lärosätena utan att detta klarlagts ska skapa sådana kurser i större omfattning. Vi adresserar frågan ytterligare i kap. 7.

Andra utredningar med relevans för denna utredning

Området unga lagöverträdare har under denna utrednings pågående varit, och fortfarande är, föremål för ett intensivt utredningsarbete och omfattande förändringar som bland annat behandlar såväl förutsättningarna för åklagare att fatta beslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU (dir. 2023:160), sänkt straffbarhetsålder (dir. 2023:112, SOU 2025:11), samt att ersätta sluten ungdomsvård med fängelse för unga (Ju2023/02157). I en nyligen avslutad utredning föreslås bland annat effektivare verktyg för unga lagöverträdare (SOU 2024:93) och i en annan utredning föreslås utökad möjlighet till ungdomsövervakning för unga mellan 15–17 år och slopad straffreduktion för unga över 18 år (SOU 2024:39) införande av elektronisk fotboja inom socialtjänsten och vitesbelägga föräldrar som inte medverkar till sociala insatser (Ds 2024:30) och skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1). Det föreslås även skärpta regler för unga lagöverträdare (SOU 2023:112) samt ett ökat uppgiftsutbyte mellan skolan och socialtjänsten genom införande av sekretessbrytande regler i OSL (SOU 2024:87).

Utredningen har försökt beakta det som varit mest relevant.

6 Utredningens förslag och överväganden samt konsekvenser av utredningens förslag

Inledning: Förslag och överväganden

Enligt direktiven (dir. 2023:121) ska utredningen:

föreslå nya eller ändrade examensmål för socionomexamen för att studenterna, inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng, ska få den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott.

I enlighet med tilläggsdirektiven (dir. 2024:32) ska utredningen vidare:

ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen utifrån dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov och, om så är fallet, föreslå nya eller ändrade examensmål

Den senaste översynen av examensbeskrivningen för socionomexamen gjordes 2006, dvs. i samband med Bologna-reformen 2007. Samtidigt sammanfördes sociala omsorgsprogrammet och socionomprogrammet, vilket innebar att nya mål och en breddning av socionomexamen slogs fast. Det är examensbeskrivningen för socionomexamen som utgör grunden för varje lärosätes beslut om utformning av socionomprogrammet.

Under de snart 20 år som har gått efter det har nya socionomprogram inrättats på ett antal lärosäten, samhället har förändrats och fortsätter att förändras i snabb takt, socionomernas arbetsmark-

nad växer och vidgas och med det ändras även förväntningarna på socionomernas arbete och kompetens. Socionomexamen ska förbereda för arbete inom olika samhällssektorer, hos olika arbetsgivare, inom olika verksamhetsområden, för hundratals yrken och för många fler arbetsuppgifter (se avsnitt 4.1 *Vidsträckt arbetsmarknad och mångskiftande arbetsuppgifter*).

Samtidigt växer variationen inom och mellan utbildningarna. Vi menar att socionomprogrammen blir lösare i konturerna:

I kapitel 3 visar vi att sedan den akademiska disciplinen socialt arbete infördes som huvudämne i socionomutbildningen 1977, och till följd av bland annat Frihetsreformen 1993 och Bolognareformen 2007, har utrymmet för lokal anpassning och profilering av utbildningens innehåll stegvis stärkts. På kursnivå är variationen mellan olika program i dag stor, innehållet speglar de lokala forskningsmiljöerna. I utbildningsplanerna för socionomprogrammet benämns socialt arbete som programmets *huvudområde*, alltså inte *huvudämne*, något som kan ses som en indikation på det breda innehållet.

Vid sidan av huvudområdet socialt arbete, är utbildningen i juridik en central del av socionomprogrammen. I avsnitt 4.2 redogör vi för det juridiska ramverk som utgör grunden för socionomernas yrkesutövning och i avsnitt 3.3.3 beskriver vi utbildningen i juridik i dagens socionomprogram. Även inom det området är den lokala variationen stor. Omfattningen av den juridiska utbildningen varierar mellan 13,5 och 30 högskolepoäng, lärarnas ämnesmässiga förankring är olika och på många håll efterlyser lärare och studenter mer utrymme för undervisning och tillämpningsövningar i juridik. Sedan 1977 finns inga explicita förordningskrav på att juridik ska ingå i socionomutbildningen.

Den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU) är en stomme i studenternas professionsutveckling. Inte heller här ställs några förordningskrav, men inom det här området liknar programmen varandra omfattningsmässigt. Under läsåret 2024/25 erbjuder 16 av 19 lärosäten en sammanhållen VFU-kurs under termin 5. Däremot varierar förutsättningarna för VFU:n. På många håll kan lärosätena ha svårt att finna VFU-platser till sina studenter och de platser som erbjuds är av varierande kvalitet (se avsnitt 3.3.4 *Verksamhetsförlagd utbildning och fältstudier*).

Sammantaget bedömer vi att socionomprogrammets karaktär som generalistutbildning bör bibehållas. Det är svårt att tänka sig

en annan lösning inom ramen för nuvarande omfattning och givet det breda och komplexa kunskapsfält som ska täckas.

Men vi ser samtidigt att programmet behöver mer stadga och tydligare inramning för att utbildningarna vid olika lärosäten ska bli mer likvärdiga. Socionomstuderande vid ett lärosäte behöver garanteras en utbildning som innehållsligt och kvalitetsmässigt är likställd med andra studenter, vid andra lärosäten. Arbetsgivare behöver kunna veta vad en socionomutbildning faktiskt innehåller, vilka kunskaper och färdigheter den ger. Vi menar även att glappet mellan socionomprogrammen och den yrkesverklighet som de förbereder för behöver minska.

Sammantaget syftar utredningens förslag till att:

- rikta uppmärksamhet mot aktuella samhällsutmaningar som socionomer möter i sin yrkesutövning och som kommer att finnas kvar under överskådlig tid,
- ge tydligare stadga åt socionomprogrammet genom att synliggöra och stärka förutsättningarna för tre av programmets centrala delar:
 - huvudområdet socialt arbete (som kunskapsfält och tillämpningsområde)
 - utbildningen i juridik
 - den verksamhetsförlagda utbildningen,
- ge ökad tyngd åt färdighetsträningen inom programmet,
- för att därigenom bidra till att stärka socionomerna kompetens att i sin yrkesutövning möta aktuella samhällsutmaningar.

Nedan presenteras utredningens huvudsakliga förslag och överväganden inom ramen för direktiven och tilläggsdirektiven (dir. 2024:32), tillsammans med en analys av konsekvenserna av förslagen.¹

Ytterligare förslag, utanför utredningens direktiv, presenteras i kapitel 7.

¹ Här redovisar vi dock inte förslag på smärre omformuleringar, omflyttningar eller strykningar i examensordningens befintliga mål. Samtliga förslag på förändringar i examensordningen redovisas i kapitel 1, *Författningsförslag*.

6.1 Aktuella samhällsutmaningar

6.1.1 Utredningens förslag

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- *visa kunskap om aktuella samhällsutmaningar inom området*
- *visa kunskap om områdets vetenskapliga grund samt kännedom om aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, samt kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen*
- *visa kunskap om barns behov och sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar barns, ungas, kvinnors, mäns, och äldres livsbetingelser, samt kunskap om hur funktionsnedsättning påverkar människors livsbetingelser*
- *visa kunskap om och förståelse för hur social utsatthet, normbrytande beteende och ungdomskriminalitet kan förebyggas och hur återfall i brott kan motverkas*
- *visa kunskap om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, samt om hedersrelaterat våld och förtryck.*

(Utredningens förändringsförslag är kursiverade.)

6.1.2 Utredningens överväganden

Dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov står i centrum för utredningens direktiv och tilläggsdirektiv (dir. 2024:32), tillsammans med frågan om hur examensordningens mål på bästa sätt kan bidra till att socionomprogrammet går i takt med sin samtid. Vi menar att svaret handlar om vilken typ av kunskaper som programmet ger, och inte bara om själva innehållet i kunskaperna.

I betänkandets kapitel 3 analyseras socionomprogrammet, bland annat dess karaktär som generalistutbildning. Här framgår att det bland lärosätena finns en bred enighet om att programmet ska kännetecknas av bredd, helhetssyn, komplexitet och integrering av kunskaper. De problem som socionomer ställs inför är komplexa och många av dem samspelar. Alltför snäva perspektiv gör att man

riskerar att missa den större bilden, och därmed också den grundläggande förståelsen av det sociala arbetets problematik (se avsnitt 3.3.5 *Generalistkunskaper, profilering och studenternas valfrihet*).

Vid de lärosätesdialoger som utredningen genomförde hösten 2024 diskuterades examensordningen och budskapet var tydligt: Snäva och specifika examensmål kan vara problematiska. *Hur många specifika lärandemål kan man ha och ändå hålla ihop en utbildning? Hur ska man värdera mellan olika mål?* Preciserade mål i examensordningen blir alltför bärande, synliga och definierande av professionen, menade lärosätena.

Vi delar denna bedömning och menar att socionomprogrammets karaktär som generalistutbildning bör bibehållas.

Kunskap om aktuella samhällsutmaningar inom området

Ytterligare ett argument för generella examensmål och generell inriktning på socionomprogrammet är att detta ger lärosätena frihet och utrymme att möta samhällsutvecklingen. De vida och ospecificerade ramarna gör det möjligt att fortlöpande anpassa programmets innehåll efter aktuella utmaningar. Även detta är en bedömning som utredningen delar.

Men å andra sidan, menar vi, kan vida ramar också vara till intet förpliktigande. De pekar ingenstans, leder ingenstans, ger utrymme för stagnation.

I till exempel avsnitt 3.3.2 förklarar lärosätena de lokala variationerna inom huvudområdet socialt arbete som en konsekvens av att de anställdas kompetens och forskningsintressen skiljer sig åt. De lärare och forskningsmiljöer som finns vid institutionerna avgör, tillsammans med examensordningen, programmets lokala innehåll. De etablerade forskningsmiljöerna tenderar dessutom att vara stabila över tid, samtidigt som det tar tid för nya miljöer att växa sig starka. Här finns en tröghet inom systemet.

Vid utredningens lärosätesdialoger togs de långa ställtiderna inom akademien upp:

Från [det att] vi ser ett behov, förändra en kurs till exempel, tar det flera år. (Lärosätesdialog)

Det är långsamma processer att förändra utbildningsplaner och kursplaner. (Lärosätesdialog)

Med förslaget på tillägg i examensordningen, att studenten ska visa *kunskap om aktuella samhällsutmaningar inom området*, vill utredningen markera vikten av proaktivitet. Socionomprogrammets innehåll behöver kontinuerligt prövas och omprövas för att vara i takt med samtiden och de samhällsutmaningar och kompetensbehov som samhällsutvecklingen för med sig.

Kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen

Socionomernas arbetsmarknad växer och vidgas, socionomprogrammet ska förbereda för arbete inom olika samhällssektorer, många yrken och för många olika och svåra arbetsuppgifter. Konsekvenserna av denna utveckling analyseras i Bengtsson (2020):

Ju mer diversifierad jurisdiktionen blir inom en profession, desto mer abstrakt behöver den kognitiva basen bli för att hålla ihop och täcka den. (a. a., s. 161)

När de sammanbindande idéerna blir mer abstrakta öppnas dock området för yttre specialisering och inflytande av allmänna kunskaper. (a. a., s. 161)

Socionomprogrammen utformas som generalistutbildningar, med avsikten att ge studenterna sådana generiska kunskaper som gör det möjligt för dem att under ett långt yrkesliv fungera på en föränderlig och diversifierad arbetsmarknad. Samtidigt poängterar Bengtsson att hög abstraktionsnivå innebär att kopplingen mellan kunskapsbas (utbildningen) och arbetsområde (yrkesutövningen) försvagas, alltså att avståndet mellan teori och tillämpning ökar.

Det är en problematik som uppmärksammas även i andra undersökningar, till exempel av Arbetsmiljöverket:

Ett annat känt problem som framkommer är ett stort glapp mellan utbildning och verklighet för nyutexaminerade socionomer. (Arbetsmiljöverket 2018, s. 19)

Utredningens förslag på tillägg i examensordningen, att studenterna ska *visa kunskap om sambandet mellan vetenskap och beprövad erfarenhet och sambandets betydelse för yrkesutövningen* syftar dels till att rikta fokus mot frågan om tillämpning inom programmet, dvs. frågan om att knyta teoretiska kunskaper till praktisk handling, inklusive tillämpning av juridiska kunskaper. En annan tanke är att markera betydelsen av den vetenskapliga kunskapen i socionomernas yrkesutövning. Som vi visar i avsnitt 6.3.2 finns forskning som tyder på att socionomer i relativt låg grad baserar sitt arbete på just forskningsbaserad kunskap.

Vårt förslag är också i linje med förslaget på ny socialtjänstlag, där regeringen fastslår att inom en kunskapsbaserad socialtjänst ska verksamheterna bedrivas i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet, dvs. i enlighet med bästa tillgängliga kunskap.

Kunskap om äldres livsbetingelser och om hur funktionsnedsättningar påverkar människors livsbetingelser

En risk med att peka ut specifika målgrupper eller specifik problematik i examensordningen är att de grupper och problem som *inte* nämns hamnar i skymundan. I nuvarande mål för socionomexamen nämns till exempel endast målgrupperna *barn, kvinnor* och *män*. Minst två grupper som är centrala inom det sociala arbetet utelämnas i skrivningarna, dvs. *äldre* och *personer med funktionsnedsättningar*. Vi föreslår att även dessa båda grupper ska uppmärksammas i examensordningen. Det är grupper som är etablerade inom det sociala arbetet men som osynliggjorts i examensordningen sedan social omsorgsexamen upphörde 2007.

En av de samhällsutmaningar som tas upp i utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32) handlar om det ökande antalet äldre personer. Att det finns gamla människor är inget nytt. Det som gör att den här gruppen nu pekas ut som en aktuell samhällsutmaning är att den

förändras. Antalet äldre blir fler samtidigt som antalet riktigt gamla också ökar (se avsnitt 4.3.5 Allt fler äldre med komplexa behov).

Med den utvecklingen följer att de äldres behov blir fler, mer komplexa och att behovet av samverkan mellan kommunernas socialtjänst och hälso- och sjukvården ökar. Även efterfrågan på stödinsatser till anhöriga och andra närstående kan antas öka, eftersom anhöriga ofta står för stora delar av de äldres stödbehov.

Även personer med funktionsnedsättning tas upp i utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32), utan att nämnas i den nuvarande examensordningen. Det som enligt tilläggsdirektiven utmärker den här gruppen är dels att stödbehoven är väldigt skiftande, dels att många personer behöver stöd genom hela livet och stöd inom många områden. De komplexa och långsiktiga stödbehoven ställer både krav på socionomernas kunskaper om människor i målgruppen och deras livsvillkor, och krav på samverkan och samordning inom kommunernas sociala arbete och med andra aktörer som till exempel skolan, hälso- och sjukvården och ibland kriminalvården. Även när det gäller denna målgrupp behöver socionomerna kunskaper om närståendes roll och stödbehov.

Social omsorg är en av de senaste ”kompetenser” som fogades till socionomprofessionen i och med sammanslagningen mellan socionomprogrammet och sociala omsorgsprogrammet i samband med Bolognareformen 2007. Sociala omsorgsprogrammet klassificerades som vårdutbildning hade fram till dess en inriktning mot äldre- och handikappomsorg och socialpedagogik.² Vid sammanslagningen upphörde sociala omsorgsexamen och den examensordning som trädde i kraft innehöll en ny socionomexamen, i vilken delar av social omsorgsexamen ingick och nya mål och krav på en breddning av utbildningen slogs fast (se avsnitt 3.1.3 *Högskolans socionomutbildningar från 1977 fram till i dag*).

² Den sociala omsorgsutbildningen hade sina rötter i den gamla ålderdomshemsföreståndarutbildningen. År 1982 inrättades en allmän utbildningslinje med benämningen social omsorgs- linjen. Linjen tillhörde sektorn för vårddyrken och omfattade 80/100 poäng. De dåvarande inriktningarna på utbildningen var mot äldre- och handikappomsorg, mot psykiskt utvecklings- störda och flerhandikappade, samt mot socialpedagogiskt behandlingsarbete. När den centrala utbildningsplanen upphörde att gälla vid 1993 års frihetsreform infördes en yrkesexamen benämnd social omsorgsexamen, i många fall med samma poängomfattning som socionom- utbildningen. Sociala omsorgsprogrammet tillhörde landstingens vårdhögskoleutbildningar. Den 1 januari 2002 övertog staten huvudmannaskapet för landstingens vårdutbildningar. I maj 2002 fick Högskoleverket i uppdrag att göra en översyn av social omsorgsutbildningen och socionomutbildningen. Uppdraget genomfördes i samverkan med Socialstyrelsen och resulterade i att Högskoleverket föreslog att de båda yrkesexamina social omsorg och socio- nom skulle sammanföras till en (Högskoleverket 2003b).

Vid en konferens i november 2024 som anordnades av företrädare för landets socionomutbildningar, presenterades en analys av utvecklingen inom omsorgsområdet efter sammanslagningen av de båda programmen 2007:³

Sammanlagningen mellan socionom- och sociala omsorgsprogrammet var i praktiken främst en nedläggning av det senare i och med den svaga ställning som omsorgsämnet har i dagens socionomutbildning. (Bennich, Brauer & Strandberg, 2024)

Slutsatsen ovan är bister men enligt vår bedömning inte orimlig, givet hur kursutbudet ser ut i dag. De flesta kurserna inom socionomprogrammen har generell inriktning. Läsåret 2024/25 är det enbart två lärosäten som erbjuder obligatoriska kurser med specifik inriktning mot äldre och personer med funktionsnedsättningar inom ramen för programmet (7,5 hp, respektive 15 hp). Vid övriga 17 lärosäten är det alltså möjligt att genomgå utbildningen utan att överhuvudtaget fördjupa sig i de sociala villkor som gäller för dessa båda målgrupper. Vid tre lärosäten har studenterna inte ens möjligheter att fördjupa sig, här finns varken obligatoriska eller valbara kurser med sådan inriktning. Vid tolv lärosäten erbjuds valbara kurser med inriktning mot äldre och åldrande, och vid nio lärosäten finns valbara kurser med inriktning mot personer med funktionsnedsättning (se bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*).⁴

Det finns också indikationer på att det här är områden där de yrkesverksamma socionomernas kompetenser inte är tillräckliga. I SKR:s undersökning av hur chefer inom socialtjänsten ser på dagens socionomutbildningar (2024b) pekar de flesta ut bland annat *funktionsnedsättningar* och *äldre/åldrande* som områden där kunskapen behöver stärkas, inklusive kunskapen om lagstiftningen inom dessa områden.

Förslaget på tillägg i examensordningen, att studenten även ska visa kunskap om *äldres* livsbetingelser, *samt kunskap om hur funktionsnedsättningar påverkar människors livsbetingelser*, innebär att rikta uppmärksamhet mot aktuella samhällsutmaningar som socionomer

³ Konferensen anordnades av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) och Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC).

⁴ På flera håll erbjuds sådana kurser inom socionomprogrammet som inriktas mot äldre och personer med funktionsnedsättning, även som fristående kurs.

möter i sin yrkesutövning och som kommer att leva kvar under över-skådlig tid.

Kunskap om hur normbrytande beteende och kriminalitet kan förebyggas och brytas bland barn och unga

I betänkandets kapitel 5. *Ungdomsbrottslighet, sociala insatser och straffrättsliga reaktioner* ges en sammanfattande och aktuell bild av ungdomsbrottslighetens mönster och orsaker. I avsnitt 3.4.3 *Specialiseringar inom området ungdomsbrottslighet* visar vi att undervisning inom detta område i dag saknas inom de allra flesta av landets socio-nomprogram. Läsåret 2024/25 erbjuder endast sex av 19 lärosäten kurser med uttalad inriktning mot ungas/vuxnas kriminalitet eller normbrytande beteende inom ramen för eller med anknytning till socionomprogrammet.

Detta är enligt utredningens bedömning en allvarlig brist. Barns och ungas brottslighet kan betraktas som det yttersta uttrycket för den utsatthet som många barn och unga lever i dag, och som dessutom tenderar att öka. Det är också ett samhällsfenomen som innebär skada för andra i samhället. Vi föreslår därför att ett nytt examensmål fogas till examensordningen: att socionomprogrammets studenter ska visa kunskap om och förståelse för hur social utsatthet, normbrytande beteende och ungdomskriminalitet kan förebyggas och hur återfall i brott kan motverkas. Argumenten är flera:

Socionomer arbetar ofta i fronten av skuggsamhällets sociala problem med bland annat normbrytande beteende och begynnande brottslighet bland barn och unga. Inte minst socialtjänsten har en central roll. För att kunna utföra detta arbete behöver socionomer till att börja med goda kunskaper om de bakomliggande grunderna bakom normbrytande beteende och ungdomsbrottslighet (Wikström 2019, 2023, Wikström et al., 2024). Utan att förstå vilka orsaker som driver barn och unga att utveckla en brottslighet som ligger bortom de vanliga ungdomsmisstagen, är det en omöjlig uppgift att hjälpa någon att sluta med beteendet (Wikström 2023, s. 41 ff.).

För att motverka eller bryta en brottslig utveckling krävs även kunskaper om vilka metoder som forskningen stöder när det handlar om att effektivt kunna motverka att barn och unga utvecklar ett mer djupgående normbrytande beteende och kriminalitet (Wikström 2023). Och lika viktigt är det att känna till vilka insatser som är utan

effekter, kontraproduktiva eller kanske rentav skadliga (Andershed et al., 2010, Andreassen 2003, Lipsey 2009, Sundell, Eskel, Bergström och Åström 2023).

Både i frågan om ungdomsbrottslighetens orsaker och om det sociala arbetets metoder, menar vi att socionomutbildningen behöver ta ett starkare grepp och vägleda studenterna i att förstå både hur teori kan användas och vilken hjälp de kan få från forskningen. Därigenom pekar utredningens förslag även ut ett viktigt framtida tvärvetenskapligt forskningsområde i socialt arbete.

Socionomer inom socialtjänsten har dessutom en central roll i rättssystemet, i samband med polisförhör, även i vissa fall vid häktning och när ungas brottslighet leder till att de döms i domstol. Här finns samtidigt en inbyggd konflikt ur ett bredare samhällsperspektiv mellan rättvisa och proportionerliga straff utifrån brottslighetens straffvärde, och effektiva sociala vårdinsatser utifrån barnets behov. De metoder som får starkast vetenskapligt stöd och som verkar vara effektiva i brottsförebyggande eller behandlande mening kan ur ett straffrättsligt perspektiv framstå som otillräckliga.

Utredningens uppfattning är inte att socialtjänsten ska bli en mer repressiv myndighet utan tvärtom, att socialtjänsten genom en förstärkt kunskap inom detta område ska utgöra en trovärdig motvikt till onödigt ingripande påföljder för barn och unga. Vägen dit går genom grundläggande kunskaper om ungdomsbrottslighetens orsaker, kunskaper om metoder som kan bidra till att bryta utvecklingen och genom förmågan att kommunicera och argumentera för det sociala perspektivet.

Ytterligare specialiseringar inom området ungdomsbrottslighet

Utredningen ska enligt direktivet ta ställning till om det finns behov av ytterligare specialiseringar inom området ungdomsbrottslighet, och i så fall föreslå vilka.

Vi har funnit att det nuvarande kursutbudet inom området ungdomsbrottslighet är mycket begränsat vid landets lärosäten med socionomprogram, och vi argumenterar för att detta är en allvarlig brist. Det behövs betydligt större möjligheter för specialiseringar inom området.

Vi menar samtidigt att det mest verkningsfulla sättet att åstadkomma ett sådant utökat utbud inom ramen för nuvarande socio-nomexamen är genom att tillföra det ytterligare examensmål som vi föreslår. På så sätt skapas incitament för samtliga lärosäten att utveckla sitt kursutbud inom området, vilket borgar för att samtliga framtida socionomer ska kunna ta del av kunskaperna.

Kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck är en av de samhällsutmaningar som tas upp i utredningens tilläggsdirektiv (dir. 2024:32).

I betänkandets avsnitt 4.3.4 *Hedersrelaterat våld och förtryck* ingår en redogörelse för hur frågan analyseras av bland andra Brottsförebyggande rådet, Socialstyrelsen, och Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck. Hedersvåldet regleras numera i lagstiftningen. Sedan 2022 finns ett särskilt brott för hedersförtryck, som innebär att det är straffbart att begå sådana gärningar. Det är motivet som gör brottet hedersrelaterat.

Vi visar i avsnitt 4.3.4 att forskning visar på att detta är ett allvarligt problem som samhället måste adressera på flera samhällsliga nivåer.

Vi konstaterar att hedersvåldet får både specifika och allvarliga konsekvenser för de utsatta. Det är ett kulturellt, emotionellt, sexuellt och fysiskt våld och förtryck som genomsyrar framför allt kvinnors och flickors tillvaro under hela deras livstid, men även pojkar, män och Hbtqi-personer är utsatta. Förutom i den långtgående kontrollen, så visar det sig till exempel i frihetsberövande, isolering, bortföranden av barn till andra länder, könsstympning, barnåkten-skap, tvångsgifte, hot, ofredande, misshandel, mordförsök och mord – i första hand från de utsattas familj eller andra närstående.

Centralt är att den kvinnliga sexualiteten kontrolleras. Även unga män som bryter mot hedersnormerna, och hbtq-personer, kan betraktas som hot mot familjens heder. (Regeringens skrivelse 2007/08:39, s. 12)

Samtidigt är kunskapsluckorna stora bland de samhällsaktörer som möter hedersvåldet, och samordningen brister. Det framhåller till exempel Socialstyrelsen (2019a), Barnombudsmannen (2024), Brå⁵

⁵ <https://bra.se/amnen/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>.

och Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck⁶. Det är också ett område som är svårt att få grepp om på grund av det stora mörkertal som kringgärdar frågan. Hedersrelaterat våld och förtryck uppmärksammas inte tillräckligt, de som är utsatta kan vara svåra att nå och de insatser som erbjuds är ofta otillräckliga.

Bristen på kunskap inom myndigheterna medför såväl att socialsekreterare inte vet hur de ska hjälpa de utsatta och att de som är utsatta känner sig svikna av socialtjänsten (Myndigheten för vårdanalys 2023). En särskilt viktig problematik ligger inbyggd i sociallagstiftningens krav på samverkan med anhöriga vid öppna insatser och att vid behov av placering av barn överväga släktingplaceringar.⁷

Såväl hälso- och sjukvården, skolan och socialtjänsten är verksamheter som i det dagliga möter människor som lever under hederskontexter. Utan adekvat kunskap om den kollektiva innebörden i hederskulturen och hedersrelaterat våld och förtryck riskerar framför allt barn och unga men även kvinnor, män och Hbtqi-personer att råka lika illa ut eller värre, om inte detta beaktas när beslut om utredning eller insatser ska ges. Även LVU-kampanjen kan ses som ett uttryck för de svårigheter och utmaningar som socionomer kommer att ställas inför när det inträder i yrkeslivet (se avsnitt 4.1.5 *Socionomers arbetsvillkor*).

Socionomstudenterna får i nuläget ingen eller mycket begränsad kunskap om hedersvåld inom ramen för sin grundutbildning. Läsåret 2024/25 erbjuds inga kurser med inriktning mot hedersrelaterat våld och förtryck inom landets socionomprogram. Vid sju lärosäten innehåller programmet kurser som uttalat inriktas mot våld i nära relationer, där även frågan om hedersrelaterat våld kan inrymmas. Vid tre av lärosätena är dessa kurser obligatoriska. Det betyder att det vid 16 lärosäten är möjligt för studenterna att få en socionomexamen utan ha fördjupat sig i frågan om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, eller i frågan om hedersrelaterat våld och förtryck. Vid 12 lärosäten har de inte ens möjligheten. Här finns inga kurser med denna inriktning – varken obligatoriska eller val-

⁶ <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/>.

⁷ Socialtjänstlagen stipulerar att barns samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakt med hemmiljön ska främjas (SOL 6 kap, 1 §), och att anhöriga eller närstående ska övervägas i första hand om ett barn behöver placeras (SOL 6 kap, 5 §). För ett barn som behöver skydd från en familj med hedersnormer kan det innebära en risk om socialtjänstlagen tillämpas i dessa avseenden, utan kunskap om de särskilda villkor som en hederskontext innebär.

bara – inom ramen för programmet (se bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosättesbeskrivningar*).

Vi finner detta anmärkningsvärt, givet att det i examensordningen för socionomexamen sedan sju år tillbaka ingår ett specifikt mål om att studenterna ska ha kunskaper om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer.

Vid sidan av socionomprogrammet, som fristående kurser, erbjuder tre lärosäten kurser som behandlar frågan om hedersrelaterat våld och förtryck, och ytterligare två lärosäten ger fristående kurser som handlar om våld i nära relationer.⁸ Vid ett annat lärosäte finns ett *magisterprogram i socialt arbete med fördjupningsområde våld i nära relationer* (60 hp), och vid ytterligare ett finns en uppdragsutbildning som behandlar våld i nära relationer.

För att tydliggöra betydelsen av att de blivande socionomerna även har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck föreslår vi att examensordningens nuvarande mål kompletteras med skrivningen ”... *samt om hedersrelaterat våld och förtryck*”. Hedersvåldet är ofta närvarande, direkt eller indirekt, i socionomers yrkesutövning och det behöver synliggöras, vid sidan av annat våld som män utövar mot kvinnor och annat våld i nära relationer. För att förebygga och hantera konsekvenserna av hedersvåld krävs ofta helt andra insatser från samhällets sida än vid annat våld. Det är inte heller ett problem som kan förväntas minska eller upphöra utan kraftfulla insatser från samhällets sida, bland annat inom ramen för det sociala arbete som socionomer utför.

Vårt förslag är i enlighet med den nya socialtjänstlagen, samt vad regeringen aviserat som ett viktigt eget område. I lagrådsremissen

⁸ På flera håll erbjuds kurser som ingår i socionomprogrammet även som fristående kurs. De fristående kurser som vi talar om här ingår dock inte i socionomprogrammet.

beskrivs hedersrelaterat våld och förtryck som ett allvarligt samhällsproblem och som både en utmaning och uppgift för socialtjänsten.⁹

6.2 Arbetsätt och samverkan

6.2.1 Utredningens förslag

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- visa förmåga att utveckla och genomföra socialt arbete på olika nivåer i samhället i samarbete med de människor som berörs, *samt med närstående*
- *visa förmåga till lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper*
- *visa förmåga att leda, planera och samordna arbete inom området*
- *visa förmåga att kritiskt granska, bedöma och använda relevant information samt att diskutera nya fakta, företeelser och frågeställningar med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten.*

(Utredningens förändringsförslag är kursiverade.)

6.2.2 Utredningens överväganden

Utredningens tilläggsdirektiv pekar på att komplexiteten i de samhällsutmaningar som socionomer ställs inför bäst möts genom samarbete mellan samhällssektorer och verksamheter, samt att utbildningen behöver förbereda för detta (dir. 2024:32).

⁹ Ett argument mot att införa en särskild målskrivning om hedersrelaterat våld och förtryck skulle kunna vara att det hedersrelaterade våldet redan är inkluderat i det befintliga examensmålet. Det jämställdhetspolitiska delmålet att *mäns våld mot kvinnor ska upphöra* omfattar i sin ursprungliga lydelse även bland annat hedersrelaterat våld och förtryck. Delmålet är med andra ord avsett att uppfattas som mer omfattande än vad som räknas till begreppet *våld i nära relationer*, dvs. mellan närstående (Skr 2016/17:10, s. 84). Men blev det inte i praktiken. I sin studie av institutionernas behov stöd i arbetet med att integrera det nya examensmålet i sina professionsutbildningar konstaterar Björk (2020) att lärosätena tolkade formuleringarna i det nya examensmålet tvärtom. Begreppet *mäns våld mot kvinnor* tolkades bokstavligt och framställdes som specifikt, förenklat och exkluderande, medan begreppet *våld i nära relationer* i motsats tolkades som generellt, komplext, mångbottnat och inkluderande. Lärosätena kände inte till inte examensmålet syfte och tänka innehåll (s. 7). Denna brist på kunskap om målets innebörd verkar fortfarande leva kvar inom socionomprogrammen. De kurser som erbjuds läsåret 2024/25 har nästan utan undantag rubriker som innebär varianter på *våld i nära relationer*.

I betänkandets kapitel 4, i beskrivningen av socionomers arbete, av den lagstiftning som omger arbetet och av de utmaningar som ingår i socionomernas arbete, framgår hur beroende socionomerna är av att samverka med andra och av att samordna sina insatser med andras, för att kunna utföra ett professionellt socialt arbete. Även i kapitel 5, i frågan om ungdomskriminalitet, är samverkan och samordning en viktig fråga.

Vi konstaterar att socionomers arbete aldrig är, och aldrig har varit, ett ensamarbete. Samverkan med andra personer och organisationer kan vara problematiskt, men är ofta avgörande förutsättningar i det sociala arbetet. Detta framgår inte i den hittillsvarande examensordningen. Därför presenterar vi tre nya eller omformulerade examensmål där socionomers förmåga till samverkan understryks. Vi menar att för socionomexamen ska studenten visa:

- förmåga att utföra socialt arbete tillsammans med de människor som berörs, *samt med närstående*
- *förmåga till lagarbete och samverkan med andra yrkesgrupper*
- *förmåga att leda, planera och samordna arbete inom området.*

De båda första förslagen avser samverkan, att socionomstudenterna behöver tränas i samverkan dels med berörda och deras närstående, dels med andra samhällsaktörer. Det tredje förslaget, att *leda, planera och samordna*, betonar att socionomen har ett centralt och proaktivt ansvar för denna samverkan.

Utredningen har samtalat med ett antal civilsamhällesorganisationer som samlar eller företräder personer som hör till de utsatta målgrupperna inom socialt arbete: Riksförbundet Attention, Funktionsrätt Sverige, Barnrättsbyrån, Stockholms Stadsmission, Roks (Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige), GAPF (Glöm Aldrig Pela och Fadime) och SPF Seniorerna. Berättelserna om medlemmarnas erfarenheter av socionomer och socialt arbete skiljer sig åt, men har åtminstone två gemensamma drag. Dels berättar nästan alla om det stora antalet kontakter som enskilda behöver ha och skickas mellan, dels talar man om bristen på samordning av insatser och åtgärder (se avsnitt 4.3 *Samhällsutmaningar i det sociala arbetet*).

I till exempel utredningens möte med företrädare för organisationen Funktionsrätt Sverige stod samspelet mellan framför allt

kommuner (socialtjänsten) och regioner (hälso- och sjukvården) i centrum, tillsammans med den lagstiftning som reglerar verksamheterna. Komplexiteten och den ibland oklara ansvarsfördelningen mellan olika samhällsaktörer som människor med funktionsnedsättningar möter gör frågan om samordning och samverkan central:

... alla dessa samhällsaktörer som man jobbar mot. (Funktionsrätt Sverige)

I samtalet med SPF Seniorerna framhölls äldres behov av praktiskt stöd i frågor om boende, ekonomi, förmyndarskap/god man, samt det stora behovet av professionella samtal om åldrandets existentiella villkor (se avsnitt 4.3.5 *Allt fler äldre med komplexa behov*).

Sveriges Stadsmissioner ser ett samband mellan samordnade samhällsinsatser och tilliten till välfärdssamhället:

Kommunernas socialtjänst behöver samordna sina insatser med Försäkringskassa och Arbetsförmedlingen på den hjälpsökandes uppdrag. Genom rätt hjälp i tid minskar både lidandet för människor i utsatta livssituationer och samhällskostnaderna. Dessutom ökar tilliten till vårt svenska välfärdssamhälle – ett samhälle som då finns där för människor i kris. (Sveriges Stadsmissioner 2024, s. 3)

Med sin unika kompetens inom socialt arbete, med den helhetsbild och de breda perspektiv som man skolats in i, och kanske framför allt i de chefs- och arbetsledande yrkespositioner där många befinner sig, behöver en socionom vara beredd att stiga fram och ta ansvar för helheten i det sociala arbetet och för att driva arbetet framåt.

Utredningen delar regeringens bedömning i förslaget på ny socialtjänstlag, att samverkan, samordning och ett proaktivt förhållningssätt är avgörande förutsättningar i ett förebyggande socialt arbete (Lagrådsremiss 2024).

Förmåga att granska och bedöma information och bidra till utveckling av yrket och verksamheten

Även utredningens förslag på studenten ska visa *förmåga att kritiskt granska, bedöma och använda relevant information samt att diskutera nya fakta, företeelser och frågeställningar med olika grupper och därmed bidra till utveckling av yrket och verksamheten på individ-, grupp- och samhällsnivå*, handlar om proaktivitet.

Betänkandets avsnitt 4.3 inleds med konstaterandet att:

Det finns samhällsutmaningar som samhället inte har några lösningar på, inte ännu i alla fall. Tillräckliga kunskaper, erfarenheter och forskning finns inte alltid. (s. 119)

Citatet beskriver situationen inom flera av de samhällsutmaningar som vi föreslår att examensordningens mål ska uppmärksamma. Vi exemplifierar i betänkandet hur det i fråga om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, samt ungdomskriminalitet finns stora kunskapsluckor bland olika samhällsaktörer, såväl om utmaningarna som sådana men även om vilka åtgärder som är verksamma för att förebygga och motverka dessa.

De olika praktiker som tillämpas på fältet är mer eller mindre underbyggda och utvärderade. Vissa metoder är ifrågasatta av forskare och andra sakkunniga men används i alla fall (Söderberg 2023, Franzén & Gottzén 2020, Nationellt centrum för kvinnofrid 2024, m. fl.). I en artikel i Dagens Nyheter (2025) problematiseras till exempel behandlingsprogram mot relationsvåld:

Tittar man på forskningsläget i världen kan man inte säga att det har blivit väldigt mycket starkare än det var 2020 vad gäller tydliga effekter på vilken behandling som är bäst för målgruppen. Det är tyvärr ett osäkert område. (Martin Lardén, chef för kriminalvårdens enhet för behandlingsprogram)¹⁰

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) hänvisar till flera forskningsöversikter som visar att forskningen om behandlingsprogram för förövare av våld i nära relationer innehåller så stora metodologiska brister att det är svårt att bedöma behandlingseffekter.¹¹ I remissvaren på förslaget om ny socialtjänstlag ifrågasätter flera instanser – Barnafrid, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Norrköpings kommun och Uppsala kommun – om det överhuvudtaget finns tillräckligt forskning och annan kunskap för att säkerställa att socialtjänstens metoder och arbetssätt överensstämmer med vetenskap och beprövad erfarenhet. (Lagrådsremiss 2024, s. 245).

Det begränsade utbudet av kurser med inriktning mot till exempel mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck respektive ungdomskriminalitet inom socionomprogrammet och över-

¹⁰ <https://www.dn.se/sverige/sambon-fortsatte-hota-moa-trots-behandlingarna/>.

¹¹ <https://www.uu.se/centrum/nck/kunskapsbank-om-vald/fakta-och-forskning-om-vald/behandling-av-forovare>.

huvudtaget inom ämnet socialt arbete, kan ses som ytterligare en indikation på dagens forskningsläge inom dessa områden (se bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*).

Att tillgången till forskningsresultat är (ännu) otillräcklig inom flera områden innebär att socionomstudenter inte kan räkna med att få all nödvändig forskningsbaserad kunskap inom ramen för sin grundutbildning, inom alla yrkesområden där de kommer att kunna arbeta. Därför behöver studenterna utveckla en förmåga till kritisk reflexion och granskningskompetens inom ramen för socionomprogrammet. De behöver lämna sina studier med insikten att socialt arbete är ett arbete *in progress* som utvecklas i takt med kunskapsutvecklingen inom området, och att de själva har ett ansvar att bidra till denna utveckling.

Det finns också en viktig poäng med utredningens skrivning *bidra till utveckling av yrket och verksamheten* i så måtto att studenterna under sin utbildning förväntas erbjudas och ta till sig det aktuella forskningsläget inom olika områden. Vi vill med denna skrivning lyfta den nyexaminerade studentens möjliga betydelse att inspirera till konstruktiva vetenskapligt förankrade diskussioner på deras kommande arbetsplatser och på så sätt bidra till ny input av kunskap som kan vara okänd för arbetsplatsen.

I förslaget på ny socialtjänstlag fastslår regeringen att en systematisk uppföljning och kunskapsutveckling även innebär att verksamheternas kvalitet säkras:

Genom att kunskap systematiskt används och utvecklas skapas bättre förutsättningar för socialtjänsten att möta framtida utmaningar och samtidigt bedriva en verksamhet av god kvalitet. (Lagrådsremiss 2024, s. 244)

I den hittillsvarande socialtjänstlagen finns en bestämmelse om att var och en som tjänstgör inom socialtjänsten och vid Statens Institutionsstyrelse ska medverka till att verksamheter och insatser är av god kvalitet. I lagrådsremissen föreslås att denna bestämmelse förs över till den nya socialtjänstlagen.

Utifrån detta resonemang kan alltså utredningens förslag även antas innebära en framtida förstärkning av kvalitetsarbetet inom det sociala arbetet.

6.3 Utbildning i juridik

6.3.1 Utredningens förslag

Förslag på förändringar i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

- *visa förmåga att utifrån relevant kunskap tillämpa författningar inom ramen för socialt arbete,*
- *inom ramen för kursfordringarna, ha fullgjort utbildning i juridik om minst 30 högskolepoäng.*

(Utredningens förändringsförslag är kursiverade.)

6.3.2 Utredningens överväganden

I utredningens tilläggsdirektiv uppmärksammas socionomernas juridiska kunskaper (dir. 2024:32). Direktiven hänvisar till regeringens förslag på ny socialtjänstlag och menar att:

Sammantaget ställer inriktningen för den nya lagen krav på kunskaper för att kunna arbeta förebyggande och i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet, samt på juridiska färdigheter i arbetet med handläggning och beslutsfattande. (a. a., s. 2)

Vidare sägs i tilläggsdirektiven att:

Vissa områden inom bland annat socialtjänsten, såsom hedersrelaterat förtryck, våld i nära relationer och våld mot barn, ställer krav på att kunna genomföra särskilt komplicerade utredningar och säkerställa att underlag och beslut har tillräcklig hög kvalitet för en juridisk prövning. (a. a., s. 3)

Ett arbete som socionom innehåller mycket mer än juridik. Det är ett relationellt och tillitsbaserat arbete som vilar på etik och på socionomernas engagemang. Men i praktiken finns juridiken alltid med. Den utgör en grund och ger orientering för socionomers myndighetsutövning, utredningsarbete och beslutsfattande. Vi har samma uppfattning som Svensson (2024):

Stärkt juridisk kompetens är nyckeln till att möta komplexa utmaningar inom socialt arbete. (Presentation, Svensson 2024)

Tidigare i betänkandet har vi visat hur de juridiska kunskaperna utgör en bottenplatta som socionomerna behöver stå stadigt på i sin yrkesutövning. I avsnitt 3.3.3 beskriver vi utbildningen i juridik inom dagens socionomprogram och i avsnitten 4.2 och 5.4 ger vi en bild av det juridiska ramverk som utgör grunden för många socionomers yrkesutövning. I dessa avsnitt går vi igenom ett tjugotal de mest centrala lagar och internationella konventioner som socionomer behöver känna till och kunna tillämpa, dels för att veta vilka krav som ställs på dem i yrkesutövningen, dels för att kunna utföra sitt arbete på ett framgångsrikt sätt. Det är en omfattande lagsamling och ibland behöver flera lagar beaktas samtidigt.

Juridikens betydelse i socionomernas yrkesutövning framhålls även i forskningen. Till exempel identifierar Brante et al. (2015) fyra typer av kunskap: vetenskaplig kunskap, förtrogenhetskunskap (kunskap från praktiken), vardagskunskap (inkl. sunt förnuft), respektive kunskap om lagar och regler (i första hand juridisk kunskap), och undersöker hur olika professioner använder sig av dessa kunskaper i sitt arbete. För socionomer väger kategorin *lagar och regler* tyngst.

Ett helt annat mönster uppstår, förutsägbart, vid frågan om hur pass mycket kunskaper om lagar och regler styr praktiken. Jurister, miljöinspektörer, socionomer och behandlingsassistenter betonar denna kunskapsform som mycket viktig. (a. a., s. 146)

Även Bengtsson (2020) undersöker hur socionomer använder sig av olika typer av kunskaper i sitt arbete: vetenskaplig kunskap, procedurkunskap, juridisk kunskap, respektive personlig kunskap. Han finner att juridiken är framträdande, att socionomerna i högst grad baserar nuvarande arbeten på juridisk kunskap och i lägst grad på forskningsbaserad kunskap (a. a., s. 198).

I rapporten *Socionomers syn på sin yrkesroll och organisation: en jämförande enkätstudie 2008 och 2019* konstaterar Svensson (2019) att:

Det perspektiv som tydligt är mest inflytelserikt på socionomernas arbete är lagstiftningens. 90 procent av de svarande menar att det är närvarande i den dagliga verksamheten. (a. a., s. 32)

Utifrån relevant kunskap tillämpa författningar inom ramen för socialt arbete

Avsnitt 4.2 och 5.4 illustrerar också att den juridiska utbildningen inom socionomprogrammet behöver hålla en hög nivå, dels avseende kunskap om innebörden i författningarna per se, dels och kanske framför allt avseende hur författningarna ska tillämpas inom socialt arbete. För att de rättsliga besluten inte enbart ska bli juridiskt korrekta utan även leda till önskvärda resultat för klienten krävs att även andra kunskaper än de rent juridiska integreras.

Barnets bästa är ett sådant juridiskt begrepp som kräver kunskaper på flera områden vid analys och bedömning. Det krävs dels kunskap om barns utveckling och mognad, dels om vad som kan anses vara bra för barn vid till exempel bedömning av en insats, vilket innefattar såväl psykologisk och annan forskningsbaserad kunskap som beprövad erfarenhet. Vidare krävs förmåga att tala med barn och att kunna tolka och förstå barnet. Barn är dessutom olika och varje individ kräver en egen analys. Det krävs också likvärdighet i de juridiska bedömningarna så inte olika barn bedöms olika.

Komplexitetsgraden i den typen av juridiska överväganden som en socionom behöver klara av är hög. Den kräver både bredd och djup i kunskaperna men också skicklighet och förmåga, vilket i sin tur bäst erhålls genom fördjupad träning.

Att socionomstudenternas ges gedigen kunskap om de författningar som gäller inom området socialt arbete är enligt vår uppfattning ett grundläggande, men inte tillräckligt, krav. I socionomernas arbete behöver de juridiska kunskaperna dessutom integreras med relevant kunskap inom området socialt arbete.

Utbildning i juridik om minst 30 högskolepoäng

Tidigare i betänkandet visar vi hur antalet obligatoriska kurspoäng i juridik inom socionomprogrammet varierar under läsåret 2024/25, från 13,5 hp till 30 hp mellan olika lärosäten.¹² Variationen är enligt Svensson (2024) anmärkningsvärd och avslöjar olika synsätt på juridikens betydelse inom socialt arbete:

¹² Av betänkandets Bilaga 4 framgår dessutom att under läsåret 2024/25 ingår inga kurser med uttalad juridisk inriktning i de tio masterprogrammen i socialt arbete. Vid Uppsala universitet finns ett *masterprogram i juridik för socialt arbete* (60 hp) vid juridiska fakulteten/juridiska institutionen.

Denna variation speglar inte bara olika pedagogiska filosofier utan också skilda uppfattningar om vilka juridiska kunskaper en nyutexaminerad socionom bör besitta. (Presentation, Svensson 2024)

De olika uppfattningarna har bland annat med lärarnas kompetens att göra. I betänkandets avsnitt 3.3.3 beskrivs lärargruppernas sammansättning. Här framgår att andelen lärare inom juridikkurserna som har en utbildning i socialt arbete har vuxit betydligt sedan 2016. Numera är dessa ungefär lika många som de lärare som har en juristexamen. Tidigare hade en stor majoritet av lärarna juristexamen och en mindre andel var utbildade i socialt arbete (Svensson, 2024).

I utredningens dialogmöten med lärare i juridik framkommer att det inte alltid finns tid eller utrymme att integrera forskning i socialt arbete i de juridiska delarna, och inte heller tillräckligt med utrymme för tillämpningsövningar. Det kan även saknas utrymme att täcka alla relevanta rättsområden med tillräckligt djup. I stället får lärarna göra vad de kan inom de begränsade ramar de har vad gäller högskolepoäng/tidsutrymme, studenternas skiftande förkunskaper och övriga förutsättningar.

Enligt flera intervjuade efterlyser även studenterna mer juridikundervisning i utbildningen.

Vi menar att variationen i antalet kurspoäng och överhuvudtaget det olika utrymme som utbildningen i juridik ges inom socionomprogrammen, tillsammans med skillnaderna i lärarnas kompetens och i integrationen mellan ämnena juridik och socialt arbete, innebär att skillnaderna mellan de lokala programmen är oacceptabelt stora när de gäller utbildningen i juridik. Det kan ifrågasättas om socionomstudenterna vid alla lärosäten får tillräcklig juridisk kompetens, eller vägledning för att självständigt kunna utveckla den, för att klara de utmaningar som de kommer att möta när de kommer ut i yrkeslivet. Ett exempel ges av IVO, Inspektionen för vård och omsorg, i rapporten *Tillsyn av socialtjänstens handläggning av ärenden som rör barn och unga* (2023):

Den sammantagna bilden av tillsynen illustrerar att det finns en utbredd okunskap eller oförmåga i många kommuner om de skyldigheter som följer av lagstiftningen. Dessa brister innebär att barns rätt till delaktighet och att få sitt bästa bedömt och beaktat åsidosätts. (a. a., s. 4)

Vi föreslår därför att det införs ett krav i examensordningen på att studenten ska *ha fullgjort utbildning i juridik om minst 30 högskole-*

poäng inom ramen för socionomexamen. Detta krav stärker och ger stadga åt de juridiska delarna av utbildningen, stärker likvärdigheten mellan de lokala programmen och tydliggör juridikkunskapernas centrala betydelse inom socionomprogrammen och i socionomernas yrkesutövning.

6.4 Verksamhetsförlagd utbildning

6.4.1 Utredningens förslag

Förslag på förändring i examensordningen:

För socionomexamen ska studenten

inom ramen för kursfordringarna, ha fullgjort handledd verksamhetsförlagd utbildning om minst 30 högskolepoäng.

Förslag till regeringen, vid sidan av examensordningen:

Även socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning ska kunna avräknas mot utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning.

Förslag till Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC):

Utveckla och ansvara för en nationell struktur för samverkan för att tillse att utbildningsplatser för verksamhetsförlagd utbildning kan tillgodoses.

Förslag till universitet och högskolor:

Besluta om *alternativt* urval baserat på arbetslivserfarenhet för tillträde till socionomprogrammet.

(Utredningens förändringsförslag är kursiverade.)

6.4.2 Utredningens överväganden

Många av dagens socionomstudenter är relativt unga. Andelen studenter som är yngre än 25 år har ökat från 35 procent läsåret 2003/04 till 55 procent läsåret 2023/24 (se avsnitt 3.3.7 *Socionomprogrammet i siffror*). Förnygringen innebär att det numera är betyd-

ligt färre som har tidigare yrkeserfarenhet när de kommer till socionomprogrammet. Vi menar att bland annat denna utveckling behöver få konsekvenser för färdighetsträningen inom programmen.

Arbetet med att utveckla socionomernas professionella identitet och förmåga behöver stärkas generellt inom programmen. I synnerhet i en generalistutbildning som socionomprogrammet blir verksamhetsanknytningen och färdighetsträningen central, för att knyta de generella teoretiska kunskaperna till handling.

Från socionomernas yrkesfält betonar både arbetsgivare och yrkesverksamma att utbildningarna behöver utveckla studenternas färdighet och förmåga att utföra socialt arbete i praktiken, och att det i dag finns brister i denna träning. Detta framhåller till exempel Arbetsmiljöverket (2018) och SKR (2024b). Studenterna behöver kunna omsätta sin teoretiska kunskap till handling när de lämnar utbildningen och börjar arbeta. Av undersökningar som presenteras i avsnitt 4.1.5 *Socionomers arbetsvillkor* framstår nyexaminerade socionomers arbetsvillkor som mer påfrestande än andras, och det framgår att studenterna kan känna sig oförberedda för yrkeslivet (Bruhn et al. 2020, Tham 2019).

Färdighetsträningen inom programmen togs även upp i utredningens lärosätessdialoger 2024:

Unga studenter kommer ut till en verklighet som de inte kan föreställa sig. (Lärosätessdialog)

Vi vill alla att studenterna ska ha mer färdighetsträning i sin utbildning. (Lärosätessdialog)

Det finns alltså även enligt flera lärosäten ett behov av att utveckla färdighetsträningen inom socionomprogrammen.

Den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU) utgör en central del av programmen, i utvecklingen av socionomstudenternas professionella kunskaper, färdigheter och omdöme. I avsnitt 3.3.4 *Verksamhetsförlagd utbildning och fältstudier* beskriver vi hur den verksamhetsförlagda utbildningen utformas i dag och hur förutsättningarna för genomförandet ser ut. Det råder inget tvivel om att VFU:n är viktig. Den får stort genomslag hos studenterna och kan innebära ett lyft i deras professionsutveckling. Men den behöver inte göra det. Förutsättningarna för genomförandet av VFU:n varierar kraftigt mellan olika lärosäten och kvaliteten i VFU-platserna kan inte tas för given.

Den variationen innebär att även om studenterna erbjuds ungefär lika mycket verksamhetsförlagd utbildning överallt, med ungefär samma poängomfattning, så är skillnaderna stora mellan vad de lär sig och överhuvudtaget får ut av den här delen av utbildningen.

Handleddd verksamhetsförlagd utbildning om minst 30 högskolepoäng

Utredningen föreslår att minst 30 högskolepoäng handleddd verksamhetsförlagd utbildning ska ingå i socionomprogrammen. Detta förslag innebär att bekräfta och befästa en praxis som finns vid de flesta institutionerna. VFU-kurserna omfattar läsåret 2024/25 28–30 hp vid 14 lärosäten och 22–22,5 hp vid 4 lärosäten. Ett universitet sticker ut, med sammanlagt 45 hp verksamhetsförlagd utbildning (se avsnitt 3.3.4 *Verksamhetsförlagd utbildning och fältstudier*).

Enligt utredningens bedömning behövs dock ett krav om minst 30 högskolepoäng verksamhetsförlagd utbildning för att ge socionomprogrammet ytterligare stadga, och för att tydliggöra den verksamhetsförlagda utbildningens centrala betydelse inom programmen. Det ska inte vara möjligt att erbjuda mindre verksamhetsförlagd utbildning än så.

Indirekt förutsätter ett krav på verksamhetsförlagd utbildning även arbetsplatsernas medverkan. Det är arbetsplatserna som bidrar med VFU-platser och handledningsresurser och kravet kan bara uppnås om arbetsplatserna fullgör sin del.

Redan i dag är det på många håll svårt att finna VFU-platser, och både arbetsplatser och lärosäten förklarar detta bland annat utifrån de ekonomiska villkoren. Flera lärosäten ersätter inte arbetsplatserna för den verksamhetsförlagda utbildningen, vilket kan påverka deras incitament att medverka.

Samtidigt har arbetsplatserna (eller i alla fall kommunerna som är socionomernas vanligaste arbetsgivare) och lärosätena delvis motstridiga uppfattningar om hur det ekonomiska ansvaret bör fördelas: SKR (2024b) framhåller att kommunerna behöver ges ekonomisk ersättning vid VFU för socionomer, till exempel ersättning till kommunernas handledare. Ekonomisk ersättning till kommunerna kan enligt SKR stimulera till bättre praktikplatser för studenterna.

En kartläggning som genomfördes på uppdrag av FSSOC i juni 2023 visar dock att 7 av 19 lärosäten inte betalar ut någon ersättning

alls till handledare inom den verksamhetsförlagda utbildningen, eller till deras arbetsgivare.¹³ Ytterligare tre, de lärosäten som erbjuder socionomprogram i Stockholmsområdet, ersätter endast platser inom hälso- och sjukvården.¹⁴ Bland övriga lärosäten varierar ersättningen stort.

I november 2023 beslutade FSSOC om en *Policy angående verksamhetsförlagd utbildning (VFU) i socionomutbildningar*. Enligt denna har även socionomstudenternas blivande arbetsgivare ett ansvar för att möjliggöra VFU, och FSSOC avråder lärosätena från att betala ut ersättning för handledning:

Det innebär att VFU-platser inte ska medföra en kostnad för lärosätena i form av att en avgift eller ett arvode ska betalas ut till VFU-platsen eller den individuella handledaren. Att ta emot och handleda socionomstudenter bör vara en naturlig del av socialarbetarprofessionen. (a. a.)

FSSOC:s policy är inte tvingande. Ytterst beslutar varje lärosäte om ersättning för VFU-platser.

Ersättning inom utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning

Vår bedömning är att de ekonomiska förutsättningarna för socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning behöver stärkas, oavsett om det införs poängkrav i examensordningen eller inte. Den verksamhetsförlagda utbildningen är resurskrävande för lärosätena jämfört med annan undervisning, framför allt när den inbegriper ekonomisk ersättning till arbetsplatsen. Samtidigt är det rimligt att arbetsplatserna ersätts – på ett likvärdigt sätt – för sina kostnader för socionomstudenternas verksamhetsförlagda utbildning.¹⁵

Vi menar att regeringen behöver förstärka finansieringen av den verksamhetsförlagda utbildningen inom socionomprogrammet:

¹³ FSSOC står för *Förbundet Sveriges Socionomutbildningar*. Förbundet bildades 2018. En viktig ambition vid bildandet var att skapa en tydlig aktör i socionomutbildningarnas samverkan med externa aktörer (<https://fssoc.se/>).

¹⁴ Stockholms universitet, Södertörns högskola och Marie Cederschiölds högskola. Stockholms universitetet ersätter även handledning inom verksamhetsförlagd utbildning utomlands.

¹⁵ Arbetsplatsernas kostnader utgörs dels av ersättning till socionomstudenternas handledare, dels av de kostnader som uppstår genom att ordinarie personal behöver avsätta arbetstid för denna handledning.

Statens ersättning för lärosätenas utbildning på grundnivå och avancerad nivå baseras på registrerade studenter (omräknade till *helårsstudenter*) och studenternas avklarade poäng (omräknade till *helårsprestationer*) inom olika utbildningsområden. Ersättningen är densamma för alla lärosäten som omfattas av systemet, men varierar mellan olika utbildningsområden (UKÄ 2024, s. 108).

Socionomprogrammet hör till de utbildningsområden som har lägst ersättning. I regeringens prop. 2023:24:1, *Budgetpropositionen för 2024*, anges inom utgiftsområde 16 regeringens förslag på fördelning av anslag till universitet och högskolor 2024. Ersättningen per helårsstudent (cirka 35 500 kronor) respektive helårsprestation (cirka 23 100 kronor) är lägst inom så kallat humanistiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt område – där socionomutbildningen huvudsakligen hör hemma.

Men programmet hör inte bara hemma där. Varje lärosäte kan klassificera sina program inom ett eller flera utbildningsområden, vilket påverkar hur stora intäkter som olika kurser genererar. En uppföljning av UKÄ (2017) visar att det under 2015 fanns stora skillnader mellan hur lärosätena klassificerar kurserna inom socionomprogrammen. Vissa lärosäten hade nästan uteslutande sina kurser klassificerade till *samhällsvetenskapligt* utbildningsområde, med andelar över 80 procent, medan andra klassificerade över 50 procent av kurserna inom utbildningsområde *vård*, som genererar betydligt högre ersättning per kurs än inom det samhällsvetenskapliga området (UKÄ 2017, s. 35).

Inom ramen för regeringens anslag – baserat på ersättningsbeloppen för olika utbildningsområden och på lärosätenas interna prioriteringar – ska socionomprogrammen även erbjuda verksamhetsförlagd utbildning.

Två andra yrkesprogram där verksamhetsförlagd utbildning ingår är lärarutbildning och sjuksköterskeutbildning. Här är de ekonomiska villkoren annorlunda:

Stora delar av lärarutbildningen får ett ungefär lika stort grundanslag som socionomprogrammet, inom ramen för tilldelningen till humanistiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt område. Men för de verksamhetsförlagda delarna av lärarutbildningen och förskollärarutbildningen finns dessutom ett kompletterande utbildningsområde: *verksamhetsförlagd utbildning*. Inom det här området är anslaget betydligt högre –

drygt 61 000 kronor per helårsstudent och drygt 59 000 kronor per helårsprestation i 2024 års budgetproposition.

Sjuksköterskeutbildningarna, å sin tur, hör hemma inom utbildningsområdet vård. Inom det här området är ersättningen cirka 63 000 kronor per helårsstudent och 55 600 kronor per helårsprestation under 2024. Beloppen inkluderar även den verksamhetsförlagda utbildningen.¹⁶

Enligt utredningens bedömning är skillnaderna i ekonomiska villkor för den verksamhetsförlagda utbildningen inom dessa olika yrkesexamina både orimliga och svårbegripliga. Samtidigt är de låga ersättningsnivåerna inom många socionomprogram långsiktigt ohållbara, då de underminerar socionomstudenternas möjligheter till verksamhetsförlagd utbildning av god kvalitet. En förstärkning av de ekonomiska förutsättningarna för den verksamhetsförlagda utbildningen är nödvändig. Utredningens förslag, att *även socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning ska kunna avräknas mot utbildningsområdet verksamhetsförlagd utbildning*, innebär en sådan förstärkning som vi menar att staten bör bidra med.

Samtidigt påverkas de ekonomiska förutsättningarna inom socionomprogrammen även av lärosätena själva, som kan välja att klassificera programmets kurser inom olika utbildningsområden. I rapporten *Uppföljning av ersättningsbeloppen för högre utbildning* (2017) beskriver UKÄ hur all utbildning på grundnivå och avancerad nivå organiseras i kurser som lärosätena klassificerar till ett eller flera utbildningsområden, utifrån kursernas ämnesinnehåll. De olika utbildningsområdena har olika ersättningsbelopp och vilket eller vilka utbildningsområden som en kurs har klassificerats till får därmed betydelse för vilka intäkter den genererar. Den totala ersättning som ett enskilt lärosäte kan erhålla för redovisade helårsstudenter och helårsprestationer begränsas samtidigt av det så kallade takbeloppet, som finns angivet i lärosätets regleringsbrev.

¹⁶ I SOU 2024:9 *Utvecklat samarbete för verksamhetsförlagd utbildning – långsiktiga åtgärder för sjuksköterskeprogrammen*, föreslås ett nationellt avtal för vårdvetenskaplig utbildning, lärande och forskning (VULF) för sjuksköterskeutbildningen. I avtalet bör, enligt utredningen, även ingå statlig ersättning till bland annat *utbildningsstödjande strukturer inom hälso- och sjukvården* samt *ersättning för resor och boende för studenter*.

Nationell struktur för samverkan vid anskaffande av platser för verksamhetsförlagd utbildning

Förutsättningarna och infrastrukturen för socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning varierar mellan olika lärosäten. På vissa håll finns välorganiserad och etablerad samverkan mellan lärosätet och det omgivande yrkesfältet, på andra håll är samarbetet lösare. Som framgått tidigare varierar även finansieringen. Hur väl samverkan fungerar får betydelse både för tillgången till platser och för kvaliteten i den verksamhetsförlagda utbildningen.

Vi menar att dessa skillnader påverkar likvärdigheten mellan de lokala programmen, och föreslår därför att en *nationell struktur för samverkan vid anskaffande av platser för, samt kvalitetssäkring av, verksamhetsförlagd utbildning* utvecklas.

Vårt förslag är inspirerat av betänkandet *Utvecklat samarbete för verksamhetsförlagd utbildning – långsiktiga åtgärder för sjuksköterskeprogrammen*, (SOU 2024:9) och det förslag på nationellt avtal för vårdvetenskaplig utbildning, lärande och forskning (VULF) som presenteras där:

Regeringen tillsatte i juni 2022 en utredning för att öka tillgången till platser där studenter inom sjuksköterskeutbildningen kan genomföra verksamhetsförlagd utbildning. I betänkandet *Utvecklat samarbete för verksamhetsförlagd utbildning – långsiktiga åtgärder för sjuksköterskeprogrammen*, (SOU 2024:9) presenteras utredningens förslag. Huvudförslaget innebär att staten bör ingå ett nationellt avtal för vårdvetenskaplig utbildning, lärande och forskning (VULF) för sjuksköterskeutbildningen. Avtalet bör tecknas mellan staten, Sveriges Kommuner och Regioner samt Vårdföretagarna. I avtalet ska, enligt utredningen, terminologi, ersättning till vårdgivare som tillhandahåller platser för verksamhetsförlagd utbildning, tillgång till ett nationellt IT-stöd och ersättning till studenter för merkostnader relaterade till resor och boende fastslås. Det statliga avtalet bör kompletteras med regionala avtal.

Enligt SOU 2024:9 kan VULF-avtalet bidra till att stärka samarbetet mellan lärosäten och hälso- och sjukvården; inkludera kommuner och privata vårdgivare; effektivisera resursanvändningen; harmonisera villkoren för den verksamhetsförlagda utbildningen. Man menar att ett VULF-avtal, en hållbar struktur för samverkan

mellan aktörerna, kan bidra till att fler platser för verksamhetsförlagd utbildning av god kvalitet skapas (SOU 2024:9).

Vi bedömer att en motsvarande, nationell samarbetsstruktur behöver utvecklas avseende socionomprogrammets verksamhetsförlagda utbildning och vi föreslår att socionomutbildningarnas gemensamma samarbetsorganisation *Förbundet Sveriges Socionomutbildningar* (FSSOC) tar ansvaret för att utveckla och etablera denna.

FSSOC:s arbete med att utveckla och underhålla den nationella samarbetsstrukturen kan finansieras med ökade resurser till VFU.

Alternativt urval baserat på arbetslivserfarenhet

När det finns fler sökande till en utbildning än det finns platser sker ett urval. Inom högskolan finns det tre urvalsgrunder. Enligt högskoleförordningens kapitel 7, *Tillträde till utbildningen*, kan en tredjedel av platserna till en utbildning fördelas utifrån urvalsgrunder som varje lärosäte själv bestämmer, vid sidan av (minst) den tredjedel av platserna som ska fördelas på grundval av betyg, och (minst) den tredjedel som ska fördelas på grundval av resultat från högskoleprovet (13 §). Den urvalsgrund som högskolan själv beslutar om ska bestå av sakliga omständigheter som är av betydelse för utbildningen (23 §).¹⁷

I betänkandet återkommer vi i olika sammanhang till socionomstudenternas ålder. Många av dagens socionomstudenter är relativt unga. Andelen studenter som är yngre än 25 år uppgår till 55 procent läsåret 2023/24, de riktigt unga studenterna är alltså i majoritet (se avsnitt 3.3.7 *Socionomprogrammet i siffror*). Föryngringen innebär att det numera är relativt många som antingen helt saknar tidigare yrkeserfarenhet eller som har mycket begränsad yrkeserfarenhet när de genomför sin socionomutbildning. Studenternas bild av sitt kommande yrkesliv är ofta vag, utmaningen att forma en yrkesidentitet har blivit större än tidigare, steget från utbildning till yrkesarbete är långt.

Vi menar att arbetslivserfarenhet är en sådan *saklig omständighet* som högskoleförordningen anger som grund för ett alternativt urval

¹⁷ Universitets- och högskolerådet (UHR) får medge att en högskola vid urval till en viss utbildning får göra en annan platsfördelning än den som anges i 13 § och fördela platserna på annat sätt på grundval av de urvalsgrunder som anges i 12 § om det finns särskilda skäl (15 §).

till socionomprogrammen och vi uppmuntrar lärosätena att i större utsträckning tillämpa sådan antagning. Med fler arbetslivserfarna studenter förändras förutsättningarna för verksamhetsanknytning och färdighetsträning inom programmen.

6.5 Konsekvenser av utredningens förslag

6.5.1 En reformering av socionomprogrammet

Utredningens förslag innebär att det totala antalet examensmål under kategorierna *Kunskap och förståelse*, *Färdighet och förmåga* och *Värderingsförmåga och förhållningssätt* ökar från 14 till 15, jämfört med nuvarande examensordning:

- *Kunskap och förståelse*: Antalet mål ökar från 5 till 6
- *Färdighet och förmåga*: Antalet mål ökar från 4 till 5
- *Värderingsförmåga och förhållningssätt*: Antalet mål minskar från 5 till 4.

Förslagen innebär även att ett antal av de befintliga examensmålen kompletteras eller vidareutvecklas.

De flesta befintliga målen har dessutom omformulerats i någon utsträckning i enlighet med praxis inom examensordningen. Detta har gjorts eftersom examensordningen är en förordning, och som sådan behöver den kännetecknas av ordning, likhet och stringens. Anpassningen har skett eftersom det behöver finnas en samstämmighet i målformuleringar mellan utbildningar som har likartade mål.

Förslagen på förändringar i examensordningen kan läsas och förstås vart och ett för sig, men de ska i första hand ses som delar i en större och integrerad lösning.

Sammantagna innebär utredningens förslag en bred reformering av socionomprogrammet. I denna ingår att programmets karaktär av generalistutbildning bibehålls, men med tydligare ramar för bärande delar i programmet, vilket stärker förutsättningarna för progression i utvecklingen av studenternas ämnesmässiga, professionella och vetenskapliga kunskaper. De tydligare ramarna ökar även likvärdigheten mellan socionomprogrammen vid olika lärosäten, och därmed även likvärdigheten i socionomernas kunskaper.

Förslagen innebär att centrala samhällsutmaningar inom det sociala arbetet tydliggörs i examensordningen samt att centrala målgrupper benämns. Samtidigt svarar den ökade tyngdpunkten på socionomernas juridiska kunskaper och färdighetskunskaper, inklusive stärkta förutsättningar för den verksamhetsförlagda utbildningen inom utbildningen, mot centrala och långsiktigt aktuella kompetensbehov i socionomers yrkesutövning.

Utredningens förslag på förändringar i examensordningen innebär även en anpassning av socionomernas utbildning efter förslaget på ny socialtjänstlag, som i sin tur utgör den mest centrala lagstiftningen på socionomernas yrkesfält. Detta innebär ytterligare ett närmande mellan socionomprogrammet och den yrkesverklighet som programmet förbereder för.

6.5.2 Konsekvenser för de människor som socionomer kommer i kontakt med i sin yrkesutövning

Utgångspunkten för utredningens arbete har varit att bidra till en socionomutbildning som rustar de kommande socionomerna med kunskaper, färdigheter och förhållningssätt att möta de människor som lever eller riskerar att hamna i utsatthet i dagens samhälle.

Klienterna, målgrupperna, brukarna har varit den främsta prioriteringen, som vägt tyngst i utredningens analys. Vi har i arbetet lutat oss mot de internationella konventioner som presenteras i kapitel 4: Barnkonventionen, Istanbulkonventionen, Europakonventionen och Förenta nationernas konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Förslagen på nya och reviderade examensmål, och utredningens överväganden, framhäver både explicit och implicit barnets bästa, det förebyggande arbetet mot våld mot kvinnor och mot hedersrelaterat våld och förtryck, ungdomskriminalitet och social utsatthet, alla människors lika värde och rättigheter, inklusive att såväl äldre som personer med funktionsnedsättning fullt ut ska få sina rättigheter uppfyllda som alla andra.

6.5.3 Konsekvenser för universitet och högskolor

Förslagen innebär att socionomprogrammets nuvarande innehåll och upplägg behöver utvecklas. Eftersom landets nuvarande 19 socionomprogram sinsemellan är relativt olika kommer utvecklingsbehoven

att variera mellan olika lärosäten. På vissa håll kommer det att handla om relativt begränsade förändringar i utbildningsplaner och kursutbud som kan klaras av genom omlokaliseringar av befintliga resurser. På andra håll behövs mer kraftfulla åtgärder och det kan krävas betydande omorientering och resurstillskott för att programmet ska leva upp till examensordningens mål.

Förslaget på poängkrav för kurserna i juridik innebär att bekräfta och befästa en praxis som finns vid hälften av de institutioner som erbjuder socionomprogrammen. Läsåret 2024/25 erbjuder nio institutioner kurser i juridik motsvarande 28–30 hp, fem erbjuder kurser motsvarande 22,5 hp, och resterande fem ger kurser motsvarande 13,5–15 hp. Vid övriga lärosäten behöver programmets utbildningsplaner revideras och ett utökat kursutbud inom det juridiska området utvecklas. Detta kan i sin tur innebära ett behov av nyrekryteringar eller kompetensutveckling av befintlig personal.

Förändrade examensmål innebär överhuvudtaget förändrade krav på undervisande lärares kompetens och på den forskningsbas som undervisningen vilar på, och som i kommande utvärderingar kommer att granskas. Erfarenheterna efter införandet av ett nytt examensmål om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer 2018, visar att lärare och utbildningsansvariga behöver vara införstådda med examensmålets bakgrund, syfte och innehåll. Här vilar ett stort ansvar på programledningarna, men även regeringen och ansvariga myndigheter behöver ta ansvar för att ge tillräcklig information.

Förändrat kunskapsinnehåll i utbildningen behöver matchas med forskning inom motsvarande områden. Utredningen har inte haft möjlighet att göra en heltäckande genomgång, men kan konstatera att det förefaller finnas relativt god tillgång till forskningsmedel inom flera av de områden som våra förslag avser, tillsammans med kunskapsstöd inom flera forskningsområden. *Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte)* har till exempel ett uppdrag som samordnare av forskningsområdet funktionshinder. Det innebär att Forte skapar en överblick av forskningen som pågår inom området och arbetar för att forskningsresultaten ska komma samhället till nytta. *Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK)* vid Uppsala universitet och Akademiska sjukhuset har regeringens uppdrag att höja kunskapen nationellt om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. *Nationellt centrum*

mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH) vid Länsstyrelsen Östergötland har i uppdrag att samla och sprida kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck baserad på forskning och beprövad erfarenhet. Vetenskapsrådet driver sedan 2021 ett nationellt forskningsprogram om brottslighet. Programmet ska bidra till ny kunskap om kriminalitetens orsaker men även om metoder för att förebygga och bekämpa brott. Regeringen har valt ut 13 områden som är prioriterade av *Allmänna arvsfonden*. Till dessa hör bland andra: stärka rättigheter för personer med funktionsnedsättningar; att förebygga våld, mobbning och trakasserier; ökad delaktighet och tillgänglighet för äldre personer med funktionsnedsättningar.¹⁸

I dag samarbetar enskilda program ofta med juridiska institutioner (eller motsvarande) inom ramen för den juridiska undervisningen. För att täcka de ytterligare kompetensbehoven i frågor om mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck, ungdomskriminalitet, äldre och åldrande samt livsvillkoren för personer med funktionsnedsättning kommer de flesta socionomprogrammen att behöva utvidga sin samverkan till fler ämnen och institutioner.

Även samverkan mellan socionomprogram vid olika lärosäten kan behöva stärkas.

Förslagen inom området *Verksamhetsförlagd utbildning* innebär sammantagna att ge stadga åt ett av programmets centrala områden och att stärka likvärdigheten i socionomstudenternas utbildning. Förslaget på poängkrav i examensordningen innebär att bekräfta och befästa högskolornas praxis. På de flesta lärosätena innebär förslaget inga större förändringar i programmets utformning. Där- emot förutsätter det att socionomprogrammen säkrar sin samverkan med socionomstudenternas blivande arbetsgivare, för att säkerställa en kontinuerlig tillgång till verksamhetsförlagda studieplatser av god kvalitet.

6.5.4 Konsekvenser för socionomernas arbetsgivare

Alla mål i examensordningen som avser den verksamhetsförlagda utbildningen innefattar indirekt även socionomernas framtida arbetsgivare. Det är arbetsgivarna som behöver ställa praktikplatser och handledarresurser till förfogande.

¹⁸ <https://www.arvsfonden.se/om-allmanna-arvsfonden/prioriterade-omraden>.

Det betyder att arbetsgivarnas medverkan är en avgörande förutsättning för hur lärosätena kommer att kunna leva upp till de nya examensmålen. Hur ser verksamheterna ut där studenterna kommer att möta människor i utsatthet? Där de ska få träning i samarbete, planering, ledning och samordning? Ska beredas möjligheter att reflektera över praktiken och kunna bidra till att utveckla den?

De yrkesroller som studenterna presenteras under den verksamhetsförlagda utbildningen är betydelsefulla för hur de kommer att uppfatta och klara av sina framtida yrkesroller. Det innebär att de VFU-platser som erbjuds behöver vara relevanta för socionomernas yrkesutövning och av god kvalitet.

6.5.5 Konsekvenser för regeringen och berörda myndigheter

Finansieringen av den verksamhetsförlagda utbildningen kan vara en stöttesten i samverkan mellan socionomprogrammen och socionomernas framtida arbetsgivare. Ska ersättning utgå till arbetsgivarna eller inte? Hur stor ska ersättningen i så fall vara? Flera lärosäten väljer att inte betala ut ersättning, samtidigt som Sveriges Kommuner och Regioner (2024b) menar att sådan ersättning är nödvändig.

Vår bedömning är att regeringen behöver tillskjuta budgetmedel för att stärka de ekonomiska förutsättningarna för den verksamhetsförlagda utbildningen. Det förslag som vi presenterar i avsnitt 6.4.2 innebär en kostnadsökning för den verksamhetsförlagda utbildningen. Hur stor ökningen blir beror bland annat på studenternas prestationsgrad och på hur lärosätena i dag avräknar den verksamhetsförlagda utbildningen mot olika utbildningsområden: utbildningsområde vård, respektive humanistiskt/samhällsvetenskapligt utbildningsområde. Utredningen saknar detaljkunskap om detta och det är troligt att förändringar sker över tid varför kostnadsberäkningen presenteras som ett intervall.

Baserat på ersättningsnivåerna i regeringens prop. 2024/25:1, *Budgetpropositionen för 2025 och* på antalet helårsstudenter inom socionomprogrammet läsåret 2023/24, finner vi att med ett antagande om 90 procents prestationsgrad innebär vårt förslag en ökad kostnad:

- 1.1 med cirka 82 miljoner kr/år under antagandet att all VFU avräknas mot humanistiskt/samhällsvetenskapligt utbildningsområde
- 1.2 med cirka 66 miljoner kr/år under antagandet att 80 procent av VFU avräknas mot humanistiskt/samhällsvetenskapligt utbildningsområde och 20 procent mot utbildningsområde vård
- 1.3 med cirka 41 miljoner kr/år under antagandet att 50 procent av VFU avräknas mot humanistiskt/samhällsvetenskapligt utbildningsområde och 50 procent mot utbildningsområde vård.¹⁹

När/om förslaget genomförs behöver det räknas upp till aktuell prisnivå och justeras för aktuellt antal studenter.

Utredningens förslag på förändringar i examensordningen, tillsammans med övriga förslag, innebär sammantagna en bred reformering av socionomprogrammet. Regeringen och ansvariga myndigheter behöver ta ett aktivt ansvar för att ge tillräcklig information om innehållet i och intentionerna med förändringarna.

Förändringsarbetet behöver även följas upp, regelbundet och systematiskt, framför allt under de närmaste åren i samband med implementeringen av förändringarna.

6.5.6 Konsekvenser för studenterna

Utredningens förslag innebär att socionomprogrammets innehåll tydliggörs och anpassas på ett mer distinkt sätt efter yrkeslivets krav. Detta innebär att studenternas förutsättningar på arbetsmarknaden stärks. Både för studenterna själva och för deras framtida arbetsgivare blir det tydligare vilka kunskaper och kompetenser som utbildningen ger, och därmed underlättas matchningen mot olika arbetsuppgifter.

¹⁹ Beräkningarna baseras att den verksamhetsförlagda utbildningen utgör 30 högskolepoäng av programmets totalt 210 högskolepoäng.

Det innebär också att studenterna ges bättre förutsättningar i sin kommande yrkesutövning. Steget från utbildning till yrkesliv behöver inte bli lika dramatiskt som det kan vara i dag. Som färdiga socionomer kan de känna sig tryggare med att de kunskaper och färdigheter som utbildningen ger har rustat dem för de utmaningar som de möter i sitt arbete i dag, och de kan lita på att utbildningen även förberett dem för ett långt och omväxlande yrkesliv.

De tydligare, gemensamma ramarna innebär vidare att de kunskaper som studenternas får vid olika lärosäten blir mer likvärdiga. Även om programmets innehåll fortfarande varierar mellan olika lärosäten kommer samtliga studenter att garanteras en gedigen kunskapsbas inom centrala kunskaps- och kompetensområden.

6.5.7 Konsekvenser av alternativt urval vid antagning till socionomprogrammet

En möjlig konsekvens av ett alternativt urval vid antagning till socionomprogrammet, baserat på yrkeslivserfarenhet, är att färre personer än i dag kommer att söka sig och antas till programmet, dvs. att antalet socionomstudenter minskar något. Detta skulle på sikt kunna innebära att färre socionomer kommer ut i arbete.

Däremot skulle det sannolikt inte betyda att det uppstod en brist på socionomer på arbetsmarknaden. I rapporten *Trender och Prognoser 2023 Befolkning, utbildning arbetsmarknad – med sikte på år 2040* förutspår SCB ett framtida överskott av socionomer på arbetsmarknaden 2040 (se avsnitt 4.1.4 *Socionomers arbetsmarknad i siffror*).

7 Frågor och förslag utanför utredningens direktiv

Inledning: Utanför utredningens direktiv

De förslag som utredningen presenterar inom ramen för direktiven och tilläggsdirektiven (dir. 2024:32) bidrar till att skapa ett socionomprogram som är mer i samklang med aktuella samhällsutmaningar och kompetensbehov än tidigare. Vi bedömer att de förslag på författningsändringar och andra ändringar som utredningen lägger fram kommer att innebära att grundutbildningen bättre än tidigare svarar mot de kompetensbehov som yrkesverksamma har, mot de villkor som präglar deras arbete, och till förmån för de människor som är i behov av sociala insatser inom olika områden. De ändringar som vi föreslår kommer att vara både relevanta och angelägna och svara mot de samhällsutmaningar som är och kommer vara aktuella under kommande år och årtionden.

Vi inser samtidigt att de är otillräckliga. De förslag som vi presenterar löser inte den grundläggande problematik som under de senaste 50 åren – egentligen längre än så – har präglat diskussionerna om socionomers arbete och utbildning: Frågan om yrkesverksamma socionomernas (otillräckliga) kompetens och (otillfredsställda) behov av akademisk kompetensutveckling:

Det finns i dag ingen samlad bild över socionomernas fort- och vidareutbildning. De uppgifter som vi har funnit tyder dock på att tillgången till utbildningar utanför högskolan är relativt god. Bengtsson (2020) redovisar till exempel en undersökning bland nästan 1 400 socionomer. I det totala materialet anger nio av tio att de har deltagit i vidareutbildning utanför högskolan efter sin examen. Vanligast är utbildningar i motiverande intervju och samtal (47 procent), utbildning i manualbaserad metod (25 procent) respektive lösningsfokuserad metod (25 procent). Ytterligare 16 procent har

genomgått ledarskapsutbildning (Bengtsson 2020, s. 180). Dessutom finns en uppsjö av kortare och metodiknära utbildningar (Bengtsson 2020, s. 192).

Ett annat exempel på vidareutbildning utanför högskolan är *Yrkesresan*, som är ett program för introduktion och kompetensutveckling för socialtjänstens medarbetare. Målet med *Yrkesresan* är att stärka kompetensen bland medarbetare och chefer, och bidra med långsiktigt lärande. Under 2023 var 94 procent av alla kommuner, 274 kommuner, anslutna till *Yrkesresan* (Socialstyrelsen 2024, s. 13).¹

Däremot är det inte många socionomer som deltar i fort- och vidareutbildning vid högskolor, trots att påbyggnadsprogram inom socialt arbete erbjuds vid de flesta lärosäten med socionomprogram (se bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*). I Bengtssons (2020) underlag är andelen socionomer med vidareutbildning från en högskola 5 procent eller lägre.²

Varför akademiska vidareutbildningar har liten utbredning i socionomernas fält och hur matchningen ser ut mellan akademiska vidareutbildningar och socionomernas arbetsområde är dock frågor för kommande studier. (Bengtsson 2020, s. 192)

Som vi ser det ligger den stora utmaningen för såväl arbetsmarknadens parter som lärosätena i att skapa en mer strukturerad och organiserad vidareutbildningsverksamhet inom socionomfältet. Behovet av yrkeskompetenta socionomer med en akademisk vidareutbildning inom en rad olika verksamhetsområden påkallar ett mer systematiskt och långsiktigt reformarbete. (Salonen & Panican 2021, s. 59.)

Frågan om de yrkesverksamma socionomernas behov av såväl praktiskt inriktad som vetenskaplig vidareutbildning inbegriper även socionomprogrammet, och den synliggör behovet av fler åtgärder än vad vi haft möjligheter att föreslå inom ramen för utredningens direktiv.

I det här kapitlet föreslår vi därför att regeringen tillsätter ytterligare en utredning om socionomutbildningen, som arbetar vidare utifrån de förslag och överväganden som presenteras i detta betänkande. Den nya utredningen bör få i uppdrag att utreda frågan om

¹ Så kallade yrkesresor utarbetas under 2021–2028 inom följande områden: Barn och unga (myndighetsutövning), Funktionshinderomsorg (utförarverksamheter), Missbruk och beroende, (myndighetsutövning), Äldreomsorg (utförarverksamheter), Funktionshinder (myndighetsutövning) (Socialstyrelsen 2024, s. 102).

² Däremot har 10 procent av socionomerna gått annan högskoleutbildning (ej i socialt arbete) efter socionomexamen.

hur en förlängd socionomutbildning som avslutas med en examen på avancerad nivå kan svara mot de kompetensbehov som framför allt yrkesverksamma socionomer har, och även mot de kompetensbehov som finns inom högskolan. Som en del i uppdraget kan den utredningen även behöva analysera det förslag på ny yrkesexamen på avancerad nivå som den så kallade skuggutredningen presenterade i november 2024, samt genomföra en samlad analys av yrkesverksamma socionomers kompetensförsörjning.

Att enbart reformera upplägget och innehållet i socionomprogrammet kan dock bli ett slag i luften om inte även kravnivåerna i utbildningen säkerställs. De faktiska krav som ställs på studenterna och deras studieresultat genom en relevant studietakt, kvalificerad undervisning samt adekvata examinationsformer/adekvat bedömning av studenternas kunskaper, behöver säkras. Innehållet är viktigt, men avgörande är att studenternas faktiska kunskaper befästs inför inträdet i arbetslivet. Vi föreslår därför att UKÄ särskilt uppmärksammar kravnivåerna inom socionomutbildningen i den utvärdering av programmet som genomförs 2025–2026, samt även undersöker lärosätenas förutsättningar att upprätthålla dessa kravnivåer.

Vi menar även att UKÄ i den kommande utvärderingen bör uppmärksamma de förslag på ändringar i examensordningen som presenteras i detta betänkande.

7.1 Förslag till regeringen: Utredning om förlängd socionomutbildning med examen på avancerad nivå

Socionomers utbildning har alltid varit 3,5 år lång. Så har den sett ut sedan mer än 100 år tillbaka, oavsett om den funnits vid socialinstitut, socialhögskolor eller inom universitet och högskolor.³

Enligt utredningens direktiv ska även vår översyn av socionomexamen göras inom ramen för nuvarande omfattning om 210 hög-

³ Vid socialinstituten var utbildningarna 2,5 år långa, men eftersom den obligatoriska praktiken i huvudsak genomfördes under somrarna och under undervisningsfri termin så omfattade utbildningstiden i själva verket 3,5 år (SOU 1962:43).

skolepoäng.⁴ Det är ett av skälen till att vi beslutade att tillföra ett avslutande kapitel till betänkandet, där vi ger oss utrymme att även behandla frågor utanför utredningens direktiv:

Förslag till regeringen om utredning:

Vi föreslår att regeringen tillsätter en utredning med uppdrag att utreda behovet av en förlängd socionomutbildning med examen på avancerad nivå.

Socionomutbildningen är viktig. Under de drygt hundra år som utbildningen funnits har samhället omvandlats och socionomers arbetsfält vidgats kraftigt. I dag står både samhället och det sociala arbetet inför nya stora utmaningar som orsakats av bland annat en omvandlad välfärdsmodell, med ökande ojämlikhet, marginalisering och polarisering i samhället som följd. Befolkningen har blivit mer heterogen och utsattheten växer. Stora satsningar görs på att reformera det sociala arbetet och ny och omfattande lagstiftning tillkommer inom socionomernas arbetsfält. Socionomerna är nyckelpersoner. Centrala i dessa processer är socionomerna och deras kunnande, och socionomprogrammet förväntas svara mot de komplexa och föränderliga kompetensbehov som socionomer har.

Utifrån utredningens erfarenheter är det, menar vi, hög tid att väcka frågan om att förlänga socionomers utbildning med 2–3 terminer (60–90 högskolepoäng), dvs. att tillföra ytterligare utrymme för studier på avancerad nivå.

Vi föreslår därför att en utredning tillsätts med uppdrag att undersöka hur en sådan förlängning skulle påverka kunskaps- och kravnivåerna i undervisningen, kompetensförsörjningen inom socionomernas yrkesfält, samt kompetensförsörjningen inom det akademiska ämnet socialt arbete.

Nedan redogör vi kortfattat för våra överväganden.

⁴ Brante et al. (2015) analyserar 17 olika professioner och deras utbildningar. Man finner att samtliga *klassiska* professioner (jurist, läkare, arkitekt, psykolog, civilingenjör) har utbildningar som är 4 år eller längre, och är förlagda till de äldre och större universiteten och fackhögskolorna. *Semiprofessionernas* (sjuksköterska, lärare, socionom, biomedicinsk analytiker) utbildningar kom sent in i universitetssystemet, i och med högskolereformen 1977. Dessa utbildningar är i allmänhet 3–4 år långa och erbjuds oftare vid högskoleenheter som tillkommit efter mitten av 1970-talet, dvs. vid regionala högskolor och nya universitet. I rapporten beskrivs dessa som akademiskt glesare miljöer, med svagare och mindre förankrade akademiska traditioner (a. a., s. 270).

7.1.1 Förlängd utbildning: Mer undervisningstid och en kombination av generiska och specialiserande kunskaper

Det finns redan i dag utbildningar i socialt arbete på avancerad nivå. Läsåret 2024/25 erbjuds masterprogram i socialt arbete vid tio lärosäten.⁵ Men de här programmen attraherar varken socionomprogrammets studenter eller yrkesverksamma socionomer i någon större utsträckning. Varje läsår börjar mellan 106 (2015/16) och 244 studenter (2020/21) studera vid något av masterprogrammen.⁶ Läsåret 2023/24 fanns 178 nybörjare.

Det är dessutom bara ett fåtal studenter per år som tar ut en examen. Sammanlagt under läsåren 2007/08–2023/24 har 976 studenter examinerats från landets masterprogram i socialt arbete. Det handlar om i genomsnitt 57 studenter per läsår, med en variation på mellan 15 och 102 studenter. Läsåret 2023/24 examinerades 83 personer (se avsnitt 3.4.1 *Masterprogram i socialt arbete*).

Det betyder att nästan alla yrkesverksamma socionomer hämtar det mesta av sin akademiska kunskap från socionomprogrammets sju terminer, varav de sex första är på grundnivå.

Där är det till att börja med trångt – *stoffträngsel* är ett begrepp som återkommer. Programmet ska ge utrymme för det omfattande innehåll som ämnet socialt arbete inrymmer, kunskaper i juridik, verksamhetsförlagd utbildning, personlig och professionell utveckling, samt kombinera teoretisk undervisning med yrkesinriktad praktik, och vetenskaplighet med verksamhetsförankring. Utredningens bild är att lärosätena kan ha svårt att få utrymme att räkna till – dels för att täcka alla delar inom kunskapsområdet, dels för fördjupning och integrering av kunskaperna. Utrymme för specialisering inom området ungdomskriminalitet, eller för andra specialiseringar, är mycket begränsat inom ramen för nuvarande socionomprogram.

Någon yrkesmässig fördjupning eller specialisering får inte plats i denna grundutbildning utan får bero till vidare akademiska studier på avancerad nivå. (Salonen & Panican 2021, s. 16)

⁵ I allmänhet erbjuder lärosätena även möjlighet att avsluta masterprogrammen med en magisterexamen i stället för att fortsätta till en masterexamen.

⁶ I genomsnitt drygt 170 nybörjare per läsår.

Ett 4,5–5 år långt socionomprogram med 3–4 terminers studier på avancerad nivå skulle dock inte bara innebära mer tid för undervisning och lärande. Det skulle också ge undervisningen och lärandet en mer kvalificerad karaktär. I Ds 2004:2, *Högre utbildning i utveckling – Bolognaprocessen i svensk belysning*, sammanfattar projektgruppen vad högskoleutbildning på avancerad nivå innebär:

... en tydlig karaktär av påbyggnad, breddning, fördjupning eller annan vidareutveckling i förhållande till de kurser och program som erbjuds på grundnivå. (Ds 2004:2, s. 46)

Skillnaderna mellan grundnivå och avancerad nivå blir påtagliga om man jämför examensordningens krav för masterexamen med kraven för kandidatexamen.⁷ Förutom att poängfordringarna är olika ställer examensmålen betydligt mer avancerade krav på studenterna inom masterprogrammet:⁸

För masterexamen på avancerad nivå ska studenterna sammanfattningsvis visa *brett kunnande*, väsentligt *fördjupade kunskaper* inom vissa delar av området, *fördjupad metodkunskap*, *fördjupad insikt*, förmåga att *kritiskt och systematiskt integrera kunskap, analysera, bedöma och hantera komplexa företeelser, frågeställningar och situationer, kritiskt, självständigt och kreativt* identifiera och formulera frågeställningar, genomföra *kvalificerade* uppgifter.

För kandidatexamen på grundnivå handlar det i stället om att *visa kunskap och förståelse, fördjupning* inom någon del av området, *orientering*, förmåga att *söka, samla, värdera* och *kritiskt tolka* relevant information, *kritiskt diskutera företeelser, frågeställningar och situationer, självständigt identifiera, formulera och lösa problem, redogöra för och diskutera information, problem och lösningar*.

⁷ Lärosäten med rätt att utfärda socionomexamen kan besluta att studenter inom socionomprogrammet kan få en kandidatexamen inom ramen för programmet, Det kan de erhålla efter sex av sju terminers studier som innefattar motsvarande minst tre terminers heltidsstudier inom huvudämnet socialt arbete.

⁸ Kandidatexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 180 högskolepoäng med viss inriktning som varje högskola själv bestämmer, varav minst 90 högskolepoäng med successiv fördjupning inom det huvudsakliga området (huvudområdet) för utbildningen. Masterexamen uppnås efter att studenten fullgjort kursfordringar om 120 högskolepoäng med viss inriktning som varje högskola själv bestämmer, varav minst 60 högskolepoäng med fördjupning inom det huvudsakliga området (huvudområdet) för utbildningen. Därtill ställs krav på avlagd kandidatexamen, konstnärlig kandidatexamen, yrkesexamen om minst 180 högskolepoäng eller motsvarande utländsk examen.

Ytterligare 2–3 terminer på avancerad nivå skulle till exempel få konsekvenser för lärosätenas avvägning mellan

- bredd eller fördjupning
- generiska kunskaper eller specialisering
- yrkesförberedelser eller forskningsförberedelser.

I nuvarande socionomprogram är det nödvändigt att kompromissa och ibland välja bort.

Det finns en generalistkompetens, men man måste ju också få växa in i sitt arbete, det tar tid att få med sig hantverket. Man kan inte vara specialist efter socionomprogrammet. Det är det man behöver arbeta mer för. Men det är ett arbete som vi inte kan göra inom utbildningen. (Lärosätessdialog)

Studenterna får en grundläggande kompetens inom utbildningen. De är kapabla att möta samhällsutmaningarna. Men det krävs absolut en fördjupning efter utbildningen. (Lärosätessdialog)

Med en förlängd utbildning och examen på avancerad nivå skulle det i större utsträckning vara möjligt för lärosätena att kombinera och göra både och, inom ramen för en sammanhållen grundutbildning. Utrymmet för profilering, specialisering och fördjupning skulle öka på avancerad nivå utan att man behövde göra avkall på programmens generella karaktär på grundnivå. Den projektgrupp som tillsattes inom utbildningsdepartementet (Ds 2004:2) med uppdrag att se över vissa examensfrågor i högskolan gjorde följande analys:

Projektgruppens förslag om krav på tidigare examen för utfärdande av masterexamen kan på sikt leda till att vissa längre yrkesutbildningar etappindelas. En sådan utveckling skulle kunna ge vissa positiva effekter. Om exempelvis den avancerade nivån i en längre yrkesutbildning utformas som specialisering eller inriktning, där respektive lärosäte kan utveckla sin egen profil, skulle studenterna ges större valmöjligheter. (Ds 2004:2, s. 51)

Förlängningen skulle också innebära att socionomstudenterna erbjöds mer likvärdiga möjligheter till specialisering och fördjupning. I nuläget varierar utbudet av påbyggnadsutbildningar och fristående kurser stort mellan olika lärosäten. På vissa håll har studenterna tillgång till flera påbyggnadsprogram och ett utbud av fristående kurser i socialt arbete vid sidan av socionomprogrammet. I den andra änden

av skalan finns de lärosäten där socionomprogrammet är i princip den enda utbildning i socialt arbete som erbjuds.

Även utrymmet för verksamhetsförlagd utbildning skulle kunna öka.

7.1.2 Förlängd utbildning: Kompetenslyft inom det sociala arbetet

Vi bedömer att betydligt fler studenter än i dag skulle delta i undervisningen i socialt arbete på avancerad nivå om detta vore en förutsättning för att kunna ta ut en socionomexamen. För en som studerar till socionom torde en examenstitel som bekräftelse på högre kompetens och professionstillhörighet, och för den legitimitet som en sådan titel för med sig inom yrkesfältet, te sig mer attraktiv också i ett större sammanhang. Examensfrekvensen inom dagens socionomprogram – 73 procent – är f. ö. jämförelsevis hög (se avsnitt 3.3.7 *Socionomprogrammet i siffror*).⁹

Ett förlängt socionomprogram med examen på avancerad nivå skulle därmed innebära ett kunskapslyft på bred front bland de framtida yrkesverksamma socionomerna. I takt med att nya årskullar lämnar den reformerade utbildningen skulle även det sociala arbetets yrkespraktik utvecklas, med stärkta förutsättningar att möta samhällets föränderliga utmaningar.

Dessa utmaningar står i centrum i den nya socialtjänstlag som beräknas träda i kraft under 2025 och som är central inom socialtjänsten. Den nya lagen ställer delvis förändrade krav på socionomernas kompetens. Exempelvis får socialtjänsten i och med den nya lagen möjlighet att ge tidigare insatser utan individuell behovsprövning (inklusive utredning), vilket skärper kraven på socionomernas förmåga att bedöma olika typer av social utsatthet för att kunna avgöra om en behovsprövning är nödvändig eller inte. Vidare anpassas den nya lagen efter barnkonventionen, vilket innebär att barnperspektivet förstärks. Detta innebär i sin tur ökade krav på

⁹ En annan möjlig effekt av en förlängd utbildning är att färre personer än i dag skulle söka sig till programmet, i och med att det skulle innebära ett större åtagande. Utbildningen skulle ta längre tid att slutföra och för många skulle det innebära att man behövde ta mer studiemedel än i en kortare utbildning. Detta skulle på sikt kunna innebära att färre socionomer kommer ut i arbete. Däremot skulle det sannolikt inte betyda att det uppstod en brist på socionomer på arbetsmarknaden. I rapporten *Trender och Prognoser 2023 Befolkning, utbildning arbetsmarknad – med sikte på år 2040* förutspår SCB ett framtida överskott av socionomer på arbetsmarknaden (se vidare avsnitt 4.1.4 *Socionomers arbetsmarknad i siffror*).

barnperspektiv även i socionomernas arbete, och överhuvudtaget högre krav på fördjupade kunskaper om att möta barn i olika åldrar, med olika kulturell härkomst, intellektuell och psykologisk mognadsnivå, samt med varierande behov utifrån olika funktionsnedläggningar.

Centralt i den nya lagen är att socialtjänstens verksamhet ska ligga i linje med *vetenskap* – vetenskaplig kunskap som tagits fram med olika forskningsmetoder – och *beprövad erfarenhet* – som vuxit fram i verksamheten genom att kunskaper från profession och brukare har synliggjorts, värderats och systematiserats genom uppföljning, dokumentation, kritisk granskning och spridning. Kravet på beprövad erfarenhet förutsätter dessutom att verksamheterna arbetar med systematisk uppföljning (Lagradsremiss 2024, s. 245).

Arbetet inom dagens socialtjänst, eller andra verksamheter som socionomer verkar inom, bygger inte alltid på vetenskaplig kunskap och kunskap utifrån beprövad erfarenhet. Detta har bland annat att göra med de yrkesverksamma socionomernas kompetens.¹⁰ Socionomerna har inte med sig tillräckligt fördjupade eller specialiserade vetenskapliga kunskaper i socialt arbete från grundutbildningen, och de allra flesta söker sig inte heller tillbaka till högskolan för vetenskaplig fort- och vidareutbildning.

Av dessa skäl är det också osäkert i vilken mån socionomer som går fortbildning eller vidareutbildning utanför universiteten får adekvat kunskap som är vetenskapligt förankrad. I en nyligen publicerad forskningsöversikt visas till exempel att socialtjänsten i liten omfattning använder sig av forskningsbaserad kunskap (Bergström, Sundell, Olsson, Leander och Åström 2023). Även Bengtsson (2020) undersöker hur socionomer använder sig av olika typer av kunskaper i sitt arbete: vetenskaplig kunskap, procedurkunskap, juridisk kunskap, respektive personlig kunskap. Han finner att socionomerna i lägst grad baserar sina arbeten på forskningsbaserad kunskap (a. a., s. 198). I de dialogmöten med socialsekreterare inom socialtjänsten som utredningen genomförde 2023 framgick också behovet av vägledning om hur teori och vetenskaplig kunskap kan användas i det praktiska sociala arbetet.

En förlängd utbildning på avancerad nivå skulle innebära att yrkesverksamma socionomers kunnande vilade på en mer solid vetenskaplig bas redan från och med grundutbildningen, vilket i sin tur

¹⁰ Det har även att göra med de verktyg som erbjuds på arbetsplatsen, arbetssituationen och ledningen (se avsnitt 4.1.5 *Socionomers arbetsvillkor*).

skulle ge förutsättningar för en kvalitetshöjning av det sociala arbetet i linje med den nya socialtjänstlagens krav.

Ett utökat och mer likvärdigt utrymme för fördjupningar och specialiseringar skulle dessutom innebära att utbildningen fick en form som bättre överensstämmer med arbetslivets sätt att organisera det sociala arbetet. Enligt till exempel Bengtsson (2020) har de flesta av Sveriges 290 kommuner sedan 1990-talet delat in socialtjänsten i specialiserade verksamhetsområden och enheter, och utifrån specialiserade arbetsuppgifter, funktioner, problemområden och klientel.

7.1.3 Förlängd utbildning: Stärkt kompetensförsörjning inom högskolan

De senaste decenniernas kraftiga expansion av socionomutbildningarna har även inneburit ett kraftigt ökat behov av disputerade lärare inom högskolan:

En annan evig fråga är frågan om kompetensförsörjning för utbildningen. Den begränsade forskarutbildningen i ämnet kan omöjligt möta det stora antalet socionomstudenter och än mindre ha utrymme för att därtill täcka behoven för vidareutbildning. När det så samtidigt är krav på doktorsexamen för anställning vid lärosätena är det hög sannolikhet att socionomstudenterna i stor utsträckning undervisas av disputerade lärare utan grund i ämnet socialt arbete och framför allt utan grund i det sociala arbetets praktik. (Svensson 2021, s. 235.)

Andelen disputerade lärare inom socionomprogrammen, och andelen lärares som disputerat i ämnet socialt arbete, är fortfarande förhållandevis låg. Salonen & Panican (2021) visar till exempel att andelen disputerade lärare (med lärartjänster) i och för sig har ökat från 47 till 62 procent mellan 2008 och 2020, men samtidigt har andelen undervisande personal (både disputerad och icke disputerad) med ämnestillhörighet i socialt arbete minskat från 67 till 57 procent under samma period.¹¹

Om uppgifterna slås samman visar det sig att i genomsnitt kommer endast en tredjedel av den undervisning som studenterna erbjuds från lärare som disputerat i ämnet socialt arbete. Under 2020 varierade andelen från 11 procent till 56 procent mellan olika lärosäten.

¹¹ Andelen disputerade lärare varierade mellan enskilda lärosäten från strax under 40 procent till 80 procent. Andelen undervisande personal med ämnestillhörighet i socialt arbete varierade mellan lärosätena från 37 procent till 99 procent.

I rapporten resonerar författarna om betydelsen av undervisande personal med vetenskaplig ämneskompetens, framför allt betydelsen av att lärarna har kännedom om socialt arbete som praktik:

Till skillnad från många samhällsvetenskapliga discipliner förutsätter en professionsutbildning enhetlig vetenskaplig och kunskapsmässig grund sammanflätad med en praktik med egen etisk kod, en gemensam syn på yrkespraktiken och specifika kompetenser, färdigheter och förmågor. (Salonen & Panican 2021, s. 48)

För att nå högre antal och andelar disputerade lärare med hemvist i socialt arbete inom socionomprogrammen behöver betydligt fler studenter än i dag gå vidare från socionomprogrammet till utbildning i socialt arbete på avancerad nivå, för att därefter kunna fortsätta till forskarutbildning.

Det betyder att socionomprogrammen även har en viktig uppgift att fylla för institutionernas interna kompetensförsörjning, och därmed även för kvaliteten (i undervisningen) inom socionomprogrammen.

I dagsläget finns det mycket få direkt forskningsförberedande kurser på socionomprogrammets sjunde termin, dvs. socionomprogrammets enda termin på avancerad nivå som avslutar programmet. Terminen har lärosätena vikt för yrkesförberedande kurser i första hand, och för teorikurser i socialt arbete. Alla obligatoriska kurser på socionomprogrammets termin 7 har under läsåret 2024/25 en yrkesfördjupande inriktning (se bilaga 4. *Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar*). Med andra ord riktar termin 7 studenterna vidare mot yrkesarbete, inte mot fortsatta akademiska studier. Det är en högst rimlig avvägning. I dagsläget behöver lärosätena i praktiken göra ett val mellan fördjupade professionsförberedelser och fördjupade forskningsförberedelser under den avslutande terminen – det finns bara en termin till godo för studier på avancerad nivå – och tyngdpunkten läggs på professionsfördjupningen. Därefter lämnar socionomstudenterna akademien och de allra flesta kommer inte tillbaka till avancerade studier i socialt arbete. Därmed saknas en brygga mellan grundutbildningen och utbildning på avancerad nivå i form av masterprogram eller magisterexamen, och i förlängningen forskarutbildning.

Den bryggan skulle skapas i en socionomutbildning med examen på avancerad nivå.

7.1.4 Alternativet: Ny yrkesutbildning på avancerad nivå

Men en förlängd grundutbildning kanske inte är den enda lösningen? Eller den bästa lösningen? Den nya utredning som vi föreslår kan behöva analysera ytterligare minst ett förslag:

I november 2024 presenterade en arbetsgrupp från Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS), Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC), Akademikerförbundet SSR, fackförbundet Vision, samt Förbundet för forskning och praktik i socialt arbete (FORSA) ett alternativt förslag på hur socionomers behov av fördjupade specialistkunskaper kan tillgodoses i framtiden. I *Reform för socionomers specialistutbildningar. Rapport från en skuggutredning* (FSSOC et al. 2024) föreslår man att en ny yrkesexamen på avancerad nivå inrättas – specialistsocionom. Examen till specialistsocionom ska omfatta minst 60 högskolepoäng och för tillträde till utbildningen bör minst ett års yrkeserfarenhet som socionom gälla som behörighetskrav.

Förslaget förutsätter långtgående samverkan och samordning. Det bygger enligt skuggutredningens rapport på att regeringen tar initiativ till en utbildningsreform, på att det inrättas ett nationellt socialt kompetensråd för planering och samordning av det sociala arbetets kompetensförsörjning, på att lärosätena genom Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC) tar ansvar för samordning av lärosätenas olika specialistutbildningar, samt på att partnerskapet för kunskapsstyrning inom socialtjänsten och de regionala samverkansstrukturerna (RSS) inom socialtjänst och näraliggande hälso- och sjukvård arbetar för en förstärkt samverkan på regional nivå mellan det sociala arbetets verksamhetsfält och lärosäten (FSSOC et al. 2024, s. 9).

Skuggutredningen beskriver sitt förslag som en sammanhållen struktur och helhetslösning, som genomförs i samverkan mellan olika aktörer. För att förslaget ska leda till avsedda resultat är det nödvändigt att samtliga delar realiserar. Förslaget förutsätter vidare en rad framtida politiska beslut, utredningar och detaljförslag.¹²

Tidsperspektivet är långt. Förslaget innebär att *det kan ta några årtionden för reformförslagen att slå igenom fullt ut* (a. a., s. 5). Som nationell målsättning föreslår man att år 2040, om 15 år, bör hälften av alla socionomer ha genomgått en specialistutbildning. Detta

¹² Till exempel förutsätter inrättandet av en ny yrkesexamen att även *yrket* specialistsocionom regleras (Regeringens proposition 2004/05:162. *Ny värld – ny högskola*, avsnittet om principer för yrkesexamina, s. 108 ff.)

skulle motsvara cirka 1 500 examinerade specialistsocionomer per år framöver.¹³

Vi menar att det finns flera frågor som rör konsekvenserna av skuggutredningens förslag som skulle behöva utredas vidare:

Förslaget riktar uppmärksamheten bort från socionomstudenternas grundutbildning, i riktning mot de yrkesverksamma socionomernas behov av fort- och vidareutbildning i yrket efter avslutad grundutbildning:

Under tiden som omvärlden har utvecklats och kraven förändrats har utbildningen på grundläggande nivå i stort behållit sin omfattning och form av generalistutbildning. Denna lägger en god grund, men utöver den behöver dagens socionomer rustas för de förväntningar och krav som ställs på dem i vissa yrken. (a. a., s. 46)

Vi ser socionomutbildningen fortsatt som en grundläggande akademisk grundutbildning. Fördjupning och specialisering bör följa först efter socionomexamen. (a. a., s. 6)

Förändringar i grundutbildningen ingår inte i skuggutredningens förslag. Den bild som ges är att socionomprogrammet ger en fullgod grund för socionomers yrkesutövning som det är utformat i dag.

I rapporten belyser skuggutredningen de nuvarande problemen med de yrkesverksamma socionomernas fort- och vidareutbildning, inklusive att det är få socionomer som vänder sig till högskolan för kompetensutveckling och att inte heller socionomernas arbetsgivare visar särskilt stort intresse för högskolans kurser. Medan till exempel andelen sjuksköterskor som vidareutbildar sig inom högskolan uppgår till över 50 procent, är det endast omkring 2,7 procent av socionomerna som uppges ha akademisk vidareutbildning (FSSOC et al. 2024, s. 41).

Däremot varken ställer eller besvarar skuggutredningen den grundläggande frågan om vad som ligger bakom detta till synes låga intresse för lärosätenas kurser. Man visar inte heller hur det förslag som man själva presenterar skulle förändra den situation som vi har i dag. Varför skulle förslaget innebära att väsentligt fler socionomer än i dag skulle vända sig till högskolan, den här gången för att få en examen som specialistsocionom? Hur skulle förslaget påverka de

¹³ Hitills under läsåren 2007/08–2023/24 har totalt 976 studenter examinerats från landets masterprogram i socialt arbete.

enskilda arbetsgivarnas agerande? Detta, menar vi, är frågor som behöver utredas vidare.

Skuggutredningen resonerar inte heller om hur förslaget skulle påverka den långsiktiga kompetensförsörjningen i socialt arbete inom högskolan. I och med att förslaget riktas mot yrkesverksamma socionomer, och att det skulle krävas både socionomexamen och helst minst ett års yrkeserfarenhet inom socialt arbete för tillträde till den nya utbildningen, så ger inte förslaget incitament för fler socionomstudenter än tidigare att gå direkt vidare till fortsatta studier på avancerad nivå, och därefter möjligen även till forskarutbildning. Hur detta påverkar kompetensförsörjningen inom det akademiska ämnet socialt arbete är svårt att se. Även den här frågan skulle en utredning behöva fördjupa sig i.

7.1.5 Grundläggande frågor: Yrkesverksamma socionomers kompetensförsörjning

Slutligen finns det ett flertal grundläggande frågor om yrkesverksamma socionomers kunnande och kompetensförsörjning på arbetsmarknaden – och högskolans roll i denna kompetensförsörjning – som vi inte funnit svar på och som vi bedömer att det i nuläget inte heller finns några samlade svar på:

- Varför är det egentligen så få socionomer som vidareutbildar sig inom högskolan? Vanligtvis handlar svaren på den här frågan om brist på *incitament* – varken socionomerna eller arbetsgivarna har tillräckliga incitament för att vända sig till högskolan.
- Vilka incitament är det då som saknas? Är det så att arbetslivet (arbetsgivare och yrkesverksamma) efterfrågar annan fort- och vidareutbildning än vad universiteten och högskolorna erbjuder?
- Vilken annan fort- och vidareutbildning är det i så fall som efterfrågas?
- Finner socionomerna och deras arbetsgivare mer efterfrågad fort- och vidareutbildning någon annanstans än inom högskolan?
- Eller är det så att yrkesverksamma socionomer i större eller mindre utsträckning saknar tillgång till relevant fort- och vidare-

utbildning? Är det i så fall vissa kompetensområden som är särskilt svåra/kritiska? Särskilt eftersatta?

- Hur ser det samlade utbudet av fort- och vidareutbildning för socionomer ut – kopplat till deras behov?
- Vilka andra faktorer än kursutbudet avgör om socionomer vidareutbildar sig eller inte?
- Hur ser ansvarsfördelningen ut? Hur fördelas ansvaret mellan högskolan (och den grundutbildning och det utbud av påbyggnadsutbildningar och annan vidareutbildning som man erbjuder socionomerna), arbetsgivarna (och de incitament och övriga förutsättningar som man erbjuder för socionomernas fort- och vidareutbildning)¹⁴ och socionomerna själva (med ett personligt ansvar att utveckla sin kompetens i enlighet med de behov som arbetet medför)?¹⁵
- Hur bör ansvaret fördelas?

Det här är stora frågor utan samlade och säkra svar, som ständigt återkommer i diskussionerna om högskolan och socionomers kompetensförsörjning. Därför är det också frågor som den utredning som vi föreslår behöver fördjupa sig i. Som utgångspunkt för ett förslag på en förlängd socionomutbildning med examen på avancerad nivå, eller andra förslag för att stärka yrkesverksamma socionomers kompetensförsörjning, är det nödvändigt att skaffa sig en underbyggd bild av hur de faktiska problem och överhuvudtaget villkor ser ut som förslagen är avsedda att åtgärda.

¹⁴ För arbetsgivarna är det bland annat en fråga om vad de får ut av satsningar på vidareutbildning inom högskolan. Personalomsättningen är hög och om arbetsgivaren satsar på att bekosta utbildning för anställda som sedan byter jobb är det en investering som de inte får bära frukten av.

¹⁵ Vid utredningens dialogmöten med socialsekreterare framkom att dessa i allmänhet inte får nedsättning i arbetstid för att vidareutbilda sig, och inte heller får högre lön. Det är med andra ord en personlig insats som inte betalar sig karriärmässigt eller ekonomiskt.

7.2 Förslag på uppdrag till UKÄ: Kravnivåerna inom socionomprogrammen

Det spelar egentligen liten roll hur kvalificerad och relevant kunskap socionomprogrammen än erbjuder om inte studenterna får med sig den kunskapen när de lämnar utbildningen. I det sammanhanget är utbildningens kravnivåer avgörande, dvs. de faktiska krav som ställs på studenterna och deras studieresultat genom en adekvat studietakt, ett kvalificerat innehåll i undervisningen samt adekvata examinationsformer/adekvat bedömning av studenternas kunskaper.

Förslag till UKÄ:

Vi föreslår att UKÄ särskilt uppmärksammar kravnivåerna, samt förutsättningarna att upprätthålla fullgoda kravnivåer inom utbildningen, inom ramen för utvärderingen av socionomprogrammen 2025–2026.

I utvärderingen bör UKÄ även uppmärksamma de förslag på författningsändringar som presenteras i detta betänkande.

7.2.1 Kravnivåer inom socionomprogrammen

Frågan om socionomprogrammets kravnivåer gavs stor uppmärksamhet i Högskoleverkets kvalitetsutvärderingar 2000 och 2003. I båda utvärderingarna bedöms kravnivåerna vara alltför låga, även om man i 2003 års utvärdering ser förbättringar jämfört med tidigare. I utvärderingen från 2003 lyfter Högskoleverket fram ett antal faktorer som särskilt viktiga i det fortsatta utvecklingsarbetet: examinationsformerna, betygssättningen, undervisningstätheten, anknytningen mellan teori och praktik och kursutvärderingarnas utformning.

I de följande utvärderingarna från Högskoleverket 2009 och UKÄ 2014 är kravnivåerna i princip en ickefråga. Det är inte så att man bedömer att kravnivåerna numera är tillräckliga, frågan uppmärksammas helt enkelt inte. Detta beror bland annat på att utvärderingarnas inriktning förändrats (se avsnitt 3.1.4 *Högskoleverkets och Universitetskanslersämbetets utvärderingar av socionomutbildningen och ämnet socialt arbete under 2000-talet*).

De senaste tio åren har det inte genomförts någon nationell kvalitetsutvärdering av socionomprogrammen. Det finns alltså inte

heller någon samlad kunskap om hur det ser ut med kravnivåerna inom utbildningen i dag. Men det finns desto fler indikationer på att situationen fortfarande kan vara problematisk:

Till att börja med handlar det om att man från fältets sida – arbetsgivare, yrkesverksamma socionomer och brukare – upplever att de kunskaper som socionomer får med sig från utbildningen inte sällan är otillräckliga. Det gäller kanske i synnerhet anknytningen mellan teori och praktik, vilket påtalas i utredningens dialogmöten med yrkesverksamma socionomer. Men det handlar även om brister i de juridiska kunskaperna och i kunskaperna om specifika målgruppers problematik och villkor (se kapitel 4. *Socionomers arbete – och utmaningar i socionomers arbete*).¹⁶

Även förutsättningarna för undervisningen inverkar på kravnivåerna, och flera av dessa förutsättningar har förändrats de senaste decennierna:

En påtaglig förändring är att studenterna har blivit många fler, antalet har nästan tredubblats de senaste 25 åren. Hötsterminen 1998 fanns enligt UKÄ cirka 3 600 registrerade studenter på socionomprogrammet, jämfört med cirka 10 000 studenter höstterminen 2023. Ökningen hör samman med att även antalet socionomprogram har blivit fler, bland annat som en konsekvens av sammanslagningen av socionomprogrammen och sociala omsorgsprogrammen i början på 2000-talet.

Men samtidigt som programmen blivit fler har även studentgrupperna vid enskilda lärosäten blivit större. Vid till exempel universiteten i Stockholm, Göteborg och Lund har antalet registrerade studenter på socionomprogrammen ökat med 81 procent, 42 procent, respektive 51 procent under perioden.¹⁷

Den större volymen gör det svårare att individualisera undervisningen, arbeta i små grupper och möta enskilda studenters behov. ”Stordriften” påverkar också examinationsformerna och överhuvudtaget möjligheterna att göra individuella bedömningar av enskilda studenters kunskaper, vilket kan inverka på kravnivåerna.

Studenterna har också förändrats som grupp betraktad. Framför allt är de betydligt yngre jämfört med tidigare. Andelen studenter

¹⁶ Se till exempel även Persdotter, B. 2024. *Uppföljning av Socialtjänstens Omställning*, PM 1, Inledande nationella resultat från delstudie 1 om avslutade barnvårdsutredningar 2024-10-02. Karlstad universitet och Sveriges Kommuner och Regioner, SKR.

¹⁷ Högskolan i siffror. Beräknat på antalet registrerade studenter höstterminerna 1998 respektive 2023.

som är yngre än 25 år har ökat från 35 procent läsåret 2003/04 till 55 procent läsåret 2023/24. De riktigt unga studenterna är alltså numera i majoritet. Under samma period har andelen som är 25–34 år minskat från 39 procent till 33 procent, och andelen som är 35 år eller äldre från 27 procent till cirka 11 procent (se avsnitt 3.3.7 *Socionomprogrammet i siffror*).

Föryngringen innebär att det numera är betydligt färre som har tidigare yrkeserfarenhet när de kommer till socionomprogrammet. Vid de lärosätessdialoger som utredningen genomförde hösten 2024 diskuterades att förekomsten av så unga studenter även medför att undervisningen får en delvis annan karaktär. Studenternas bild av sitt kommande yrkesliv är ofta vag, utmaningen att forma en yrkesidentitet har blivit större. Det kan ibland vara nödvändigt att förändra kraven för att studenterna överhuvudtaget ska kunna ta sig igenom utbildningen. Till detta kommer att allt fler studenter uppges ha otillräckliga förkunskaper och en del har särskilda behov av extra hjälp för att klara studierna. Detta är utmaningar i förutsättningarna för att upprätthålla relevanta krav på att studenterna ska tillgodogöra sig utbildningen med kvalitet i förvärvade kunskaper.

Undervisningen och kravnivåerna påverkas även av lärarna och lärarnas kompetenser inom socionomprogrammen. Den frågan utvecklas tidigare i detta kapitel, i avsnittet. 7.1.3 *Förlängd utbildning: Stärkt kompetensförsörjning inom högskolan*.

Ett av syftena med UKÄ:s utvärdering av utbildningar som leder fram till socionomexamen är att bidra till lärosätenas utveckling av kvaliteten på utbildningen:

Utvärderingarna gäller utbildningarnas kvalitet och fokuserar på hur utbildningarna möjliggör och säkerställer att studenterna når examensmålen i examensordningen [bilaga 2 till högskoleförordningen] när examen utfärdas. (UKÄ 2023, s. 6)

Sammantaget pekar flera resultat från denna utredning på att det är angeläget att UKÄ uppmärksammar kravnivåerna, samt förutsättningarna att upprätthålla fullgoda kravnivåer inom utbildningen, inom ramen för utvärderingen av socionomprogrammen. Kravnivåerna är centrala för att utbildningarna ska möjliggöra och säkerställa att studenterna uppnår examensmålen.

7.2.2 UKÄ:s utvärdering 2025–2026

UKÄ genomför under 2025–2026 en utvärdering av utbildningar som leder till socionomexamen. Planering och förberedelser påbörjades hösten 2024. Syftet med utvärderingen är både att kontrollera utbildningarnas resultat, dvs. att de lever upp till högskolelagens och högskoleförordningens krav och mål om hög kvalitet, och att bidra till lärosätenas utveckling av kvaliteten på utbildningen (UKÄ 2023).

Utvärderingen baseras på kollegial bedömning. Den genomförs av en extern bedömargrupp som består av ämnessakkunniga från universitet och högskolor, studentrepresentanter och arbetslivsföreträdare. Efter att bedömargruppen utsetts inleder man utvärderingen med att företrädare för de utbildningar som utvärderas, företrädare för arbetslivet, studenter och bedömargruppen möts för att samtala om hur utvärderingens innehåll och genomförande bör anpassas, dvs. vilka examensmål som ska ingå och vilka underlag.

Bedömargruppens arbete resulterar i ett samlat omdöme för varje lokal utbildning som utvärderas. Bedömargruppens samlade omdömen ligger därefter till grund för UKÄ:s beslut om socionomutbildningarnas kvalitet som presenteras i april 2026 (UKÄ 2024).¹⁸

UKÄ:s utvärdering kommer att planeras och åtminstone delvis genomföras innan regeringen hunnit fatta beslut om de förslag på ändringar i examensordningen som presenteras i detta betänkande. Dessa förslag kan komma att bli styrande för socionomprogrammets utformning i framtiden. Vi menar därför att UKÄ i sin utvärdering även bör uppmärksamma de förändringar i examensordningen som denna utredning föreslår.

¹⁸ UKÄ:s granskningar utgår från högskolelagen (1992:1434), högskoleförordningen (1993:100), regeringens skrivelse Kvalitetssäkring av högre utbildning (2015/16:76 bet. 2015/16: UbU9, rskr. 2015/16:155) och European Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area1 (ESG) 2015, samt nationella och internationella riktlinjer för forskning (UKÄ 2023).

Referenser

Tryckta källor

Litteratur

- Alfvengren, Å. (2018). Socialtjänstens ansvar för vuxna missbrukare. I Fridström Montoya, T. (Red.) *Juridik för socialt arbete*. Malmö: Gleerups.
- Alexander, J., Waldron, H., Robbins, M. och Neeb, A. (2016). *Funktionell familjeterapi för beteendeproblem hos ungdomar*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersen, S. N., Holtsmark, B. och Mohn, S. B. (2017). *Kriminalitet blant innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre. En analyse av registerdata for perioden 1992–2015*. Rapporter 2017/36. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Andershed, A-K. och Andershed, H. (2019). Risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende bland unga: Att använda teori och forskning i praktiken. I *Barn och unga som begår brott eller riskerar att begå brott. Kunskapsstöd för socialtjänsten om att identifiera, utreda och bedöma behov*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Andershed, H., Andershed, A-K. och Söderholm Carpelan, K., (2010). *Ungdomar som begår brott: vilka insatser fungerar?* Stockholm: Gothia.
- Andersson, C. (1996). Om struliga flickor – beteende och bemötande. I Armelius, B-Å., Bengtzon, S., Rydelius, P-A., Sarnecki, J., och Söderholm-Carpelan, K. (Red.) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber/Statens institutionsstyrelse.

- Andersson, P. (2021). *Hot, våld och emotionellt arbete på de särskilda ungdomshemmen Personalens berättelser*. (Ak. avh.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Andersson, P. (2022). Yrkeserfarenheter av våld och emotionella strategier Röster från personalen på de särskilda ungdomshemmen. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 29(2), s. 151–171.
- Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling för unga. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Armeliuss, B. och Andreassen, T. (2007). Cognitive-behavioral treatment for antisocial behavior in youth in residential treatment. *Cochrane Database Syst Rev*. 2007 Oct 17; 2007(4).
- Baianstovu, R., Cinthio, H., Särnstedt, E. och Strid, S. (2019). *Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar*. Örebro: Örebro University Press.
- Barnrättsbyrån (2024). *Barnens röster 2022–2023. En utvärdering av Barnrättsbyråns arbete med barn och unga*. Stockholm: Barnrättsbyrån.
- Bartol, C. och Bartol, A. (2005). *Criminal behaviour. A Psychological approach. International edition*. New Jersey: Pearson education.
- Bengtsson, M. (2020). *Karriär och profession: om positioner, statushierarki och mobilitet inom socionomyrket*. (Ak. avh.) Lund: Lunds universitet.
- Bergh, A., Hällersfors, H., Tåg J., och Åstebro T. (2024). *Demokratisering och decentralisering av högskolan: En utvärdering av 1977 års svenska högskoleexpansion*. Stockholm: SNS Förlag.
- Bergström, M., Sundell, K., Olsson, T., Leander, L., & Åström, T. (2023). Interventions in child welfare: A Swedish inventory. *Child and Family Social Work*, 28(1), s. 117–124.
- Berrington, E. och Honkatuika, P. (2002). An Evil Monster and a Poor Thing: Female Violence in the Media. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3(1), s. 50–72.
- Björck, A. (2019). Samverkan. I Heimer, G., Albért, U., Björck, A., Haraldsdotter, Y., (Red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, s. 153–164. Lund: Studentlitteratur AB.

- Bramstång, G. (1964). *Förutsättningar för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom*. Lund: Gleerups.
- Brante, T. (2009). Vad är en profession? Teoretiska ansatser och definitioner. I L. Maria (Red.), *Vetenskap för profession*, s. 15–34. Högskolan i Borås.
- Brante, T., Johnsson, E., Olofsson, G. & Svensson, L. G. (2015). *Professionerna i kunskapsambället. En jämförande studie av svenska professioner*. Lund: Liber.
- Broberg, A., Almqvist, K., Risholm Mothander, P. och Tjus, T. (2015). *Klinisk barnpsykologi: utveckling på avvägar. (Andra uppl.)*. Stockholm: Natur och kultur.
- Bruhn, A., Baianstovu, R., Petersén, A. & Johansson, B. (2020). *Att ta mark i professionen: nya socionomers yrkesval och karriärvägar*. Lund: Lunds universitet.
- Bäckman, O., Hjalmarsson, T., Lindquist M. och Pettersson, T. (2018). Könsskillnader i brottslighet – hur kan de förklaras? *Ekonomisk debatt*, 46 (4), s. 67–78.
- Bäckman, T. (2018). Socialtjänstens ansvar för personer med funktionsnedsättning. I Fridström Montoya, T (Red.) *Juridik för social arbete*, s. 229–260. Malmö: Gleerups.
- Carlsson, N. (2020). *Lärosätenas utbildningsbehov i frågor om mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer Slutrapport*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för Socialt arbete.
- Chesney Lind, M. och Pasko, L. (2004). *The Female Offender: Girls, Women, and Crime*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Dozier, M., Peloso, E., Lindhiem, O., Gordon, M. K., Manni, M., Sepulveda, S., Ackerman, J., Bernier, A. och Levine, S. (2006). Developing evidence-based interventions for foster children: An example of a randomized clinical trial with infants and toddlers. *Journal of Social Issues*, 62, s. 767–785.
- Edebalk, P. G. (2021). Institut, högskola, institution – om den sociala utbildningen fram till frihetsreformen 1993. I Edebalk, P. G. & Swärd, H. (Red.) *Socionomutbildningen – då, nu och i framtiden*, s. 179–206. Lund: Studentlitteratur AB.
- Enander, V. & Nilsson, M. (2019). Socialtjänstens ansvar. I Heimer, G., Albért, U., Björck, A., Haraldsdotter, Y., (Red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, s. 199–236. Lund: Studentlitteratur AB.

- Eriksson, M. (2019). Särskild sårbarhet – Våldsutsatta kvinnor och barn som upplever våld. I Heimer, G., Albért, U., Björck, A., Haraldsdotter, Y., (Red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, s. 97–128. Lund: Studentlitteratur AB.
- Estrada, F., Nilsson, A., Pettersson, T. och Assadkhan, D. (2019). Kvinnors brottslighet som samhällsproblem. I Heber, A och Roxell, L. (Red.) *Att odla kriminologi. Perspektiv på brott och utsatthet: Festskrift till Eva Tiby*, s. 117–134. Stockholm: Stockholm University.
- Fagerberg, J. (2024). *Den ideal(istisk)a byråkraten. En etnografisk studie om professionell socialisering under socionomutbildning.* (Ak. avh.). Uppsala: Uppsala universitet.
- Fackförbundet ST (2024). *Fackförbundet STs arbetsmiljöundersökning 2024 "Vi är för få som ska lösa för mycket"*. Stockholm: Fackförbundet ST.
- Fisher, D. (2020). *Mänskliga rättigheter. En introduktion.* Stockholm: Norstedts juridik.
- Folkbildningsrådet (2019). *Folkbildning i marginaliserade stadsdelar. Förankrad, invävd och trevande.* Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Forkby, T., Kuuosmanen, J. och Örnlin, H. (2020). *Bland bröder och fiender. Om gäng, maskuliniteter och avhopp.* Göteborg: Daidalos.
- Forsman, H., Brännström, L., Vinnerljung, B. och Hjern, A (2016). Does poor school performance cause later psychosocial problems among children in foster care? Evidence from national longitudinal registry data. *International Journal of Child Abuse & Neglect*, 57, s. 61–71.
- Forsman, H. (2019). *Addressing poor educational outcomes among children with out-of-home care experience: Studies on impact, pathways, and interventions.* (Ak. avh.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Franzén A. & Gottzén L. (2020). Våldsprevention i Sverige: En forskningsöversikt. *Barn- och ungdomsvetenskap: Forskning (rapport 2020:2)*. Stockholm: Stockholms universitet, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen.

- Fridström Montoya, T. (2018). Introduktion till socialtjänstlagstiftningen. I Fridström Montoya, T. (Red.) *Juridik för social arbete*, s. 53–90. Malmö: Gleerups.
- Förbundet Sveriges Socionomutbildningar et al. (2024). Reform för socionomers specialistutbildningar. Rapport från en skuggutredning. *Örebro Studies in Working Papers and Reports Social Work. Rapport nr 34*. Örebro: Örebro universitet.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Garrido, V. och Morales, L. (2007). Serious (violent and chronic) juvenile offenders: a Systematic Review of Treatment Effectiveness in Secure Institutions. I *The Campbell Collaboration Reviews of Interventions and Policy Evaluations (C2-RIPE)*. Pennsylvania: Campbell Collaboration.
- Ghadimi, M. och Gunnarsson, S. (2019). *UNG 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala*. Uppsala: TRIS – tjejers rätt i samhället.
- Hammersley, H. (2020). *Poverty and Social Exclusion of Persons with Disabilities. European Human Rights Report. Issue 4 – 2020*. Brussels: European Disability Forum.
- Helmond, P., Overbeek, G., och Brugman, D. (2014). A multi-aspect program integrity assessment of the cognitive-behavioral program EQUIP for incarcerated offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 58 (10), s. 1186–1204.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California.
- Hollander, A. och Alexius, K. (2009). *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Jernbro, C. och Landberg, Å. (2024). *Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Jämställdhetsmyndigheten.
- Johnsson-Latham, G. (2019). Mäns våld mot kvinnor i ett globalt perspektiv. I Heimer, G., Albért, U., Björck, A., Haraldsdotter, Y., (Red.) *Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar*, s. 21–56. Lund: Studentlitteratur AB.

- Kaldal, A. och Tärnfalk, M. (2017). Samhällets hantering av barn som begår brott: en verksamhet i flera spår. I Lundström, T. och Leviner, P. (Red.) *Tvångsvård av barn och unga: Rättigheter, utmaningar och gränzoner*, s. 239–261. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Kjellbom, P. (2009). Kommunala riktlinjer. I Hollander, A. & Alexius, K. (Red.) *Juridik och rättsvetenskap i socialt arbete*, s. 159–188. Lund: Studentlitteratur AB.
- Kumlien, M. (1997). *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års uppfostringslagar*. Stockholm: Nerenius och Santéus förlag.
- Lander, I., Pettersson, T. och Tiby, E. (2003). *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Levin, C. (1998). *Uppfostringsanstalten*. (Ak. avh.). Lund: Arkiv förlag.
- Leviner, P. och Lundström, T. (2017). (Red.) *Tvångsvård av barn och unga, rättigheter, utmaningar och gränzoner*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Leviner, P. (2018). Socialtjänstens ansvar för barn och unga. I Fridström Montoya, T. (Red.) *Juridik för socialt arbete*, s. 121–172. Malmö: Gleerups.
- Lind, A-S. (2018), Socialtjänstens statsrättsliga förankring. Fridström Montoya, T. (Red.) *Juridik för socialt arbete*, s. 25–54. Malmö: Gleerups.
- Lindquist, M. (2023). *Påverkar samhällsvård barns framtida kriminalitet?* Forskningsrapport. Stockholm: SNS Förlag.
- Lipsey, M. (2009). The primary factors that characterize effective interventions with juvenile offenders: A meta-analytic overview. *Victims and Offenders*, 4(2), s. 124–147.
- Lipsey, M., Howell, J., Kelly, M., Chapman, D. och Carver, D. (2010). *Improving the Effectiveness of Juvenile Justice Programs. A New Perspective on Evidence-Based Practice*. Washington: Georgetown University, Center for Juvenile Justice Reform.
- Mellgren, C., Rostami, A., Gerell, M., Sturup, J., Hartvigsson, T., Munthe, C., Bring, J., Hellberg, U., Johnsson, A. K., Fundell, S., och Sundell, K. (2024). Psychosocial Interventions Preventing Gang-Related Crime Among Young People: A Systematic Review. *Research on Social Work Practice*, 0(0).

- Munobwa, J. (2023). *“I know where you live” Statutory social work, client violence, and dilemmas for safety and practice* (Doctoral thesis). Gävle: University of Gävle.
- Nilsson, A. och Estrada, F. (2009). *Kriminalitet och livschanser. Uppväxtvillkor, brottslighet och levnadsförhållanden som vuxen*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Novus och Akademikerförbundet SSR (2022). *Kartläggning Socialsekreterare 2022*. Stockholm: Novus.
- Petrosino, A., Turpin-Petrosino, C. och Guckenberg, S. (2010). *Formal system processing of juveniles: Effects on delinquency*. Campbell Systematic Reviews 2010:1.
- Pettersson, T. (2003). Våld som iscensättning av femininitet? I Lander, I., Pettersson, T. och Tiby, E. (Red.) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi*, s. 139–152. Lund: Studentlitteratur AB.
- Prekopic, V. (2023). *Brottsplats: Skolan. Vittnesmål från en pågående kris*. Stockholm: Volante.
- Puranen, B. (2019). *Med migranternas röst. Den subjektiva integrationen* (2019:2). Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Ranstorps, M. och Ahlerup, L. (2023). *LVU-kampanjen. Desinformation, konspirationsteorier, och kopplingarna mellan det inhemska och det internationella i relation till informationspåverkan från icke-statliga aktörer*. Stockholm: Försvarshögskolan.
- Rexvid, D. (2024). *Förskolans möte med hederskulturen*. Länsstyrelserna i Gävleborg och Norrbotten.
- Riksförbundet FUB (2024). *Fångad i fattigdom? Inkomster och utgifter för vuxna personer med intellektuell funktionsnedsättning*. Solna: Riksförbundet FUB.
- Rothstein, B. och Holmberg, S. (2022). Social tillit i höglärlanlandet Sverige. *SOM-institutets temaserie 2022*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Salmi, V., Kivivouri J. och Altonen, M. (2015). Correlates of immigrant youth crime in Finland. *European Journal of Criminology*, 12 (6), s. 681–699.

- Salonen, T. och Panican, A. (2021). Genomlysning av socionomfältet. Nuläge och prognoser om socionomers utbildning och Arbetsmarknad. *Research Reports in Social Work 2021:6*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Schlytter, A. och Linell, H. (2008). Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext. En studie av omhändertagna flickor. Forskningsrapport 2008:2. Forsknings- och utvecklingsenheten för socialtjänstens individ- och familjeomsorg i nordvästra Stockholm.
- Schlytter, A., Högdin, S., Backlund, Å., Ghadimi, M. och Rexvid, D. (2009). *Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär*. Rapport 2009. Stockholm: Stockholms stad.
- Strömholm, S. (1996). *Rätt, rättskällor och rättstillämpning. En lärobok i allmän rättslära*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Ståhlberg, O., Anckarsäter, H. och Nilsson, T. (2010). Mental health problems in youths committed to juvenile institutions: prevalences and treatment needs. *European Child and Adolescent Psychiatry*, vol. 19, s. 893–903.
- Sundell, K. och Vinnerljung, B. (2008). Goda intentioner kan vålla skada – om etik i socialt arbete. I Jergeby, U. (Red.) *Evidensbaserad praktik i socialt arbete*, s. 36–46. Stockholm: Gothia.
- Sundell, K., Eskel, M., Bergström, M., Åström, T. (2023). How Can Practitioners Assess the Value of Social Work Interventions? *Research on Social Work Practice*, 33 (6), s. 634–641.
- Svenska Röda Korset (2024). *Grundläggande humanitära behov i Sverige – en lägesbild från civilsamhället*. Stockholm: Svenska Röda Korset.
- Svensson, K. (2019) Socionomers syn på sin yrkesroll och organisation: en jämförande enkätstudie 2008 och 2019. *Research Reports in Social Work 2019:2*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Svensson, K. (2021). Expansion, variation och nya former av styrning. Utbildning av socionomer efter 1993. I Edebalk, P. G. & Swärd, H. (Red.) *Socionomutbildningen – då, nu och i framtiden*, s. 207–238. Lund: Studentlitteratur AB.

- Svensson, K., Johnsson, E. och Laanemets, L. (2021). *Handlingsutrymme: utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sveriges akademikers centralorganisation (2024). *Framtidsutsikter. Här finns jobben för akademiker år 2029*. Stockholm: Sveriges akademikers centralorganisation
- Sveriges Kommuner och Regioner (2024a). *Nuläge och utmaningar i elevhälsan 2024 En rapport baserad på en enkätundersökning till samtliga kommuner*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Regioner.
- Sveriges Kommuner och Regioner (2024b). *Socionomprogrammet En undersökning om hur socionomprogrammet kan utvecklas*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Regioner.
- Sveriges Stadsmissioner (2024). *Fattighedsrapporten 2024. "Jag hade ingen aning om att det var så svårt att få hjälp."* Rapport 10. Stockholm: Sveriges Stadsmissioner.
- Swärd, H. (2021). *Socionomutbildningen – ett drama i tre akter*. I Edebalk, P. G. & Swärd, H. (Red.) *Socionomutbildningen – då, nu och i framtiden*, s. 19–48. Lund: Studentlitteratur AB.
- Söderberg, C. (2023). *Att skapa mening i en komplex praktik. Föreställningar om brottspreventiva samverkansformer mellan omsorg och kontroll* (Ak. avh.). Linköping: Linköpings universitet.
- Tham, P. (2018). Where the need is greatest: a comparison of the perceived working conditions of social workers in Swedish metropolitan low-, middle-and high-income areas in 2003 and 2014. *Nordic Social Work Research*, 8 (2), s. 185–200.
- Tham, P. (2019). 'Lost in transition?': newly educated social workers reflections on their first months in practice [Från socionomstudent till socialarbetare – nyexaminerade socionomers reflektioner kring de första månaderna i yrket]. *European Journal of Social Work*, 22 (3), s. 400–411.
- Tärnfalk, M. (2007). *Barn och brott: – En studie om socialtjänstens yttranden i straffprocessen för unga lagöverträdare* (Ak. avh.). Stockholm: Stockholms universitet.
- Tärnfalk, M., Alm, C. och Kaldal, A. (2021). Barnets bästa när barn begår allvarliga brott. *Institutionsvård i fokus*, nr 1 2022. Solna: Statens institutionsstyrelse.

- Tärnfalk, M. och Alm, C. (2021). Social worker motivations and organisational prerequisites for care of children who commit crimes – the best interests of the child or the protection of society? *European Journal of Social Work*, 24 (1), s. 21–33.
- Wikström, P-O. (2023). *När brott blir ett acceptabelt handlingsalternativ – en analys av brottslighetens orsaker och dess implikationer för inriktningen av det brottsförebyggande arbetet*. Stockholm: Stockholms Handelskammare.
- Wikström, P-O., Treiber, K. och Roman, G. (2024). *Character, Circumstances and Criminal Careers. Towards a Dynamic Developmental and Life-Course Criminology*. Oxford: Oxford University Press.
- Vision (2023). *Socialchefsrapporten 2023. Man får det man betalar för*. Stockholm: Vision.
- Åström, T., Bergström, M., Håkansson, K., Jonsson, A. K., Munthe, C., Wirtberg, I., Wiss, J. och Sundell, K. (2019). Treatment Foster Care Oregon for delinquent adolescents: A systematic review and meta-analysis. *Research on Social Work Practice*, 30 (4), s. 355–367.

Offentligt tryck

Myndigheters rapporter

- Arbetsmarknadsdepartementet. (2024). *Fri och trygg utan våld och förtryck. Åtgärdsprogram för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck samt prostitution och människohandel 2024–2026* (A2024/00869).
- Arbetsmiljöverket. (2018). *Projektrapport ”Socialsekreterares arbetsmiljö”* (Rapport 2015/051465).
- Barnombudsmannen. (2024). *Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld* (Dnr BO 2024–0153).
- Brottsförebyggande rådet. (2002). *Sju ungdomar om sin rättegång* (Rapport 2002:18).
- Brottsförebyggande rådet. (2002). *Åklagares, domares och socialtjänstens syn på påföljdssystemet för unga*.

- Brottsförebyggande rådet. (2011). *Ungdomsvård och ungdomstjänst* (Rapport 2011:10).
- Brottsförebyggande rådet. (2021). *Strategiska brott bland unga på 2010-talet* (Rapport 2021:5).
- Brottsförebyggande rådet. (2021). *Misstänkta för brott bland personer med inrikes respektive utrikes bakgrund* (Rapport 2021:9).
- Brottsförebyggande rådet. (2023). *Socioekonomisk bakgrund och brott* (Rapport 2023:3).
- Brottsförebyggande rådet. (2023). *Barn och unga i kriminella nätverk. En studie av inträde, brott, villkor och utträde* (Rapport 2023:13).
- Brottsförebyggande rådet. (2023). *Uppdrag att ta fram kunskap om utredningar där barn under 15 år misstänks för brott* (Ju 2023/02816).
- Brottsförebyggande rådet. (2024). *Forskning om ålder och brott samt dess betydelse för brottsprevention* (Rapport 2024:1).
- Brottsförebyggande rådet. (2024). *Brott i nära relation. Kartläggning av utsatthet under 2022 och under livstiden* (Rapport 2024:4).
- Brottsförebyggande rådet. (2024). *Skolundersökningen om brott 2023. Om utsatthet och delaktighet i brott* (Rapport 2024:10).
- Finanspolitiska rådet. (2024). *Ekonomisk ojämlikhet i Sverige – Översikt av fakta och framtidsutmaningar 2024/1*.
- Folkhälsomyndigheten. (2021). *Det är viktigt att förebygga psykisk ohälsa bland äldre*. Faktablad om att förebygga psykisk ohälsa bland äldre.
- Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd. (2023). *Inriktningsförklaring för äldreområdet*.
- Högskoleverket. (2000). *Utvärdering av Socionomutbildningar* (Högskoleverkets rapportserie 2000:6 R).
- Högskoleverket. (2003a). *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet* (Högskoleverkets rapportserie 2003:16 R).
- Högskoleverket. (2003b). *Social omsorgsutbildning och socionomutbildning, en översyn* (Högskoleverkets rapportserie 2003:29 R).
- Högskoleverket. (2009). *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor* (Högskoleverkets rapportserie 2009:36).

- Inspektionen för socialförsäkringen. (2021). *Avslag på ansökan om aktivitetsersättning En analys av hur det går för unga som får avslag på sin ansökan om aktivitetsersättning vid nedsatt arbetsförmåga* (Rapport 2021:2).
- Inspektionen för vård och omsorg. (2023). *Tillsyn av socialtjänstens handläggning av ärenden som rör barn och unga Redovisning av regeringsuppdrag* (S2020/08835).
- Kriminalvården. (2022). *Kartläggning av häktade barn och unga i Sverige 2019–2020*.
- Kronofogden. (2022). *Unga vuxna – skuldsättning, livsvillkor och förutsättningar*. Förebyggande verksamhet 2022.
- Myndigheten för delaktighet. (2024). *Uppföljning av funktionshinderspolicen 2023. Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolicen*.
- Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. (2023). *Bära eller brista. Erfarenheter av socialtjänstens stöd vid hedersrelaterat våld och förtryck* (Rapport 2023:8).
- Pensionsmyndigheten. (2022). *Hur är pensionärernas ekonomiska levnadsförhållanden?* (Rapport 3, korrigerad 2022-02-07).
- Pensionsmyndigheten. (2022). *Varför finns det fattiga pensionärer – vilka är de och hur kan de bli färre?* (Rapport 6).
- Pettersson, T. (2023). *Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård*. Rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2023:9.
- Polismyndigheten, Nationella operativa avdelningen. (2024). *Lägesbild över aktiva gängkriminella i Sverige*. Regeringsuppdrag.
- Riksrevisionen. (2009). *Hanteringen av unga lagöverträdare – en utdragen process* (RiR 2009:12).
- Riksrevisionen. (2018). *Myndighetsreformen då UHR och UKÄ inrättades – intentioner och måluppfyllelse* (RiR 2018:35).
- Riksrevisionen. (2024). *SiS särskilda ungdomshem – brister i statens tvångsvård av barn och unga* (RiR 2024:7).
- Riksrevisionen. (2024). *Otillräckliga insatser när barn misstänks för grova brott* (RiR 2024:9).

- Skolverket. (2022). *Nationell kartläggning av utbildningsbakgrunden bland kuratorer i skolväsendet* (2022:17).
- Skolverket. (2023). *PISA 2022 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturkunskap*.
- Skolverket och Socialstyrelsen. (2024). *Skolsociala team Delredovisning av regeringsuppdrag 2023–2024*.
- Socialdepartementet. (2021). *Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolicen under 2021–2031* (S2021/06595).
- Socialstyrelsen. (2013). *Mot bättre vetande. Centrum för utvärdering av socialt arbete (CUS) och Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) 1992 till 2009*.
- Socialstyrelsen. (2019a). *Ett liv utan våld och förtryck. Slutredovisning av uppdraget att genomföra en nationell kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck*.
- Socialstyrelsen. (2019b). *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*.
- Socialstyrelsen. (2020a). *Anhöriga som vårdar eller stödjer närstående äldre personer. Underlag till en nationell strategi*.
- Socialstyrelsen. (2020b). *Barn och unga som begår brott – Handbok för socialtjänsten*.
- Socialstyrelsen. (2020c). *Bedöma risk och behov för barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Kunskapsstöd för socialtjänsten*.
- Socialstyrelsen. (2021). *Insatser för att motverka fortsatt normbrytande beteende och återfall i brott Kunskapsstöd med rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn 6–17 år*.
- Socialstyrelsen. (2023a). *Individ- och familjeomsorg – Lägesrapport 2023*.
- Socialstyrelsen (2023b). *Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning. Lägesrapport 2023*.
- Socialstyrelsen. (2024). *Individ- och familjeomsorg – Lägesrapport 2024*.
- Socialstyrelsen och Skolverket (2023). *TSI-boken. Stöd i arbetet med tidiga och samordnade insatser för barn och unga*.

- Statens beredning för social och medicinsk utvärdering. (2018). *Behandlingsfamiljer för ungdomar med allvarliga beteendeproblem – Treatment Foster Care Oregon* (Rapport 2018/279).
- Statens beredning för social och medicinsk utvärdering. (2020). *Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott. En systematisk översikt och utvärdering av ekonomiska, sociala och etiska aspekter* (Rapport 2020:308).
- Statens beredning för social och medicinsk utvärdering. (2020). *Insatser i öppenvård för att förebygga ungdomars återfall i brott* (Rapport 2020:368).
- Statens beredning för social och medicinsk utvärdering. (2023). *Psykosociala insatser för att förebygga och minska gängkriminalitet bland barn och unga vuxna* (SBU 2023:369).
- Statistiska centralbyrån. (2022). *Efter 60. En beskrivning av äldre i Sverige* (Demografiska rapporter 2022:2).
- Statistiska centralbyrån. (2022). *Vilka utbildningar ger jobb? Arbetskraftsbarometern 2022*.
- Statistiska centralbyrån. (2023). *Situationen på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning 2022*.
- Statistiska centralbyrån. (2024). *Sveriges framtida befolkning 2024–2070* (Demografiska rapporter 2024:1).
- Statistiska centralbyrån. (2024). *Trender och prognoser 2023 Befolkning, utbildning, arbetsmarknad – med sikte på år 2040*.
- Universitetskanslersämbetet. (2014). *Kvalitetsutvärdering 2013–2014 av socionomexamen och generella examina i socialt arbete närliggande huvudområden* (Reg.nr 2014-06-24 411-00461-1).
- Universitetskanslersämbetet. (2017). *Uppföljning av ersättningsbeloppen för högre utbildning* (Rapport 2017:6).
- Universitetskanslersämbetet. (2022). *Hur mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer beaktas i högre utbildning. Rapportering av ett regeringsuppdrag* (Rapport 2022:19).
- Universitetskanslersämbetet. (2022). *Prognoser för behovet av högskoleutbildade*.
- Universitetskanslersämbetet. (2023). *Vägledning för utbildningsutvärdering på grundnivå och avancerad nivå*.

- Universitetskanslersämbetet. (2024). *Universitet och högskolor årsrapport 2024* (Rapport 2024:2).
- Universitetskanslersämbetet. (2024). *Utvärdering av utbildningar som leder till socionomexamen*.
- Vetenskapsrådet. (2024). *Ungdomsbrottslighet – en kunskapsöversikt*. (VR 2414).

Propositioner och regeringsskrivelser

- Prop. 1975:9. *Om reformering av högskoleutbildningen m.m.*
- Prop. 1979/80:1. *Om socialtjänsten*.
- Prop. 1987/88:120. *Om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)*.
- Prop. 1992/93:1 *Om universitet och högskolor – frihet för kvalitet*.
- Prop. 1997/98:96. *Vissa reformer av påföljdssystemet*.
- Prop. 2004/05:162. *Ny värld – ny högskola*.
- Prop. 2005/06:165. *Ingripanden mot unga lagöverträdare*.
- Prop. 2009/10:105. *Barn under 15 år som misstänks för brott*.
- Prop. 2009/10:149. *En akademi i tiden – Ökad frihet för universitet och högskolor*.
- Prop. 2012/13: 10. *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*.
- Prop. 2014/15:25. *Tydligare reaktioner på ungas brottslighet*.
- Prop. 2016/17:188. *Nationellt mål och inriktning för funktionshinderspolitiken*.
- Prop. 2017/18: 186. *Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter*.
- Prop. 2019/20: 118. *Ungdomsövervakning*.
- Prop. 2019/20:131. *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*.
- Prop. 2022/23:78. *Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott*.
- Prop. 2023:24:1. *Budgetpropositionen för 2024*.
- Prop. 2023/24:31. *Stärkta rättigheter för barn och vuxna i skyddat boende*.
- Lagrådsremiss (2024). *En förebyggande socialtjänstlag – för ökade rättigheter, skyldigheter och möjligheter*. Stockholm den 4 juli 2024.

Regeringens skrivelse 2007/08:39. *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.*

Regeringens skrivelse 2016/17:10. *Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1962:43. *Socionomutbildningen.* Betänkande av Socionomutbildningskommittén.

SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott. Del A.* Betänkande av Ungdomsbrottskommittén.

SOU 1995:58. *Kompetens och kunskapsutveckling om yrkesroller och arbetsfält – inom socialtjänsten* Delbetänkande av Socialtjänstkommittén.

SOU 1999:108. *Handläggning av ungdomsmål – en utvärdering av 1995 års ungdomsmålsreform.* Betänkande av Utredningen om handläggning av ungdomsmål.

SOU 2004:122. *Ingripanden mot unga lagöverträdare.* Betänkande av Ungdomsbrottsutredningen.

SOU 2022:4. *Minska gapet Åtgärder för jämställda livsinkomster.* Betänkande av Kommissionen för jämställda livsinkomster.

SOU 2023:1. *Skärpta straff för flerfaldig brottslighet.* Betänkande av Flerbrottsutredningen.

SOU 2023:37. *Förstärkt skydd för den personliga integriteten.* Betänkande av Utredningen om åtgärder mot kontroller av flickors och kvinnors sexualitet.

SOU 2023:40. *Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen.* Betänkande av Utredningen om barns möjligheter att utkräva sina rättigheter.

SOU 2023: 112. *Skärpta regler för unga lagöverträdare.* Betänkande av Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.

SOU 2024:1. *Ett starkare skydd för offentliganställda mot våld, hot och trakasserier.* Betänkande av Utredningen om åtgärder för att minska offentliganställdas utsatthet.

- SOU 2024:9. *Utvecklat samarbete för verksamhetsförlagd utbildning – långsiktiga åtgärder för sjuksköterskeprogrammen*. Betänkande av Utredningen om samordnat arbete för fler platser för verksamhetsförlagd utbildning i sjuksköterskeutbildningen.
- SOU 2024:21. *Ett inkluderande jämställdhetspolitiskt delmål mot våld*. Delbetänkande av Utredningen om en stärkt styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.
- SOU 2024:39. *Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare*. Delbetänkande av Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.
- SOU 2024:60. *Stärkt stöd till anhöriga Ett mer ändamålsenligt stöd till barn och vuxna som är anhörig*. Betänkande av Utredningen om stärkt stöd till anhöriga.
- SOU 2024:87. *Ökat uppgiftsutbyte i det brottsförebyggande arbetet – skolans och socialtjänstens behov*. Slutbetänkande av Skolsäkerhetsutredningen.
- SOU 2024:93. *Effektiva verktyg för att bekämpa brott av unga*. Betänkande av Utredningen om tvångsmedel mot underåriga.
- SOU 2025:11. *Straffbarhetsåldern*. Slutbetänkande av Utredningen om skärpta regler för unga lagöverträdare.

Rättsfall och JO-utlåtanden

- NJA 2007 s. 624 Val av påföljd för två ungdomar som vid 15 respektive 18 års ålder gjort sig skyldiga till mened.
- NJA 2007 s. 636 Ungdomstjänst har ansetts vara en tillräckligt ingripande påföljd för en 16-åring som dömts för grov misshandel med ett straffvärde, om gärningen hade begåtts av en vuxen person, om cirka 16 månader.
- NJA 2008 s. 81 Fråga om tillämpning av bestämmelsen i 24 kap. 4 § RB om att häktning i vissa fall endast får ske om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas.
- NJA 2017 s. 701 Med hänsyn till arten av föreliggande kollusionsfara har en placering av en 16-årig misstänkt på ett ungdomshem enligt 12 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga

- inte ansetts utgöra sådan betryggande övervakning som har kunnat ersätta häktning. Även fråga om synnerliga skäl för häktning.
- NJA 2022 s. 1071 En 16-åring har gjort sig skyldig till bland annat våldtäkt mot barn. Det föreslagna ungdomskontraktet har inte ansetts tillräckligt ingripande för att han ska dömas till ungdomsvård med ungdomstjänst. Påföljden har därför bestämts till ungdomsövervakning.
- RH 2011:27 Ansvar för tjänstefel för en chef inom socialtjänsten som, vid tillämpning av lagen om vård av missbrukare i vissa fall, för sent inlett utredning och för sent vidtagit åtgärder för omedelbart omhändertagande av en man med tungt narkotikamissbruk.
- JO dnr 305–2016 Kritik mot Socialnämnden i Huddinge kommun för handläggningen av ett ärende rörande ett barn som hade frihetsberövats i ett brottmål.

FN-rapporter och kommittéuttalanden

- Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 24 (2019) om barnets rättigheter i det straffrättsliga systemet, CRC/C/GC/24. FN:s kommitté för barnets rättigheter.
- UNICEF/UN 0743482/VERDELLI.
- FN, Människorättsliga rådet.
- Report of the Special Rapporteur on Cultural practices in the family that are violent towards women E/CN.4/2002/83.
- Report of the Special Rapporteur on Violence against Women, Its Causes and Consequences on Intersections between Culture and Violence against Women, A/HRC/4/34, 2007.

Övrigt offentligt tryck

- Ds 2004:2. Högre utbildning i utveckling – Bolognaprocessen i svensk belysning.
- Ds (2024:20). *Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar*. Justitiedepartementet.
- Ds 2024:20. Utredning om kusinäktenskap.

Direktiv 2023:117. En stärkt långsiktig styrning av arbetet mot könsrelaterat våld och hedersrelaterat våld och förtryck.

Diarienummer Ju2023/02816. Uppdrag till Brottsförebyggande rådet att ta fram kunskap om utredningar där barn under 15 år misstänks för brott. Justitiedepartementet.

Otryckta källor

Webbsidor

Boverket (2023). *Boendesegregationens konsekvenser*.

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/boendesegregation/konsekvenser/> (2025-01-17).

Dagens Nyheter. *Sambon fortsatte hota Moa – trots behandlingarna*.

<https://www.dn.se/sverige/sambon-fortsatte-hota-moa-trots-behandlingarna/> (2025-01-02).

Folkhälsomyndigheten (Senast uppdaterad 2023-08-28). *Hälsa hos personer med funktionsnedsättning*.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/halsa-i-olika-grupper/funktionsnedsattning/> (2024-12-23).

Folkhälsomyndigheten (Senast uppdaterad 2022-09-02). *Faktorer som påverkar den psykiska hälsan hos äldre personer*.

<https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/psykisk-halsa-och-suicidprevention/vad-paverkar-var-psykiska-halsa/faktorer-som-paverkar-den-psykiska-halsan-hos-aldre-personer/> (2024-12-27).

Forte (2023). *Identifierade kunskaps- och forskningsbehov. Kartläggning av statliga utredningar och myndigheters rapporter inom äldreområdet* (Forte, dnr 2021-02129)

<https://forte.se/publikation/identifierade-kunskapsoch-forskningsbehov-inom-aldreområdet/>.

Funktionsrätt Sverige. <https://funktionsratt.se/> (2024-12-22).

Jämställdhetsmyndigheten (Senast uppdaterad 2024-06-13). *Hedersrelaterat våld och förtryck*.

<https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/> (2024-11-24).

- Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (Senast uppdaterad 2024-09-24). *Vad är hedersrelaterat våld och förtryck?* <https://www.hedersfortryck.se/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/vad-ar-hedersrelaterat-vald-och-fortryck/> (2024-11-24).
- Polisen (Senast uppdaterad 2024-11-14). *Utsatta områden – polisens arbete*. <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/utsatta-omraden/> (2025-01-25).
- Riksorganisationen för Kvinnojourer och tjejjourer i Sverige. *Våld i hederns namn*. <https://roks.se/om-vald/valdets-uttryck/vald-i-hederns-namn/> (2024-11-24).
- Socialstyrelsen (Senast uppdaterad 2024-07-19). *Hedersrelaterat våld och förtryck*. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/hedersrelaterat-vald-och-fortryck/> (2024-11-24).
- Socialstyrelsen. *Legitimation och intyg*. <https://legitimation.socialstyrelsen.se/legitimation/utbildad-i-sverige/halso-och-sjukvardskurator-utbildad-i-sverige/> (2024-11-28).
- Socialstyrelsen (Senast uppdaterad: 2024-09-28). *TFCO (Treatment Foster Care Oregon)*. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/tfco-treatment-foster-care-oregon/>.
- Statens institutionsstyrelse (Senast uppdaterad 2024-09-10). *Om SiS*. <https://www.stat-inst.se/om-sis/> (2024-12-10).
- Statistiska centralbyrån *Undersökningarna av levnadsförhållandena* <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/levnadsforhallanden/levnadsforhallanden/undersokningar-na-av-levnadsforhallanden-ulf-silc/pong/tabell-och-diagram/statistik-om-personer-med-funktionsnedsattning/tabeller-2022/> (2024-12-27)
- Statistiska centralbyrån. *Låg ekonomisk standard vanligt för äldre kvinnor*. Publicerad 2017-12-11. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Lag-ekonomisk-standard-vanligt-for-aldre-kvinnor/> (2024-12-27).

Stockholms Stadsmission.

https://www.stadsmissionen.se/?gad_source=1&gclid=EAIaIQobChMI2NXFtPbFigMVkEKRBR1PxzjEEAAYASAAEgJfBPD_BwE (2024-12-27).

Sveriges kommuner och regioner (Senast uppdaterad 2025-01-10).

Elevhälsa, statistik för personalgrupper.

<https://skr.se/skr/skolakulturfritid/forskolagrundochgymnasieskolakomvux/elevhalsaskolmat/elevhalsa/statistikpersonalgrupper.70066.html> (2025-01-13).

Uppsala universitet (Senast uppdatera 2024-08-27). *Behandling av förövare dömda för våld i nära relationer.*

<https://www.uu.se/centrum/nck/kunskapsbank-om-vald/fakta-och-forskning-om-vald/behandling-av-forovare> (2025-01-05).

Uppsala universitet (Senast uppdaterad 2024-12-04). *Nationellt centrum för kvinnofrid* <https://www.uu.se/centrum/nck>. (2024-12-19).

Uppsala universitet (Senast uppdaterad 2024-09-02). *Våld mot kvinnor med funktionsnedsättning.*

<https://www.uu.se/centrum/nck/kunskapsbank-om-vald/fakta-och-forskning-om-vald/kvinnor-med-funktionsnedsattning> (2024-12-23).

Refererat arbetsmaterial

Dialogmöten med juridiklärare 13 och 14 feb 2024. Renskrivet av Agnes (2024-02-16).

Minnesanteckningar från utredningens dialogmöten med lärosäten 23–26 september 2024.

Minnesanteckningar från utredningens dialogmöten med socialtjänsten i Göteborg nordost (2023-11-20).

Minnesanteckningar från utredningens dialogmöten med socialtjänsten i Järva barn och unga (2023-11-13).

Intervju med Barnrättsbyrån (2024-11-27).

Intervju med Funktionsrätt Sverige (2024-11-27).

Intervju med Riksförbundet Attention (2024-10-15).

- Intervju med Riksorganisationen för kvinno- och tjejjourer i Sverige (Roks) (2014-11-13).
- Intervju med Riksorganisationen GAPF (2024-11-22).
- Intervju med SPF Seniorerna (2024-11-27).
- Intervju med Stockholms Stadsmission (2024-10-30).

Presentationer och övriga underlag

- Bennich, M., Brauer, J. & Strandberg, T. (2024). *Blev omsorgen integrerad eller nedlagd?* Presentation vid konferens anordnad av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) och Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC). 2024-11-14.
- Dunér, A & Olin, E. (2024). *Genomlysning av magister/masterutbildningar i socialt arbete vid landets lärosäten*. På uppdrag av Förbundet Sveriges Socionomutbildningar, FSSOC. Presentation vid konferens anordnad av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) och Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC). 2024-11-14.
- Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (2023). *Nationell kartläggning om VFU*. Underlag. Juni 2023.
- Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (2023). *Policy angående verksamhetsförlagd utbildning (VFU) i socionomutbildningar*. Underlag. 2023-10-11.
- Migrationsverket. Asylsökande till Sverige under 2000–2021. Källa: eLIS datalager. Excell-underlag.
- Migrationsverket. Inkomna ansökningar om asyl, 2022. Källa: SIMBAs datalager, uppdaterad 2023-01-09.
- Migrationsverket. Inkomna ansökningar om asyl, 2023. Källa: SIMBAs datalager, uppdaterad 2024-01-03.
- Svensson, L. (2024). *Juridik i socionomutbildningen – en analys av utvecklingen*. Presentation vid konferens anordnad av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) och Förbundet Sveriges Socionomutbildningar (FSSOC). 2024-11-14.

Kommittédirektiv 2023:121

Översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet

Beslut vid regeringssammanträde den 17 augusti 2023

Sammanfattning

En särskild utredare ska se över examensmålen för socionomexamen i syfte att säkerställa att studenterna får den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott. Utredaren ska även kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet.

Utredaren ska

- föreslå nya eller ändrade examensmål för socionomexamen för att studenterna, inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng, ska få den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott,
- kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet och bedöma om det finns behov av ytterligare specialiseringar, och i så fall föreslå vilka, och
- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2024.

Uppdraget att se över kraven för socionomexamen

Fler barn och unga involveras i kriminella nätverk

De senaste åren har den mycket allvarliga utvecklingen med barns och ungas kopplingar till kriminella nätverk uppmärksammats allt mer. För vissa ungdomar kan ett kriminellt umgänge erbjuda en känsla av trygghet och gemenskap samt försörjning. Samtidigt leder ett kriminellt umgänge, inte sällan med destruktiva könsnormer, till färre kontaktytor med goda förebilder, såväl vuxna som jämnåriga. Det kan i sin tur leda till att göra det svårare att bryta en kriminell livsstil. Utöver att bevittna och begå brott är det inte heller ovanligt att själv utsättas för brott inom ramen för ett kriminellt umgänge. För individen kan situationen ge upphov till oro, stress, rädsla och trauman som över tid kan orsaka psykiska och fysiska reaktioner och yttra sig i självmedicinerande missbruk.

Det är viktigt med tidiga insatser för att förebygga att barn och unga begår brott

För att vända den negativa utvecklingen att fler barn och unga utnyttjas i kriminella nätverk är det viktigt med tidiga och samordnade insatser till barn och familjer i riskzonen. Forskningen visar att goda uppväxtvillkor, god hälsa och möjlighet att klara skolan med godkända betyg minskar risken för att en person ska börja begå brott. Det är viktigt att skolan, socialtjänsten, hälso- och sjukvården, polisen och andra relevanta aktörer samverkar för att bidra till goda uppväxtvillkor för barn och unga.

Forskning visar också att när barn tidigt uppvisar ett normbrytande beteende ökar risken att det fortsätter över tid och att barnet löper en högre risk att senare hamna i kriminalitet. Flera av de skyddsfaktorer som har identifierats som relevanta för normbrytande beteende relaterar till föräldrars förmåga att engagera sig i barnets liv och att använda sig av de stödresurser som samhället har att erbjuda. Det är därför angeläget att identifiera barn som tidigt uppvisar ett normbrytande beteende och erbjuda dem och deras vårdnadshavare stöd, innan problemen vuxit sig stora och riskerar att bli bestående.

De flesta barn och unga som begår brott gör det endast vid något enstaka tillfälle. Det finns dock en mindre grupp – mest pojkar och

unga män – som fortsätter sin brottslighet. Enligt Brottsförebyggande rådets rapport Strategiska brott bland ungdomar på 2010-talet (2021:5) indikerar vissa debutbrott starkare än andra brott en sådan utveckling, exempelvis rån bland pojkar och våld eller hot mot tjänsteman bland flickor. Risken för fortsatt brottslighet ökar också med en tidig brottsdebut och med en mer avancerad brottslighet än bland andra jämnåriga lagöverträdare. Många forskare menar att det går att åstadkomma betydande effekter på brottsligheten om man riktar effektiva insatser mot denna grupp. Det är viktigt att barn, unga och deras familjer får den hjälp och det stöd de behöver och har rätt till.

Det behövs ökad kunskap om brottsförebyggande arbete

I socialtjänstlagen (2001:453) finns det inte någon bestämmelse som uttryckligen anger att socialtjänsten har ett ansvar för att förebygga brott. Inom ramen för sitt uppdrag kan socialtjänsten dock bidra med viktiga insatser i arbetet med att förebygga att barn och unga begår brott. Socialtjänstens arbete sträcker sig från generellt förebyggande arbete till individuellt anpassade insatser till barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Det är viktigt att upptäcka och identifiera barn som är i behov av stöd i ett tidigt skede och att erbjuda och motivera föräldrar och barn att ta emot hjälp för att bryta en negativ utveckling. Förebyggande arbete mot barn- och ungdomskriminalitet lönar sig både för individen och samhället. Socialtjänsten har också en central roll i arbetet med stöd till individer som behöver hjälp för att kunna lämna kriminella nätverk och annan kriminalitet bakom sig.

Det finns behov av ett perspektivskifte inom socialtjänsten, där man skiftar fokus från reaktiv myndighetsutövning till mer förebyggande arbete. Socialtjänsten behöver fler verktyg för att kunna erbjuda insatser på ett enklare sätt och arbeta mer med tidiga och förebyggande insatser.

Socionomexamen är en vanlig utbildningsbakgrund inom socialtjänsten. Socionomer kan även arbeta med brottsförebyggande arbete exempelvis i skolor och på vårdmottagningar. Arbetet består också i att systematiskt utveckla professionen och verksamheten. En viktig del av kunskapsutvecklingen för yrkesverksamma socionomer bedrivs vid universitet och högskolor. Det finns ett behov att stärka forsk-

ningens koppling till socialtjänstens verksamhet. När det gäller kunskapsstyrning och spridning av bästa tillgängliga kunskap inom socialtjänstens område behövs universella insatser, arbetssätt och metoder som är mer inriktade mot brottsförebyggande insatser i arbetet med barn och unga.

Socialstyrelsen har under 2018–2022 haft i uppdrag att öka kompetens, stabilitet och kvalitet i den sociala barn- och ungdomsvården (S2018/00535 och S2020/09552). Inom ramen för uppdraget har flera handböcker samt allmänna råd och kunskapsstöd till socialtjänsten tagits fram som stöd i arbetet med barn och unga som begår brott eller har annat normbrytande beteende. Därutöver har Socialstyrelsen tillsammans med andra myndigheter vidtagit åtgärder för att stärka samverkan mellan socialtjänst, polis och andra aktörer i det brottsförebyggande arbetet. Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) har ett uppdrag att sammanställa kunskap om metoder och insatser som används inom det sociala området för att förebygga eller förhindra fortsatt ungdomskriminalitet (S2022/04810). SBU har också i uppdrag att ta fram en systematisk översikt över brottsförebyggande insatser avseende barn och unga vuxna upp till 30 år i gängrelaterad brottslighet (S2022/03243).

I sitt arbete mot ungdomsbrottslighet har regeringen lagt fram förslag på flera insatser som kommer att ställa höga krav på samverkan mellan socialtjänsten, skolan och de rättsvårdande myndigheterna. Det handlar även om åtgärder som syftar till att se över möjligheterna till ytterligare stöd för barn. Regeringen avser att föreslå utökade befogenheter för socialtjänsten att vid behov kunna besluta om öppna insatser utan samtycke till såväl barn som deras vårdnadshavare. Detta kommer att ställa ytterligare krav på socialtjänsten att samverka med andra aktörer.

Eftersom fler barn och unga involveras i kriminella nätverk och det brottsförebyggande arbetet utvecklas behöver blivande socionomer få bättre kunskap och förmåga att förebygga att barn och unga börjar begå brott. I det sammanhanget behövs också mer evidensbaserad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck och dess eventuella kopplingar till utvecklingen av ett brottsligt beteende bland barn och unga. Kompetensen om stöd till individer som vill lämna kriminella nätverk eller brottslighet bakom sig behöver också öka.

Brottsförebyggande arbete som ett examensmål

Den snabba samhällsutvecklingen rörande barns och ungas utsatthet inom den organiserade brottsligheten ökar behovet av kunskap hos socionomer om brottförebyggande arbete bland barn och unga. Mot denna bakgrund behöver examensmålen för socionomexamen ses över, så att blivande socionomer är väl rustade för yrkeslivet och har den kunskap och förmåga som krävs för att dels kunna förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels kunna avbryta en brottslig utveckling och förebygga att individer återfaller i brott.

För socionomexamen anges, på samma sätt som för övriga examina i högskolan, i en examensbeskrivning vilka krav som ska uppfyllas för examen. Examensbeskrivningarna för de olika examina är samlade i examensordningen i bilaga 2 till högskoleförordningen (1993:100). Samtliga examensbeskrivningar följer en gemensam struktur där utbildningens omfattning anges med det antal högskolepoäng som ska uppnås, de mål för examen som ska uppfyllas och eventuella övriga krav. I examensordningen anges det också på vilken nivå en viss examen ska avläggas. Utbildningen till socionom omfattar 210 högskolepoäng och leder till socionomexamen som avläggs på grundnivå.

Examensbeskrivningarna bör vara kortfattade och koncentrerade till det väsentliga. De bör vara långsiktigt hållbara i den meningen att de inte ska behöva ändras ofta (se prop. 2004/05:162 Ny värld – ny högskola). Examensbeskrivningarna ska alltså inte vara så detaljerade att de hindrar utvecklingen av utbildningen. På så sätt kan lärosätena anpassa utbildningarna till den vetenskapliga och evidensbaserade utvecklingen.

Eftersom socionomexamen är en examen på grundnivå, är det lätt att bygga på utbildningen med kurser och fördjupningar på avancerad nivå och eventuellt även på forskarnivå. Att förlänga utbildningar är kostnadsdrivande för individen och samhället. Översynen av socionomexamen ska därför göras inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng.

Utredaren ska därför

- föreslå nya eller ändrade examensmål för socionomexamen för att studenterna, inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng, ska få den kunskap och förmåga som krävs för att dels förebygga att barn och unga börjar begå brott, dels bryta en brottslig utveckling och förebygga återfall i brott, och

- lämna nödvändiga författningsförslag.

Uppdraget att kartlägga specialiseringar i högskolan inom området ungdomsbrottslighet

Socionomexamen avläggs på grundnivå och utgör en grund för självständigt socialt arbete. Det innebär att den som utbildas till socionom får en bred kunskap och förståelse för individers och grupper sociala situation, levnadsvillkor, fysiska och psykiska hälsa samt funktionsförmåga i förhållande till samhälleliga och andra bakomliggande faktorer. Fördjupning inom ungdomsbrottslighet kan ske på flera sätt, till exempel genom att läsa enskilda kurser eller genom utbildningsprogram på grundnivå eller avancerad nivå. Det är även möjligt att fördjupa sig genom studier på forskarnivå och arbetsgivare kan även erbjuda fortbildning anpassad till en viss målgrupp.

Utbildning som leder till socionomexamen anordnas i dag av 17 statliga lärosäten och två enskilda utbildningsanordnare. Lärosätena erbjuder i vissa fall även kurser som möjliggör en specialisering inom ett för socionomer relevant område. För att bättre kunna möta de utmaningar som finns i samhället finns ett behov av en samlad nationell bild av hur lärosätena har utformat sitt utbildningsutbud vad gäller möjligheten att specialisera sig i socialt arbete, eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet.

Utredaren ska därför

- kartlägga vilka möjligheter som finns att inom högskolan specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande inom området ungdomsbrottslighet och bedöma om det finns behov av ytterligare specialiseringar, och i så fall föreslå vilka.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska särskilt redogöra för konsekvenserna av förslagen för universitet och högskolor, huvudmän för socialtjänsten, huvudmän inom skolväsendet och berörda rättsvårdande myndigheter. Utredaren ska också redogöra för konsekvenser av förslagen för studenter.

Utredaren ska ha ett barnrättsperspektiv i de analyser som görs och redovisa konsekvenserna av förslagen utifrån FN:s konvention

om barnets rättigheter och FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. I genomförandet av uppdraget ska utredaren även beakta ett ungdomsperspektiv.

Kontakter och redovisning av uppdraget

Utredaren ska föra dialog med och inhämta upplysningar från universitet och högskolor med tillstånd att utfärda socionomexamen, studenter på utbildningar som leder till socionomexamen, Universitetskanslersämbetet, rättsvårdande myndigheter, Socialstyrelsen, Statens beredning för medicinsk och social utvärdering, Statens institutionstyrelse, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Brottsförebyggande rådet, Barnombudsmannen och Statens skolverk.

Utredaren ska även föra dialog med och inhämta upplysningar från berörda organisationer, däribland Sveriges Kommuner och Regioner, fackliga organisationer och professionsorganisationer. Utredaren ska också föra dialog med och inhämta upplysningar från andra aktörer som utredaren anser vara av betydelse för arbetet.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2024.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2024:32

Tilläggsdirektiv till Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04)

Beslut vid regeringssammanträde den 21 mars 2024

Ändring i uppdraget

Regeringen beslutade den 17 augusti 2023 kommittédirektiv om översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (dir 2023:121). Utredningen har antagit namnet Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04).

Uppdraget utvidgas. Utredaren ska nu även

- ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen utifrån dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov och, om så är fallet, föreslå nya eller ändrade examensmål, och
- kartlägga vilka möjligheter som finns inom högskolan att specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande, även inom andra områden än ungdomsbrottslighet.

Enligt direktiven ska uppdraget redovisas senast den 31 mars 2024. Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 20 december 2024. Utredningen ska senast den 31 mars 2024 överlämna en redovisning i form av en promemoria av det arbete utredningen genomfört till och med den 1 mars 2024.

Uppdraget att göra en helhetsöversyn av socionomutbildningen

För att Sverige ska kunna möta dagens samhällsutmaningar spelar socionomer en viktig roll och det gäller inte endast i fråga om barn och unga som begår brott eller riskerar att involveras i kriminalitet. Det handlar bland annat om otrygghet i utsatta områden, hedersrelaterat våld och förtryck, att mäns våld mot kvinnor måste stoppas och förebyggas samt stöd till och skydd av barn som far illa eller riskerar att fara illa. Även skolan, genom elevhälsans psykosociala insatser, spelar en viktig roll. Socialtjänsten står samtidigt inför utmaningen att möta behoven hos ett ökat antal äldre personer, många med komplexa behov, och det behöver göras i samverkan med hälso- och sjukvården. Socialtjänsten behöver vidare möta behoven hos personer med funktionsnedsättning som många gånger behöver olika former av stöd under hela livet. Det kan även innebära att stöd till anhöriga behöver öka, eftersom anhöriga står för en stor del av stödet till äldre personer eller personer med funktionsnedsättning. Stödet till anhöriga kan även behöva stärkas inom ramen för andra målgrupper, såsom barn och unga i, eller i risk för, kriminalitet.

Regeringen har i budgetpropositionen för 2024 (prop. 2023/24:1 UO 9) aviserat att förslag till en ny socialtjänstlag kommer att presenteras under 2024. Arbetet för omställningen till en långsiktigt hållbar, mer förebyggande och kunskapsbaserad socialtjänst har redan påbörjats. Sammantaget ställer inriktningen för den nya lagen krav på kunskaper för att kunna arbeta förebyggande och i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet, samt på juridiska färdigheter i arbetet med handläggning och beslutsfattande. I socionomers yrkesroller ingår till exempel ofta att göra bedömningar kopplade till enskildas rättigheter vilket inbegriper att särskilt beakta de grundläggande fri- och rättigheterna. I arbetet ingår även att möta enskilda och göra dem delaktiga. Samhällsutmaningarnas komplexitet möts bäst genom samarbete mellan verksamheter och samhällssektorer. Ett exempel på sådant samarbete är skolsociala team, där skola och socialtjänst samverkar för trygghet och studiero och för att öka elevernas närvaro i skolan. Genom att arbeta i skolsociala team ges socialtjänsten och skolan också möjlighet att tillsammans arbeta tillitskapande och förebyggande. Även detta behöver utbildningen förbereda för.

Utöver de reglerade yrken som kan ha en socionomexamen som grund, till exempel hälso- och sjukvårdskurator eller psykoterapeut kan en person med socionomexamen vara verksam som exempelvis socialsekreterare, biståndshandläggare, eller kurator inom skolans elevhälsa. Många är verksamma i flera av dessa roller under sitt yrkesliv. Kompetensbehoven för respektive roll påverkas av samhällsutmaningarna och verksamheternas omställning för att möta dessa utmaningar.

Utifrån de krav som i högskolelagen (1992:1434) ställs på utbildningar regleras innehållet i socionomutbildningen i högskoleförordningen (1993:100). I socionomutbildningens examensbeskrivning framgår det vad studenten ska kunna efter att ha slutfört utbildningen. Detta anges i bilaga 2 till högskoleförordningen (examensordningen). Den senaste översynen av examensbeskrivningen för socionomexamen gjordes 2006. Det finns därför skäl att säkerställa att målen i examensbeskrivningen för socionomexamen svarar upp mot dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov.

Översynen av socionomexamen ska göras inom ramen för nuvarande omfattning av examen om 210 högskolepoäng.

Utredaren ska därför

- ta ställning till om målen i examensbeskrivningen för socionomexamen behöver ändras för att bättre anpassa utbildningen utifrån dagens samhällsutmaningar och kompetensbehov och, om så är fallet, föreslå nya eller ändrade examensmål.

Uppdraget att kartlägga specialiseringar i högskolan efter avslutad socionomexamen

Den som avlagt en socionomexamen verkar inom ett brett fält som i många fall ställer krav på specialiserade kunskaper, färdigheter och förmågor. Vissa områden inom bland annat socialtjänsten, såsom hedersrelaterat förtryck, våld i nära relationer och våld mot barn, ställer krav på att kunna genomföra särskilt komplicerade utredningar och säkerställa att underlag och beslut har tillräcklig hög kvalitet för en juridisk prövning.

Det finns i dag möjligheter att specialisera sig efter avlagd socionomexamen genom vidareutbildning inom högskolan. Det saknas dock en nationell kartläggning över dessa möjligheter. I utredningens arbete

har det framkommit att möjligheterna till att specialisera sig inom högskolan kan behöva förbättras för att motsvara arbetsmarknadens efterfrågan på spetskompetens.

Utredaren ska därför

- kartlägga vilka möjligheter som finns inom högskolan att specialisera sig i socialt arbete eller motsvarande även inom andra områden än ungdomsbrottslighet.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv 2024:100

Tilläggsdirektiv till Utredningen om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (U 2023:04)

Beslut vid regeringssammanträde den 24 oktober 2024

Förlängd tid för uppdraget

Regeringen beslutade den 17 augusti 2023 kommittédirektiv om en översyn av socionomexamen för att motverka ungdomskriminalitet (dir. 2023:121). Uppdraget skulle enligt direktiven redovisas senast den 31 mars 2024. Genom tilläggsdirektiv som beslutades den 21 mars 2024 utvidgades uppdraget och utredningstiden förlängdes till den 20 december 2024 (dir.2024:32).

Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 28 februari 2025.

(Utbildningsdepartementet)

Socionomers utbildning läsåret 2024/25. Lärosätesbeskrivningar

1.	Uppsala universitet	326
2.	Lunds universitet	330
3.	Göteborgs universitet	334
4.	Stockholms universitet	339
5.	Umeå universitet	344
6.	Linköpings universitet	349
7.	Karlstads universitet	353
8.	Linnéuniversitetet	357
9.	Örebro universitet	362
10.	Mittuniversitetet	365
11.	Malmö universitet	368
12.	Mälardalens universitet	372
13.	Högskolan Dalarna	375
14.	Högskolan i Gävle	378
15.	Högskolan i Halmstad	382
16.	Högskolan Väst	385
17.	Jönköping university	388
18.	Marie Cederschiölds högskola	391
19.	Södertörns högskola	394

1. Uppsala universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Grunden i socionomprogrammet är ämnet socialt arbete, men även andra discipliner som sociologi, psykologi och juridik ingår. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (28 hp). Tre kurser i juridik ingår (14 hp, 7 hp, respektive 9 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i februari 2024.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)¹

- *Introduktion till socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Socialpolitik, socialt arbete och välfärdens organisering*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Sociala villkor och sociala problem I*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Globalisering, migration och socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/ senast reviderad: oktober 2021)
- *Personlig och professionell utveckling (termin 1)*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Samtal och kommunikation i socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober, 2021)
- *Rätt och socialt arbete – introduktionskurs*, 14 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Sociala villkor och sociala problem II*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Personlig och professionell utveckling (termin 2)*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)

¹ Studieplanen gäller från och med vårterminen 2025.

- *Utvecklingspsykologi för socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Rätt och socialt arbete – socialrätt* 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Socialt arbete med våld i nära relation – olika perspektiv*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2021)
- *Sociala villkor och sociala problem III*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Personlig och professionell utveckling (termin 3)*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Människan i ett livsloppsperspektiv och socialt arbete*, 19 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Rätt och socialt arbete – utredningsmetodik*, 9 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Personlig och professionell utveckling (termin 4)*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Handledd verksamhetsförlagd utbildning*, 28 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Personlig och professionell utveckling (termin 5)*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Vetenskapliga metoder och forskningsprocesser*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2022)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser, 30 hp:
 - *Socialt arbete – forskning och professionell praktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)
 - *Socialt arbete med barn, unga och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)

- *Socialt utredningsarbete med normbrytande ungdom – samtalsmetoder, behovsanalys och sociala insatser*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Social utredningsmetodik – samtalsmetodik, etik och källkritik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2023)
- *Våld i nära relation*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)
- *Missbruk och beroende – samhälle, biologi, individ*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)
- *Funktionshinder – socialvetenskapliga perspektiv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Sociala perspektiv på psykisk ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2020)

Masterprogram i samhällsvetenskap – Socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i mars 2023.²

Kurser:

- *Socialt arbete – forskning och professionell praktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)
- *Kvalitativa metoder inom samhällsvetenskap*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2020)
- *Våld i nära relation*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2019)
- *Kvantitativa metoder*, 7,5 hp,
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- *Funktionshinder – socialvetenskapliga perspektiv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)

² Vid Uppsala universitet erbjuds ett *masterprogram i samhällsvetenskap* med sex olika inriktningar. En av inriktningarna är *socialt arbete* och i denna ingår minst 60 hp kurser i socialt arbete.

Andra påbyggnadsprogram

- *Magisterprogram i juridik för socialt arbete*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i maj 2022.
Juridisk fakultet/ institution.)

Fristående kurser

De valbara kurserna på termin 7 kan även läsas som fristående kurs.

2. Lunds universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning som leder till en yrkesexamen. Utbildningen bygger på huvudområdet socialt arbete. Den tredje terminen ägnas åt kurser i juridik (15 hp, respektive 15 hp). Verksamhetsförlagd utbildning äger rum termin 5 (30 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Socialhögskolan. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i december 2023.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Människors levnadsvillkor, behov och rättigheter*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Socialt arbete som forskningsområde*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialt arbete som profession*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Samhällsvetenskap och socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Juridik i socialt arbete I*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Juridik i socialt arbete II*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2020)
- *Perspektiv på sociala problem och interventioner*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Kommunikation och handling i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2020)
- *Verksamhetsförlagd utbildning, praktik och teori*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)

- *Det sociala arbetets organisering*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Kunskapsproduktion i socialt arbete*, 8 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2018)
- *Självständigt arbete* (examensarbete), 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2018)
 - *Socialt arbete med skadligt bruk och beroendeproblematik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Socialt arbete med äldre*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
 - *Internationell migration i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2021)
 - *Civilsambälle, socialt arbete och välfärd*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Socialt arbete med barn och familj*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
 - *Socialt arbete med inriktning normbrytande funktionsvariation*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2021)
 - *Socialpolitik i Europa*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
- *Professionellt socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2017)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i mars 2019.

Kurser:

- *Sambällsvetenskaplig teori för socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
- *Vetenskapsteori, metod och analys*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- Valfria kurser, 60 hp:
 - (Minst) 30 hp i huvudområdet socialt arbete, avancerad nivå³
 - (Upp till) 30 hp valfria kurser, valfri nivå
- *Examensarbete för masterexamen*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)

Andra påbyggnadsprogram

- *Hälso- och sjukvårdskuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: februari 2021)
- *Grundläggande psykoterapiutbildning*, tre inriktningar, 45 hp.
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: februari och mars 2021)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Socialt arbete för yrkesverksamma: Familjehemshandledning*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2021)
- *Social mobilisering och förändringsarbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2008)

³ De kurser som ingår i socionomprogrammets termin 7 kan även tillgodoräknas i en masterexamen. Studenten kan även välja att läsa andra kurser på avancerad nivå inom huvudområdet socialt arbete.

Fristående kurser

- *Professionella bedömningar – Teori och praktik*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)⁴
- *Examensarbete för magisterexamen*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
- *Läkemedelsassisterad behandling vid opioidberoende*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

⁴ Kursen gavs senast vårterminen 2024 och planeras att ges nästa gång under 2026.

3. Göteborgs universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomutbildningen är en generalistutbildning som ger professionell kunskap för socialt arbete, oavsett arbetsfält eller målgrupp. Programmets huvudområde är socialt arbete. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp). I programmet ingår en kurs i juridik (15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i juni 2018.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Människans livslopp – utveckling och samspel*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Juridik för det sociala arbetet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Det sociala arbetets teorier, metoder och etik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Vetenskapsteori och vetenskaplig metod, del 1*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Fältanknutet vetenskapligt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024).
- Valbara kurser, profilmråde *Barn och familj* (1 av 3 kurser väljs):
 - *Barn, ungdom och familj*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Familj och migration*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Föräldraskap, kön och sexualitet*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

- Valbara kurser, profilområde *Omsorg, autonomi och delaktighet* (1 av 3 kurser väljs):
 - *Psykisk ohälsa*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Funktionshinder*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
 - *Äldre och åldrande*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- Valbara kurser, profilområde *Social exkludering* (1 av 3 kurser väljs):
 - *Missbruk och beroende*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2018)
 - *Kriminalitet*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Fattigdom, försörjning och boende*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Verksamhetsförlagd utbildning*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Vetenskapsteori och vetenskaplig metod, del II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Vetenskapligt arbete (självständigt arbete)*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2018)
- *Psykosociala perspektiv på hälsa/ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Socialt arbete på samhällsnivå*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2014)
- Valbara kurser, 25 hp:
 - *Psykosocialt arbete*, 25 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2022)

- *Ledning och organisering av socialt arbete*, 25 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2022)
- *Myndighetsutövning i socialt arbete*, 25 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialpedagogik och social mobilisering*, 25 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

Master's programme in Social Work and Human Rights, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i mars 2018.

Kurser:

- *Social Work and Welfare Systems*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Human Rights: An Interdisciplinary Approach*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Globalisation, Poverty and International Social Work*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Social Work Practice and Professionalization*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- *Social Work, Service User's Participation and Organisation*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Research Theories and Methods*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- Degree Report, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)

Andra påbyggnadsprogram

- *Kompletterande socionomutbildning för personer med utländsk examen*, 90 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: juni 2018)
- *Hälso- och sjukvårdscuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: oktober 2020)

- *Psykoteraeutprogrammet*, 90 hp
(Utbildningsplan fastställd/ senast reviderad: juni 2023)
- *Grundläggande psykoteraeututbildning med inriktning mot familjeterapi och nätverksarbete*, 45 hp
(Utbildningsplan fastställd/ senast reviderad: april 2023)

Fristående kurser

- *Handledning i psykosocialt arbete*, 45 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Handledning inom verksamhetsförlagd utbildning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Att handleda inom verksamhetsförlagd utbildning*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Hälsopromotion och sjukdomsprevention i riskgrupper; strategier och metoder*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2019)
- *Sambällsvetenskaplig metod*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Sambällsvetenskaplig metod II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- *Att arbeta med mäns våld mot kvinnor*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Socialt arbete och funktionshinder: sociala relationer och delaktighet*, 7, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Vetenskapligt arbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Vetenskapligt arbete i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Teoretiska perspektiv på social exkludering och kontroll*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2018)

- *Teoretiska perspektiv på mäns våld mot kvinnor inom forskning och praktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Människobehandlande organisationer: Styrning, samverkan och profession I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- *Alkohol- och narkotikaproblem 1*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Alkohol- och narkotikaproblem 2*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2020)
- *Kristeori och krisinterventioner*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2022)

4. Stockholms universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan/hemsida)

Socionomprogrammet är en akademisk yrkesutbildning. Huvudområdet är socialt arbete, men även sociologi, juridik, psykologi och socialpolitik ingår. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs under termin 5 (22,5 hp). Två delkurser i juridik ingår (7,5 hp, respektive 15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i oktober 2018.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete 1: Introduktion till kunskapsfältet*, 30 hp (Fastställd/senast reviderad: maj 2022). Fördelad över fyra delkurser:
 - *Introduktion till socialt arbete*, 7,5 hp
 - *Juridik i socialt arbete I*, 7,5 hp
 - *Sociologiska och socialpsykologiska perspektiv i socialt arbete*, 7,5 hp
 - *Psykosocialt arbete I*, 7,5 hp
- *Socialt arbete 2: Socialpolitik och rättsliga grunder*, 30 hp (Fastställd/senast reviderad: maj 2023). Fördelad över tre delkurser:
 - *Juridik i socialt arbete II*, 15 hp
 - *Välfärdsstaten – en introduktion I*, 7,5 hp
 - *Välfärdsstaten – en introduktion II*, 7,5 hp
- *Socialt arbete 3: Forskningsmetoder*, 30 hp (Fastställd/senast reviderad: maj 2022). Fördelad över fyra delkurser:
 - *Fältstudier*, 7,5 hp

- *Kvalitativa forskningsmetoder*, 7,5 hp
- *Kunskapsområdet socialt arbete*, 7,5 hp
- *Kvantitativa forskningsmetoder*, 7,5 hp
- *Socialt arbete 4: Vetenskapliga perspektiv*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022). Fördelad över fyra delkurser:
 - *Alkohol och narkotika I*, 7,5 hp
 - *Barn, ungdom och familj I*, 7,5 hp
 - *Fattigdom och välfärd I*, 7,5 hp
 - *Äldre och personer med funktionsnedsättning*, 7,5 hp
- *Socialt arbete 5a: Handledd verksamhetsförlagd utbildning*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2022)
- *Socialt arbete 5b: Verksamhetsfältet – perspektiv och färdigheter*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2022)
- *Socialt arbete 6: Fördjupning i forskningsmetod och självständigt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022). Fördelad över tre delkurser:
 - *Forskningsmetoder*, 7,5 hp
 - *Forskningsplanering*, 7,5 hp
 - *Självständigt arbete*, 15 hp

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Evidens och kunskap inom socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- Valbara kurser, 22,5 hp:
 - *Psykisk ohälsa i ett livsloppsperspektiv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

- *Organisation och ledarskap i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Skolsocialt arbete och elevhälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Sexologi I: Sexualitet och samhälle*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Våld i nära relationer – barn, familj och samhällets responser*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Fattigdom och välfärd II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Alkohol och narkotika II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Barn och ungdomar II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Funktionsvariationer och välfärd: Politik, samhällsinsatser och levnadsvillkor*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Samhällsarbete i marginaliserade områden*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Socialt arbete med äldre personer: professionella arbetsmetoder och förhållningssätt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Klientfokuserade samtal i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Implementering och utvärdering av socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i september 2012.

Kurser:

- *Evidens och kunskap inom socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Vetenskapsteori*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Kvalitativ forskningsmetod*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Kvantitativ forskningsmetod*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Självständigt arbete för masterexamen i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- Valbara kurser, 60 hp:
 - Valbara kurser på avancerad nivå, termin 7, i Socionomprogrammet
 - Eller motsvarande kurser

Andra påbyggnadsprogram

- *Kompletterande socionomutbildning för personer med utländsk examen i socialt arbete*, 120 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Hälso- och sjukvårdscuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: mars 2022)
- *Psyko-terapeutprogrammet i socialt arbete*, 90 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: juni 2017)
- *Grundläggande utbildning i psyko-terapi*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: april 2023).

Fristående kurser

- *Perspektiv på socialt arbete och socialpolitik i den svenska välfärdsstaten, 22,5 hp*
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)

5. Umeå universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet leder till socionomexamen, som är en yrkesexamen. Socialt arbete utgör programmets huvudområde. Termin 5 utgörs i sin helhet av verksamhetsförlagd utbildning (30 hp). En kurs i juridik ingår (15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i maj 2021.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete: en introduktion*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Socialt arbete och samhällets organisering*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)
- *Socialpolitik, välfärd och sociala problem*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Socialt arbete som forskningsfält 1*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Social stratifiering: teorier och begrepp i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Teorier om individer och grupper i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Rätten i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2022)
- Valbart block 1, 30 hp:
 - *Det sociala arbetets målgrupper*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Socionomers verksamhetsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)

- *Vetenskaplig metod i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Socialt arbete som forskningsfält 2*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- Valbart block 2, 30 hp:
 - *Socialt arbete i ett internationellt perspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj, 2022)
 - *Vetenskaplig metod i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
 - *Socialt arbete som forskningsfält 2*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Professionella möten och samtal i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Metoder, handläggning, myndighetsutövning och dokumentation i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Organisering och ledning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Handledd verksamhetsförlagd utbildning eller Field Placement – Practicum*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Vetenskaplig metod och examensarbete i socialt arbete*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Utvärdering, kunskaps- och verksamhetsutveckling i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2020)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Barn, unga och familj i socialt arbete*, 7,5 hp,
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)

- *Migration, integration och etniska relationer i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Socialt arbete med äldre*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2021)
- *Våld i nära relation*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2021)
- *Socialt arbete för delaktighet och medborgarskap – samhällsstöd vid psykisk och intellektuell funktionsnedsättning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2021)
- *Internationalisering och socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Barnrätt i samhälle och professionspraktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Socialrättslig fördjupning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars, 2023)
- *Professionellt socialt arbete: samhälleligt förändringsarbete och samverkan*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i juni 2021.

Kurser:

- *Vetenskapsteori och teorier för socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Kvantitativ metod för samhällsvetenskaperna*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Kvalitativ metod i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Att forska i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Databaser, register, arkiv och myndighetsmaterial*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)

- *Fördjupade akademiska färdigheter*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
- *Masteruppsats*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- Valbara kurser, 30 hp:
 - Valbara fördjupningskurser på avancerad nivå inom huvudområdet socialt arbete
 - eller valbara fristående kurser på avancerad nivå inom huvudområdet socialt arbete

Andra påbyggnadsprogram

- *Hälso- och sjukvårdscuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: januari 2022)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Stöd i studier – Principer, färdigheter och strategier för att utveckla karriärinriktat stöd till unga vuxna med psykisk ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)

Fristående kurser

- *Socialt arbete med äldre*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- *Barn, unga och familj i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- *Migration, integration och etniska relationer i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Internationalisering och socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)

- *Socialt arbete för delaktighet och medborgarskap – samhällsstöd vid psykisk och intellektuell funktionsnedsättning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Våld i nära relation*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)

6. Linköpings universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en professionsutbildning med socialt arbete som huvudämne. Verksamhetsförlagd utbildning äger rum termin 5 (30 hp). Två kurser i välfärdsrätt/juridik ingår (7,5 hp, respektive 15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för kultur och samhälle. Utbildningsplanen fastställdes/uppdaterades senast i juni 2021.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som profession och vetenskap*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2011)
- *Samhälls- och beteendevetenskapliga teorier i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2013)
- *Samtal, bemötande och förhållningssätt i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2016)
- *Vetenskaplig grundkurs i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2023)
- *Socialpolitik och välfärdssamhället*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2023)
- *Välfärdsrätt I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2020)
- *Människors levnadsvillkor och det sociala verksamhetsfältet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2011)
- *Välfärdsrätt II*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2017)
- *Utredning, handläggning och dokumentation i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2023)

- *Organisering och ledning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2011)
- *Professionalitet, etik och samverkan i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2020)
- *Verksamhetsförlagd utbildning i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2012)
- *Självständigt arbete/Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2013)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetodik i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2013)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Vardagsvillkor och välfärdsutveckling*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2011)
- *Kunskapsutveckling och kvalitetsarbete inom socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Välfärdsrätt med inriktning mot utredning av barn, ungdomar och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
 - *Perspektiv på äldre och åldrande i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Välfärdsrätt med inriktning mot social och ekonomisk sårbarhet i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
 - *Barn och familjer i det sociala arbetet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Ledarskap i det sociala arbetets organisationer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
 - *Barn och unga i samhällsvård*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i juni 2023. (Inklusive magisterutgång efter 60 hp.)

Kurser:

- *Introduktion till socialt arbete som vetenskapligt fält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Socialt förändringsarbete och insatser mot ojämlikhet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Forskningsmetoder i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *(Magisteruppsats i socialt arbete, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024))*
- *Ledarskap i det sociala arbetets organisationer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Uppsatsförberedande kurs i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Masteruppsats i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni, 2024)
- Valbara kurser, masterexamen 52,5 hp, magisterexamen 15 hp:
 - *Välfärdsrätt med inriktning mot utredning av barn, ungdomar och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
 - *Perspektiv på äldre och åldrande i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Välfärdsrätt med inriktning mot social och ekonomisk sårbarhet i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
 - *Barn och familjer i det sociala arbetet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Barn och unga i samhällsvård*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)

- *Social Work in Times of Globalization and Transnational Migration*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Ledarskap och organisering i socialt förändringsarbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Samtal som hantverk i socialt arbete: analys, forskning och förbättring*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Children's rights and human rights in social work*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)

7. Karlstads universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en akademisk yrkesutbildning. Det är en generalistutbildning med socialt arbete som huvudområde. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp). En kurs i juridik i (13,5 hp) ingår i programmet.

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för sociala och psykologiska studier. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i december 2022.⁵

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Introduktion till socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Personlig och professionell utveckling I*, 1,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Sambällets organisering, socialpolitik och välfärd*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Samhällsförändringar, sociala skiktningar och sociala problem*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Socialt arbete som forskningsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Individens utveckling ur ett livsloppsperspektiv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Specifika livsvillkor, förutsättningar och behov på individ- och gruppnivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Personlig och professionell utveckling II*, 1,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)

⁵ De kurser som ingår på termin 1–5 överensstämmer med ovanstående utbildningsplan. Under termin 6 och 7 ingår under läsåret 2024/25 kurser i enlighet med tidigare utbildningsplan.

- *Juridik för det sociala arbetet*, 13,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Myndighetsutövning för det sociala arbetet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Kommunikation och samtalsmetodik för socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Personlig och professionell utveckling III*, 1,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetoder i socialt arbete*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Projektarbete i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Socialt förändringsarbete på samhälls- och gruppnivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2023)
- *Sociala insatser och arbetsmetoder för barn, vuxenliv och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Personlig och professionell utveckling*, 1,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Organisation och samverkan*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Ledarskap och styrning i människobehandlande organisationer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Verksamhetsförlagda studier – socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2022)
- *Vetenskapsteori och metod inom socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2012)
- *Uppsats – examensarbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Evidens i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2021)
- *Våld i nära relationer med inriktning mot socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- Valfria kurser, 15 hp:⁶
 - *Barnets rätt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2020)
 - *Behandlingsarbete inom missbruksvård*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
 - *Ledning och administration i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
 - *Socialgerontologi*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2021)
 - *Migration och integration i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i februari 2023.

Kurser:

- *Teorier i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
- *Samhällsvetenskapliga metoder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2022)
- *Fördjupningskurs i samhällsvetenskapliga analysmetoder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
- Valbara kurser, 30 hp:
 - *Självständigt arbete i socialt arbete I*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023) + *Självständigt*

⁶ Alternativa kurser i huvudområdet socialt arbete kan läsas vid annat lärosäte.

arbete i socialt arbete II, 15 hp

(Fastställd/senast reviderad: september 2023)

– *Socialt arbete – Självständigt arbete II*, 30 hp

(Fastställd/senast reviderad: september 2023)

- Valfria kurser, 67,5 hp:
 - I huvudområdet socialt arbete eller motsvarande.

8. Linnéuniversitetet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socialt arbete är huvudområde inom socionomprogrammet. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp). Två kurser i rättsvetenskap med inriktning mot socialt arbete ingår (15 hp, respektive 15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i december 2023.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som ämne, vetenskap och profession*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Välfärdsstatens organisering och socialpolitiska principer*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Juridik i socialt arbete: Introduktion till rättssystemet samt socialrätt* 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Samhälls- och beteendevetenskapliga perspektiv i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Kommunikation, bemötande och ledning*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Juridik i socialt arbete: förvaltningsrätt och utredningsmetodik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Utsatthet, villkor och interventioner på individ-, grupp- och samhällsnivå*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Uppsats och projektarbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)

- *Utvärdering och granskning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Verksamhetsförlagd utbildning socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Forskning i socialt arbete, vetenskapsteori och forskningsmetodik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Självständigt arbete/examensarbete för kandidatexamen*, 15 hp.
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Brottsprevention: kunskapsbaserad praktik för att motverka och bryta ungas och vuxnas kriminalitet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
 - *Kritiskt socialt arbete och social förändring*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Funktionsnedsättning och funktionshinder i välfärdssambället*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
 - *Socialt arbete som vetenskaplig disciplin och forskningsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Socialt arbete i kontexter av postkolonial migration: Perspektiv på politik, institutioner och praktik*, 7,5 hp (Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Organisation och ledarskap inom välfärdssektorn*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
 - *Socialt arbete med barn, unga och familj – social barnavård i teori och praktik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

- *Postkolonial migration och medborgarskap i mångkulturella samhällen*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Våld ur ett livsloppsperspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Professionellt socialt arbete, samverkan och förändring*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i december 2022.

Kurser:

- *Spår 1*, 60 hp (Termin 7 på Socionomprogrammet utgör termin 1 på spår 1, masterprogrammet):
 - *Professionellt socialt arbete, samverkan och förändring*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
 - *Socialt arbete som vetenskaplig disciplin och forskningsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Kritiskt socialt arbete och social förändring*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Kvalitativa metoder i samhällsvetenskaperna*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
 - *Kvantitativa metoder i samhällsvetenskaperna*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
 - Valbara kurser i socialt arbete, 15 hp
- *Spår 2*, 60 hp:
 - *Socialt arbete som vetenskaplig disciplin och forskningsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Kritiskt socialt arbete och social förändring*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Kvalitativa metoder i samhällsvetenskaperna*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)

- *Kvantitativa metoder i samhällsvetenskaperna*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
- Valbara kurser i socialt arbete, 30 hp
- Valfria kurser, 30 hp
- *Självständigt arbete på masternivå*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- Valbara kurser inom spår 1 och 2:
 - *Funktionsnedsättning och funktionsbinder i välfärdssamhället*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
 - *Brottsprevention: kunskapsbaserad praktik för att motverka och bryta ungas och vuxnas kriminalitet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
 - *Socialt arbete i kontexter av postkolonial migration: Perspektiv på politik, institutioner och praktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Postkolonial migration och medborgarskap i mångkulturella samhällen*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Socialt arbete med barn, unga och familj – social barnavård i teori och praktik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Organisation och ledarskap inom välfärdssektorn*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Våld ur ett livsloppsperspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

Andra påbyggnadsprogram

- *Grundläggande psykoterapiutbildning i familjeterapi på systemteoretisk/interaktionistisk grund*, 45 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: juni 2020)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Våld i nära relationer*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

Fristående kurser

- *Handledningens metodik i socialt arbete I*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Handledningens metodik i socialt arbete II*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2021)
- *Handledningens metodik i socialt arbete III*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Handledningens metodik i socialt arbete I–II*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2023)
- *Våld ur ett livsloppsperspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

9. Örebro universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan/hemsida)

Socionomprogrammet är en professionsutbildning med huvudområde socialt arbete. Två kurser i juridik i socialt arbete ingår (7,5 hp, respektive 22,5 hp) i programmet. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för beteende-, social- och rättsvetenskap. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i april 2024.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som vetenskap och profession*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Rättsliga grunder i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Socialt arbete i en globaliserad värld*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Yrkesroll, handlingsutrymme och vetenskapligt förhållningssätt*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Människans utveckling, utsatthet samt psykosociala insatser*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Förändringsarbete och förhållningssätt i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Juridik i socialt arbete*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Yrkesutövande och professionalitet*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Kunskapsutveckling i socialt arbete samt examensarbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Socionomprofessionen i dagens och morgondagens samhälle*, 30 hp
(Fastställt/senast reviderad: september 2024)
 - *Organisation, ledning och lärande*, 15 hp
 - Valbara delkurser, 15 hp:
 - Perspektiv på äldre, åldrande och funktionshinder i socialt arbete avancerad nivå, 15 hp
 - Psykosocialt arbete med barn, ungdomar och familjer, 15 hp
 - Samhällsarbete, utanförskap och inkludering, 15 hp
 - Fattigdomsbekämpning och socialt arbete avancerad nivå, 15 hp

Masterprogram i socialt arbete

Vid universitetet finns inget inrättat masterprogram i socialt arbete. Studenterna kan dock sätta samman kurser och ta ut en magister- eller masterexamen, eftersom universitetet har rätt att utfärda dessa examina.

Andra påbyggnadsprogram

- *Hälso- och sjukvårdscuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställt/senast reviderad: juni 2022)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Hälso- och sjukvårdscuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställt/senast reviderad: juni 2022)

Fristående kurser

- *Socialt arbete och socialpolitik för en hållbar framtid*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Socialt arbete, Barn- och föräldrarelationer i familj och samhälle*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Hedersrelaterat våld och förtryck*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Handledningsmetodik inom verksamhetsförlagd utbildning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Masterkurs i socialt arbete med examensarbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Masterkurs i socialt arbete med examensarbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Samverkan för att främja skolnärvaro och psykosocial hälsa*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Perspektiv på äldre, åldrande och funktionshinder i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Psykosocialt arbete med barn, ungdomar och deras familjer*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Socialt arbete, avancerad nivå, Samhällsarbete, utanförskap och inkludering*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Ledarskap i socialt arbete – teori och praktik*, 7,5 hp,
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Socialt arbete, avancerad nivå, Självständigt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *HBTQ(+): psykologiska perspektiv och bemötande*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)

10. Mittuniversitetet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan/hemsida)

Socionomprogrammet är yrkes- och forskningsförberedande. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs under termin 3 och 5 (22,5 hp, respektive 22,5 hp). Två kurser i juridik ingår (12 hp, respektive 7,5 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för psykologi och socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i september 2021.⁷

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som profession och ämne – introduktion*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Vetenskapsteori och metod för socialt arbete I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- *Juridik för socialt arbete 1*, 12 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Centrala begrepp och teorier i socialt arbete*, 12 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Socionomers arbetsuppgifter och professionsroller*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Handledd fältförlagd utbildning 1*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Forskningsöversikt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Social utsatthet och sociala problem*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Juridik för socialt arbete 2*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

⁷ En reviderad utbildningsplan gäller från och med höstterminen 2025.

- *Socialt arbete i en föränderlig värld*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- *Handledd fältförlagd utbildning 2*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Analys av det sociala arbetets metoder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2022)
- *Ledarskap i socialt arbete*, 4,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Vetenskapsteori och metod för socialt arbete II*, 10,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)
- *Självständigt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Klass, Etnicitet, Genus och Makt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Teoretiska perspektiv på det sociala arbetets praxis*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Könsidentitet och könsuttryck i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Risk- och behovsbedömning av barn, unga och deras familjers behov av stöd från samhället*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
 - *Åldrande, sociala problem och social exklusion. Det sociala arbetets roll*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
 - *Ungas delaktighet, empowerment och inkludering*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)

Påbyggnadsprogram

- *Forskningsförberedande masterprogram i humanvetenskap*, 120 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: december 2021)

Fristående kurser

- *Globalisering, transnationell migration och socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Könsidentitet och uttryck i människobehandlande organisationer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Socialt arbete i tider av klimatkris*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Handledningsmetodik och kritiska perspektiv i socialt arbete*, 7,5 hp.
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
- *Skolsocialt arbete*, 7,5 hp.
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Forskningsöversikt*, 7,5 hp.
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Forskningsmetod*, 7,5 hp.
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Självständigt arbete*, 15 hp.
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)

11. Malmö universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan/hemsida)

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning som vilar på flervetenskaplig grund. Utbildningen, som är en generalist-utbildning, syftar till en integration mellan olika kunskapsområden. Av programmets 210 hp är 142,5 hp inom huvudområdet socialt arbete. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs under termin 5 (30 hp). En kurs i juridik (30 hp) ingår.

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialt arbete. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i april 2024.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)⁸

- *Introduktion till socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Social utsatthet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Det vetenskapliga studiet av sociala förhållanden*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Sambällsstruktur, socialt samspel och social förändring*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Arbete, försörjning och socialpolitik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Psykologi och psykosocialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Juridik i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socionomprofessionen*, 12 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)

⁸ Kurser enligt utbildningsplan som gäller från och med vårterminen 2025.

- *Forskningsmetodik och fördjupningsarbete*, 10,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Samtal i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Verksamhetsförlagd utbildning*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Det sociala arbetets organisering och professionalisering*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
- *Examensarbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser, 30 hp:
 - *Psykisk ohälsa i en social kontext*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Socialt arbete och funktionshinder*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Socialt arbete med barn, ungdomar och familjer*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Migration och socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Kön, sexualitet och socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Socialt arbete med missbruks- och beroendeproblem*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)
 - *Åldrande och socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)

Masterprogram socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i juni 2021.

Kurser:

- *Social utsatthet och förändringsprocesser i perspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
- *Det sociala arbetets villkor och organisering*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- Valbara kurser 1, 15–30 hp (examensarbete):
 - *Examensarbete* (masterkurs), 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Examensarbete* (masterkurs), 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- Valbara kurser 2, 45–60 hp:
 - Valbara kurser termin 7, socionomprogrammet
 - Kurser i socialt arbete vid andra lärosäten (Lunds universitet)

Andra påbyggnadsprogram

- *Masterprogram i sexologi*, 120 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Socialpedagogiskt arbete inom funktionshinderområdet*, 180 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: oktober 2021)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Social mobilisering på lokal nivå*, 7,5 hp.
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)

Fristående kurser

- *Community Work och mobilisering på lokal nivå*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Socialt arbete och funktionshinder*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2024)
- *Sexologi: Sexualitet, intima relationer och familjeliv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2022)
- *Alkohol- och narkotikaproblem – att förstå och arbeta med missbruk och beroende*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2023)

12. Mälardalens universitet

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning. Huvudområdet är socialt arbete. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp). En kurs i juridik ingår (15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Akademin för hälsa, vård och välfärd. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i september 2021.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Introduktion till socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Välfärdsstaten människan och samhället*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Samhällsvetenskaplig metod i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Rätt och samhälle*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Barn, familj och människans utveckling i ett livsloppsperspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- *Det sociala arbetets juridik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- *Professionell ärendehantering och utredningsmetodik*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Social utsatthet och ohälsa*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
 - *Social omsorg i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2023)

- *Internationellt och transnationellt socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2021)
- *Socionomens professionella yrkesroll*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- *Kunskapsproduktion i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Professionella möten och samtal i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)
- *Ledning och utvärdering i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2018)

Masterprogram i socialt arbete inom hälsa och välfärd, 120 hp

Masterprogrammet är pausat sedan 2021.

Andra påbyggnadsprogram

- *Magisterexamen, socialt arbete*, 60 hp

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Barn, familj och människans utveckling i ett livsloppsperspektiv, grundkurs*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2019)
- *Barn, familj och människans utveckling i ett livsloppsperspektiv fördjupningskurs*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2019)

- *Socialt arbete – socialrätt och förvaltningsrätt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2019)

Fristående kurser

- *Kriminologi i Socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Familjekonflikter, kvinnomisshandel och hedersrelaterat våld*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2014)

13. Högskolan Dalarna

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en yrkes- och forskningsförberedande utbildning som ger generalistkompetens. Utbildningen bärs upp av kurser inom socialt arbete, sociologi och rättsvetenskap. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 2, termin 3 och termin 6 (totalt 30 hp). Två kurser i rättsvetenskap ingår (7,5 hp, respektive 7,5 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för Hälsa och Välfärd. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i februari 2021.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som profession*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
- *Introduktion till vetenskapligt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
- *Sociologiska perspektiv på socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
- *Psykologiska perspektiv på socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2019)
- *Socialpolitikens betydelse för socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Välfärdsinsatser och brukarperspektiv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2017)
(I kursen ingår 4,5 hp verksamhetsförlagd utbildning)
- *Socialrätt I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2014)
- *Försörjning, rehabilitering och aktivering i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2020)

- *Organisation, grupp och samverkan*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
(I kursen ingår 10,5 hp verksamhetsförlagd utbildning)
- *Sociala exkluderingsprocesser*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Socialrätt II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2014)
- *Missbruk och beroende*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- *Familjeperspektiv på socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2018)
- *Perspektiv på våld*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2018)
- *Utredning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2020)
- *Arbetsmetoder i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Arbetsmetoder och utvärdering i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Forskningsmetoder och vetenskaplighet i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2020)
- *Socialt arbete i praktik och teori*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2023)
(I kursen ingår 15 hp verksamhetsförlagd utbildning)
- *Examensarbete för socionomexamen*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2019)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Ledarskap och verksamhetsutveckling i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2020)
- *Etik i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2020)

- Valbara kurser, 15 hp:
 - *Barn och ungas utvecklingsnivåer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2020)
 - *Välfärdsteknik i vård och omsorg*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2020)
 - *Äldre personers levnadsvillkor*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
 - *Forskningsdesign och forskningsmetod inom socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
 - *Välfärdsteknik i vård och omsorg*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2022)
 - *Socialt arbete med personer med funktionsnedsättning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2020)
 - *Internationellt socialt arbete: samtida debatter och praktiker*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

Uppdragsutbildningar

- *Socialt arbete i skolan – skolan som arena för stöd och utveckling*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2021)
- *Samsjuklighet – skadligt bruk eller beroende och samtidig psykisk ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Introduktion till kognitiv beteendeterapi*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2021)

14. Högskolan i Gävle

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammets huvudområde är socialt arbete där social omsorg och socialpolitik är inkluderat. Även angränsande ämnen som sociologi och psykologi ingår. Två kurser i rättskunskap ingår (7,5 hp, respektive 15 hp). Verksamhetsförlagd utbildning genomförs under termin 5 (22,5 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Akademin för hälsa och arbetsliv. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i oktober 2019.⁹

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete och sociala problem*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialpolitik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Grunder i vetenskaplig teori och forskningsmetoder i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialt arbete på mikro-nivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialt arbete på makro-nivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialt arbete på meso-nivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Grundläggande rättskunskap i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2018)
- *Utredningsmetodik och fördjupad rättskunskap i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2018)

⁹ I juni 2024 fastställdes en reviderad utbildningsplan som gäller från och med höstterminen 2025.

- *Livslopp och utsatthet*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Social exklusion*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Teorier och metoder i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Organisation och ledarskap i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Handledd verksamhetsförlagd utbildning*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Fördjupade forskningsmetoder i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Alkohol och psykoaktiva droger*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Utvärdering och evidensbaserat socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Socialt arbete och hållbar utveckling*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Samtal med barn*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)

Masterprogram i socialt arbete, 120 hp

Utbildningsplan fastställd/senast reviderad i september 2017.

Kurser:

- *Kvalitativa, kvantitativa och kombinerade forskningsmetoder*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- *Socialt arbete, hälsa och ohälsa i samhälls- och arbetsliv*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- Valbara kurser, 60 hp:
 - *Utvärdering och evidensbaserat socialt arbete*, 7,5 hp,
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Organisation och yrkesroll i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2017)
 - *Samhällsarbete i marginaliserade bostadsområden*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2018)
 - *Internationellt socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Samtal med barn*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Socialt arbete och hållbar utveckling*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Alkohol och psykoaktiva droger*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
 - *Professionella möten i socialt arbete och arbetsliv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Examensarbete för masterexamen i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)

Andra påbyggnadsprogram

- *Kandidatprogram i socialt arbete med inriktning internationellt socialt arbete*, 180 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: februari 2017)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Handledning av personal*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2024)
- *Arbetsätt och bemötande av funktionshindrade*, 7,5 hp
(Kursplan ännu inte fastställd)

Fristående kurser

- *Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Att vara chef och ledare i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2023)
- *Handledning i verksamhetsförlagd utbildning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2019)
- *Digital transformation i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2022)

15. Högskolan i Halmstad

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en akademisk professionsutbildning. Programmets huvudområde är socialt arbete, kompletterat med perspektiv från sociologi, psykologi, hälsovetenskap, juridik och statsvetenskap. Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (30 hp). Två kurser i juridik ingår (15 hp, respektive 15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Akademin för hälsa och välfärd. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i mars 2023.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Introduktion till socialt arbete och välfärdens organisering*, 14 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Vetenskapsteori och det sociala arbetets forskningsfält*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- *Teoretiska perspektiv på sociala problem*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Personlig och professionell utveckling*, 1 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Individens utveckling i ett livsloppsperspektiv*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2020)
- *Samtal och bemötande i det sociala arbetet*, 6,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Juridik i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Fortsättning av Personlig och professionell utveckling*, 1 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Vetenskapliga metoder inom socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)

- *Social inkludering, exkludering och kategorisering*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2022)
- *Organisering och ledning av socialt arbete*, 6,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Fortsättning av Personlig och professionell utveckling*, 1 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Juridik och handläggning i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Interventioner och arbetsmetoder i praktiskt socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Samballsarbete och social mobilisering*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
- *Fortsättning av Personlig och professionell utveckling*, 1 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Verksamhetsförlagd utbildning i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Teoretiska perspektiv och vetenskapliga metoder i socialt arbete*, 14 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Socionomers yrkesroll i ett föränderligt samhälle*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- Valbara kurser, 15 hp:¹⁰
 - *Det professionella mötet med barn som upplevt sexuellt våld*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)

¹⁰ Vid högskolan finns också ett samarbete med Jönköpings universitet vilket ger högskolan platser på tre av universitetets kurser varje termin 7. Högskolan erbjuder på motsvarande sätt platser på tre av högskolans kurser till Jönköpings universitet.

- *Socialt arbete i skolan*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Socialt arbete och funktionshinder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Perspektiv på migration och integration i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Sustainability and social work*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)

16. Högskolan Väst

Socionomprogrammet med socialpedagogisk profil, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan/hemsida)

Huvudämnet i Socionomprogrammet med socialpedagogisk profil är socialt arbete. Termin 5 ägnas i sin helhet åt verksamhetsförlagd utbildning (30 hp). Två kurser i juridik ingår (7,5 hp, respektive 15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för Individ och Samhälle. Programmets utbildningsplan fastställdes/reviderades senast i september 2024.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Introduktion till socialt arbete*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2022)
- *Teoribildning i socialt arbete I – Livsvillkor*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Teoribildning i socialt arbete II – Socialpedagogik, utveckling och samspel*, 10,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2021)
- *Samhälle och välfärdspolitik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)
- *Introduktion till forskningsmetod i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2021)
- *Socialt arbete och migration*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Organisering av socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Juridik i socialt arbete I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Juridik i socialt arbete II*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)

- *Utredning, handläggning och social dokumentation*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
- *Socialt arbete – fattigdom och försörjning*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2022)
- *Socialt arbete – missbruk, beroende och psykisk ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022))
- *Socialt arbete – barn, unga och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
- *Socialt arbete – äldre och funktionshinder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
- *Vetenskaplig metod och fältarbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
- *Verksamhetsförlagd utbildning i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)
- *Vetenskaplig metod och teorianvändning i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2024)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Socialpedagogiskt arbete – barn, unga och familj*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2024)
- *Ledarskap i socialpedagogiskt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Socialpedagogiskt arbete – äldre och funktionshinder*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2021)
- *Valbara kurser*, 7,5 hp
 - *Kommunikation och handledning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
 - *Socialpedagogiskt arbete med fattigdom och boende*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

Fristående kurser

- *Kriminalitet och socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Samverkan i kris och trauma*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Barn, unga och migrationsprocesser*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2021)
- *Barns och ungas rätt och inflytande*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Samverkan och utvecklingsarbete med och för barn och unga*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Barns och ungdomars sexualitet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Sexologi: Vuxnas sexualitet*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2024)
- *Kriminalitet och förebyggande socialt arbete med unga*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2022)
- *Kriminalitet och unga*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2023)

17. Jönköping university (Högskolan i Jönköping)

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammets huvudområde är socialt arbete (180 hp), ett tvärvetenskapligt ämne med utgångspunkt i till exempel sociologi, statsvetenskap och psykologi. I programmet ingår även 30 hp juridik. Verksamhetsförlagda studier äger rum termin 4 (7,5 hp) och termin 5 (15 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Avdelningen för socialt arbete, Hälsohögskolan. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i januari 2023.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete, profession och kunskapsområde*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Grundläggande psykologi för socionomer*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2022)
- *Socialt arbete, social- och välfärdspolitik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2022)
- *Psykologiska perspektiv i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Migration, integration och socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2023)
- *Sociologiska perspektiv i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2021)
- *Juridik, handläggning och dokumentation i socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Socialt arbete, verksamhetsförlagda studier I*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
- *Socialt förändringsarbete på grupp- och samhällsnivå*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)

- *Socialt förändringsarbete med individ och nätverk*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Samtal i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Socialt arbete, psykisk funktionsnedsättning och psykisk ohälsa*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Socialt arbete, verksamhetsförlagda studier II*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2020)
- *Organisering och ledning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
- *Socialt arbete, vetenskapsteori och forskningsmetodik med examensarbete*, 22,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2022)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- Valbara kurser block 1, 15 hp:
 - *Chef- och ledarskap i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2023)
 - *Crisis Leadership in Social Work*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2019)
 - *Social barnavård, myndighetsutövning, konsekvenser och dilemman*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2023)
 - *Socialt arbete, äldres livsvillkor och omsorg*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: september 2022)
- Valbara kurser block 2, 15 hp:
 - *Socialt arbete, profession och praktik*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2023)
 - *Funktionshinder och samhällsstöd*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2022)

- *Krisledning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställt/senast reviderad: april 2022)
- *Socialt arbete, missbruk och beroendeproblematik*, 7,5 hp
(Fastställt/senast reviderad: februari 2023)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Socialt arbete, utredning, handläggning och dokumentation*, 7,5 hp
- *Social barnavård, myndighetsutövning, konsekvenser och dilemman*, 7,5 hp
- *Socialrätt för yrkesverksamma inom sektorer av socialt arbete*, 7,5 hp

Fristående kurser

- *Socialt arbete, metod och examensarbete*, 22,5 hp
(Fastställt/senast reviderad: september 2019)

18. Marie Cederschiölds högskola

Socionomprogrammet, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Socionomprogrammet är en akademisk yrkesutbildning som bygger på ämnet socialt arbete som kunskapsområde. Programmet innehåller tre kurser i juridik (7,5 hp, 15 hp, respektive 5,5 hp). Verksamhetsförlagd utbildning genomförs termin 5 (22 hp).

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för socialvetenskap. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i februari 2018.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Socialt arbete som ämne, profession och verksamhetsfält*, 9 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetoder i socialt arbete I*, 9 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Välfärdens organisering I*, 10 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Personlig professionell utveckling I*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Samhälls- och beteendevetenskapliga perspektiv på socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Teorier och förklaringsmodeller i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Anhörig- och brukarperspektiv i socialt arbete*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Personlig professionell utveckling II*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Välfärdsrätt I: Rättsliga verktyg för socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)

- *Välfärdsrätt II: Social- och välfärdsrättsliga normer för socialtjänsten*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Välfärdsrätt III: Juridisk tillämpning i utredningsarbete*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Personlig professionell utveckling III*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2024)
- *Sociala problem och arbetsmetoder i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Samtalsmetoder och bemötandets etik*, 13 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Personlig professionell utveckling IV*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Yrkesrollens grundläggande aspekter*, 6 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- *Verksamhetsförlagd utbildning*, 22 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- *Personlig professionell utveckling V*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2022)
- *Teorier i socialt arbete*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Vetenskapsteori och forskningsmetoder i socialt arbete II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: november, 2023)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)
- *Personlig professionell utveckling VI*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: november 2023)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Välfärdens organisering II*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)

- *Organisering, ledning och verksamhetsutveckling*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- *Professionsetik och professionsutveckling*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)
- Valbar kurs, 7,5 hp (utbytbar mot annan kurs på avancerad nivå)
 - *Fördjupning i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: juni 2024)

Påbyggnadsprogram

- *Hälso- och sjukvårdskuratorprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast: juni 2024)
- *Magisterprogram i socialt arbete med fördjupningsområdet våld i nära relationer*, 60 hp
(Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast: mars 2021)

19. Södertörns högskola

Socionomprogrammet med storstadsprofil, 210 hp

Programmet i korthet (Ur utbildningsplan)

Huvudområdet för programmet är socialt arbete. Tre kurser i juridik ingår (totalt 28 hp). Verksamhetsförlagd utbildning äger rum termin 5 (30 hp). Inom programmet uppmärksammas den segregerade staden och förortens utmärkande sociala förhållanden och dess arbetsrelaterade förutsättningar.

Socionomprogrammet är placerat vid Institutionen för samhällsvetenskaper. Utbildningsplanen fastställdes/reviderades senast i april 2024.

Kurser grundnivå (Termin 1–6)

- *Personlig professionell utveckling I*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: oktober 2023)
- *Socialt arbete som ämne och profession*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Centrala begrepp och teorier i socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Välfärdspolitik och social omsorg*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: mars 2022)
- *Utsatthet, marginalisering och segregation i storstaden*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Personlig professionell utveckling II*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Profession med interpersonellt perspektiv*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Psykologi i socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)
- *Kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder i socialt arbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)

- *Sambällsarbete*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Personlig professionell utveckling III*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Juridik i socialt arbete I – offentlig rätt och civilrätt*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Juridik i socialt arbete II – socialrätt*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Praktiknära juridisk tillämpning i utredningsarbete*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2021)
- *Personlig professionell utveckling IV*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Samtalsmetodik*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Kvantitativa forskningsmetoder i socialt arbete*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Kvalitativa forskningsmetoder i socialt arbete*, 5 hp
(Fastställd/senast reviderad: december 2021)
- *Vetenskapligt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)
- *Välfärdsstatens politik och förvaltning*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: januari 2022)
- *Verksamhetsförlagd utbildning i praktiskt socialt arbete*, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2022)
- *Personlig professionell utveckling V*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Teorier i socialt arbete*, 5,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Forskningsmetoder i socialt arbete*, 7,5 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)
- *Examensarbete i socialt arbete*, 15 hp
(Fastställd/senast reviderad: februari 2023)

Kurser avancerad nivå (Termin 7)

- *Personlig professionell utveckling VI*, 2 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Utvärdering och evidens*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Det sociala arbetets villkor och praktik*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Samhällsarbete och social mobilisering i storstaden*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)
- *Ledarskap, professionsutveckling och förhållningssätt*, 7 hp
(Fastställd/senast reviderad: april 2023)

Masterprogram i socialt arbete

- *Masterprogram i socialt arbete*, 120 hp, beräknas starta höstterminen 2025.
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: oktober 2024)

Andra påbyggnadsprogram

- *Hälso- och sjukvårdskuratorsprogrammet*, 60 hp
(Utbildningsplan fastställd/senast reviderad: september 2023)

Uppdragsutbildningar och fristående kurser

Uppdragsutbildningar

- *Utbildning för brobyggare med romsk språk- och kulturkompetens*, ej hp-grundande
(Fastställd/senast reviderad: augusti 2023)

Fristående kurser

- Socialt arbete, magisteruppsats, 30 hp
(Fastställd/senast reviderad: maj 2021)

Statens offentliga utredningar 2025

Kronologisk förteckning

1. Skärpta krav för svenskt medborgarskap. Ju.
2. Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter. Ju.
3. Skatteincitament för forskning och utveckling. En översyn av FoU-avdraget och expertskatte-reglerna. Fi.
4. Moderna och enklare skatteregler för arbetslivet. Fi.
5. Avgift för områdessamverkan – och andra åtgärder för trygghet i byggd miljö. LI.
6. Plikten kallar! En modern personalförsörjning av det civila försvaret. Fö.
7. Ny kärnkraft i Sverige – effektivare tillståndsprövning och ändamålsenliga avgifter. KN.
8. Bättre förutsättningar för trygghet och studiero i skolan. U.
9. På språklig grund. U.
10. En förändrad abortlag – för en god, säker och tillgänglig abortvård. S.
11. Straffbarhetsåldern. Ju.
12. AI-kommissionens Färdplan för Sverige. Fi.
13. En effektivare organisering av mindre myndigheter – analys och förslag. Fi.
14. En skärpt miljöstraffrätt och ett effektivt sanktionssystem. KN.
15. Stärkta drivkrafter och möjligheter för biståndsmottagare. Volym 1 och 2. S.
16. Ett nytt regelverk för uppsikt och förvar. Ju.
17. Anpassning av svensk rätt till EU:s avskogningsförordning. LI.
18. Ett likvärdigt betygssystem. Volym 1 och 2. U.
19. Kunskap för alla – nya läroplaner med fokus på undervisning och lärande. U.
20. Kommunal anslutning till Utbetalningsmyndighetens verksamhet. Fi.
21. Miljömålsberedningens förslag om en strategi för hur Sverige ska leva upp till EU:s åtaganden inom biologisk mångfald respektive nettouptag av växthusgaser från markanvändningssektorn (LULUCF). KN.
22. Förbättrad konkurrens i offentlig och privat verksamhet. KN.
23. Ersättningsregler med brottsoffret i fokus. Ju.
24. Publiken i fokus – reformer för ett starkare filmland. Ku.
25. Arbetslivskriminalitet – upplägg, verktyg och åtgärder, fortsatt arbete. A.
26. Tid för undervisningsuppdraget – åtgärder för god undervisning och läraryrkenas attraktivitet. U.
27. En socionomutbildning i tiden. U.

Statens offentliga utredningar 2025

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetslivskriminalitet – upplägg, verktyg och åtgärder, fortsatt arbete. [25]

Finansdepartementet

Skatteincitament för forskning och utveckling. En översyn av FoU-avdraget och expertskatte-reglerna. [3]

Moderna och enklare skatteregler för arbetslivet. [4]

AI-kommissionens Färdplan för Sverige. [12]

En effektivare organisering av mindre myndigheter – analys och förslag. [13]

Kommunal anslutning till Utbetalningsmyndighetens verksamhet. [20]

Försvarsdepartementet

Plikten kallar! En modern personal-försörjning av det civila försvaret. [6]

Justitiedepartementet

Skärpta krav för svenskt medborgarskap. [1]

Några frågor om grundläggande fri- och rättigheter. [2]

Straffbarhetsåldern. [11]

Ett nytt regelverk för uppsikt och förvar. [16]

Ersättningsregler med brottsoffret i fokus. [23]

Klimat- och näringslivsdepartementet

Ny kärnkraft i Sverige – effektivare tillståndsprövning och ändamålsenliga avgifter. [7]

En skärpt miljöstraffrätt och ett effektivt sanktionssystem. [14]

Miljömålsberedningens förslag om en strategi för hur Sverige ska leva upp till EU:s åtaganden inom biologisk mångfald respektive nettoupptag av växthusgaser från markanvändnings-sektorn (LULUCF). [21]

Förbättrad konkurrens i offentlig och privat verksamhet [22]

Kulturdepartementet

Publiken i fokus – reformer för ett starkare filmland. [24]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

Avgift för områdessamverkan – och andra åtgärder för trygghet i byggd miljö. [5]

Anpassning av svensk rätt till EU:s avskogningsförordning. [17]

Socialdepartementet

En förändrad abortlag – för en god, säker och tillgänglig abortvård. [10]

Stärkta drivkrafter och möjligheter för biståndsmottagare Volym 1 och 2. [15]

Utbildningsdepartementet

Bättre förutsättningar för trygghet och studiero i skolan. [8]

På språklig grund. [9]

Ett likvärdigt betygssystem Volym 1 och 2. [18]

Kunskap för alla – nya läroplaner med fokus på undervisning och lärande. [19]

Tid för undervisningsuppdraget – åtgärder för god undervisning och läraryrkenas attraktivitet. [26]

En socionomutbildning i tiden [27]